

(હાલના નવીન અભ્યાસક્રમ મુજબ)
ગુજરાતી છઠ્ઠા ધોરણની સંક્ષિપ્ત

નોટ.

એમાં પુસ્તક કે કાગળ પાઠોના શબ્દાર્થ, રૂંકસાર, બોધ
અને પ્રશ્નો, વ્યુત્પત્તિ, કવિતાનું વિવરણ, ઇતિહાસ,
ભુગોળ, ભુતળ અને નાગરિકતા વર્ગ અનુસાર
વિવરણો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી જ્ઞાતી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
મણિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય.
મહેસાણા-પેટલાદ, (પાલિકા ઓફિસ.)

[સર્વ કૃતિ સ્વાધીન સંસ્થા છે]

અમદાવાદ-શ્રી ભોજપ્રેમ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
જોડાલાલ દેવશાસ્ત્ર દ્વેષે છાપી.

આવૃત્તિ ૬ હી
છ. સ. ૧૯૨૮

પ્રત ૧૦૦૦
સંવત ૧૯૮૪

કિંમત ૧-૨-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉર્પોરાશન વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૦૪૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઇ.ઈ. ધોરણની સંજ્ઞા
વોલ
વિષય મેથેમેટિક્સ

છટ્ટા ધોરણની સંક્ષિપ્ત નોંધ.

પાઠ ૧ લો.

=(કૃ. ધો. કરવું.) કરવા
ય, કામ.

રજ.

પવ=પવિત્ર લાગણી.

સીક.

નૂન=ગણી શકાય નહિ તેટલા
=ખજવાન.

રજુથી=ખરાખનથી.

=ગુણ, પાઠ,

=નિત્ય.

=અહની આળુ પાળુ કર-
રા ખીજો નાનો અહ.

ળ=સૂર્ય અને ખીજા અહો-
સમહ.

સર્વવ્યાપક=સર્વ સ્થળે વ્યાપી
રહેલો, પરમેશ્વર.

સરળ્યાં=ખનાવ્યાં.

નિયમિત=નિયમ પ્રમાણે

જમણા=(જમા ધા. લમવું)

કરવું તે

પાર=અંત

અગાધ=વહુ ઊંડુ.

અદ્વા=આરથા

પ્રભુ પ્રાર્થના=(પ. ત. સ.)

પ્રભુની સ્તુતિ.

મંતાન=છોકરાં.

મરડી=રોગ.

સદ્વિચાર=(સદ-સારો+વિચાર,
સારા વિચાર.

ઉદાર=મોટા દીલનાં.

આશ્રય=મદદ.

હિલાસો=ધીરજ.

અકસ્માત=એકદમ.

ખાતર=માટે, વાસ્તે.

ઉમદા=ઉત્તમ.

અદેખાધ=દાખ્યાં.

હિતકર=હિત કરનાર.

આરોગ્ય=તંદુરસ્તી.

મર્મ=ભેદ; ખરો અર્થ.

અગત્યની=જરૂરની.

પવિત્ર=ચોક્રાધુ.

નમુના=દાખલા.

ભુંડું=નહાઈ.

વર્તન=ચાલચલગત.

અષ્ટ કરવું=અપવિત્ર કરવું; અગાડવું

રૂડું=સારું.

સત્યપુરુષ=(સત-સારા+પુરુષ)

સારા પુરુષ

વિદ્વાન=(વિદ ધા. જાણવું+વાન-

વાળો) જાણવા વાળો.

પ્રશ્નો

૧ પરમેશ્વર પ્રત્યે માણસનું શું કર્તવ્ય છે ?

૨ પાટોશી પ્રત્યે માણસનું શું કર્તવ્ય છે ?

૩ 'આપણને નહિ તો આપણા પાટોશીને પણ હજી' એ કહેવત વિસ્તારથી સમજાવો.

૪ માણસનું પોતાના પ્રત્યે શું કર્તવ્ય છે ?

પાઠ ૨ જો.

દોલતવાળો=પૈસા વાળો.

ધમાલ=ભીડ

પુરાણું=જુનું.

તીર=કાંઠો

મથક=મુખ્ય કેન્દ્રાણું.

અસલ=પહેલાં.

દંતઃકથા=કોઠોમાં ચાલતી વાત.

મમારત=મુંદર મકાન.

અરબી=માણાનું નામ.

મુલ્લાં=મુસલમાન ધર્મગુરુ.

મહેલાત=મન્ય મહેલોનો જથ્થો.

મુદા=પરમેશ્વર.

બંદગી=પ્રાર્થના.

નકશીદાર=કારીગરીવાળો

હમામખાનાં=નાહાતલી જગાઓ.

હેરત=નવાઈ, અગ્નિએમી.

જળહળી=મલકી.

મયુરા=(મયુર+આસન) મોરના

આગરતી એટક.

ખ્યાલ=વિચાર.

પાર વગરની=વણી.

સરાદ્રો=નાણાવટીઓ.

પેટી=દુકાન.

દિલ્હીગરા=દિલ્હીમાં વસ્તા માણસો.

કામસર=કામ માટે.

જમા=એકઠા.

સસ્તનત્ત=પાદશાહી.

એસઆરામ=મોજશાખ.

નિરવમી=(નિરવ ઉદયસમયનવાળા)

ઉદયમ વગરના; આપસુ.

જગજાહેર=અતિ પ્રખ્યાત.

૧ હૃદયમેદક લેખ=હૃદય ભેદાર્થ

ન્યાય એવો.

ગંજવર=વણી મોટી.

વેધશાળા=આકાશી પદાર્થની ગતિ

વગરે જોવાની જગા.

મજલાન્માગ.

અટક=નિયમ.

વૃંદાવન=વૃંદાતુળશીખરનું) તુળશી-

નું વન. હાલ તે જગાએ

મોટું શહેર છે. ગયુરાથી વૃં-

દાવન સુધી આગગાડી જાય છે.

જવરત=જવ મેળવ્યાની ચદ્દગીરી

રહે તે સારું ઉભો દરેકો

થાંભણો.

જંગી=ધણો મોટો.

વિરમય=નવાઈ; આશ્રય.

૧ નોટ—જહોરા એ શાહજહાંની બેટી હતી. ઓરંગઝેબે જ્યારે શાહજહાંને સમગ્ર કેદમાં નાખ્યો ત્યારે મરતાં સુધી તેણે પોતાના કળખને િરાધાર બની ગએલા કેટલી પિતાની સેવા કરી હતી. પોતાને ગરિબાર્થવહાલી હતી તેથી તેણે મરતી વખતે પોતાની કબર ઉપર ધાસ

૧. એ લેખનો ભાવાર્થ એવો છે કે—મારી કબર ઉપર લીલા ધાસ—ધરો વિના બીજું કંઈ પણ મુશ્કેલી નહિ; કારણ કે મરીમોની કબર માટે આ ધાસજ બસ છે.

ઉગાડવાનું કહ્યું હતું હતું પણ આ કબર ધાસથી આંજાલિત છે, અને તેથીજ તે ખરેખર હૃદયભેદક લાગે છે.

પ્રશ્નો.

૧. દિલ્હીને કેકાણે પ્રથમ ક્યું સહેર હતું ?
૨. દિલ્હી શહેર કેણે બંધાવ્યું ?
૩. કયા મોગલ પાદશાહે કહ જાવમાં તે પુનઃ વસાવ્યું.
૪. દિલ્હીમાં ક્યાં ક્યાં મકાનો જોવા લાયક છે.
૫. મહુમસન વિષે શું જાણો છો ?
૬. કુતુબમિનારો કેણે બંધાવેલો ?
૭. દિલ્હીની વેદશાળા કેણે બંધાવેલી છે. એવી વેદશાળાઓ બીજે ક્યાં ક્યાં છે.
૮. લોહના જવસ્ત્રાંજ વિષે શું જાણો છો.
૯. દિલ્હી શહેરમાં કયારે કયારે દરબાર ભરાયા હતા ?

પાઠ ૩ જો.

દળ=લશ્કર.

દાખવી=ખતાલી.

પાછીપાની કાદવી=લિંમત હારી

પાછા હાલુ તે

સહાયક=મદદગર.

લાલી=કાંઈ.

પુર્વજ=પુર્વે જન્મેલા ધરણ્યો

ચાવચંદ્ર દિવાકનો=ચંદ્ર સૂર્ય રહે

ત્યાં સુધી.

પાથરી=સાદી.

ખાતરી=તપાસ.

શળે=ફેર. જુલમ.

સમો=સમય, વખત.

પગ વાળવાનો=વિશ્રાન્તી લેવાનો.

કારમી=ત્રાસ પમાડે એવી.

ફુટ વાદળાં વેરાતાં=મોગલો આજી

થઈ જતાં.

કાયાનો ધર્મ=મુખ દુઃખ થવું થાક
લાગવો વગેરે.

સંચરી=જઈને.

શર=તીર.

ધનુષ્ય ટંકાર=કામદાની પશુછનો
અવાજ

જેર કરો=તાણે કરો.

મહાબોધ=મોટા બોધ.

પાવ=પગ.

ચેતક=પ્રતાપના ધોણતું નામ.

પિંડ=શ્રાદ્ધ વખતે અપાતા પિંડ.

મહી=પૃથ્વી

લાવ=લાભ.

દુર્લભ=(દુસ્સ કઠણ+લભ-મેળવવું)

મેળવવું કઠણ.

હાવ=પ્રસંગ તક.

હે સીસોદિઆઓ ! તમે ધનુષ્યનો ટંકાર કરી મત્સ્ય કે ખૂમ
બળથી શત્રુઓ ઉપર તીર ફેંકો. હે તુંવારો ! તમે તરવાર વડે શત્રુ-
ઓનો નાશ કરો. હે જાલાઓ ! તમે શત્રુઓ ત્રાસ પામે એવો ક્રોધ
કરી તમારા જાલા વાપરો અને હે સહુજરાજી ! તમે ખદુર સાવચેત
રહી મોટા મોટા (બોદાઓનો નાશ કરો. મહો ! તમે આ વખતે હિમત
હારી પાછા જાગો નહિ, પણ બળ દાખવી તમારાં નામ અમર કરો.
જુઓ, પેલા મહારાણા પ્રતાપ પોતાના ચેતકને ઠેકવીને સત્રીમતા ઉપર
ચા કરે છે. બોદાઓને શીર્ષ ચડાવવાં માટે રાજ બારોટ પ્રતાપનું તાશુ
દ્રષ્ટાંત આપ્યું છે.) હે પ્રદેશો ! જો તમે આ વખતે પાછા હસો તો
તમારા પૂર્વજો પિંડ શ્રદ્ધ કરશે નહિ પણ જો તમે આ
બુદ્ધમાં જય મેળવશે તો તમારી કીર્તિ ત્રણ ખંડમાં પ્રસરશે આ
પૃથ્વી ઉપર જો જન્મ લે છે તેને મરવું પડે છે એમાં કંઈ સંશય
નથી આમ હોવાથી ક્ષત્રિયો તો લડાઈમાંજ પોતાને દેહ ત્યાગે છે.
ફક્ત કાયર પુરોહિત ઘેર-કંઈ પણ પરાક્રમ બતાવવા વિના મરણ પામે

છે. તમે પ્રતાપને જશ આપેને કાર્તિને લાભ તમે પેતે લો. આ શરણ
સીસોદિઆઓ! આવો વખત તમને ફરીથી મળશે નહિ.

કાયર=ખીકણ.

વજ્ર=કઠણ વસ્તુ, હીરો ધણો કઠણ

છે. આ વખતે સલીમ
લોદાનાં પતરાથી જડેલા
હોદામાં હતો તેથી તેને
વજ્રની પેટીમાં બેઠેલો કહે છે.

કળ=આલાનું પાનું.

લોહજડીત=લોહાથી જડાએલો.

ભુડો=ખાલી; નિષ્કળ.

નિરંદુશ=શાળ વગરનો.

દારણ્ય=મયંકર.

જળમ=ધા.

વકરાયલા=ખીજવાયલા.

ધંદ્રાસન લેવા=જે જડાઈમાં મરી

જાય તેને ધંદ્રતું પદ પ્રાપ્ત

થાય છે એમ કહેવાય છે.

તેથી પ્રતાપને અટકાવવા એ

વાક્ય લખ્યું છે.

મહિમાવાન=મહિમાવાળું; પ્રખ્યાત

તારો હક=તું પરાક્રમી છે તેથી

તને જરૂર ધંદ્રાસન મળવાનું

છે, કારણ કે વિધાતાએ

તારા માટે તે મુકર કરેલું

છે

વિધાતા=(સ) બ્રહ્મા.

મિથ્યા=ફેક્ટ.

ઉલટેલાં=ઉભરાયલાં.

તીડનાં ટાળાં=મોગલોનું લશ્કર.

અળશું=દૂર.

હરીને=નિશ્ચિત બનીને.

ભૂણપાણી=તારો દરમિયો ખાનાર.

પાણી=મહાદુરી.

પ્રાણુધાતક=પ્રાણુનો નાશ કરનાર.

સાહસ=વગર વિચાર્યું કામ.

વિમાનમાં...થોભાવો=મરતો અ-
ટકાવો.

સાહિત્ય=સાધન; હથિઆર.

સૂરજ ઉગાવ્યો છે=ઉદય કર્યો છે.

વિલંબ=વાર.

મરદમી=મહાદુરી.

આમ=આ તરફ-મારા ઉપર,

સોબતી=સાથી, મતલબ કે તે

પણ મરણ પામે છે.

પ્રશ્નો.

- ૧ પ્રતાપ અને સલીમને લડાઈ થવાનું કારણ શું ?
- ૨ પ્રતાપે કેવું પમાદ્મ દાખવ્યું ?
- ૩ રાજા રોટે શું કહ્યું ?
- ૪ ગાનસિંહે પ્રતાપને શી રીતે બચાવ્યો ?

બોધ.

દરેક માણસે પ્રતાપની પેઠે સ્વતંત્રતાને વહાલી ગણતી અને પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા માટે પોતાનો પ્રાણ આપતાં પણ પાછા પાવું નહિ.

પ્રાણાન્તે પણ પોતાનો ટે-છોડી નીચું કામ કરવું નહિ માનસિંહ પેઠે દરેકે પોતાના રાજાને નિમકહલાલ રહેવું તથા દેશને માટે સંકટ સહન કરવાં.

૨ નોટ—દેલવાડા એ ઉદયપુર રાજ્યમાં ઉદયપુર શહેરથી ૧૪ મૈલ છેટે આવેલું છે. દેલવાડાના રાજ્યને અંગે ૮ ગામ છે અને તે મેવાડના એક પહેલા વર્ગના ઉમરાવના તા.માં છે. તેને રાજા રાણી કહે છે. દેલવાડાના રાજા રાણા સાદરીના રાજ્યના કુટુંબના છે સાદરી એ જોધપુરથી ૮૦ મૈલ દૂર છે.

પાઠ ૫ મો.

જિત્ત જિત્ત=જુદા જુદા.

દ્રાવિડ=કર્ણાટકના વતનીઓ.

અગત્ય=જરૂર.

મુખ્યત્વે=ધણું કરીને.

આર્યકુળ=શરીરની રચના પરથી

મનુષ્ય જાતિયાં પાંચ કુળ

ગણેલાં છે તેમાંનું એક.

(૧) આર્યકુળ—એમાં હિંદુ; પારસી, મુસલમાન, જર્મન.

(૧) ફ્રેંચ અંગ્રેજ વગેરે જાતિ.

(૨) સીધી કુળ—આફ્રિકાના સીધી લોકોનો એમાં સમાવેશ થાય છે.

(૩) ચીનાઈ કુળ—ચીન, જાપાન અને તાતાર જાતનો એમાં સમાવેશ થાય છે.

(૪) ઇન્ડીઅન કુળ—તેમાં અમેરીકાના મૂળ વતનીઓનો સમાવેશ થાય છે.

(૫) મલાયા કુળ—તેમાં મલાયા અને આસ્ટ્રેલિયાની જાતનો સમાવેશ થાય છે.

સમૂહ=જથો.

સાક્ષર=વિદ્વાન.

સંસ્કાર=સુધરવું તે.

પુરોહિત=યજ્ઞ વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાનો—ગોર.

(પરસ-પાસે+હિત)=પાસે એસી હિત કહી સંભળાવનારો આલ્મજી તે.

વંશપરંપરા=(વંસ-પેઢી+પરંપરા એક પછી એક આવવું.)
વંશમાં એક પછી એક આવવું તે.

કાવ્ય=કવિતાનાં પુસ્તક.

વિદ્વાન=વિદ્વાનપણું.

સાધારણ લોકો=વિદ્વાન નહિ તેવા,
ખેડુત, વેપારી, ઇ.

પ્રાકૃત=સાધારણ લોકોની ભાષા,
બૌદ્ધ=વર્માનું નામ.

પાલી=સાધારણ લોકોમાં બોલાતી ઘણી જુની ભાષા.

ગામડાના લોકો પણ સમજી શકે માટે બુદ્ધે પોતાના ધર્મ ગ્રંથો એ ભાષામાં લખેલાં છે.

નિરાળી=જુદી.

ફરક=તફાવત.

પ્રશ્નો

- ૧ હિંદુતાનની ભાષાઓના મુખ્ય ફેરલાક વર્ગ છે ?
- ૨ પહેલા વર્ગની ભાષા કયા લોકો બોલે છે ?
- ૩ સંસ્કૃત ભાષા શી રીતે બની ?
- ૪ સંસ્કૃત ભાષા જરૂરની છે તેનું કાળુ શું ?
- ૫ સામાન્ય લોકો કયું ભાષા બોલતા ?
- ૬ પ્રાકૃત ભાષામાંથી બીજી કયું કયું ભાષાઓ નીકળી ?
- ૭ ગવિડી ભાષામાં બીજી કયું ભાષાઓનો સમાવેશ થાય છે ?

૩. નોટ—હમણાં દેશી ભાષાઓમાં વળુ અંગ્રેજી શબ્દો મળતા બધ છે.

પાઠ ૬ કું.

ભાષા=(માંષ + ધા. બોલવું. + આ
બ્રીલિંગનો પ્રયય) બોલી.
(માણસો વ્યવહારમાં ઉપયોગ
જેટલું બોલે છે તે બોલી બહે-
વાય છે. પણ વિદ્વાતા ભરેલા
ગ્રંથો લખવામાં જે બોલી
વપરાય છે તે ભાષા કહેવાય
છે અર્થાત સુધરેલી બોલી
તે ભાષા.)

દતિહાસ=પાછલા લખીકત.

કાળે કરીને=રખત જતાં.

વીસનગરા=નાગરની એક જાત
નાગરોમાં છ જાત છે.

વડનગરા. વીજનગરા, સાડા-
દરા પ્રશ્નોરા ને ચિતોડાની
વસ્તી આપણા પ્રાંતમાં છે.

પુંછ= (સં) પૂચ્છતિ, (પ્રા.)
પુચ્છર્ષ (હાલની) પૂછે.

પાતશાહ=પાદશાહ.

હસી=(સં ફૃશી ઉપરથી) એવી

કહીક=(સં કથય ઉપરથી) કહે.

કિરયુ=(સં કીદશી ઉપરથી) કેવી

કિરયુ=(સં કીદસ) કેવું.

મંગલહર=(સં. મંગલપુર)

મંગલોર.

ઝાલાવાડિ=ઝાલાવાડ.

સુરહ=(સં. સૌરાષ્ટ્ર) સોરઠ

અરસામાં=વખતમાં

છાયા=અસર

અપભ્રંશ=(સં. આપ-નીચે+અંશ
પાવું) સંસ્કૃતમાંથી બગડેલી.

બાલ ભાષા=પ્રાકૃતભાષા

સત્તા=અમલ

સંજ્ઞાબંધ=ધણી

ચલણી=ચાલતા

ચલણી થઇ ગયા છે=વ્યવહારમાં
વપરાવા લાગ્યા છે.

ભંડોળ=ખજાનો

સંદેહ=વહેમ; શક

રૂઢિ=ધણી વખતથી ચાલતા આ-

વેલા રિવાજ

ઉચ્ચારણુ=બોલવું

દમ=રીત

ભેદ=તફાવત.

સંક્ષેપ=ટુંકામાં

માસિક=દરમાસે પ્રકટ થતું ચો
પાનીકું

વર્તમાન=પત્ર (વર્તમાન-ચાલતા

વખતના સમાચાર+પત્ર કાગળ

ચાલતા વખતની ખબર આ

પનાર ચોપાનીકું

કેળવાએલા=સુવરેલા

માન્ય=માનવા યોગ્ય

પ્રશ્નો

૧ કેટલાં વર્ષ ઉપરની ભાષાને જુની ગુજરાતી કહે છે ?

૨ આપભ્રંશ ભાષા કયારે બોલાતી.

૩ અપભ્રંશ ભાષા જોડે બીજી કઇ કઇ ભાષાઓનો સંબંધ છે ?

૪ હાલની આપણી ગુજરાતી ભાષામાં કઇ કઇ ભાષાના શબ્દો
વપરાય છે ?

૫ નરસિંહ મહેતાની રવિતા જુની ગુજરાતી જેવી કેમ નથી ?

૬ બાર ગાઉએ બોલી બદલાય એટલે શું ?

પાઠ ૭ મો.

અક્ય=(અક+અ પ્ર) એકપણું.

વાકેશ=જાણીતા.

નરસાં=નહારાં.

યોગ્ય=લાયક.

ઉદ્દેશ=હેતુ.

મુશ્કેલ=કઠણ.

ભાર=વજન.

રાજ્ય=સુધારાવાટ=રાજ્ય સુધા-

રાની બાબત.

મત=અભિપ્રાય; વિચાર.

આબાદી=ચઢતી.

ડગલે ડગલે=ધડી ધડી.

વણખાડે=બગાડે.

હેરાન=દુઃખી.

હાથે કરીને=પોતાની મેળે.

ફરેતી=અપકીર્તિ.

નિર્વિધ્ને=(નિર+વિધ્ન)હરકનાવના

પાર પડવું=સપૂર્ણ થવું

અપરાધી=અપરાધ+ધન-રાજો)

અપરાધવાળો; ગુનેગાર

ધાલમેલ-અવ્યવસ્થા.

સ્થિતિ-હાલત.

તુચ્છા=હલકા.

પરાક્રમ=અહાદુરીનાં કામ.

અદભુત=નવાઈ પમાડે એવાં

નફા=પાવદો.

સસ્તી=સોંધી.

દ્રવ્ય=નાણું.

પ્રકૃતિજનિત=આનંદી.

બરકત=પુષ્કળ હોવું તે.

રાજ્યપ્રોધ=રાજ્ય પ્રત્યે વેરબુદ્ધિ
રાખવી તે.

મનમુખો=વચાર.

તૂત=તરકટ-તોડાન.

સ્વાર્થ=(સ્વ પોતાનો+અર્થ-જ્ઞાન)
પોતાનો લાભ.

ધર્મ ઠગો=ધર્મને અહાને ઠગી
લેનારા.

ધક્કો લાગે=તુકસાન થાય.

ઉપદ્રવ=પીડા, ઇજા.

વિનતિ=અ. જ.

સુરાજ=સારાં રાજ્ય.

લેશ=જરા.

દૈવ=નસીબ.

આર=આરો; અંત

કુવેમ=નહારા વહેમ

મત્સર=અદેખાઇ

દશા=હાલત

આકરી=નહારી

પડી=પડીડી.

અર્થ—હે દેશી લોકો ! હું મનમાં દાઝ ધરી તમને સાચું કહીને અરજ કરું છું. કુસંપને લીધે ઘણાં ગારાં રાજ્યો પાણુ તૂટી ગયાં. હું નસીબની શી વાત કરું ! હવે તો કુખનો અંતજ નથી નહારા વહેમને અદેખાઇથી આપણી દશા નહારી થઇ છે. સારા સંતરૂપી દગની પડી વિના નહારી દશારૂપી રોગ હવે મટવાનો નથી. કુસંપને નમાડવા કુસંપને જગાડના ને શાંતિને વધારવા માટે હવે તમે ઝટ દઇ વિચાર કરો.

પ્રશ્નો.

૧ સંપ એટલે શું ?

૨ વ્યવહારમાં સંપની શી જરૂર છે ?

૩ રાજ્યકાજમાં સંપ ન હોય તો શું નુકશાન થાય ?

૪ નીતિ સંબંધી વાતમાં સંપની શી જરૂર છે ?

૫ વેપારની વ્યાપ્તમાં સંપથી શા ફાયદા થાય છે ?

૬ કેવાં કામ માટે સંપ કરવો ?

૭ કુસંપને લીધે કયાં કયાં રાજ્ય પાલમાલ થઇ ગયાં ?

ઘોષ.

આપણા સંબંધમાં આવતાં માણુમેા સાથે આપણે સંપીને રહેવું જોઇએ. આપણાથી હલકા દરજ્જાનાં માણુસો સાથે પણ વિવેકી વર્ત-
ણુંક રાખવી, દેશની આખાદી વધારવા માટે હમેશાં સંપની જરૂર છે એ કદી ભૂલવું નહિ.

પાઠ ૮ મો.

હાસ્યવિનોદ=હસીને આનંદ કરવો તે

પ્રુદાવંદ=ધણી

ધન્નાક્ર=ન્યાય

એકવચની=વચન પાળનારો

વચન...લીધો=ચોક્કસ ગણ્યો

તકસીર=કસુર

સન્ન=શિક્ષા

ચેતવુ=સમજવું

જહાંપતાહ=દુનિયાના ધણી

તાબુખ થયો=નવાઈ પામ્યો

નીચ=હલકા, ગરીબ

શેઠ શાહુકાર=શ્રીમંત માણસ

એકનો બે ન થયો=ડબ્બો નહિ

લાગ=પ્રસંગ

વજર=પ્રધાન

કકુનડવુ=હેરાન કરવું.

વીસું=વીસની રકમ

જન્મારાતી જીંદગી સુધીની

ખો=ટેવ

દમ સકાઈ જશે=ધણું ભારે પડશે

ગત=સ્થિતિ

પચ=કોઈ વાતનો નિર્ણય કરવા

પાંચ સાત માણસોનું મંડળ

થાય તે

રજજ=ખોલાખોલી

વડો=મોટો

પટેલ=આગેવાન માણસ

અન્નદાતા=(અન્ન-અનાજ×દાતા)

નું પ્ર. એ. વ. દાતા આપનાર

અર્થાત્ ભરણ પોષણ કરનાર

ફરમાવ્યું=આજ્ઞા કરી

આકરો=કંઠણ; ભારે

વેઠવું=સહન કરવું

હિકમત=યુક્તિ

પ્રશ્નો

૧ અકબર પાદશાહ વિષે શું જાણો છો ?

૨ ખીરબલે શી યુક્તિ વાપરી

બોધ

અવિધ્યનો વિચાર કરી કામ કરવાથી તેનું કેવું સારું પરિણામ આવે છે તે આ પાઠ ઉપરથી સમજાય છે. વળી રાજનીતિને અનુભવી અકબર જેવો પાઠશાહ પોતાના મિત્રો પણુ શુનો કરતા ત્યારે તેમને શિક્ષા કર્યા વિના રહેતો નહિ તે જણાઇ આવે છે.

પાઠ ૧૦ માં.

પુરખહારમાં=પુરેપુરા બહાર નીકળી આવેલા.

અગણિત=ઘણા

બહુપગી=(બ. વી. સ.) બહુ પગવાળા.

ચોમેર=તરફ

રસી=ચીકણો નરમ પદાર્થ.

અનંતકોટિ=ઘણીજ કરોડાની સંખ્યા.

ઉષ્ણ કટિબંધ=ગરમ હવાવાળો પૃથ્વીનો વિભાગ

ખડક=દરીઆમાં પાણીની સપાટી નીચે તરી આવેલા ટેકરા

વામ=૪ હાથનું માપ

જવાળામુખી=જે પર્વતના શિખર માંથી જવાળા નીકળે છે તે

પ્રતિ=જાત

યુનાની હકીમો=દારસી કે અરખી વેદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વેદ.

વિષિપુર્વક=(બ. વી. સ.) અમુક નિયમ પ્રમાણે.

યાત્રા=ઘાતુ વગેરે ભારી કરેલ ઓસડ

ભરમ=રાખોડી,

પૌષ્ટિક=(પુષ્ટિ અક) પુષ્ટિ આપનાર.

પ્રશ્નો:

૧ પરવાળાં ક્યાંથી નીકળે છે.

૨. પરવાળાં કેણુ બનાવે છે?

૩. પરવાળ શી રીતે બને છે?

૪. પરવાળાંના ખડક ઘણા ઉંચા હોય છે તે વિષે એક વિદ્વાન શો મત યાચે છે?

૫. એ ખડકો ઉપર વસ્તી શી રીતે થાય છે?

૬. પરવાળાં શા ઉપયોગમાં આવે છે?

પાઠ ૧૧ મો.

અપંગ=સરીરનો કોઇ અવયવ
જુડા પડી ગયો હોય તે

આસ્થા=અધ્યા

દીન=ગરીબ

વદન=મોઢું

ખોખરી=ભાગથી.

ઉદાસ=દીલગીર

ખેસુર=મધુર સ્વર નહિ તે

ખૂબ સુરત=રૂપાળા

માફ=ક્ષમા.

ચિત્તભ્રમ=ભ્રમી ગયેલા ચિત્તવાળો

નિશ્વાસ=નિસાસા-દિલગીરીના ઉ-

દગાર

ક્ષય=એક જાતનો રોગ એમાં શ-

રીર દિનપરદિન સુકાતું જાય
છે

રસ્તા ખરચ=(પ. ત. સ) રસ્તા-
નું ખરચ ખોરાડનું ધ

લાયમાં=દુઃખમાં

ઉપવાસ=ભૂખ્યા રહેવું તે

લાચાર=નિરૂપાય

ખુદ્દો=ઘરડો

વેદના=દુઃખ

સ્થિતિ=હાલત

મનસુખો=વિચાર

મનોહર=મનને હરી લે-ખુશ કરે
એવું

લીન થવું=ભળી જવું: એકરૂપ
થવું

હક=ભીડ

દિગ=આશ્ચર્ય

ગંભીરતાથી=ધીમેથી

ખંચાર્ધ=અટકી

દાન=કંઈ પણ બદલાની ઇચ્છા
 વિના કોઈને આપવું તે
 જ્ઞાન=જીવ
 આભાર=ગુણ પાડ, ઉપકાર

અસન્ન કંઈ=ખુશી થઈને
 અચ્છી=સરસ
 પરવરદિગાર=પરમેશ્વર; પ્રાણીમા-
 ત્રને પુરૂં પાડનાર

૪ નોટ—ત્રણે છોકરાઓએ પોતાનાં નામ નહિ દેતાં આસ્થા આશા ને દાન કહ્યું, તેનું કારણ એ કે વેદે કત ધર્મમાં શુભ દાનનું મહાત્મ્ય વિશેષ ગણ્યું છે. પ્રસિદ્ધત્રણે દાન કરે તો તાતાના લોક વખાણ કરે તેથી દાતાને અભિમાન થાય અને તેમ થાય એટલે તેને દાનનું કંઈજ ફળ મળે નહિ. આમ હોવાથી ત્રણે છોકરાઓએ કેવળ નિષ્કામ કંઈ પણ ફળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના દાન આપેલું તેથી પોતાનાં નામ નહિ દેતાં આસ્થા, આશા ને દાન એમ કહેવું.

પ્રશ્નો.

૧. ગાયનમાં ડોસાનું ધ્યાન કેમ ન લાગ્યું ?
૨. ડોસો શા માટે ઉઘાસ જણાતો હતો ?
૩. ડોસાને બીજા શા માટે માગવી પડી ?
૪. પેલા છોકરાઓએ ડોસાને કેવી રીતે મદદ કરી ?
૫. તે છોકરાઓએ પોતાનાં ખરાં નામ ન દીધાં તેનું શું કારણ ?

બોધ.

અજાણતા પણ આપણાથી કોઈને હરકત થાય તે તો તેની મા શી માગવી ગરીબ માણસ તરફ દયાભાવ રાખવો જોઈએ. દુઃખને વખતે કદી ધીરજ છોડવી નહિ. જે કંઈ પુણ્ય કરવું તે કંઈ પણ બદલાની આશા રાખ્યા વિના શુભ રીતે કરવું.

પાઠ ૧૨ મો.

આરોગ્ય=રોગ વગરના, શરીરે
 સુખી
 તખીયત=પ્રકૃતિ, મનની સ્થિતિ.
 યોગ્ય=લાયક
 તંદુરસ્તી=શરીરની સ્થિતિ
 બેજ=બિનાશ
 મોરી=બાંધેલી નીક
 શરદી=મેજ
 વગ=સવડ.
 વેધવાળું=ખેડવાળું, ધર બાંધવાના
 શાસ્ત્ર પ્રમાણે નહિ બાંધાએ-
 લું તે.
 મોકળાશ=છુટ.

નિકાલ થવો=બહાર નીકળી જવું.
 કોઠાર=અગળ બરવાની જગા
 ફરાગત=ઝાડો પિશાબ
 ખમી=ચુક
 કારીગર=હોશિયાર કડીઆ, સુ-
 થાર કે સલાટ.
 કમ સમજ=ઓછી સમજ
 વ્યવસ્થા=ગોઠવણ.
 ત્રિદોષ=કફ, પિત્ત ને વાયુનો
 બિગાડ, તાવ, શુળ ને ખાંસી-
 નો રોગ.
 વ્યાધિ=રોગ
 જમાવ થવો=એકઠું થવું

પ્રશ્ના

૧. ધર કેવી જગાએ બાંધવાં ?
૨. ધર બાંધતા પહેલાં શો વિચાર કરવો ?
૩. ધરમાં રહેતાં માણસોની તંદુરસ્તી શા માટે ખગડે છે ? તે
 તે સુધરવાના શા ઉપાય છે ?
૪. ચોકામું પાણી શી રીતે ઓળખી શકાય ?

બોધ

નજીવી ભુલથી પણ ઘણું નુકશાન થાય છે, માટે દરેક બાબત

માં કાળજી રાખવી. કારણ વિના કાર્ય બની શકતું નથી માટે વહેમ રાખવો નહિ પણ મંદવાડનાં કારણ શોધી તેના ઉપાય કરવા બનતાં સુધી શરીર ન બગડે તેવી રીતે હંમેશાં વતવું જોઈએ; કારણ કે ગએલી તંદુરસ્તી પાછી મેળવી શકાતી નથી.

પાઠ ૧૩ મા.

તીર્થક્ષેત્ર=(તીર્થ-યાત્રા કરવાનું
સ્થળ+ક્ષેત્ર-જગ્યા) યાત્રા કર-
વાનું સ્થળ

બનારસ=કાશી

ઢેહ પડે=મરણ થાય

સુકિતપુરી=મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું
સ્થળ

કહેવત=સંત કથા, લોકોમાં ચા-
લતી વાત

અશક્ત=(અનશક્તિ. શક્તિમાંનો
' ધ ' લોપાયો છે) શક્તિ
વગરનાં

ખ્યાલ=કલ્પના વિચાર,

જન્મ મરણનો ફેરો=સંસારમાં
ફરી ફરીને જન્મ લેવો. ને
મરણ પામવું તે.

સોધ=સંગવડ

બાયું=પરગામ જતાં રસ્તામાં
ખાવાનો ખોરાક

પારાવાર=ધણી (પારવાર એ
સમુદ્રનું નામ છે તે ઉપરથી
' ધણીજ ' એવો અર્થ થાય.

ઘાટ=ઓવારા

સ્નાન=(સ્ના ધા.) તહેવારું તે
રણિયામણી=સુંદર

અહનિરીક્ષણશાળ=વેધશાળા, ગ્રહો-
નું અવલોકન કરવા માટે બાં-
ધેલું મકાન, એવી શાળાઓ
કાશી દિલ્હી ને જયપુરમાં છે
એ ત્રણે શાળાઓ જયપુરના
રાજા જયસિંહે બાંધેલી કહે-
વાય છે.

મણિકર્ણિકા=કાશીના એક અતિ
પ્રખ્યાત ઘાટનું નામ

દશાશ્વમેધ=કાશીના એક ઘાટનું નામ
એ રથને દશ અશ્વમેધ યજ્ઞ
થયા હતા; તેથી એ નામ
પડ્યું છે ?

શિખર=ટોચ

વિચિત્ર તરેહવાર

ખાંધણી=આકાશ; ઘાટ

ઘંટાકાર=ઘંટના આકાર જેવું.

રાજમહેલ=રાજાને રહેવાનો મહેલ

ધુમટ=દહેરાનો ઉપરનો ગોળ ભાગ

ત્રિશ્વવિખ્યાત=(સ ત. સ,)

વિશ્વ=દુનિઆન વિખ્યાત=પ્ર-

ખ્યાત) આખી દુનિઆમાં
પ્રખ્યાત.

શિવલય=(શિવ=મહાદેવ×આલય
સ્થાન) શિવનું દહેરું.

ભાવિક=મદ્દાળુ.

આચમન=હથેલીમાં થોડું પાણી
લઈને પીવું તે.

આચેજ=જવણે, કવચિત.

ગજવાં કાતરું=(વિ.) ગજવાં કા-
તરી લેનારા.

સાવધ=સાવચેત.

કુમાશ=પોત

મજલીન=એક જાતનું કીણા

વણાટનું કાપડ

નમુનાદાર=ધણી ઉંચી જાતનું.

અંબર=સૂર્યોને પહેરવાનું એક

જાતનું રેશમી કાપડ.

નાનાવિધ=અનેક જાતનાં.

દમદમો=મપકો

સાજ=સામાન

શ્રેષ્ઠ= સારું

ધુરંધર=અહુ વિદ્વાન (ધુર-ધુમરી

ધર-ધારણ કરનાર) વિદ્વાની

ધુમરી ખમે લઈ ચાલનાર

મતલબ કે ધણી વિદ્વાનજાનારા

સમર્થ-ખજાના (અહીં વિદ્વામાં)

આચાર્ય=સંપૂર્ણ વિદ્વા મણી

ખીજાને શિખવવાની યોગ્યતા-

વાળો; પતિ

ઋષિ=વેદ । મંત્રો જેમને યજ્ઞ

શીખવ્યે આવડે છે તે.

મુનિ=તપશ્ચર્યા કરનાર બ્રાહ્મણો

પદ્ધતિ=રિવાજ; રીત

૫ નોટ—કાશી ક્યારે બંધાયું હશે તે જણાતું નથી. પ્રાચીન કાળથી તે દેવતાઓની ભુમિ મનાતું આવે છે. હરિયંદ્રરાજ કાશીમાં વેચાયો હતો. ધનવંતરીએ કાશીના રાજા હતા. શંકરાચાર્ય અને તુલસીદાસજીએ કાશીમાં વાસ કર્યો હતો. કાશીની વસ્તી ૨૦૪૨૨૨ માણસની છે.

પ્રશ્નો.

૧. કાશીમાં શું શું જોવા લાયક છે ?
૨. દિંદિમાં કાશી જેવાં બીજાં ક્યાં જુનાં નગરો છે ?
૩. કાશીનું શું વખણાય છે ?
૪. એ રાજ્ય અંગ્રેજ સરકારને હાથ ક્યારે આવ્યું ? શા કારણથી ?
૫. કાશીને સંસ્કૃત વિદ્યાનું શ્રેષ્ઠ સ્થળ શા ગાટે કહે છે ?
૬. ગંગા નદી પર આવેલાં બીજાં શહેર ક્યાં છે ?

પાઠ ૧૪ મો.

સ્વભાવ=મનનું બલણ

તિરસ્કાર=ધિકાર.

ખંતથી=ક્રિમંથી કામમાં મંડ્યા રહેવું તે.

લક્ષણ=ખાસિયત

દાખલો=દ્રષ્ટાંત

ખુબી=ચતુરાધ

બચપણ=નાનપણ

નીમેલ=ઠરાવેલ

મહાવરો=એકનું એક કામ ફરી ફરીને કરવું તે.

જાહે=વધારે.

મહાલવુ=આનંદથી રહેવું

પાયમાલ=નાશ.

શત્રુ રૂપ=શત્રુ જેવી.

હદ બહાર જવું=વધી જવું

પરીક્ષા=(પરિ-ચોપાસ+ઈક્ષ-જ્ઞેવું) ચારે તરફ તપાસ કરવી

આદરવું=આરંભ કરવો.

મુક્તાક્ષણ=મોતી.

હંદ=મજબુત.

ધર નરને બનાવે છે=જેવું ધર હોય
તેવું માણુ ની કે છે.

અંકુર=ફૂલગો.

હૃદય કમળ=હૃદયરૂપી કમળ

(હૃદયનો ઘાટ ખીડાયના
કમળ જેવો છે માટે તેને
કમળની ઉપમા આપી છે
નાભીને પણ તેથીજ ઉપમા
અપાય છે.)

અનુકરણ=(અનુ-પાછળ+હરણ
કરવું તે) કોઈ કરે તેવું કરવું તે.

સહજ=સ્વાભાવિક રીતે-ચગર
પ્રયત્ને.

અનુરૂપ=જેવું.

જનમંડળ=(પ. ત. સ.) માણસોનો
સમુહ, ટોળું.

શોષક=નવી નવી શોધો કરનાર.

સંયુક્ત=(સમ-યુજ.ધા.+ત મુ. ફ.
પ્રત્યય.) એકઠું જોડા-
એકું.

પ્રજાસત્તાક=પ્રજા પોતાનામાંથી

કોઈ માણસને પસંદ કરો
તેની મારફત રાજકારભાર
ચલાવે તે.

પ્રમુખ=આગેવાન

માનપત્ર=માન=મ ન આપનારો કાગળ

અસર=લાગણી

વ્યાવસ્થા=આગપણ

જનેતા=જન્મ આપનાર માતા

(જનયિત્રી ઉપર)

સમર્થ=યગચાન.

દુર્લભ=દુસ-કઠણ=લમ ધા મેળ-
વવું.) મેળવાને કરણ.

નિઃદગી=ઝવન

માતાને ન્યાય આપવાની ખાતર=

માતાનો કોઈ ખોટો વાંક
કાઢે નહિ માટે.

સાંપડે છે=મળે છે.

પાયા રિતાના=તકામા.

તક=કલ્પના-વિચાર.

સ્વર્ગસમી=સ્વર્ગના જેવી સુંદર.

અનુભવ કરે છે=ભોગવે છે.

પ્રશ્નો.

૧. ટેવ પડવાનું સ્થળ કયું છે
૨. ઘર નરતે બનાવે છે એટલે શું ?
૩. કેળવાએલી માતાથી બાળકને શા શા ફાયદા થાય છે ?

બોધ.

સારી ટેવ પાડવા માટે નાનપણથી જ પ્રયત્ન કરવો. ટેવને હૃદમાં રાખવી. સુખ દુઃખનું કારણ પણ ટેવજ છે.

પાઠ ૧૫ મા.

વિવેક=(વિ+વિચ્છ જુદું કરવું +
ખરાબોટ ને પારખવાની
બુદ્ધિ.

ઠીલ=મન

ઉત્તરતા=હલકા દરબખના.

જળપાત્ર=(પ. ત. સ.) પાણીનું
વાસણ.

સાદો=મધ્ય પ્રકારનો

ઉત્તર=જવાબ

ચહેરો=શીકર, દેખાવ

હરમુખા=અ. નંદી

સંખ્યતા=સંખ્ય=સમામાં બેસવાને
યોગ્ય માણસ+તા.

મા. વા. પ્ર. પણું)

સંખ્યપણું.

તડકા=ગરખાં

તાકીને=ધારી ધારીને

હુંપદ=આભિમાન-અહંકાર

સંભવિત=આગરદાર

પરિચય=ઓળખાણ

અવલોકન=(અવ-નાચે-લુક ધા.

જોવું×અન પ્ર.) આરાધીથી

ધ્યાન દષ્ટ જોવું તે.

ખીભત્સ=ખરાબ

પ્રસંગ=વખત

વર્તવાની=ચાલવાની

કાર્ડ=કાગળનો કકડો. (ગૃહસ્થ

માણસો પોતાના નામનાં

છાપેલાં કાર્ડ હંમેશાં પાસે

રાખે છે. ત્યારે કોઈને

મળવા જવું હોય ત્યારે તે

કાર્ડ તે માણસને પ્રથમ

મોઢી આપે છે.)

પ્રશ્નો

૧. વિવેક એટલે શું ?
૨. વિવેક શીખવાતી શી જરૂર છે ?
૩. વિવેક ખતાવના માટે કેવી રીતે વર્તવું ?
૪. અંગ્રેજ ગૃહસ્થને મળવા જવું હોય ત્યારે શી વાત ધ્યાનમાં રાખવી ?
૫. ' પાત્ર ' શબ્દને જુદા જુદા અર્થમાં વાપરો.

બોધ.

વિવેકથીજ માણસની પરીક્ષા થાય છે. વિદ્વાનોએ વિવેકને દશમે નિધિ કહ્યો છે. વિવેક વગરના માણસો બધે તિસ્કાર પામે છે. માટે દરેક માણસે વિવેક શીખવાની ખાસ જરૂર છે.

પાઠ ૧૭ માં.

વિમાન=હવામાં ઉડતું યાંત્ર
આસરે=લગભગ
પાધરો.દોર=સીધો સપાટ એક
સરખો.
આરપાર=એક છેડાથી બીજા છેડા
સુધી.
ઝગઝગારો=પ્રકાશ
ધુમાડીકિં=ધુમાડો નીકળવાનું
ભુંગળું.
વગ=પ્રકાર, જાત

ઉતાર=ગાડીમાં મુસાફરી કરનાર
ત્રાસ=જુલમ
અનાવૃષ્ટિ=વરસાદ ન પડે તે
અમુલ્ય=કીમતી
સોધ=ગોઠવણ-સવગડ
જાવણી=લશ્કરને જાત્રુ રહેવાની
જગા
યોગ=સાધનથી
દંગો=ફિતુર

પ્રશ્નો.

૧. આગગાડીની પ્રથમ શોધ કોણે કરી ?
૨. આપણા દેશમાં આગગાડી ક્યારે ચાલતી થઈ ?
૩. આગગાડીના યત્રની ખનાવટ કહો ?
૪. આગગાડીથી શા ફાયદા થાય છે ?
૫. હિંદુસ્તાનની મુખ્ય સડકોનાં નામ આપો ?
૬. ગુજરાતમાં મોટી સડક કઈ ? તેનું નામ શું ?

પાઠ ૧૮ મે.

દુરના=છેવટના

દરિદ્રી=ગરીબ

દરિદ્રતા=મરિયાત. (તા ૩૦ વિશે
ને લાગવાથી બાં વા
નાં થાય છે.)

પ્રહર=પહોર, ત્રણ કલાકનો વખત
(રાત્રિ દિવસના આઠ
પહોર છે.)

કુળવાન=કિંચા કુળના

વર્ણુ=જાત

વિસામો=આરામ

લાલ=ફાયદો

કથની=કુથલી

આવરણ=આયુષ

ચલાયમાન=ચાલ્યા જાય એવાં.

ચંચળ, અસ્થિર

ખેદ=પસ્તાવો

અંતકાળ=છેવટનો વખત

આપતિ=દુઃખ

રક્ષણ=(રક્ષ ધા. સાચવવું x

અન પ્ર) જાળવી રાખવું તે

ક્રમાણી=મેદાશ

તજ છે=છોડી દે છે.

સોજતી=સાથી

પ્રતિદિન=(અ. બા. સ.) દિનેદિને

કાર્ય=કામ

પ્રયત્ન=મહેનત

નીતિમાન=નીતિવાળા

માન=ખરાબર

પ્રશ્નો

૧. સુખી થવા માટે શું કરવું?
૨. પુણ્યદાન શા માટે કરવું?
૩. ધર્મનું કામ કરવાથી શા ફાયદા થાય છે?
૪. દુઃખવાન લોકો માને કહેરા ?

જોવા.

ઉદમ વિના કંઈ પણ મળી શકતું નથી. માટે દરેક માણસે ઉદ્યોગ કરવાની જરૂર છે. થોડો પણ વખત નકામો જવા દેવો નહિ; કારણ કે ગમેલો વખત પાછો આવતો નથી. ઉદમ પછી લીધેલો વિસામો આનંદ આપે છે. આખી જીંદગીમાં સુખનો આધાર પહેલી અવસ્થા (વીસ વરસ સુધીની ઉંમર) ઉપર છે. માટે તે કાળમાં ખતથી હિંચાંગ કરવો.

પાઠ ૧૯ મો

ભાગ્યે=જવલે.

ખામી=ખોડ.

આપદા=હરકેત.

જન્મ બહેન=જન્મથીજ બહેન.

મંશરત=સંજ્ઞા.

સ્પર્શન્દ્રિય=સ્પર્શની દ્રિય (આંખ, કન, નાક, જીભ, ચામડી).

સુપ્રસિદ્ધ=સારી પેઠે જાણીતો ય-એલો.

શીલ્પકવિ=કોઈ પણ વિષય ઉપર
જડપથી કવિતા લખનાર.

યાદદારત=સ્મરણશક્તિ.

માહીનગાર=જાણતા.

પદ્ધતિ=રીત

ગત=સ્થિતિ

સરલ=સહેલી, જટ સમજણ પડે
તેવી.

ચોજકાઢી-ખોળી કાઢી.

ખેહદ=હદ વિનાનો, ધણોજ

જ્ઞાન=(જ્ઞા. ધા. જાણવું+ન)
જાણવું તે.

ઉપસેત્રી=ઉચી-કરી આવેલી

અંધશાળા=આંધળાને લાણવાની
નિશાળ.

શિક્ષણ=(શિ ક્ષ ધા.) શિખવવું તે

પ્રશ્નો.

૧. કરપદ્મત્રી એટલે શું ?

૨. કમળમુદ્રા, ચક્રમુદ્રા, ટંકારમુદ્રા, પત્રમુદ્રા, એ સમજાવો.

૩. લુપ્ત બેઝ કોણ હતો ? તેણે શું કામ કર્યું ?

ઘોષ.

આંધળાં, બહેરાં ને મુગાંને પણ જાણા વાથી તે જાણી શકે છે.
માણસ બુદ્ધિજનથી કેવું કામ કરી શકે છે તે આ પાઠ પરથી
જાણી શકાય છે.

પાઠ ૨૦ મો.

સાહસ=વિચાર કર્યા વિના કામ
કરવું તે.

કર્મ=કામ

રુદ્ધાકાળ=હંમેશાં.

પાસ=તરફ

કાફલો=જથ્થો

રવાના કરવું=મોકલવું.

કમાન=વહાણનો મુખ્ય અમલદાર

બેપરવા=જાણજી વિના.

સાહસિક=સાદસ કરનાર.

રાક્ષસી ક=રાક્ષસ જેવું વિકાળ

વિકાળ=મયંકર

ધસારો=હુમલો.

(૧)

વિચાર કર્યા વગર કોઈ પણ કામ કરવાથી હંમેશાં પરતાવે,
થાય છે. શામળ કવિ કહે છે કે એ બાબત ધ્યાનપાત્રી તમે
તપાસી જુઓ.

(૨)

સાહસથી પરશુરામે સહસ્રાર્જુનને પુરો કર્યો—મારી નાંખ્યો છે. તે પરશુરામ પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થયો એવાજ સાહસથી શરા ઈજીતને લક્ષમણે સંહાર્યો, અને સાહસિક કામ કરવાથી વિક્રમ રાજનું નામ પણ પ્રસિદ્ધ છે વળી સિકંદર પણ સાહસિક કામ કરવાથી પ્રસિદ્ધ થયો છે. માટે કોઈ પણ કામ હિંમતથી હાથમાં ઝાલવું ને દુઃખ સહન કરવા તત્પર રહેવું. એમ કરવાથી આગળ જતાં કાર્ય પૂર્ણ થાય છે.

૬ નોટ—જમદગ્નિ ઋષિને રૈણુકા નામની સ્ત્રીને પરશુરામ નામનો પુત્ર હતો. એ રૈણુકાની બીજી બેન સહસ્રાર્જુન નામના રાજા સાથે પરણી હતી. એક વખત સહસ્રાર્જુન પોતાના સૈન્ય સાથે જમદગ્નિના આશ્રમમાં આવ્યો. ઋષિ પાસે એક અક્ષયપાત્ર હતું ને એક કામદુધા નામની ગાય હતી તેના પ્રતાપથી ઋષિએ રાજાની સારી રીતે પરોણાગત કરી સહસ્રાર્જુનને અક્ષયપાત્ર ને કામદુધા ગાય માટે ઋષિ પાસે માગણી કરી, પણ ઋષિએએ તે ન આપવાથી સહસ્રાર્જુનને માની તે બંને વસ્તુઓ લઈ આવ્યો. પતિ વિયોગથી રૈણુકા કુવામાં પડી મરી ગઈ. જ્યારે પરશુરામે એ વાત જાણી ત્યારે તેણે પૃથ્વીને નક્ષત્રી કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી સહસ્રાર્જુનને મારી નાંખ્યો ને બંને વસ્તુઓ પાછી લાવ્યો.

પીંખવા લાગ્યું=હેરાન કરવા લાગ્યું

સોબતી=સાથી.

પરાક્રમો=મહાદુરીનાં કામ.

સહન કરવું=વેઠવું.

સર્વોપરિ=સર્વનું ઉપરિ

પરિણામ=ફળ

પુખ્ત=પુરો પાકો.

આરભવું=શરૂ કરવું.

દહ=અચળ; મજબુત, ચોકસ.

શ્રદ્ધા=આસ્થા.

ઉમેદ=આશા; ઇચ્છા.

ઉત્સાહ=ઉમંગ.

અંપલાવવું=પરવું.

ફતેહ=વિજય, જીત.

કસી જોવું=પરીક્ષા કરી જોવી.

પ્રશ્નો

૧. વખાણવા યોગ્ય સાહસ કયારે કરેવાય ?
૨. સાહસિક માણસોને ફતેહ કયારે મળે ?
૩. નેસ્તનનું સાહસ કેવું હતું ?
૪. સાહસથી ફાયદો થયાના દાખલા આપો ?
૫. સરજોનનું સાહસ વખાણવા જેવું શા માટે હતું ?

બોધ.

પોતાના શક્તિના પ્રથમથીજ વિચાર કરી કોઇ પણ કામ આરંભવું, પછી તે કામ પાછળ અંત સુધી મંડ્યા રહેવું. પોતાના દેશને ખાતર કંઈ પણ ફજાની ઇચ્છા રાખ્યા વિના હિંમત રાખી હાપણથી સાહસ કરવું એ દરેકનો ધર્મ છે.

પાઠ પર મો.

જળપ્રવાસ=(સ. ત. સ.) જળમાં
મુસાફરી કરની તે.

પસાર થયા=ચાલ્યા ગયા.

કસબ=હુન્નર

સવા=અનુકુળ.

પવન પડી જવો=પવનચિથર થવો.

સફર=મુસાફરી.

આગબોટ=અગ્નિની મદદથી ચાલનાર વહાણ.

સુકાન=રહાણને ફેરવવાનું સાધન.

રફુ=પાણી કાપવાનો સંચો.

ડાક=ટપાલ.

સરજમ=આમાન

ફૂજ=હાલી.

યાંત્રિક=યંત્રનું

ગંગાવર=ધણી જ મોટી.

મનવાર=લડાઇ માટે રાખેલું વહાણ

વિદ્યુતબળ= (પ. ત. સ.) વિજળી
નું બળ.

હોકા યંત્ર=દિશા જાણવાનું સાધન

(એમાં એક સોય હોય છે તે

તેના અંતે કાંટા હંમેશાં ઉત્તર

દક્ષિણ દિશામાં રહે છે.

પ્રશ્નો.

૧ વહાણ બનાવવાતાં આગડતું નહિ ત્યારે લોકો શી રીતે દરિયામાં મુસાફરી કરતાં ?

૨ પ્રથમ વહાણ કયા લોકે બનાવ્યાં ?

૩ વહાણ ચલાવવામાં કયા લોકો હોંઝિયાર છે ?

૪ ફિનિશી લોકો ક્યાં રહે છે ?

૫ વહાણને ચાલવા માટે શાની જરૂર છે ?

૭ નોટ—લડાઇમાં વપરાતું મોટું વહાણ ટ્રેડનેટ ને તેનાથી પણ મોટું સુપરટ્રેડ નામનું પણ છે. આવાં વહાણનાં તળીયાં લગભગ ૧૮-૨૦ ઇંચનાં જાડાં લોહનાં પતરાંથી મઢી લે છે, તેમાં ગોઠવેલી તોપોમાંથી ૧૪ ઇંચ વ્યાસના ને ૧૪૦૦-૧૫૦૦ રતલના ગોળા છુટે છે. દરેક લડાયક આરકસમાં દુશ્મનનું આરકસ ફેટકે છેટે છે તે જાણવા રેનજ ફાઇન્ડર નામનું યંત્ર હોય છે. વળી તેમાં તારનાં દોરડાં વગર વાત થઇ શકે એવા સાંચા હોય છે. તેથી ૨૦૦ મૈલ પર આવેલાં વહાણ યા સ્થળ સાથે તે વાત કરી શકે છે. તે સિવાય તેમાં ‘સચી-લાઇટ’ હોય છે, તેની મદદથી ૧૫૦ મૈલ દુર અજવાવાળાં કિરણો નાંખી શકાય છે.

ઉંચી જાતના સય—સાઇટનો કાચ વચ્ચેથી $\frac{1}{2}$ ઇંચ જાડો
ને ખાજીથી ૩ ઇંચ જાડો હોય છે. તેનું વજન ૩૦૦ રતલ હોય
છે. પરંતુ તે સંખ્યા ઉપર ગોઠવેલૂ હોવાથી સહેલાઈથી આડું અવળું
ફેરવી શકાય છે.

પાઠ ૨૩ મો.

દ્રૌપદી=દ્રુપદ રાજની પુત્રી.
સ્વયંવર=(સ્વયં-પોતાની મેળે+
વૃ-વરવું-સંસદ કરવું+પ્ર०)
પાતાની મેળે પરણવું તે.
પણ=ટેક (નામ)
ભુદેવ=પ્રાણી
વિવેક કરવું=જણાવવું-જાહેર
કરવું.
ભગિની=મહેન
=છેદ
ડોળ=ખાલી ઠાઠ
હાથ ધમીને=નિરાશ થઇને
ખાંડા ટેડા=કાંકડા
ઉકાળશે=કામ કરી શકશે.
તાલ=હાથ

સમર્થ=ખજવાન
પણુછન્ધનુય (દે.રી
નયન વેધ=(પ. ત. સ.) આંખ
ફેડવી તે
સિધાવો=મળાઓ.
દેવ=શીખ.
પ્રખળ=(ખળ) અતિશય ખજવાન
મિથ્યા=ફાકટ
કીર્તિમત=કીર્તિવાળો (મંત પ્રય
છે તેનો અર્થ વાળો, થાય છે
એજ અર્થના બીજા પ્રત્યય
'વા', વાન અને 'માન' છે.)
વીર્ય=પરાક્રમ
સરશે=થશે-પાર પડશે.
ફોડ=ઉમંગ

દીન=ગરીબ

વિનવવું=કરગરીને કહેવું.

નિર્ભય=(પં. ત. સ.) ભય વગરનું

સિદ્ધ=સફળ

સુત પુત્રનું(ટ. ત. સ.) દાસીનો

પુત્ર (ખરું જોતાં કરણ

કુન્તાનો પુત્ર હતો. પણ

કુન્તાએ તેને કુમારી અ.

વસ્થામાં મંત્ર જાળી જ.

નમ આવ્યો હતો, તેથી

શરમને લીધે તેને રખડતો

મુકી દીધો હતો. તે એક

દાસીને હાથ આવ્યો તેણે

તેને ઉછેરી મોટા કીધો

હતો, તેથી તે દાસીપુત્ર

કહેવાય છે.

ક્રોધયુક્ત=ક્રોધવાળો; ગુસ્સે

ભગવાન=(અહીં વિશેષણ) નસીબ

વાળો. (ભગ-નસીબ-વાન

—વાળો) ક્રોધ પણ મહા

પુરુષને એ વિશેષણ

અપાય છે.

રાજકન્યા=(પ. ત. સ.) રાજાની

કન્યા

નક્ષત્રી=ક્ષતિય વગરની

સાક્ષાત=પોત જાતે

કન્યારાજ=(કન્યા રા. સ.)

રૂપી રત્ન

વરવા=પરણવા

પ્રિય=હાહણ

...જોજ ના પણ વાંધા છે હો ! આ વાક્ય બ્રાહ્મણોની પુર્વ સ્થિતિ જણાવે છે. તે કાળમાં બ્રાહ્મણો તો શક્ત શાસ્ત્રનો અધ્યાસ કરતા ને લોકોને ઉપદેશ આપતા, ખીજું કંઈજ કરતા નહિ વૈશ્ય લોકો તેમને જોઈતી વસ્તુઓ પુરી પાડતા.

અગસ્તિ=અગસ્ત્ય ઋષિ. (એ

ઋષિ હાથમાં સમુદ્રને લઈ

તેનું આચમન કરી ગયા

હતા એવી વાત આલે છે.)

ઉદર=પેટ

વિસ્મય=નવાઈ

વાન=ચહેરો

ચાંચલ્ય=ચંચળાઈ ય (પ્ર૦ વિ-

શેષણને લાગવાથી તે લાં
વાં નામ બને છે.)

કાન્તિ=જાણાય છે.

દક્ષ=ચતુર

કાપડી=સાધુ

સદ્ધ=જલદી

અદ્ભુત=નવાઈ જેવું.

વિપ્રકુળ=(પ. ત. સ.) આલિસુનું
કુળ

અંતરે=(અંતરની સાં વિં) મનમાં

મચ્છવેધુ=બહુપ્રીડી) મચ્છ વેધનાર

ફળો=સફળ પ્રાપ્તો-પાર પડો.

દ્રૌપદીદર્શન=આ નાટક કવિ નર્મ-
દાશંકરે બનાવેલું છે તે-
માંથી આ પાઠ લીધો છે.

(કવિતાના અર્થ.)

(૧)

હે વીર પુરૂષો ! જે માણસ ધનુષ્ય હાથમાં લઇને નીચે પાણીમાં
જોઇ બાણ ફેંકશે તે ઉપર ફરતા મૃતને વેધશે તેને આ મારી બેન
વરમાળ પહેરાવશે અર્થાત્ પરણશે.

(૨)

હે રાજા ! ઉઠો ને મચ્છ વેધીને કન્યા પરણો, એટલે મારી પ્રતિજ્ઞા
ફાકટ જાય નહિ.

(૨) આટલા બધામાંથી કોઇ મચ્છ વેધી શકતો નથી એ
જોઇ મને ખેદ થાય છે. અહીં બધા દીર્ઘવાળા ક્ષત્રિયો ગોભે છે
પણ તેમાં શું એકે વીર પુરૂષ નથી ?

(૩) હે રાજાઓ ! તમે માથે મુગટ પહેર્યા છે અને કાંટે મોતીની
માળા પહેરી છે, પણ હવે તમારું પરાક્રમ બતાવી મારું પણ પુરું
કરો ને વરમાળા પહેરો.

(૪) બધાને ઉદ્દેશીને કહે છે) જો કોઇ ક્ષત્રિય મચ્છ વેધવાની

ની હિંમત ધરી શકતો ન હો તો બ્રાહ્મણોમાં કોઈએ કામ કરે તેથી મારી ને આખી જમાની લાજ રહેશે ને કન્યાનું કાર્ય પણ સિધ્ધ થશે.

(૩)

જુઓ, આ બ્રાહ્મણે હિંમત ધરીને ધનુષ્ય છટાથી ઝાલ્યું છે એ સાધુ અહીં ક્ષત્રીયનું કામ કરે છે. એનો અંગનો મગેડ જુઓ. એ જોઈને અહંકારી રાજાઓની ઇચ્છા પણ નાશ પામી જણાય છે. એની નામર જુઓ. શર મારવામાં એ કેવો ચતુર દેખાય છે ? ઓહો ? એણે મચ્છ વેધીને ધનુષ્ય ટાલ્યું. કયું. હવે એ જલદી વરમાળા પહેરશે. વિષે અદ્ભુત કામ થયું.

(૪)

હો બાઈ ! કોઈક નવાઈ પમાડે એવું દેખાય છે; કારણ કે તેની ધારણા પાર પડે છે એટલે તે (દ્રૌપદી) મનમાં હરખાઈને વરમાળા પહેરાવે છે.

(૨) દ્રૌપદી વરમાળા પહેરાવીને અર્જુન પાસે ઉભાં છે એની બધી આશાઓ સફળ થાઓ, અને એ સાધુ ક્ષત્રીયપુત્ર નીકળજો.

(૩) હે બેન ! તમારું હૈત ભુલાતું નથી. તમારા વિયોગથી અમને દુઃખ થાય છે, પણ તમને સુખ થાઓ. અને તમારા સુખમાં જ અમારું સુખ માનીશું.

પ્રશ્નો.

૧. કણ્ઠ કોણ હતો ? તે જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત છે ?
૨. મચ્છ વેધ તર બ્રાહ્મણ કોણ હતો ? તે જ્ઞા માટે બ્રાહ્મણના વેશમાં ફરતો હતો ?

જત્રા=(યાત્રા યા ધા. જવું)

તીર્થમાં જવું તે

હજ=મકકાની જત્રા

હાજી=મકકાની જત્રા કરનાર.

સગજગ=આશરે

તંદુરસ્ત=નિરોગી

બરણપોષણ=(બરણ મૂ ધા. બરવું)

×અન; પોષણ-પુષ ધા-પો-

પવું×અન પ્ર. અન કિ. વા-

ચક પ્રત્યય છે તે ધાતુને

લાગી નામ બનાવે છે) શુ

જા ના.

જેગવાઠ=સગવડ

પાક=પત્ર

ખુદ્દા=ઉધાડા

પહે-વેશ=પોશાક

અહિસાધર્મ (હિસ ધા મરવું)

કોઈને મારવું નહિ એવો ધર્મ

શરીર=કીર્તિમંત; આખાદ

નિમાઝ=સ્તુતિ, અંદગી

પટે છે=બણે છે.

લખમેક=હું આવું છું

ફરમાન=હુકમ

પ્રદક્ષિણા=આળુબાળુ ફરવું તે

અલેહિસ્લામ=જેનાં નામ ઉપર

રહેમત રહે એવા.

ચુમે છે=ચુંબન કરે છે

ખુતબા=ધર્મનો ઉપદેશ

ભોગ=મારીને આગળ ધરવું તે

અસલ=પ્રથમના

દરલામી=મુસલમાની.

ભાવિક=શ્રદ્ધાવાળા

પેગંબર=સદેશો લાવનાર

પ્રશ્નો.

૧. હજ એટલે શું ?

૨. મુસ્લમાન લોકો મકકે શા માટે જાય છે ?

૩. મુસ્લમાની ધર્મમાં કેવા માણસને યાત્રા કરવા કહેલું છે ?

૪. મકકા વિષય ખીજે કયાં જત્રા કરવ જવું પડે છે ?

૫. મદી ન શા માટે પ્રખ્યાત છે ?

પાઠ ૨૫ મો.

આચીન=(પ્રચિ. સૌથી આગળ-
નું અથવા પુર્વ દિશાએ ઉપ-
રથી) પહેલાંના વખતનું અ-
થવા ધણું જુનું
અર્પાચીન=(અર્વાચ-પાછળનું
થોડા વખત પરનું- પાછળનું.
મનોહર=મનને ખુશી કરે એવું;
ત્વચા=ચામડી.
જોડકું=ખેનો જથ્થો,
વય=ઉંમર
તેજદાર=પાણીવાળું
મોત્તમ=ઝડતું. તક
કામ=જાત
છવાઈ=પથરાઈ
હસાહ=માલ લેનાર અને દેનાર
વચ્ચે સાટું કરાવી આપનાર

માણસ
ખળનો=ભંડાર
ઝવેરી=હીરા મોતીનો વેપાર કરનાર
સૂર્યોદય=(પ. ત. સ. સૂર્ય=ઉદય)
સૂર્યનું ઉગવું તે.
ખડક=રિઆમાં તરી આવેલો
ટેકરો
અડદીઆ=કાળા ને કઠણ
કને=પાસે
સટકીયુ=છેડો
મહાવરો=ટેવ
ભસ્મ=રાખ
વળ=વર્ગ.
વીધ=કાણું
અંકાય છે=નક્કી થાય છે.
સરકાનાં=તેજાખમાં

નાટ:—મોતીની ઉત્પત્તિ વિષે જુ. ૧ જુદા મત છે, પણ મોતી
ની ઉત્પત્તિ વિષે શોષ કરનાર દાકાર કેલોરડ કહે છે કે ઓષ્ટર
માછલીના શરીરમાં એક જાતના પિંડ હોય છે, તેમાંથી અંડ નીકળે
છે. તે અંડ માછલીના શરીર બહાર આવી તે ૧ પરતેના શરીરમાંથી
નીકળતો તેજેમય પદાર્થ ઠરે છે તેજ મોતી.

મોતીની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન-મનાર, એન્કાટીફ કેમેગન. બ્રેન,
જંબાર દાટીફા સ્વેન નદી, માડાગાસ્કર મેક્સિકોના અખાત અને
ઈંગ્લાંડ તથા સ્કોટલેન્ડ પાસેનાં સમુદ્ર.

પહેલાં ચીનાં લોકો એક જાતની માછલીઓ પાળી રેશમના કાંડા ખેંદે તેની પાસે મોતી બનાવરાવતા.

મોતીનું વજન 'ચવ' થી થાય છે. તે તેની કિંમત વજનના વર્ગના પ્રમાણમાં અંકાય છે.

મોતી કાઢનાર માછી લોકો પ્રથમથી અમુક જાતનું ધાન્ય ખાય છે, અને દરરોજ શરીરે તેલ ચોળે છે, પાણીમાં ઉતરતાં પહેલાં તેઓ કાનમાં રૂનાં બીનાં પુંમણં ધાલે છે તે નક ઉપર શીંગડાનું યંત્ર ધાલે છે, હાલમાં બર્મીની વગેરે કેટલાક દેશોમાં પુષ્કળ બનાવટી મોતી થાય છે, તેના રીત કાચના પોલા મણકાને અદરની બાબુઓથી મોતીના રસનું પડ કરે છે. પછી તેની અંદર મીણુ ભરતા, પણ હાલમાં એક જાતની કાચ પદાર્થ ભરે છે. પછી હાઇડ્રોલોરિક એસિડમાં તેને ઘોળે છે એટલે મણકાનું કાચવાળું પડ નાશ પામી મોતીનું પડ ઢાંકણુ રૂપે રહે છે.

પ્રશ્નો.

૧. મોતી ક્યાંથી નીકળે છે ?
૨. મોતી કાઢવાની રીત કહો ?
૩. સીપોને બહાર કાઢ્યા પછી શી ક્રિયા કરે છે ?
૪. મોતી શા ઉપયોગમાં આવે છે ?
૫. તેની સીપો શામાં વપરાય છે ?
૬. બનાવટી મોતી શી રીતે બનાવે છે ?
૭. મોતીની કિંમત શા ઉપર થાય છે ?

બોધ.

નાનાં સરખાં પ્રાણીઓ પણ આપણને ઉપયોગી વસ્તુઓ બનાવી આપે છે. નજીવો દેખાતો પદાર્થ આપણને ઘણક વખત ઉપયોગી થઈ પડે છે, એ ખાસ લક્ષમાં રાખવું.

વિષય=આખત

કુટેવ=નઠારી ટેવ-ખે:-આદત

મુકાબલો=સરખામણી

વર્તમાનપત્ર=ચાલતા વખતની ખ.

બર આપનાર યોપાનીઉ

ચર્યા=કાઠ વિષય પર વિવેચન

કરવું તે

નીચ=હલકો

અચપણ=નાનપણ

ઘટતી=યોગ્ય જોષએ તેવી.

કુશળ=ચાલાક

તુ=છકારી=ચિકારી

કુચલી=નિંદા

છાપ=અમર

બેધ=ઉપદેશ, શિખામણની વાત

ધરમાગવું=ઋપુરૂષને અણુખનાવ
થવો.

ચાડીઓ=ચાડી કરનારા માણસ

ભરોસો=વિશ્વાસ

ચાનક=ચિંતા કાળજી,

ગીચત=નંદા

ખુરી=નઠારી

હલાલ કરેલી=મારી નાંખેલી

તાજુખ=નવાઈ

ખોડ=નઠારી ટેવ

મોટું મન=કોઈનાં સાગં નરસ

વચન સહન કરવાં તે

ઝંખવાળું=શીકું

ખાસીયત=ટેવ

મતલબ=હેતુ

દંડ=ગુના બદલ કરેલી શિક્ષા.

પાઠ પાઠો થયે નથી=આપેલી

શિખામણ પ્રમાણે હજી ચાલી

શક્યો નથી

વિકટ=કઠણ

લુલી=જીભ

પ્રશ્નો

૧. ઋઋને નિંદા કરવાની વધારે ટેવ હોય છે તેનું કારણ શું?

૨. તેવી ટેવ ન પડે માટે શું કરવું?

૩. ચાડી કરવાથી શું નુકશાન થાય છે?

૪. આપણા વડીલોનું બોધવચન શું છે?

બોધ.

આજસુ યદ્ ગેસી રહેવાથી નિંદા અને ચાડી કરવાની ટેવ પડે છે. માટે ઠેકાઠ વખત આજસુ ગેસી રહેવું નહિ. નિંદા કરવાથી કંઈ લાભ થતો નથી, પણ ઉલટું પ્રતિષ્ઠા ઘટે છે. જેમને આ ટેવ પડી હોય તેમણે તે ધીમે ધીમે મટાડવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, મન ઉપર કાશુ રાખવાથી અને ઉદ્યાંગમાં મંડ્યા રહેવાથી આ ખુરી ટેવ મટે છે.

પાઠ ૨૭ મો.

અમલ=અધિકાર.

અરણ્ય=સારથિ; સુર્યનો રથ હાંકનાર.

મર્યાદા=હદ

આદરમાન=સત્કાર

અસ્ત થએલો=અસ્ત ધા. ફેંકવું
(તે ઉપરથી). અથમેલો.

પ્રિયા=વહાલી.

નાસિકા=નાક.

દિવાકર=(દિવાકર) દિવસનો
કગનાર-સૂર્ય

નેટ્ટી=છડી

મંદમંદ ધીમે-ધીમે

મગ્ન=ખુશી.

ચો દાર=છડી પોકારનાર.

આનંદમાયક=આનંદ આપનાર

તોખત-નગારાં

નાદ=મોટો અવાજ

ઘેર=ઘેરો અવાજ

શોર=અરપણ અવાજ.

છાપો=લુગડાં છાપનાર

અમસ્થો=નકામો.

પિરતાં=અક્ષર લખવાનાં પત્તાં.

દુષ્ટ=નહારા સ્વભાવનું

શંખણી=શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓની ચાર

જાત વર્ણવી છે તેમાંની એક

અધમ જાત (પાદ્મની, હસ્તિની

ચિત્રણી. શંખની.)

દોલીઓ=પલંગ

નાસ્તો=સવારમાં થોડું ખાવું તે

રમણિક=સુન્દર

અંગવસ્ત્ર=(પ. ત. સ.) ઉપરનો

-વેશ

આસ્થા=બ્રહ્મા, ભાવ.

ધાક=ખીક

ગુપ્ત=છાની

સર=(સહજ ઉપરથી) (ખ વી સ.) આશા પુરી થવી તે.

ચિંત'તુર=ચિંતાથી આતુર, ચિ-
તાવાળા.

લાદવું=જનનવર પર બોલે નાખ-
વે તે.

ધનવિંદા=આજી મારતાં શિખવા-
ની વિદ્યા

કરણધેસો=એ નામની ઐતિહાસિક

નવલકથા સુરતના વતની ના.

નંદશંકર તુળજશંકરે લખેલી

છે. તેમાંથી આ પાઠ લી-
ધેલા છે.

પ્રશ્નો.

૧. સુર્ભોદયતું વર્ણન કરો ?

૨. આપણા લોકો સવારનો વખત શી રીતે ગાળે છે ?

પાઠ ૨૯ મો.

રાં સાં=રાવમાહેખ એ સ કાર
તગ્ધથી મળેલો ખિતાબ.

અસલથી=જુના વખતથી

મશહુર=જાણીતા

નિર્ધનતા=ગરીબાઇ

મશહુર=જાણીતા

નિર્ધનતા=ગરીબાઇ

બંધારણ=શરીરનો બાંધો

રોકાણશિખ=વિદ્યાર્થીને જે માસિક

રકમ આપવામાં આવે તે.

‘મોઢી મુંખાઇ, કહેવાનું’

કારણ એ કે મુંખાઇમાં દરેક ચીજ

ધણી મોઢી મળે છે તેથી ખરચ

પણ ધણો વધારે થાય છે.

નિર્વાહ=(નિરવહધા લઇ જવું)

ગુજરાન ચલાવવું.

મુશ્કેલીઓ=દરકતો

પ્રત્યક્ષ=રેખીતું

વિપત્તિ=દુઃખ

ધૈર્ય=(ધિર વિશેષ xયમા. વા.

પ્ર.) ધીરતા

બાહુમળ=હાથનું મળ, જાત મહેનત

શિક્ષક=(શિક્ષક ધા શિખવવું)

શિખવનાર

મનોંજા=માનસિકમળ

મંત્ર=સમાનો મુખ્ય નામક

(મંત્ર છૂપો વિચાર તે ઉપરથી)

તંત્રીપણુ=વર્તમાનપત્ર કે માસિક-
ક્રમાં લખાણુ લખી ચલાવ-
નાર મુખ્ય માણુસ
મયું દીઠું ન પડ્યું=કામ અટકી
ન પડ્યું

અરસામાં=વખતમાં
હાઈ કુત્ર=મોટી પાઠશાળા
ઇન્સપેક્ટર=તપાસનાર
લેખક=(લિખ લખવું + અક
પ્ર.) કોઈ અમુક માખત
ઉપર લખનાર નિદાન માણુસ

સાલ=તૈયાર

બંદુ કોણુ ઝડપે!=જવાની ડિ-
મત કોણુ પડે

અખરે=પવટે.

શુર ચડ્યું=જુરસો ચડ્યો

નાતનાતની અડચણુ=તે વખતે
હિંદુસ્તાન બહાર જનાર
માણુસને નાતના માણુસો
નાતબહાર મૂતા કારણુ કે
વિલાયત જનાર માણુસને
ત્યાં વરજાવું પડે છે એમ
લોકો માનતા હતા

પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ

ગુજરાતશાળા પત્ર=પ્રાથમિકશાળા-

ઓના શિક્ષકો માટે સરકાર
તરફથી બહાર પડતું માસિક-
આ માસિકમાં ફક્ત શિક્ષણ
ના વિષયો ચર્ચાય છે. એ
માસિક હજી પણ નીકળે છે
અને તે અમદાવાદ ટ્રેનિંગકોલે-
જના પ્રિન્સિપાલ ચલવે છે

બાષાંતર=બીજી બાષામાં લખાયલાં
પુસ્તકોને ગુજરાતી બાષામાં
લખવ તે

અભિપ્રાય=મત

પસાર=ફેલાવે

ઉત્તેજન=મદદ

કોમ=જનત

ઇન્નતિ=ચડતી; આખાદી

પ્રયાસ=મહેનત

જીવનચરિ=જીવતરની વાતો.

સ્વર્ગવાસ (સા. ત. સ.) સ્વર્ગમાં
વાસ થવો અર્થાત મરણ
પામવું

આયુષ=જિંદગી

અર્પણ કરવું=સોંપી દેવું

નખાલસ=ખુલ્લા દીલના

અદાવાળા=આસ્થાવાળા

પ્રશ્નો

૧. મહિપતરામ કોણ હતા ?
૨. મુંઝમુંમાં રહી તેમણે શું કર્યું ?
૩. એમણે ક્યાં પુસ્તકો લખ્યાં છે ?
૪. કેળવણીખાતાને તેમણે સો કાયદો કર્યો છે ?
૫. તેમનો સ્વભાવ કેવો હતો ?
૬. તે વિલાયત શા માટે ગયા હતા ?
૭. વિલાયતથી આવ્યા પછી તેમણે શું કર્યું ?

ઑાં.

ગરીબ કુટુંબમાં જન્મેલા માણસો પ્રયત્નથી ઉંચી પદવી મેળવી શકે છે. દુઃખમાંજ માણસોની ખરી કસોટી થાય છે. માટે દુઃખ પડે તો પણ આરંભેલું કામ છોડી દેવું નહિ. યાદ રાખવું કે ગરીબ મા-આપને પેટે જન્મેલા માણસો પ્રખ્યાતિ પામે છે.

પાઠ ૩૦ મો.

કહે' = જાહેરનામું

હેતુ = મતલબ

પાર્લમેન્ટ = રાજ્ય, અમીરને રાજ્ય

માંથી વીણી કાઢેલા માણસોની મંડળી

સનંદ = પરવાનો લેખી હક

સમસ્ત = બધી

દિલાસો = ધીરજ

ઉદાર હૃદય = મોટું મન

પ્રગટ = જાહેર

વોધસરાય = રાજ્યને બદલે કામ

પરનાર અમલદાર

કાયમ = ચાલુ

તહનામાં = સલાહનો કરાર

રુદ્ધ = બીજાકુલ

ધકકો = તુકસાન

યત્ન = મહેનત

મરતબો = માન

દગજ જે=હોદ્દો

શખસ=માણસ

મનકાર=ના પાડવું તે

તાકીદ=ચેતવણી

ઘતરાજી=ના મરજી

પ્રમાણુકપણુ=સાચવટ

ભેડ=તકાવત.

ખાર=હેન; વહાલ

વાજખી=ચોગ્ય

સ્વસ્થતા=શાંતિ

લોક કલ્યાણુ=(પ.ત. સ.) લોક-

કનું હિત

સમગ્ર=ખધી

આપાદી=ચઢતી

સામર્થ્ય=ખળ

વક્ષાદારી=રાજભક્તિ

પ્રાર્થન=સ્તુતિ

પ્રશ્નો.

૧. ઇસ્ટઈન્ડિયા કંપનીનો શો હેતુ હતો ?
૨. તે પહેલાં ખીજી કઇ કંપનીઓ આ દેશમાં વેપાર માટે આવી હતી ?
૩. કેવા સંજોગોમાં કંપનીએ આ દેશના રાજકારભારમાં હાથ ધાલ્યો ?
૪. મહારાણી વિક્ટોરિયાએ આ દેશના રાજકારભાર પોતાના હાથમાં કેમ લીધો ?
૫. મહારાણીએ ઢંઢરામાં કેવી ઇચ્છા જણાવી ?
૬. હિંદુ પ્રજાના મનપર શી અસર થઇ ?

પાઠ ૩૧ મા,

રોકનદાર=ધાટદાર

ઝળાંઝળાં=પ્રકાશિત

વખાર=માલ ભરવાનું મકાન

ઠનલ=જમીન ખોદી નીચે કાઢેલો

રસ્તો

રઢિયાળુ=સારું

ધમાલ=વેપારની મહમથલ
 નામાકિત=પ્રખ્યાત
 પટ્ટાલિષેક=ગાદીએ બેસતી વખતે
 થતી ક્રિયા
 પાલેસ=મહેલ
 ન્યુઝીઅમ=સંપ્રદરથાન.
 પુસ્તકાલય=પુસ્તકો રાખવાનું મ-
 કાન
 ઐતિહાસિક=ઇતિહાસને લગતું

બખ્તર=લકાષ વખતે શરીરના
 રક્ષણ માટે પહેરવાનો લોહનો
 પોશાક
 જોવાયોગ્ય=જોવા લાયક
 ભુજ=હાથ
 કુશળ=હોશિયાર
 ચમત્કાર=તવાઈની વાત
 નેશનલ=પ્રજા સંબંધી

પ્રશ્નો.

૧. લંડન શા માટે પ્રખ્યાત છે ?
૨. તે શહેરના દેખાવનું વર્ણન કરો.
૩. તેમાં જોવા લાયક કયા મકાનો છે ?
૪. શહેરમાં કયું નદી વહે છે ?
૫. નેશનલગેલેરિ વિષે શું જાણો છો ?

પાઠ ૩૨ મા.

કૃતજ્ઞતા=કૌઠના ઉપકારનો બદલો
 વાળી આપવાની લાગણી
 ઘૃત્તિ=મનનું વલણ
 ઉંચી=સારી વખાણવા જોગ
 કેળવી=સુધારી
 બકિત=(મજ ધા.) બજવું તે
 ધર્મ=દરજ

સપુત=(સુ+પુત્ર) સારો પુત્ર
 ઉમદા=ઉંચા પ્રાપ્તનો
 ગરક થવું=અદૃશ્ય થવું
 અસાધારણ=સાધારણ નહિ તે
 શોકાતુર=દીલગીર
 દરજ્જો=અધિક ર
 કૃત્ત=કૃત ધા હન ધા. નાશ

કરવો) કાઈના કરેલાં ઉપકારનો	અવસ્ય=જરૂર
નાશ કરવાની વૃત્તિ	ફીટકાર=ધિકકાર
ધોરકર્મ=પાપીકામ	કમોત=મોત વગર
ચટકા ભરવા=માળવું	

પ્રશ્નો.

૧. કૃતજ્ઞતા એટલે શું ?

બોધ.

કાઈએ આપણને ગુણ કર્યો હોય તો તે યાદ રાખી તેનો અદ્વૈત વાળી આપવા બનતો પ્રયત્ન કરવો એ આપણો ધર્મ છે. ગમે તેમ થાય તોપણ ગુણને બદલે અવગુણ તો નજ કરવો.

પાઠ ૩૩ મો.

જૈન વર્ગની=જૈનલોકની
 બવ્ય=મોટી ને દેખાવડી
 દેવાલય=દેવનું દેકાણું
 મત્સ્યેન્દ્ર=ગેરખના ગુરૂ. તે મોટા
 તપસ્વી હતા.
 યોગી=(યુજ્ઞ ધા. જોડવું) રમ્યાત્મા
 સાથે મન જોડનારો
 શુંગ (શિખર
 ગલી કુંચીવાળો=શુંચવણી કરેલો
 ઉપદ્રવ=ભય
 કવચિત=ટોચક વખત

વેદાંત જ્ઞાન=૧. ત. સ. વેદાંત+
 અંત બાબત=વેદની બાબત)
 વેદનું જ્ઞાન
 પારંગત=પાર પામેલા
 યથાશક્તિ=(અવ્ય ભા. સ.)
 શક્તિ પ્રમાણે
 ઇષ્ટ=(ઈષ ધા. ઇચ્છવું) પસંદ
 કરેલો
 સંન્યાસી=(સમનન્યસ ક્રેંકવું+
 ફેન પ્ર.) સંસારને-માયાને
 ફેંકવાવાળો

નિર્વાહ=ગુજરાત ચલાવવું (નિર
+ વહ ધા.)

મહત્ત-મોટાઇ

દષ્ટિ=દ્રષ-જોવું) નજર

શિલા=પથર

ઝંઝવાં=ઝાંખમાં પાણી ભરાઇ
આવવું તે

ચાતુર્માસ=ચારમાસ-ચોમાસું.

સરતાં=(સ. વહેવું) વહેતાં.

ઝોર=વિવ્ર

કાક=નકામુઃ વ્યર્થ.

પ્રશ્નો.

૧. યદુચુંગ શિખરનું વર્ણન કરો ?

૨. પર્વત ઉપર રહી શું દેખાતું હતું ?

પાઠ ૩૫ મો.

રાક્ષસા વિરતારનાં=ધણાં મોટાં ને
પટોળાં

ગીચ=ભરચક; પાસે પાસે

જવરનાશક=(જવર-તાવ×નાશક—
મટાડનાર) તાવને મટાડનાર.

અગત્યનાં=જરૂરનાં

શુભ્રપ=રસાળ

સૌન્દર્ય=(સુન્દર વિશેષ છે એને
ય પ્રત્યય લાગવાથી ભાવ

વાચક નામ જની ગયું છે)

સુન્દરપણું.

કાષ્ઠૌષધી=(પ. ત. સ.) વન-

સ્પતિની હવા

ઉદારતા=મોટાં મનથી

ટુંક નજરથી=થોડા તાબથી લગ-
ચા-ને

પરિણામે=અંતે

હાનિ=તુકશાન

ઉન્મત્ત=(ઉત્ત+મત્) અવિચારી

વોકળા=પાણીનાં નાળાં

સંહાર=(સમ=હ ધા. હરવું) નાશ

વિધિવિધ પકાને=જુદી જુદી રીતે.

જનરલ=મોટો

ડોરાહન=ઉત્તર હિંદમાંનું એક રાહર

બર્મીચારૂપ=બર્મીચા જેવો-રસાળ

ને સુંદર

ટાંકણે=વખતે

અવસર=સારો વખત, તહેવાર

આબાદી=ચઢતી

પ્રશ્નો.

૧. સિંકેનાનાં ઝાડ ક્યાં ઉગે છે ?
૨. જંગલથી શા લાભ થાય છે ?
૩. જંગલનો નાશ કરવાથી શું પરિણામ આવે છે ?
૪. આપણા દેશમાં જંગલનું રક્ષણ શી રીતે થાય છે ?

પાઠ ૩૬ મો.

ખલીકા=મહમદ પેગમ્બરની પછી
ગાદીએ બેસનાર

જમાનો=વખત

કીદાકીદ=ખુશ

તવગર=પૈસાદાર

નામના=કીર્તિ

બેગ=ઝોક જાતનો અમીરી ઇલકાબ

આગ=શેઠ

કઠિઆરો=લાકડાં વેચનાર

વાંસો=પીઠ

કરાર=સરત, ઠરાવ

રિવાજ=ચાલ

સુફતી=મુસલમાન ધારા શાસ્ત્રી

કાજ=ઇનસાફ કરનાર

વળ્યું નાહ=કામ થયું નહિ

જુમાનો દિવસ=શુક્રવારનો દિવસ

દસ્તખસ્તા=(દસ્ત=હાથ,=ખસ્તા

ખાંધેલા) હાથજોડીને અદખ-
સર

ફરમાવ્યું=કહ્યું; હુકમ કર્યો

લક્ષ્જ=શબ્દ

કાનુન=ધારા

તારી બાબુપર=તારી તરફથી

ખુબી=કળા

સોબતી=સાથી

દામ=પૈસા.

હાડકાંની ખરાબી થશે-માર પડશે

રજુ=હાજર

દરઆફ-વિચાર

ખાસિઆણો=શરમિંદા

દમ સુકાઈ ગયો=મરુ મહેનત પડી

તમાશો=ખેલ

બોધ.

આપણુ જોવા કામ કરીએ તેવાં ફળ મળે છે, માટે બીજને
છેતરવાનું કે એવું બીજું કોઈ નવું કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૭ માં.

શૌર્ય=(શૂર વિશેષ + ય) શૂરાપણુ

વાટપાડુ=રસ્તામાં લુટ કરનાર

વીર=અહાદુર

ઘાડ=લુટારૂનો કાફલો

પાળક=(પાલ-પાળવું + અક)

પાળનાર

ક્ષત્રીવીર=ક્ષત્રિયપણુ

કેશરીઆ=મંગળીયા થઈ લડાઈમાં

છેવટ સુધી લડવું તે

સતીત્વ=(સતી + ત્વ ' ત્વ '

' તા ' ય ' પ્રત્યયો

' પણુ ' ના અર્થમાં લગા-

ડાય છે.) સતીપણુ.

રૂવાં ઉમાં થવાં=કંપારી આવવો

જોખમ-નુકસાન

ખડક=પાણીની સપાટીએ ઉપસી

આવેલો ટેકરો

વીરખાળા=અહાદુર છોકરી

સ્વાર્પણુ=(સ્વ+અર્પણુ) જાતનો

ભોગ આપવો તે

જાન=જીવ

યોગ્ય=લાયક

સુચના=ચેતવણી

મુસીખત=હરકત

આભ=વાદળ

ટેક=પણુ પ્રતિજ્ઞા

યુગ=જમાનો વખત.

પ્રશ્ન

૧. પાળીઆ શા માટે ઉભા કરતા હશે ?

૨. પરદેશી લે કોના હુમલા સામે કયા કયા માણસો લડ્યા હતા ?

૩. રણભુમિ વિના બીજા સ્થળે પણ વીરપુરુષો વીર્ય જતાવી શકે
છે ' એ વાક્ય સમજાવો.

બોધ.

૪. માનસિંગના શૌર્ય બતાવતા દાખલા આપો ?

પોતાના દેશના હિતને માટે પ્રત્યેક માણસે પરાક્રમ બતાવવું જોઈએ. પોતાના નિશ્ચયને વળગી રહી હમેશાં પોતાનું કર્તવ્ય યથાર્થ રીતે બજાવવું, અનીતિથી મોટો લાભ મેળવવાની કદી પણ ઇચ્છા ન કરવી.

પાઠ ૩૯ મો.

શ્રીમંત=(શ્રી=લક્ષ્મી=મંત-વાળો)

લક્ષ્મીવાળો, પૈસાદાર

=કવર્તી=જેના તાબામાં ઘણા ખં-

ડીઆ રાજા હોય એવો મોટો

રાજા

મહારાજાધિરાજ=(મહારાજા+અ-

ધિરાજ) મોટા રાજાઓના

ઉપરી

દિગ્વિજયી=દિક-દિશા = વિજય

= ઇનવાળો) બધી દિશા-

ઓમાં વિજય મેળવનારો

લખ્મીતંત્ર=લખનાર (સં. લિખ્યતે

(ઉપરથી ટુંકામાં લિ.)

આજ્ઞાંકિત=(પં. ત. સ) આજ્ઞા

પાળનાર; તાબેદાર.

સામંતશિરોમણી=(સ. ત. સ.)

બધા સામંતોમાં શ્રેષ્ઠ

જત=(સં. વત ઉપરથી) જે,

યુદ્ધકૌશલ્ય=(કુશળ= 'ય' =કુશ-

ળતા) લડાઈમાં કુશળતા

પ્રસન્ન=રાજી

સ્વીકારવું=કબુલ કરવું

સહાય=મદદ

પદવી=હોદ્દો

છળભેદ=કપટ

ઘાટ ધડવો=મારવાનેયુક્ત કરવી તે

ટીપ=ચાદી, ખરડો, લોસ્ટ.

વંશપરંપરા=(પરંપરા એક પછી

એક આવવું તે, દાર) વંશમાં

ઉતરી આવતા માણસો.

વિખ્યાત=(વિખ્યા ધા.) વખા
ણુ કરવાં) જાણીતું; પ્રસિદ્ધ
કહેણુ=સંદેશો.

સ્વસ્તે=પોતાને હાથે

વિમળદેવ=મુરખાળની પત્ની અને
જયશિખરીની બહેન

ચાવડામણિ=(સ. ત. સ.) 'મણિ'
એ શ્રેષ્ઠતા વાચક પ્રત્યય છે.)

ચાવડા રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ

રાજેન્દ્ર=(સ. ત. સ.) (' ઇન્દ્ર '
એ આહી' શ્રેષ્ઠતા વાચક પ્રત્ય-
ય છે) રાજાઓમાં ઇન્દ્ર જેવો
અર્થાત શ્રેષ્ઠ

સુભદ્રાપરી=(સુભદ્રા-બહાદુર ચોદા
+ઉપરી)-ચોદાઓનો ઉપરી

તન=પુત્ર

નીચ=હલકું

ખેદ=શોક

નિષ્કપટ=(' નિષ્ ' = નહિ + કપટ)
કપટે વગરનું

રિપુ=દુશ્મન

પ્રયાસ=મહેનત

ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે
લડવું તે પહેલાંના વખતમાં

આવા પ્રકારનાં યુદ્ધ થતાં.
લડાઈ ખંધ હોય ત્યારે ખંને
પક્ષનાં માણસો એક બીજા
સાથે ખેંસી આનંદ કરતાં
અને જ્યારે લડાઈ ચાલુ થાય
ત્યારે પાછા એક બીજા સાથે
બહાદુરીથી લડતા. હાલના
વખતમાં આવાં યુદ્ધ થતાં
નથી. ઇતિહાસમાં ક્ષત્રિય
જાતિ 'ધર્મ' યુદ્ધ' માટે પ્રસિદ્ધ છે.

હેતુ=મતલબ; ઇચ્છા

અધમ=નીચ

દેવયોગે=દેવળગથી, કવચિત

ફતેહ=જિત

ફાડવા=લલચાવી પોતાના પક્ષમાં
લેવા.

ખચીત=નકકી

ધર્મ=દરજા

દુર્દશા=નદારી દશા

દેશકલ્યાણ ભાવ=દેશનું હિતકરવાની
લાગણી

નખોદ=સત્યાનાશ

વેદવાચ્ય=વેદનું વચન. નિશ્ચિત
વચન

સત્ય મેવજયતે=સત્યજ જય પામે છે
 ઇંદ્રસન=ઇંદ્રનું આસન
 ત્રિલોક=ત્રણ લોક=સ્વર્ગ પૃથ્વી
 ને પાતાળ
 ક્રતિન્દ્રા=શાખ, આખર

રાજદ્રોહ=રાજની સામું હતુર
 કરવ તે
 દ્વિટકાર=ધિકાર
 બદ્ધો=કલંક

પ્રશ્નો

૧. ભુવડ કનિસા રાજા હતો ?
૨. જયશિખરી ઉપર ક્યારે અને શા કારણથી તેણે ચડાઇ કરી?
૩. હદમી ચાંદલો...ધરતું, એ વાક્ય સમજાવો ?

બોધ.

બારે લાલચથી લોભાઇ પોતાના રાજાને કદી નુકશાન કરવું નહિ. પોતાનો ધર્મ ખરાબર નહિ બળવન રા માણસો કદી સુખી થતા નથી. પૈસો, પદવી એ સર્વ વખત જતાં નાશ પામે છે પણ કરેલાં કર્મનાં ફળ તો વહેલાં મોડાં ભોગવવાજ પડે છે.

મોટી લાલચથી સુરનાળ ડબ્બો નહિ એ તેનું માનસિક સાય ગણાય.

પાઠ ૪૦ મો.

રાની=જંગલી
 હિંસક=હિંસા કરનાર અર્થાત મો-
 લીએને ઘાડી ખનાર, હુર.
 નિભાવતાં=ગાળતાં
 ટાપુ=ખેડ.
 ઝાપપત્ની=ઝાપિની સ્ત્રી

વલ્કલ=ઝાડની છાતનાં લુગડાં
 ખ્યાલ=વિચાર.
 યુક્તિ=કળા
 બેહદ=(બેહદ) હદ વગરનું; ઘણું
 રોજી=ધંધો

એકત્ર=બેગા

અકકલમંદ=બુદ્ધિશાળી

આગાદ=સુખી; ચઢી સ્થિતિનો.

શીટશે=મટશે.

પ્રશ્નો.

૧. માણસ જાતની આદંબની સ્થિતિ કેવી હતી?

૨. તેમાં કેવી રીતે સુધારો થતો ગયો?

૩. સંચાથી શા કાયદા થાય છે?

૪. 'પાશેરામાં પહેલી પુણી' એટલે શું?

બોધ.

બુદ્ધિજીવીજ માણસ જાત હાલની સ્થિતિમાં આવી શકી છે, અને બુદ્ધિની કેળવણી ધણી અગત્યની છે.

કોઈ પણ જાતની હરકત નહોત્યારે જ તેની શોધ થાય છે.

પાઠ ૪૨ મો.

નોટ:—“અકિશ્તાન શાકુંતલ” નામનું સંસ્કૃત નાટક મહાકવિ કાલીદાસે લખેલું છે. તેનાં ગુજરાતીમાં બાબાંતર થએલાં છે તે બાબાંતરમાંથી આ પાઠ લીધેલો છે. તે નાટકનો સાર નીચે પ્રમાણે છે.

વિશ્વામિત્ર રૂષિના અતિશય બારે તપને લીધે ઇંદ્રને ચિંતા થઈ કે રખેને તે મારું પદ લઈ લેશે. એ વિચારથી રૂષિના તપનો લંગ કરવા માટે ઇંદ્ર મેનકા નામની એક અતિ સુંદર અપ્સરાને રૂષિ પાસે મોકલી. તેણે નૃત્ય, ગાન, હાવભાવાદિ સ્ત્રીચારિત્ર્ય કરી રૂષિને તપથી બચ્ચ કાઢી પછી રૂષિએ મેનકા સાથે સંસાર માંડ્યો. કેટલાક વખત પછી મેનકાને એક પુત્રી જન્મી. મેનકાએ તે પુત્રી રૂષિને સોંપવા માંડી પણ રૂષિએ તેનો સ્વીકાર ન કર્યો. આથી

મેનકા તે મુત્રીને એક વૃક્ષ નીચે સુકી સ્વર્ગનાં ચાલી ગઈ. હવે એવું બન્યું કે એક વખત કાશ્યપ રૂપિતા શિષ્યો નદીએ રનાત કરવા જતા હતા. તેમની દષ્ટિ પેલી ખાલિકા ઉપર પડી. ત્યાંથી તેઓ તે ખાલિકાને રૂપિ રાસ લઈ ગયા અને તેમણે રૂપિને તેની સઘળા હકીકત કહી. વૃક્ષ નીચે તે ખાલિકાનું પક્ષીએ રક્ષણ કર્યું હતું તેવા તેનું નામ શકુન્તલા. શકુન્ત-પક્ષી-લા=ક્ષાએલી=પક્ષીઓએ જેનું રક્ષણ કર્યું છે એવી) પાણ્ય એ પ્રમાણે શકુન્તલા કાશ્યપ રૂપિતા આશ્રમમાં દહરી મોટી થઈ તે તેની સખાઓ સાથે સઘળા વખત આનંદમયુગ્મરતી હતી. એક વખત રૂપિ પોતાના શિષ્યો સાથે પ્રભાસપટણની જાત્રાએ ગયા હતા તે દર્શનિયાત તેમના આશ્રમમાં દુષ્યંત નામનો સૂર્યવંશી રાજા શિકારે ખેલતો આવી પહોંચ્યો. શકુન્તલાએ તેનો યોગ્ય સન્કાર દાખો. રૂપિના આશ્રમમાં આવું કન્યારતન જોઈ રાજા ખુશી થયો. તે ત્યાં કેટલેક વખત રહ્યો. ધામે ધામે રાજા અને શકુન્તલા વચ્ચે પ્રેમ બંધાયો. પછી બંને જણ ત્યાં ગાંધર્વ લગ્નથી પરણ્યાં. શકુન્તલાને દુષ્યંતથી ગર્ભ રહ્યો. દુષ્યંત રાજા પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો ગયો. જતી વખતે તેણે પોતાની જાળખણ સાથે એક વીંટી શકુન્તલાને આપી હતી, અને હું હવે કે નગરમાં ગયા પછી તને તેડવા મોકલીશ. પતિના વિયોગથી શકુન્તલા અતિશય દિલગીર થઈ. એક વખત તે વિચારમગ્ન થઈ બેઠી હતી તેવામાં તેના આશ્રમમાં દુર્વાસા રૂપિ આવી ચડ્યા, પણ તેની શકુન્તલાને ખબર પડી નહિ. પોતાનો યોગ્ય સન્કાર નહિ થવાથી રૂપિ ક્રોધે બરાયા. તેમણે શકુન્તલાને શાપ દીધો કે ‘તું જેનું દ્યન કરી બેઠી છે તેનોજ તને વિયોગ થશે’ રૂપિનાં એ વચન સાંભળી શકુન્તલાની સખાઓ દિલગીર

ગીર થઇ. પછી શકુંતલાને પણ એ ગતી ખમર પડી એટલે તરેંએ
ઋષિને ધન્ય આજીજી કરી. નાશી માગી દયા લાવી ઋષિએ કહ્યું
કે 'પાછગથી મેળાપ થશે' આ વાત બન્યા પછી થોડે વખતે હવે
ઋષિ યાત્રા કરી પાછા આવ્ય. તેમણે શકુંતલાની સવળો હકીકત
જાણી વણી ખુશી બતાવી. કેટલાક સમય પછી તેણે શકુંતલાને પોતાના
શિષ્યો સાથે દુષ્યંત પાસે મોકલી રસભામાં એકું બન્યું. એકનદીમાં
સ્નાન કરતાં (દુર્ગામા ઋષિના શાપને લીધે) સાડીના છેડે બાંધેલી વીંટી
સરી પડી. શકુંતલાને તે વાતની ખબર પડી. હિ, આથી તે દુષ્યંત પાસે
ગઇ. તે શકુંતલાને વમરી ગયો હતો. આથી તેણે શકુંતલા પોતાને ઘેર
રાખી નહિ. બિચારી શકુંતલા ત્યાંથી નિરાશ થઇ પાછી ફરી તે કાશ્યપનાં
આશ્રમમાં આવી ત્યાં તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્ર આશ્રમના
સર્વ પ્રાણીઓને ઘણું પજવતો હતો માટે તેનું નામ સર્વદમન પડ્યું.
હવે એકું બન્યું કે નદીમાં સરી પડેલી વીંટી એક માછલી ગળી ગઇ
હતી, તે માછીને હાથ આવી. માછીએ વીંટી રાખીને આપી. વીંટી
જોતાંજ રાખીને શકુંતલાનું સ્મરણ થયું (અહો! શાપને અંત આવ્યો)
હવે તેને ઘણો પસ્તાવો થયો એક વખત તે રાક્ષસો સાથે યુદ્ધ કરવા
ગયો હતો, ત્યાંથી પાછા ફરતાં તે રપિનાં દર્શન કરવા માટે આશ્રમમાં
ગયો. એને સર્વદમન ને શકુંતલા મળ્યાં. આ નાટકમાં કવિએ ઘણાં
મનોહર ચિત્રો ચીતર્યા છે.

ખોવાયલી વીંટી જોતાંજ પુરૂં સમયનું અભિજ્ઞાન-ઓગખાણ
દુષ્યંતને થાય છે, અને એ રીતે બનેલા મેળાપ થાય છે તેથી એ
નાટકનું નામ 'અભિજ્ઞાન શકુંતલ' પાડ્યું છે.

તપોવન=(પ. ત. સ) તપ કર-
વાનું વન

ભાંડુ=ભાઈએન.

નમસ્કાર=નમઃ+(કૃ. ધા. કરવું
+અ) પ્રણામ; નમન.

પ્રણામપુર્વક=અહુર્વ હિ સ પ્રણામ
છે પુર્વે જેની તે) પ્રથમ
પ્રણામ કરીને.

પરિભ્રમણ=(પરિ-ચારે તરફ +
ક્રમ ધા. ચાલવું) અન ક્રિયા
પ્રત્યય, ફરીને.

અલી=સખીનું સંપ્રોધન.

પ્રિયવંદા=(ઉપપદ્મ સમાસ પ્રિય
બોલનાર બી. અહીં વિશેષ
વ્યક્તિનાચક નામ.

રાજપુત્ર=દુષ્યંત.

ઉત્કંઠા=તીવ્ર ઇચ્છા.

આશ્રમ=રશ્મિનું રહેઠાણ.

પગઉપડતા નથી=જવુ ગમતું નથી

તપોવન વિયોગ=(પ. ત. સ.)

તપોવનથી છુટા પડવું અર્થાત.

તપોવન મૂકીને જવું.

દેવળ=દેવતા; માત્ર

કલ્પા=કોળીઆ

નર્તન=(નૃ ધા=નાચવું+ અન)

સકલ=અધી.

વનવ્રતા=(પ.ત.સ) વનની વેલીએ.

પત્ર=પાંદડાં.

ઉભરા=ઉદ્ભાર.

સામટા અર્થ—હરણાં મોઢામાંથી દર્બના કોળીઆ નીચે નાખી દે
છે, અને તારા વિયોગ થવાના જાણી દુઃખ થવાથી મોર પક્ષી નર્તન
આનંદ ભૂતી જાય છે વનની સર્વ વેલીઓ જાણે ખરેખરી રૂદ્ધ કરતી
હોય, તેમ પાંદડાં વેરી (પાંદડાં ખરી પડે છે એ જાણે આંસુ પડતાં
હોય એવી કવિ કલ્પના કરે જ.) પોતા ની દિલગી ને દર્શાવે છે.

સંભારી=ચાલવા ને; મરણ થવાથી
વન ચોત્સન=વેલનું નામ લે છે.

માનીજણી એ=સગી બહેન

સ્નેહ=પ્રેમ; હેત

પ્રિય=ચહાલી.

શાખાશ્પી હાથ=ડાળીઓને હાથ-

ની ઉપમા આપી છે.

સંકલ્પ=નિશ્ચય.

અર્તાર=મૂઠા. બરવું પે પણુ કરવું
પોપણુ કરનાર, પતિ.

અવર=ખીખ

સમાન=પરાખર.

સુદૃતથી=સાગં કર્મથી

પ્રમાણુ=યથાર્થ; જોઈએ તેવા

વધૂ=મહુ.

વર વિષે=વરમેળવવાની આપતમાં

તેની એટલે નવ માલિકાની.

ચિંતા=ફિકર

અર્થ—મેં તારે માટે પતિનો નિશ્ચય મારા મનમાં પ્રથમથીજ કરી મૂક્યો હતો. તારાં સારાં કર્મથી-આચરણથી તને રૂપમાં, કુળમાં અને ખીખ સંજોગમાં પરાખર અને જોઈએ તેવો પતિ મળ્યો. વળી મારી નવમાલિકાને પણ આંખાંરૂપી પતિ મળ્યો. તેથી ખરેખર એમની પણ જોડ થઈ. તમે બન્ને (શકુંતલા તને નવમાલિકા) સારા વર મળવાથી સુખી થયાં. તેથી તમારી બંનેની ચિંતા હવે મને મટી ગઈ.

સુપરત=સોપણ.

આ બે જણની=ગૌતમી અને
પ્રિયવદ્ધાની.

લાડકડી=(‘ડી’ લઘુતાવાચક પ્રત્યય-
છો) લાડ કરનારી.

ભારેવાહી=શર્મસ્તી

નિર્વિઘ્ને=(અહુવીહિ)(નિર+વિઘ્ન)

અડચણ વગર.

શુભ વર્તમાન=સારા સમાચાર

કંઠાવજ્રે=મોકલજો.

વીસર=સૂણું

સાહી=પકડી

કુશ્વ=દામ

રૂઝવ=મટવા

અમળ=મેલ વગરનું.

સામટા અર્થ—મેઢામાં દાલની અણીથી પડેલો ધા રૂઝવા માટે તેં ચોકખું ઈંચુદિતું તેલ રેડ્યું હતું, વળી સામાની મુડીઓ ખવરાવી ઉઠરેલો આ પુત્ર જોવો હરણો તને છોડીને જતો નથી. (મૃગ પણ શકુંતલાના વિયોગથી દુઃખી થાય છે.)

કાં આવે છે=શા માટે આવેછે?

જણીને=જન્મ આપીને

જતન=રક્ષણ.

ભગવાન=‘ભગવાન’ (વિશેષ) તું

સંબોધનરૂપ.

સંપ્રદાય=રિવાજ

તેડ=કિનારો.

વિભાભો=આરામ.

મહાપ્રતાપી=મોટા પ્રતાપવાળો.

(પ્રતાપ=પ્રાદિ સમાસ)

આપોઆપ=પોતાની મેળે.

વૃત્તિ=વલણ

અવર=ખીજ

સામાન્ય=સાધારણ

સંકાર=માન

પ્રાપ્ત થયો=મળ્યો

ઉદય=ચઢતીસ્થિતિ, સુખ

બંધુજનો=સગાં વહાલાં

અર્થ—જાણે તપ એજ જેતું ધન છે એવા અમે રૂપિ સાથે તમારા જેવા ઉંચા કુળના ક્ષાત્રયનો સંબંધ થયો છ. તેનો ખુશીથી વિચાર કરો. અર્થાત્ આપણો સંબંધ ઘણો શ્રેષ્ઠ છે. તમારા તે શકુન્તલાના હૃદયમાં એકલીની ત ક્ સ્નેહની લાગણી પોતાની મેળે જ જન્મી હતી. અર્થાત્ તમારો સ્નેહ સ્વાભાવિક રીતે થયેલો છે તમારો બનેલો સંબંધ જેડવામાં ખીજાં કંઈ સગાંવહાલાં વચમાં ન હતાં અને જેવી રીતે તમે તમારી ખીજ બધી રાણીઓને બહુ માનથી રાખોછો તેવીજ રીતે આ-શકુન્તલાને સામાન્ય ખીજએ ના જેવાજ માનથી રાખજો. એથી વધારે માન એને પ્રાપ્ત થવું એ એના નશીબની વાત છે, તે સંબંધી વહુના સગાંવહાલાંથી કંઈ વધારે બોલાય નહિ.

પ્રશ્નો

૧. શકુન્તલા કેની પુત્રી હતી ?

૨. કાશ્યપને એ શી રીતે પ્રાપ્ત થયું ?

૩. શકુંતલા કોની સાથે પરણી હતી ?

૪. શકુંતલાને કોણે શાપ આપ્યો હતો ? અને તે શા માટે.

બોધ.

માણસ પોતાના વિત્તથી વર્તન-અચરણથી સર્વને-પશુપક્ષીને પણ પ્રિય થઈ પડે છે. પીળું અપણે પશુ પક્ષીઓ તરફ માવાળું વર્તન રાખવું જોઈએ. શકુંતલાએ પોતાના સદ્યુરોધી આશ્રમનાં સર્વ પ્રાણીઓનાં મન કેવાં હરણુ કર્યાં. હતાં. તે આ વાઠથી જણાઈ આવે છે.

પાઠ ૪૨ માં.

ઉત્પદા=ઉંચું-સારું

છેડણી=કનડગત

સોસવું=વેઠવું; સહન કરવું.

પ્રસંગ=વખત

ખામોશ=ધીરજ

વકતા=(વચ્ચ ધા. બોલવું)છટાથી

લાપણુ હરવું.

રાજદારી=રાજકાજ કરનાર

નીચ=હલકું

દુષ્ટ=ખરાબ

ગાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો=ધણી

ગાળો દોધી

મુગે મોઢે=કંઈપણ બોલ્યા. વિના

અદમાસ=ખરાબ માણસ

પીછો=કેડો, પુંડ

મશાવચી=મશાવ જાલનાર ચાકર

આજ્ઞાધારી=આજ્ઞા ધારણુ કરનાર

મતલબ કે હુકમ પાળનાર

વિશ્વ વિખ્યાત=(સા. ત. સ.)

દુનિઆ પ્રસિદ્ધ

પાનું પડયું=સંબંધ જોડયો

દૃષ્ટિ=વરસાદ.

ખરાબી=નુકશાન

વિપતિ=દુઃખી

મીઠું=સારૂ લાભકારક

સત્ય વચની=સાચું બોલનાર

અચળ=ડોળે નહિ તેવું દઢ

દુઃખનાં જાડ ઉગ્યાં=ધણું દુઃખ

પડ્યું.

સામો=મમય; વખત
સહેવું=સહન કરવું, વેઠવું
હેબકી=ગભરાઇ
ધૈર્ય=ધીરજ.

ધારો=રાખો
સન્ન્યો=ખનાવ્યો.
વિશ્વ=દુનીયા
તથાપિ=તોપણ

અર્થ—પ્રભુ આપણે માથે સંકટ નાખે તો તે પણ સહન કરવું ને હમેશાં મનમાં રાજી રહેવું નહિ. (દુઃખથી ગભરાવું નહિ) દુઃખથી ગભરાઇને ઠીક હિંમત હારે નહિ પણ ઘણાં દુઃખ આવી પડે ત્યજે ઘણી ધીરજ રાખવી.

ઈશ્વરે આ વિશ્વનો ખેત્ર મેઘના માંડવા જેવો ખનાવ્યો છે, જેમ વરસાદ એકદમ આવે છે ને વળી ઘડીમાં જતો રહે છે તેમ મંસારમાં સુખદુઃખના પ્રસંગો અણધાર્યાં આવે છે ને વળી ચાલ્યા જાય છે, માટે ઘણાં દુઃખ આવી. ૨

એક વખત સારી ખજાર મળે તો વળી એક વખત નહારી ખજાર પણ જાણવામાં આવે. યાદ રાખવું કે યદો વખત એક સરખો (સુખમાં કે નર્ચા દુઃખમાં જતો નથી માટે ઘણાં દુઃખ આવી. ૩

દુઃખ પ્રસંગે જો આપણી કંઈ યુક્તિ ન ચાલે તોપણ દુઃખ મનમાં લાવી. ગભરાઇ જવું તો નહિજ. પરંતુ તેવે વખતે જે શાંતિ રાખી ઈશ્વર મરણ કરે છે એજ સારું છે. માટે ઘણાં દુઃખ આવી. ૪

દુઃખપાશ=(કર્મ. સ) દુઃખરૂપી
જાળ

અસહ્ય=ન સહન થાય તેવાં.

અપુર્વ=(બહુ વીરિ) જેની પહેલાં
નથી તેવું.

જારી=ચાલુ.

પરિણામે=કેવટે

રૂડો દહાડો=સુખનો વખત.

અબ્યાસ=મહાવરો.

જામી=ફેલાઇ,

પ્રશ્નો.

૧. ક્ષમા અને ધૈર્ય એટલે શું ?
૨. એ ગુણો મેળવવાની શી જરૂર છે ?
૩. ધૈર્ય રાખનાર સ્ત્રી પુરુષનાં દ્રષ્ટાંત આપો ?
૪. 'ધીરજનાં કળ મીઠાં છે' એ વાક્ય સ્પષ્ટ રીતે સમજાવો.

બોધ.

ક્ષમા ને ધીરજનો ગુણ રાખવાથી આપણને અનેક રીતે ફાયદો થાય છે. દ્રષ્ટાંત આપી તે આ પાઠમાં સમજાવ્યું છે. ખીજું આત્મ પટેલા દુઃખથી ગભરાઈ ન જતાં તે દૂર કરવાના ઉપાયો કરવાથીજ લાભ થાય છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું. ત્રીજું, જ્યારે આપણે દુઃખ પડે ત્યારે રામ સીતા, હરિશ્ચંદ્ર વગેરેના દાખલા ધ્યાનમાં રાખવા કે જેથી આપણું દુઃખ કંઈક ઓછું થાય ને મનમાં ધીરજ રહે.

પાઠ ૪૪ મો.

ઉડતા રોગ=ચેપી રોગ.

લક્ષણ=ચિન્હ

પરમાણુ=ધણી નાની રજકણ.

સૂક્ષ્મ=મીણું.

તંદુરસ્ત=નીરોગ

સૈયડ=શીળી, બળીઆ

અવધિ=મુત્ત; હદ.

પ્રાણહર=જીવ લેનાર

બ્યાધિ=રોગ

નિર્ગત=(બહુ ગ્રીહિ સં) નબળો.

સલામતી=સાર.

પ્રસરે=(પ+સ્ર ધા.સરવું) ફેલાય

વિષ=ઝેર.

પ્રાણધાતક=પ્રાણ હરનાર.

નિર્મુળ=(બહુ ગ્રીં સં) મુળ

વિનાનું

ગ્રેન=ધડિંતા દાણાના જેટલું.

વજન

પ્લારટર=લેપ.

મનિપાત=તાવ એવા બારે રોગ-
થી ચાળા કરે છે તે

મૂળપુ=કુલપુ.

પાછું વળે=ઉલટી થાય

અવશ્ય=જરૂર.

પ્રશ્ના

૧. એપી રોગ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે?
૨. એ રોગને ઉડતા રોગ કેમ કહે છે?
૩. એપી રોગ કયા કયા છે?
૪. કોલેરા આવે ત્યારે શી સાવચેતી રાખવી?
૫. કોલેરા લાગુ પડ્યો હોય એવા દરદીની સારવાર શી રીતે કરવી?
૬. શીર્ષાનો રોગ શી રીતે થાય છે?

બોધ.

આરોગ્ય એ મનુષ્યને મોટું સુખ છે. પહેલું સુખ તે જાતે નર્યાં એ કહેવત લક્ષમાં રાખવી. શરીરને નીરોગી રાખવા માટે ચોક્ખી હવા, ચોક્ખું પાણી ને તાજે ને નિયમસર ખોરાક લેવા દરેક માણસે કાળજી રાખવી. એ બાબતમાં બેદરકાર રહેવાથી ઘણી વખત બચાંકર રોગ લાગુ પડે છે માટે દરેક માણસે પોતાનું આરોગ્ય જાળવવા ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૫ મા.

પ્રાચીન=પ્રણા જુના (પ્રાચિ-
(સૌથી આગળનો) અથવા
પૂર્વ (દિશાનું નામ) ઉપરથી)
રિખાવ્યો=દુઃખ દીધું
સન્નાહ=સંપ

અદનાબદલી=એક ખીજનાં પકડેલાં
માણસ પાછાં આપવાં તે
શરીરે ઘસાઈ ગયેનો=નિર્બળ
થયેલો; જંગલી લોક તે
કાર્યેનિચન

સેનેટ=રાજસભા.

કાલાવાલા=આજીજી

મસલત=સલાહની વાતચીત.

દોસ્તદાર=માધ્યમંધ મિત્ર

આગ્રહ=તાણ.

સહય=પ્રતિષ્ઠિત માણસ.

પદવી=દરજા

માફી=ખરાબ.

બળહીન=ગિર્જા

આશ્ચર્ય=નવાઈ.

ધર્માચાર્ય=(ધર્મ + આચાર્ય-ગુરુ)

ધર્મ ગુરુ.

ઉમરાવ દીલ=મોટું મન.

રિખામણુ=દુઃખ.

કારી જખમ=જખરો ધા.

વ્યર્થ=નકામું કોકટ.

કોલ=વચન.

નમ્રતાપૂર્વક=(બ. પ્રી. સ.) ન-

મ્રતાથી.

પ્રશ્નો

૧. રેગ્યુલસ કોણુ હતો?

૨. તેણે પોતાના દેશને શો લાભ કર્યો?

૩. રેગ્યુલસનું નામ ઇતિહાસમાં શા માટે પ્રખ્યાત છે?

બોધ.

દરેક માણસે દેશભિમાન રાખવું જોઈએ. પોતાના દેશના સુખને માટે પોતે ગમે તેવું સંકટ સહન કરવું. સુખની લાલચથી પોતાનું વચન તોડવું નહિ, કે દેશને ગેરલાભ કરવો નહિ.

પાઠ ૪૬ મા.

નજીવી=હલકી

જનન=જીવ

ક્રમ=ગોઠવણ

જખમી=ઘાયલ

શિક્ષ=સજા

સ્વાર્થ=(સ્વ.પોતાનો+અર્થ-લાભ)

પોતાનો અર્થ કે લાભ.

પ્રસંગ=વખત

નીવેડો=ફંસલો.

એકદીની=સંપ

પ્રવીણ=હોશિયાર

પરસ્પ=એક બીજા ઉપર

કુનેહ=ચતુરાઇ.

નિમાજ=પ્રાર્થના અંદગી કરવી તે

(સુસલમાની ધર્મમાં પાચે

કામો કરજીઆત છે (૧) ખુદા

એક છે ને હજરત મહમદ સા-

હે તેના રસુલ છે એવું અરખી

વાકય (કલમો) છે, તે બણવું

ને અંતઃકરણ પુર્વક સત્ય

માનવું. (૨) નમાજ-એક

દિવસમાં પાંચ વખત ખુદાના

હાકિત કરવી (૩) રમજનના

રાખ (ઉપવાસ) કરવા (૪)

ગૃહસ્થે હજ કરવા. (૫)

અલુક રકમ ચાર મહીના સુધી

ઠેના સ્વામિત્વમાં રહે તેને

ઠે હાગ ધર્મીક કરવો.

દિવાલ=ભીંત

મૂર્તિપૂજક=મૂર્તિને પૂજનાર

જીર્ણોદ્ધાર=જીનું હોય તેને દુરસ્ત કરવું.

સદરહુ=ઉપર કહેલો

ચોખ્ખ=સાયક

સ્થાન=જગા.

બકાશ્ચર=મગસકું.

અગ્રે તર=આગેવાન

રાહ=વાટ

ઇશ્વરેઇચ્છા=ઇશ્વરની મરજી

ખ્યાતિ=આખરૂ

શુભચિન્હ=ચારી નિશાની.

સંકેત=શુભ વિચાર

કફની=પહેરણ.

કૃત્ય=કામ

અનેક=ધણું

પ્રસંગ=વખત

કહ્યાણુ=મહું

પ્રશ્નો.

૧. સુસલમાની ધર્મ કોણે સ્થાપ્યો ?

૨. મહમદ પેગમ્બરને શી હરકતો વેદવી પડી ?

૩. મહમદ પેગમ્બર સાહેબે કજીઓ મટાડવા માટે શી ચતુરાઇ વાપરી તે કહો ?

બોધ.

કોઇ પણ નજીવી બાબતમાં કદી તકરાર કરવી નહિ. નહારા માણસો પાથે કામ પડે તો થોડું તુકસાન વેઠી પણ સંપથી ચાલવું. એ વચ્ચે તકરાર ચાલતી હોય ત્યારે ચતુરાઇ વાપરી તેમની વચ્ચે સંપ કરાવવો એ પણ એક પ્રકારનો પરોપકાર છે.

પાઠ ૪૮ માં.

પહેલા વર્ગના=ઉત્તમ
રમણીય=(રમ+અનીય) સુંદર
ગમી=ગામ લોકો પોતાના ખર્ચે
ચલાવે તે; ખાનગી
મધુર=કામળ અતે મીઠું
દેવસ્થાન=(દેવ+સ્થાન જગા)
સ્થાન=સ્થા ધા. ઉભા રહેવું
+ અન પ્રત્યય) દેવતું
પદ=ભજન
મુળથી જ=ગાનપણથી જ
અચ્છો=પરસ
ગવૈયો=(ગૈ ધા. ગાવું) ગાનાર
સંસ્કૃત=સંસ્કાર પામેલી અર્થાત
સુધરેલી બાબા. હિન્દુલોકનાં
બધાં ધર્મ પુસ્તકો એ ભા-
ષામાં લખાયેલાં છે. દુનિયા-

ની સર્વ બાબાઓમાં સંસ્કૃત
બાબા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.
કાળ=મરણ
ગુજરી ગયાં=પરી ગયાં
િરાધાર=(નિર-નહિ+આધાર
મદદ) મદદ વગરનું
મત=અભિપ્રાય
જગ્યા=(યા ધા. જવું) તીર્થેની
જગ્યાઓમાં ફરવું તે.
કાશીવિશ્વેશ્વર=મહાદેવનું નામ
છે. (હિન્દુસ્થાનમાં એવી બાર
મૂર્તિઓ-જ્યોતિર્લિંગ છે
તેમાં સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથ
(૨) ઉજ્જયનીમાં મહા-
કાળેશ્વર (૩) દક્ષિણમાં
રામેશ્વર (૪) કાશીમાં

વિશ્વનાથ (૫) ગોદાવરી
તટે ત્ર્યંબક (૬) હિમા
લયમાં કેદારનાથ એ મુખ્ય
છે)

લાવણી=એક જાતનો રાગ છે.

સ્નાન=(સ્ના ધા. નહાવું+અન)
નહાવું તે

મહ=અશ્રમ

કૃષ્ણ ચરિત્ર=કૃષ્ણનું વૃત્તાંત

આશીર્વાદ=આશીશ

કાવ્ય શક્તિ=(૫ ત. સ.) કવિતા
જનાવવાની શક્તિ.

દેશાટન=(દેશ>અટન-અટ ધા.
-દરવું) દશમાં દરવું તે;
મુસાફરો.

અજ્ય=નવાઈ પમાડે એવી.

સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય=(૫ ત. સ.) હું
નિઆની ગાંધા

રચના=(રચ ધા-જનાવવું+અન)
જનાવટ.

કલ્પન=અનુમાન કરવાની શક્તિ

પ્રવાસ=મુસાફરી

નિમિત્ત=જહાતું

દરમિઆન=તે અરસામાં

ગજભાષા=હિતર હિંદુસ્તાનમાં

ચાલતી ભાષા.

અજ્યાસ=મહાવરો

અનુભવ=મહાવરથી મળતું જ્ઞાન

ઉત્ર=તામસી-અડકિ

સ્વતંત્ર=છૂટો.

મળતાવટો=માયાળુ

યુજ્જરાન=નિર્વાહ.

દેખાવડ=સુંદર; રૂપાળા.

લીન=ગરક થઈ જવું તે.

રસિક=રસવાળા.

ઓશીંગણુ=આભારી

સહબોધ=સારી શિખામણ

ક્ષણભંગુર=ક્ષણવારમાં નાશ પામે
તેવું.

શૃંગાર=વીર કર્ણ રોદ્ર, શૃંગારાદિ
નવ રસમાંનો એક

સહિત્ય=કવિતાસ, અલંકાર કવિ
તાને લગતા કાવ્યાના અંથો

દરકાર=પરવા, ગરજ

ઉભરો=મનની લાગણી

તરણુ=જીવાન.

પ્રકૃતિ=સ્વભાવ

અજ્યાસી=શિખનાર

સંગીત=ગવાની કળા

પ્રશ્નો.

૧. દયારમ્ને જન્મ ક્યાં થયો હતો !
૨. તેમણે કેવી રીતે કવિત્વ શક્તિ પ્રાપ્ત કરી ?
૩. મુસાફરીમાં તેમને શી અવ્યય પદ્યોને તેથી તેમને શો લાભ થયો ?
૪. તેમનો સ્વભાવ કેવો હતો ?
૫. ગુજરાતના પહેલા વર્ગના કવિઓનાં નામ દો ?

બોધ.

મુસાફરીથી ઘણા ફાયદા થાય છે, એ બાબત લક્ષમાં રાખી દરેક માણસે પ્રસંગ આવે મુસાફરી કરવા ચુકવું નહિ. દરેક માણસને દુઃખની કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે. આપણે હમેશાં સાધુ પુરુષોનો સમાગમ કરવા.

પાઠ ૪૯ મો.

પ્રપંચ=ગોઠા કપટ

વત્સ=પુત્ર, શિષ્ય વગેરેને બોલાવતાં વપરાતો શબ્દ

જી=મેટા માણસ બોલાવે ત્યારે નમ્રતા દર્શાવતા 'જી' વપરાય

પ્રવેશ=(પ્ર+વિશ પેસવું પેસવું તે કવિતાના અર્થ-ચાલુક્યના અયાનક તેડાથી ત્રણ વિનાનો માણસ પણ લય પામે તો હું તો તેને ગુન્હેગાર છું માટે તે ધાતકીયા કેમ ના હૈ !

વાણિઃ=વાણિયા

કુટ=ખરાબ.

રાક્ષસ=નંદાબાના પ્રધાનનું નામ

અમાત્ય=પ્રધાન

અપતાપધ=પાપાપદોષસ્તથી.

પરિક્રમણ=ફરીને આવવું તે.

વિરાજીએ='બેસો' એ અર્થનો

માનવાચક શબ્દ

મર્મ-યુતિ=(પં. ત. સ.) ભેદભયું

અવટિત=અગોચર, હૃદયી વધારે.

આદરમાન=આવકાર, સત્કાર.

અકાર્ણ=કડવું, ખરાબ.

તેજ=ધમધોકાર (૨) પહેલાંનો.

અત્યંત=ધરી

આદર્શક=મેટો વહેમ

દોષ અવગણ.

ગત=મરણ પામેલો, મરહુમ
 શરદમ્ભતુ=એ નામની ઋતુ.
 પૂર્ણિમા=પુનેમ
 તુલ્ય=ખરાબ
 પરમ=વધારે
 પ્રસન્ન=રાજી
 પ્રિય=કલ્યાણ
 પ્રીતપ્રિય=ગમતુ કરી ખદલો વાળ-
 વો તે
 લાલચુ=લોભી.
 કૃપા=મહેરખાની.
 નિવૃત્તિ=નિરાંત
 દરમાવો=કહેા
 પ્રતિ=સામે
 અવિરુદ્ધ=વિરુદ્ધ નહિ તે; મળતું.

વર્તવું=ચાલવું.
 અવન્ય=અનાગીઓ
 વિરોધ=દુશ્મનાવટ
 અઘાપિ=જી સુધી.
 માજી=પહેલ ના
 ભય=ખીજ
 છુપાવા=દાકી
 વિરુદ્ધ=ઉલટું
 વાગદોષ (વાક-વાચા=દોષ) વા-
 છીનો દોષ
 નિર્દોષ=દોષ વિનાનું.
 પ્રકાર=ઉપાય.
 વિખણુગુપ્ત=ચાલુક્યનું ખીજું નામ
 રખે=મે જો

૧૦ નોટ—‘ મુદ્રારાક્ષસ ’ એ નામનું સંસ્કૃત નાટક વિશાખા-
 દત્ત નામે કવિએ રચેલું છે. એની વાત એવી છે કે પાટલી પુત્રનો
 રાજો નાંદ, જન અને બળના મદમાં અંધ થએલો હોવાથી લોકોને
 બહુ દુઃખ દેતો માટે તેને ચાણાક્યે ગાદી પરથી ઉઠાડી મુકી ચંદ્રગુપ્ત
 ને રાજ્ય અપાવ્યું. નાંદનો પ્રધાન રાક્ષસ નામે હતો તેને પકડવા માટે
 ચાણાક્યે પ્રયત્ન કર્યો. પણ તે ચંદ્રનદાસ નામના કોઈ વજ્રિકને ત્યાં
 ગુપ્ત રહ્યો હતો. ચાણાક્યે તે વાત જાણી એટલે તે ચંદ્રનદાસને બોલાવે
 છે ત્યાંથી આ પાઠની શરૂઆત છે. ચાણાક્ય ચંદ્રનદાસને ઘણો ભય
 બતાવે છે પણ તે અમાત્ય રાક્ષસનું કુટુંબ સોંપતો નથી. આખરે
 ચંદ્રનદાસની માલ મીલકત જપ્ત કરી તેને ઘાંસી દેવાની શિખા કઢે

છ. જ્યાં તેને શાંતી દે છે ત્યાં અમાત્ય રાક્ષસ આવી ચંદનદાસને છોડાવે છે.

પ્રશ્નો.

૧. ચાણક્ય કાણુ હતો ?
૨. ચંદ દાસે કોને આશ્રય આપ્યો હતો ?
૩. ચંદ્રગુપ્ત પહેલાં પાટલીપુત્રનો રાજા કાણુ હતો ? શા માટે તેને પ્રદક્ષિણ કીધો ?
૪. ચંદનદાસ, ચાણક્યનો અપરાધી શા કારણથી હતો ?

પાઠ પા મો.

સ્વરૂપ=દેખાવ

ખાંતીલા=કમંગી.

પ્રવાહ=(પ્ર-વહ ધા. વહેવું)વ-હેવું તે.

બરતી=મોળાં ઉત્પન્ન થાય તે.

ઝોટ=પાણીનું ઉતરી જવું.

ગંજાવર=બહુ મોટા

શુમારે=આસરે.

સંરક્ષણ=(સમનરક્ષ ધા. રક્ષણ અન) બચાવ.

ખળભરાટ=ગરમડ.

આચકો=હરકેત.

મહાભારત=મોટું

રોગિષ્ટ=(રોગ-જ શ્રેષ્ઠતા વાયક પ્ર.) વધારે રોગવાળું.

હેતુ=પ્રયોજન, ઇચ્છા.

ફળદુપ=રસાળ

અદ્ભુત=નવાઇ જેવું.

કસ=ગુણ સત્વ

ખુલ્લુ=સ્પષ્ટ ઉઘાડું.

અખોલ=ખાડો, કાણું.

કૃત્રિમ=બનાવટી.

આગ્ય=અંતરાય.

પ્રશ્નો.

૧. બરતીઝોટ ઝોટલે શું ?
૨. હોલાંડ કેવી જમીનમાં આવેલો છે ?

૩. કયુસિનસની આસપાસની હવા રોગિષ્ટ હોવાનું કારણ શું ?

૪. નદી કાંઠાની જમીન લોકો શી રીતે ફળદ્રુપ બનાવે છે ?

બોધ.

માણસ જો ખંતથી કામ કરે તો તે વહેવું મોટું પણ પાર પડે છે. એ યાદ રાખવું. શુદ્ધિબળથી માણસો અદ્ભુત કાર્યો કરી શકે છે.

પાઠ પર મો.

દેષ=દેશ

ક્રીષ=કૃષિ

ચુટો નાખવું=ખેતરમાં ઉછરતા

પાકને કાપી નાખવા તે

મંજી=ચાકી

કુર=કાતકી.

હાર કરવું=મારી નાખવું

પ્રસરવું=ઠેલાવું.

દાખ=કાખ.

અવધિ=લદ.

તિરસ્કર=અનાર.

ખડો કરવો=રજી કરવો.

મહેણાં મારી=લાગણી દુઃખાતી

દેશનિકાલ=દેશ બહાર કાઢી મુકવાનો

વિયોગ=હુતા પાવું તે.

મોંમાગા=નિદ્રામાં તેડલા; પુષ્કળ

વાટખરચી=રસ્તાનું ખર્ચ-અર્થ.

બાહું વગેરેનું ખર્ચ.

વતન=પોતાનો દેશ-જન્મભુમિ.

પ્રસંગ=ખત.

પજવણી=દુઃખ દેવું તે.

વિરોધી=વેરી.

કાળા પાણીની=દેશનિકાલની.

સતાવણી=પજવણી.

ક્રમાય છે=ઠગાય છે.

રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટામ

૧. દેષ ને વેર ઐટલે શું ?

૨. આફ્રિકન લોકો બળવાન પ્રજા શા માટે થઈ શકી નથી ?

૩. કેવી પ્રજામાં ક્ષમા ને ઉદારતા હોય છે ?

૮. યુપટોને પેતાને કરેલા નુકશાનનો બદલો કેવી રીતે વાળી આપ્યો ?

૯. દેવ કરનારને જ નુકશાન થય છે તેના દાખલા આપો.
બાધ.

સારા ને સમજી માણસોએ દેવ કે વેગ્ની લાગણી રાખવી નહિ. દુશ્મનને પણ ક્ષમા આપી તેનું બહુ ઇચ્છવું એમાંજ નાપણું ખરું બૂપણું રહેલું છે.

પાઠ ૫૩ મો.

સહીસલામત = ક'ઇપણ ભેખમરિના
દીપમાળ = રા મુઠવા મટે ચણેલો
થાંબડા

સાંગરેલાં = ઉભાં રાખેલાં

બાળ ઉપર = મુખ આગળ

ખરાબો = તણીમાં નીકળેલો ટકરો

કરામત = યુક્તિ.

તમક = માળ, મજલા

પ્રશ્નો

૧. દીવાદાંડી એટલે શું ?

૨. દીવા રિથર નહિ રાખતાં ફરતા રાખવાનું કારણ શું ?

૩. ગુજરાતનાં કયાં કયાં બંદરોમાં દીવાદાંડીઓ છે ?

પાઠ ૫૫ મો.

ટાચ = શિખર.

લોકે કિત = (લોક × વક્તિ - ખેલવું

લોકનું ખેલવું તે કહેવત.

સોનાના વરસાદ વરસી રહ્યો છે -

દુનર ઉઘોગ અતિશય હોવા

થી ત્યાં પુષ્કળ પૈસો છે.

જંગી = મારે

અખયખી = નવાઈ

ભૂરચના = (ભુ + રચના) જમીન

ની બનાવટ

આખે. હવા = (આખ × હવા) હવા

પાણી

ઉચ્ચત્રસાઈ

લક્ષણ=ગુણ

જોગવાઇ=સગવડ

સફર=સુસાફરી

દાંતા વાળો=ખાંચાવાળો

ખારકસ=મેટું વહાણ

ખનીબ=(સ્વન-ખોડવું-જ-જ-

મેલુ) ખાણુમાથી નીકળતા

પદાર્થો

નિરંતર=દરરોજ.

ઉત્સવ=આનંદ

આયકા ખાતો નથી.=ડરતા નથી

વૃદ્ધિ=(વૃદ્ધ ધા.-વધવું+હ)વધવું

સુઝી આવે છે=જણાઈ આવે છે.

હિતચિત=મલું થાય તે માટે

વિચાર કરવો તે.

પાછી પાની ફરવી=ડરવું

સ્વાર્થ તાગ=પોતાનો લાભ છો-

ડવો તે.

વ્યાવહારિક=(વ્યવહાર+ઈક)વહે-

વાર સંબંધી.

વિશેષ=ખાસ

તરંગી=કકત લાંબા લાંબા વિચાર

કરી એસી રહેવું તે.

ફરજ=કર્તવ્ય.

ધણી ઉંચી=તીવ્ર.

નોકા સેનાપતિ=દરિયાઈ સેન્યતે

ઉપરી

શ્રેષ્ઠતા=મોટાઈ

ગંગાવર=શિશાળ

સંમતિ=મત, અભિપ્રાય.

મોકળા=સકાય વિના.

સ્વાશ્રય=પોતાના પર આધાર

રાખવો તે.

સ્વાભિમાન=ટેક; સન્માન

પ્રતાપ=મહીમા.

આખાદ ઉચ્ચ, સારું

સુખસુમૃદ્ધિવાળી=સુખીતેપૈસાવાળી

૧. અંગ્રેજ લોકોની મોટાઈનાં કારણ કહો.

૨. ઇંગ્લં ના રાજ્યમાં સુરજ કદી આયમનો નથી એ વાક્ય સમજાવો.

૩. જગ માર્ગે પહેલી પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કાણે કરી?

૪. અંગ્રેજ પ્રજા વિષે તેક્સન શું કહેતો?

બોધ.

દરેક માણસે પોતાના દેશનું અભિમાન રાખી દેશની અબાદી
વધે તેવાં કામ કરવા પ્રયત્ન કરવો

પાઠ પડે મા.

છેલ્લા દિવસો=મરણ સમયનો વખત

વિકળ=શિથિલ નિર્જ.

ક્ષણભંગુર=ક્ષણવારમાં નાશ થાય.

તેવું

સત્તા=અમલ

ઉપભોગ=ભોગવટો.

વિકળ=દોષરાં, અર્જુ

કેવળ=શૂન્ય; માત્ર.

રક્ષક=(ક્ષ ધા. રક્ષણ કરવું × અક

રક્ષણ કરનાર.

પાલક=(પાલ-પાલવું × અક)

પાલણ કરનાર.

એળે=નકામી, ફાકટ

માફક=પેટે

ગમગીન=દીલગીર

ભયભીત=(પં. ત. મ. ભયથી,

ભીત બાધેત્રો) ચિંતાતુર

વૃત્તિ-મનનું વલણ.

ધનસાન=ભોગમ

આલીશા=વિશાળ.

જર્જર=દોહડું

અત્યંત=ધાર્ડ.

કાક્ષેત્ર=ચતુર

બાહોશ=હિમતવાન

કપટનું પુતળું=કપટથી ભરેલો

અર્થાત્ કપટી.

જળ્યાવેરો=મુસલમાની ધર્મ નહિ

પાળવાના કાળથી કિંદુઓ

પસેથી લેવાનો કર.

નામની=કેપલક.

તખત=ગાદી.

સંધી=સલાહ

અંબર=જયપુ નગરથી ત્રણ મૈલ

છેટે આવેલું છે. જયપુર પહેલાં

ત્યાં રાજધાની હતી. હજુ પણ

ત્યાંનો રાજમહેલ જોવા લાયક છે.

કાવતરું=પ્રપંચ

શિશ્નૈદ્ધ=મથું કાપી નાખવું તે

સર થયો=તાળે થયો.

શ્રમ=મહેનત.

જે મહા પુરુષ=એટલે શિવાજી

અવસ્થા=ગોઠવણ.

અક્ય=એક-ય. ભાવવાચક (પ્રત્યય
એકતા; એકપણું, સંપ

અનુન=જુસ્સો.

તીખી=તીવ્ર

વિધવા=(અ. વી સ.) ધણી વમ-
રના સ્ત્રી.

ધોકો=નુકસાન

પ્રશ્નો.

૧. ઔરંગઝેબનો સ્વભાવ કેવો હતો ?
૨. કયાં કયાં રાજ્ય તેણે ખાત્રસા કર્યા ?
૩. રજપુતો સાથે તેને લડાઈ થવાનું કારણ શું ?
૪. મરેઠી બળ વિષે ઔરંગઝેબ કેવો ચિંતાર નાખતો હતો ?
૫. મરેઠી વિગ્રહ વખતે દેશની સ્થિતિ કેવી હતી ?
૬. બોપાળના યુદ્ધની હકીકત કહો ?
૭. તાદિર ૧ ચડાઈથી દિલ્હીની અને મોગલ પાદશાહની શા અવસ્થા થઈ ?

બોધ.

આપણાથી ઉતરતા દરજ્જાના માણસો હોય તો પણ તેમની સાથે સંપ રાખવો દુષ્ટ કામ કરવાથી બાજબી પરતાવો થાય છે માટે હમેશાં નીતિને રસ્તે ચાલવું. ઘણા માણસો સાથે વેર બાંધવું નહિ. નના સખા શત્રુથી પણ હમેશાં સાવધ રહેવું.

૧૧ નોટ—મરેઠી રાજ્ય દિનપ્રતિદિન વધતું જવાથી દિલ્હીના પાદશહે મરેઠી સત્તાનો ધ્વંસ કરવા નિજમ સાથે ખરપટ ચલાવી. નિજમ સરકાર દિલ્હી ગયો ને સંપ કરી બાજરાવ પેશ્વા સાથે યુદ્ધ કરવા નિશ્ચય કીધો. આ વખતે નિજમ પાસે ઉત્તમ તોપખતું હતું. તેણે ૧ લાખ સૈન્ય સાથે બોપાળના અબેદા દુર્ગમાં મુકામ કર્યો. આ વર્તમાન બાજરાવને જબર પડતાં તે અસંખ્ય સેના સાથે ચડી

આવ્યો ને તેણે ભોપાળની આજુબાજુ પોતાની સેના પસરાવી દીધી. ખેરાકને પાણીની તળી પડવાથી નીઝામ ગબરાયો. આવા અણીના પ્રસંગે રાજા જયનિહનો પુત્ર દત્ત હજાર રજપૂત સૈનિકો લઈ નિઝામની મદદમાં આવી ઉભો. પણ મરેઠાએ તેને હરાવી કાઢ્યો. હવે નિજામની મહારામણનો પાર ન રહ્યો તેણે મદદ માટે દિલ્હી પત્રો લખ્યા પણ ત્યાંથી તેને મદદ મળી નહિ, છેવટે તેણે પોતાના પુત્રને હૈદરાબાદથી કુમરે ભોલાવ્યો. પણ મરેઠાએ તેને દક્ષિણમાં જ અટકાવ્યો. હવે નિજામને નિરાશ થઈ મદાયુદ્ધ કર્યું પણ તેમાં તે હાર્યો ને પાદશાહ પાસેથી મરેઠાને આખો પ્રાંત આપવાના શરતે નિજામને સલાહ કરી.

પાઠ ૫૭ માં.

પૂર્ણકળા=ચંદ્રલી કળા
 દિનપરદિન=વખત બતાવતા
 ફતેહમંદન=વિજયી
 યશસ્વી=યશવળી; પ્રખ્યાત
 ચોથ=ઉપજનો ચોથો ભાગ
 ઉગરવું=ખચવું
 મોટો વિચાર=ગણી ચિંતા
 કદા વિમલ=મારે લગામ
 સુરાક્ષત=સ+સારી રીતે×ક્ષ+ધા
 +છત) સારી રીતે રક્ષાયલા
 મજબુત
 પ્રચલન=મહેનત
 કારકાર્દિ=અમલ

ઘર ફુટવું=ઘરનાં માણસો વિરૂદ્ધ
 પક્ષમાં બળી જાય તે.
 નામતી=લકી, કહેવતી
 અનુપમ=(અન+ઉપમ 'ઉપમા'
 નું ફુંક રૂપ ઉપમા આપી
 શકાય નહિ તેવું, ઘણું શ્રેષ્ઠ
 પ્રવર્તાવનાર=ફેલાવનાર
 ઇરાદો=વિચાર
 છત=સામાન
 અલંકાર=ઘરેણાં, શણગાર વગેરે
 પ્રસંગોપાત=યોગ્ય સમય
 સમૃદ્ધિ=દોષત

એકાદ અવયવ તોડવા=એકાદ પ્રતિ | એકત્ર=એકઠું.
પોતાના તાબે કરા લેવા. | અભિષેક=ગાદીએ બેસાડવાની ક્રિયા.

પ્રશ્નો.

૧. સિંદમાં ૧૭૩૮ થી ૧૭૬૦ સુધીમાં ક્યાં ક્યાં મોટાં રાજ્યો હતાં ?
૨. મગદા લોખની ચઢતીનું કારણ શું ?
૩. મોટા મનાડા સરદારો ક્યા હતા ?
૪. બાલાજી બાજીનવે કેવી રાજનીતિથી પોતાનો અમલ મજબુત કરી મેગલાઇ બજા તોડી નાખ્યું ?
૫. ૧૭૬૧ ની લડાઇથી મરેઠી રાજ્યપર શી અસર થઇ ?

જોવા.

મોટાં કામ ધીરજ, ઉદ્યોગ ને સંપત્તી થાય છે. પોતાના વિચારનેજ વળગી રતી કોઇ પણ કાર્ય કરવું નહિ પણ અનુભવી માણસોની સલાહ લઇ કામ કરવથી ઘણો લાભ થાય છે, હાલ લીધેલુ કામ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી પોતાના પક્ષનાં માણસોને નાખુશ કરવા નહિ.

પાઠ પઠ મો.

વય=ઉંમર

હયાત=જીવનો

સમાગ્નુ=ધારવું.

મના કરી=ના પાડી

કોઠી=વખાર

મુશી મતો=હરકત

કારાગૃહ=અંધારી કોટડી.

નૌકાપ્રિપતિ=દરિયાઇ સૈન્યનો

ઉપરી

ઘડા વગરનો=મંતોપ વગરનો

સમર્થ=શક્તિમાન

જલદ=રમ

દાળ=મૂળ

પરિચય=સહવાચ.

સંકટ=પ્રપંચ
દરતાવેજ=ખત

કરમાન=હુકમ
પદવી=અધિકાર હોદ્દો

પ્રશ્નો.

૧. અગ્રેજ ને નવાબ વચ્ચે લડાઈ થવાનું કાણુ થું ?
૨. અમીરનું વિષે થું જાણો છો ?
૩. શિનાજી-ઉદ્દ દોસ્લાની રાજનૃતિ કેવી હતી ?
૪. કલાઈવે કેવો પ્રપંચ કરી નવાબને હરાવ્યો ?
૫. ૧૭૬૦ ની સાલમાં શા બનાવ બન્યા ?

બોધ

હાથ નીચેના માણસોને સ્વતંત્ર રીતે વર્તવા દેવાં નહિ, યાદ રાખવું કે કોઈ પણ કામ ઉતાવળથી અને વિચાર કર્યા વિના કરવાથી લાભ થતો નથી પણ નુકસાન થાય છે.

પાઠ પદ્ધતિ.

કંશીદો=કારભારી મંડળ
ગ્રેસિડન્ટ=દેશી રાજ્યમાં અગ્રેજ
સરકાર તરફથી રહેતો અધિકારી
ગણકારવું=લક્ષ આપવું.
સોસવું=વેડવું.
પરાભવ=નશ
હરામી=ગેરવ્યાજબી
મુકત=(મુઢવ ધા-છાંડવું×ત)છૂટે
નિકાશ=પરદેશ જતો માલ
ચાંચીઆ=દરિયાઈ લૂટારા
સંધિવિગ્રહ=સલાહ ને વિગ્રહ

દુરદેશીપણું=દીર્ઘ નગર
મુંબઈ પાસેના બેટ=સાઈ ને વસઈ
તહ=કોલકરાર
મસજત=છુપી સલાહ
નામોશી=કલંક
ખુશકીને રસ્તે=જમીન માર્ગે
ઉતટયા હતા=ઉપડયા હતા
અણીનો સમય=તુફાની ૧ વખત
જખરજસ્તી=ખળાતકાર
ઉતેજન=મદદ
જમાવટ=વિસ્તાર.

પ્રશ્ન.

૧. હેસ્ટિંગ્સના વખતમાં કયા કયા વિગ્રહો થયા ?
૨. એણે હિંદના રાજ્યવડીવટમાં શો સુધારો કર્યો ?
૩. બોડે આવ કન્દ્રોત એવે શું ?
૪. હેસ્ટિંગ્સના અમલથી કંપનીને શા લાભ થયા ?

બોધ.

સાધારણ ચિત્તિમાંથી હંમેશા દરજ્જા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એ હેસ્ટિંગ્સના વૃત્તાંત ઉપરથી જણાઇ આવે છે.

પાઠ ૬૦ માં.

આગળ પડવું=જાહેર કામમાં ભાગ લેવો

ધુસરામાં=જોખમમાં

પ્રતિષ્ઠા=આત્મર

સન્નિધિમાં=દેખતાં

સગર્ભા=ગર્ભવાળા

વક્ષાદાર=વિશ્વાસુ

દલ=કાયમ

કુલ=મધી

અસાધારણ=સાધારણ નહિ તેવી

મોટી

કુસુ=મદદ

ભમાવવું=સદેહ ઉપજાવવો તે.

નાબુદ=નમૂના

સમારંભ=મેળાવડો

વડીલે મુતલક=સ્વતંત્ર એલચી

ધનાયત કર્યો=મેટ કર્યો

દખ્ખો=દાઢ

તખત=આસન

ખિલત=સરપાવ

નજરધરા=મેટ મુઠી

પગરખા=જોડાં

પતરાણ=ખડાખ

અનુક=એક પછી એક

સિધવી=ચાલી

અપમ=હલકું

સામ્ર જય=આખું રાજ્ય

ન મોશી=કલકીત

દેખ=ધ્યા

પ્રસંગ=વખત.

ડાલી ઉઠી=નખળી પળી

રાજધારી=રાજકારભાર કરનાર

ગણના=ગણતરી.

પ્રશ્નો.

૧. નાનને કંઠી સ્થિતિએ કાણે ચઢાવ્યો ?
૨. તેણે ગ્ધુનાથ વિરૂદ્ધ શું કામ કર્યું ?
૩. નાનાના વખતમાં કયો મોટો ખનાવ ખન્યો ?
૪. તેના મરણ પછી મ. દી રાજ્ય ક્ષી રીતે નખળું પડ્યું ?

બોધ.

દરેક માણસે દેશાભિમાન રાખવું. પોતે મુશ્કેલીઓ વેઠીતે પણ દેશને કાયદો થાય તેવાં કામ કરવાં.

૧૨ ને ૨ સિંધીઆની ઇ. સ. ૧૭૮૭ ની લઢાઇ, ઇ. સ. ૧૭૯૧ પછી પેશવાઇ નખળી પીતે ઉત્તર હિંદમાં મહાદળ સિંધીઆ ખળવાન થઇ પ. યો. આ નખતે રજપુતાનામાં માદોમાંહે ત્રિહ ચાલતો હતો તે વખતનો લાભ લઇ મહાદળએ રજપુતસ્થાનમ પોતાની સત્તા વધાવવાનો પ્રયત્ન કીધો. જોધપુર રાજ્ય પાસેથી તેણે અજમેર કીલ્ડું ને ૧૨ ત્રણ વર્ષ ખંડણી રાવી વળી તેણે ઉત્તર હિંદની મુસલમાન બગીરો પણ જપ્ત કરવા માંડી. ઉત્તરહિંદમાં સૌથી મોટો મુસલમાન સ. દર મદમુખે લામગની તથા તેનો લાત્રિજે દરમદલખેગ સિંધીઆની વિરુદ્ધ ઉઠ્યા. સિંધીઆએ જપ્ત રાજ્યપર ચઢાઇ કરી ત્યાંના રાજા પાસે ૬૦ લાખ રૂપિયા ખંડણી કમુત્ર કરાવી તેમથી દટસોક ભગ વસુલ કરી, ૬ વેલી મુદતે બાકી ૧ ખંડણી લેવા જ્યારે સિંધીઆના માણસ જયપુર ગયો ત્યારે રજપુતો સામા થયા ને જોધપુરનું સૈન્ય પણ જયપુરાર્ધશની મદદમાં આવા ઉભુ. વળી મદમુખેમ

ને ઇસ્માઇલ પણ જયપુરની મદદમાં બળી ગયા, આ લડાઇમાં રજ-
પુતોએ સિંધીઆની સેનાનો નાશ કર્યો. ત્યાર પછી પુનઃ લડાઈ થઇ
તેમાં પણ મહાદળ સખત હાર્યો. સિંધીઆ રણભૂમી છોડી દીગ સુધી
પાછો ફર્યો, ને દિગનો કિલ્લો ત્રી રાત્રીને આપી દીધો અહીં તેણે
પોતાની બીજી બધી સેનાને બોલાવી રજપુતો લડાઇ લાંબી નહિ
કારણ કે તેમનો હેતુ સિંધીઆની લોકવૃત્તિ દાખી દેવાનો હતો, નહિ
કે તેની મરતને તોડવાનો. યુદ્ધ પછી રજપુત સેના વિખરાઇ ગઇ.
ઇસ્માઇલને એકલો પડ્યો. કેટલાક દિવસ સુધી તેને સિંધીઆ
વચ્ચે ઝાઝપી થઇ એટલામાં સિંધીઆએ સાંભળ્યું કે બાદશાહી
સૈન્ય સાથે રોહીલા સરદાર ગુલામ કાદરખેગની મદદમાં આવે છે ત્યારે
સિંધીઆ ગ્વાલીઅર સુધી પાછો ફર્યો, આ વખતે પેશ્વાની મદદ મેળ-
વવા માટે તેણે નાનાને પંચ લખ્યો હતો, ને પોતાને મદદ કરવા
માટે તેને વિનંતી કરી હતી.

પાઠ ૬૧ માં

પલટણ=લશ્કરની એક ટુંકડી
રાજકીય=રાજ્ય સંબંધી.
અનુભવ=મહાવરથી મળતું જ્ઞાન
નામના=કીર્તિ.
ચોક્કસ=ખાતરીથી
ખટખટ=તકેગર.
અલગ=દુર
વડો=મોટો.

તહ=મલાહ
આશ્રય=મદદ
રુચવું=ગમવું.
ઇરાદો=વિચાર
જનરલ=મોટો,
ગુમવું=ટમટમી રહેવું
વિગ્રહ=લડાઇ
યોજના=ગોઠવણ

કુશળ=ચામક
 ઉદારતા=મેટું મન
 અસખ્ય=ધણી
 જળ શયનવાણુ
 ગમરાવ્યા=સુધરાવ્યાં
 ફરજ=ગાતાનું કામ
 પ્રખ્યાત=જોર
 સ્વર્થ=પોતાનો લાભ
 મ સુખો=ચિત્ત
 ભોગ આપવો=તણ દેવો.
 જિગર=મન

ધરભરવું=ગમેતેમ કરી પેસો મેગવો
 પ્રમાણિત=ચહેવારમાં સાચવટ
 બરખાદ=દુખી; હેરાન
 બહેતર=મલું; કલ્યાણ
 ઘાટ ઘડે=વિચાર કર
 સ્થિતિક=દેશના
 સ્પષ્ટ=ચોકસું
 યોજના=ગઠવણી
 નામકિત=રખ્યાત
 ખિતાબ=ઇલાકા, પદવી.
 પાણી બરાવતી=નળા પાડતી

પ્રશ્નો.

૧. આર્થિક વેલેસ્લીની રાજનીતિ કેવી હતી ?
૨. કયા કયા વિગ્રહોમાં તેણે ભાગ લીધો ?
૩. નેપોલિયન કોણ હતો ?
૪. 'તેનામાં ફરજ બજાવવાની લાગણી પ્રમળ હતી' એટલે શું ?
૫. 'પાણી' શબ્દ વિવિધ અર્થમાં વાપરી શકાયો.

પાઠ દર મો.

સૈફ=સો વરસનો કાળ.
 કંઈની=વેરી મંડળી
 પગપેસારો=ધીમેધીમે ધુસી જવું તે
 કટ્ટો=જામ
 સુખો=જોખમ

સૂચના=ચેતવણી
 ગુપ્ત મમલત=છાની મલાહ
 દહાડો વળવે=જાલ થવો
 જોખમ=નુકસાન
 સાબીતી=પૂરવાર

કરમાવ્યું=હુમ કર્યો

ન છુટકે=કમનથી

કોશીશ=પ્રયત્ન

અથ=કાકડ

દાવો=હક

બોલાચાલી=વર્તાણુંક

મોટો=મળીબો

કોડવા=ખોતાના પક્ષમાં લેવા

મુલાકાત=મેટે

વિષય=જવાબ

ધા=હુમશે

ખંચાથો=અચકાથો

ઉદ્ધતાઈ=ગર્વ

પેન્સ=વાર્ષિક રકમ બાંરી

અપવી તે

નજર કેદ=કબૂલ ચોરી પહેરામાં

રાખવું

પ્રશ્નો.

૧. ૧૮ માં સેકાની આપરે કંપની સરકારની સ્થિતિ કેવી હતી?
૨. વેલેસ્લીએ દેશી રાજ્યેને તામામાં લેવા શી યોજના કરી ?
૩. હેલ્લો મરાઠા વિચક થવાનું કારણ શું ?
૪. બાહુરાવના ગુણ દોષ કહો.

પાઠ ૬૩ મો.

મહંત=મેટે પુરુષ

પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના

નામનાલકર્ત્રી, મોટાઈ

તરવાર હથમાં લીધી=લડવૈયા

બન્યા

અકચ=એગતા; સંપ

મધ્યમિંદુ=વચમાં આવેલું શહેર

રાજધાની

તિજેરામ=બંડારમાં

લગાયક વૃત્તિ=લખાવું વલણ

દ્વંતા=(૧૬-તા-પણ) દ્વંતા

તેજ=જુ મો

પાછને=ખોતાનો જુરસો સીબોને

આપીને

લોઢામાંથી પે.લાદ બનાવ્યા=સા-

ધારણ પ્રજામાંથી લડવૈયા

બનાવ્યા

મંત્ર=હુપે. વિચાર

અજીત=જીતી શકાય નહિ તેવું
 ઇલકાબ=ખિતાબ
 જેર કર્યા-તાબે કર્યા
 આણુ વર્તાવી=સત્તા ફેલાવી
 પાંખમાં લીધા=પક્ષમાં લીધા
 મુકરર=ચોક્કસ
 ખારતી=ખીક
 દયડવું=નબળું પડવું; અશક્ત થવું
 પ્રબળા=વધારે બળવાન
 અભિપ્રય=મત
 તર્ક=અટકળ, અનુમાન
 પ્રત્યક્ષ=આખ સામે (પ્રતિ સામે
 અફ-આંખ)
 મિથ્યા=પ્રત્યક્ષ કર્યા

કુદ સત્તા=અધો અધિકાર
 અંધાધુંધી=અવ્યવસ્થા; અધેર
 વર્તાઈ=ફેલાઈ.
 બેવફા=નિમકહરામ; વિશ્વાસઘાતી
 ફેર=જીલમ
 તલ્લ=સલાહ
 આંખ ઉઘડી ગઈ=મર્મ સમજાઈ
 ગયો
 પીછો=ફેડો
 સ્વીકારી=મંજૂલ કરી
 સંતોષ=(સમૂ+તુષ પા. ધરાવું)
 ધરાવું તે
 અણીનો વખત=સંકડામણ

પ્રશ્નો.

૧. શીખ પ્રબળમાં લડાયક જીત્યો કેણે આણ્યો ?
૨. તેમણે કેવા રીતે રાજ્યપંધારણ કર્યું ?
૩. ગુરગોવિંદ વિષે શું જાણો છો ?
૪. શીખ સત્તા શી રીતે ને કેવા સંજોગોમાં વધો ?
૫. શીખ લશ્કર બળવાન હોવાનાં કારણ શાં ?

૬૩ નોટ--રણજીતસિંહના મરણ પછી અધેર ચાલ્યું. આખરે રાજકુંવર દિલિપસિંહને ગાદીએ બેસાડી તેને નામે કારબાર કરવા 'ખાલસા' નામે એક સભા નીમી. એ સભામાં મહારાણી ચંદાકુંવર, લાલસિંહ, જોહારસિંહ, ગુલાબસિંહને ચતુરસિંગ એ મુખ્ય હતા. શીખ

લશ્કર ધણું મલિષ્ટ ને કવાયતી હોવાથી ઉપર કહે । આગેવનાને ડર લાગ્યો તેથી તેમણે શીખ લશ્કરનું બળ તોડવા તેને (લશ્કરને) અંગ્રેજ મુલક પર ચડાઈ કરવા મોકલ્યું.

પાઠ ૬૪ માં.

અતિધોર=ધણો ભયંકર
કસોટીએ ચર્યા=ખીલી નીકળ્યાં
અસંતોષ=નાખુશ
અત્ર=(સં. માં અત્ર-અહીં ઉ-
પરથી) અહાં
અત્યુ=મુસાફરો ખર્ચ
જૂન=નજીવી
પ્રકોપ=[પ્રાદિ સમાસ પ્ર+કુપ
ધા.] વધારે ક્રોધ
બળવો=ફિતુર
ચેપ=અસર અથવા લાગણી
કતલ કર્યા=મારી નાંખ્યાં
તખ્તનશીન=ગાદીએ બેસવું તે

દુવાઈ=આજી
સરંજી =સામગ્રી
ભાઈ=બાકી
પગરવ=(પ. ત. સ.) પગલાંની
અમાજ, ઘસારો
મોખરે=આગળના ભાગમાં
જંગ=નારે યુદ્ધ
મોગલ પા શાહ=શાહઆલમ
દાવાનળ=જળરો અગ્નિ
કુર=ધાતકી
વફાદાર=વિશ્વાસુ.
પ્રસરી=(પ્ર+સવા. ધારવું) ફેલાઈ

પ્રશ્નો.

૧. બળવો થવાનાં કારણ શાં ?
૨. બળવાની શરૂઆત ક્યાં થઈ ?
૩. બળવામાં ભાગ લેનાર મુખ્ય દેશી માણસો ક્યાં હતાં ?
૪. બળવો સમાપનાર અંગ્રેજ સેનાપતિઓનાં નામ દો ?

પાઠ ૬૫ મે.

જાહેર કર્યું = જાણાવ્યું

આણુ = સત્તા

પ્રાર્થના = સ્તુતિ

હિત = કામ

સંજ્ઞા = પાર પડવું તે

દત્તક = કોઈના છોકરને પોતાની

મિલકતનો વારસ હનારવો તે

સનંદ = પટ્ટો - [લખી આપેલા દરાવ]

નિર્ભય = ભય વિના

હુકુમત = દેખરેખ

સંબંધ = વ્યવહાર

કારીદિ = અમલ

સુરક્ષિત = સારું રક્ષણ થયેલું હોય

એવું.

મિત્રાચારી = દોસ્તો

આબાદ = સુખી

કુદાળ = (દુષ્કાળ દુષ્ - ઠારો +

કાળ વખત) નહોતો વખત

અનેક = એકથી વધારે વર્ણો

શુદ્ધિ = વધવું તે

સુવ્રમતા = સગવડ

અવલોકન = (અવ - લુક ધા. જોવું

+ અન પ્રત્યય) બારીક જોવું તે

સમગ્ર = તમામ

કરણ = ધર્મ

વિગત = વાત

સ્પષ્ટ = ખુલ્લું

નિભાવતી = મરણ પે. પણ કરતી

તમાવી = દુકાળના વખતમાં જેડુત

લોહને સરકાર જે નાનાં ના-

બર ખર્ચવા જે વ્યાજે નાણાં

આપે છે તે

દુકાળ નિવારણ = દુકાળની દરકતો

દૂર કરવી

દરિપતાન = દવાખાનું

કંડ = ઉધરાણું

રોકાવરશિષ = વિચાર્યોને મદદ

માટે દરમાસે જે રકમ અ-

પાય છે તે

બક્ષીસ = ઉદારતાથી આપવું તે

કૌંસીલ = મંડળી

વરિષ્ઠ = મોટી

પ્રતિનિધી = મેમ્બર

ગટર = ગંદાપાણીને જવાનો માર્ગ

કરમો = મોટું ગામડું

લાયકાત = યોગ્યતા

ભરતી = ઉમેરો

મહિતી = અનુભવ

અગ્ર્યુ = આગળપડોના ભાગ લેનાર

ક્રામનુસાર
પ્રસરવું=ફલાવું

પ્રબલિત=(પ. ત. સ.) પ્રબલુ
કલ્યાણ

પ્રશ્નો.

૧. કંપની પાસેથી મહારાણીએ હિદનો કારખાન શા માટે પોતાના હાથમાં લીધો ?
૨. ઢંઢેરામાં રાણીએ દેશી રાગ્ગઓને શી છુટ આપી ?
૩. બળવા પછી દેશની સ્થિતિમાં શો સુધારો થયો ?
૪. દુકાળનું દુઃખ ટાળવા સરકારે કેવા ઉપાય યોજ્યા છે ?
૫. તેથી લોકોને ફાયદો શો થયો ?

પાઠ ૬૬ મા.

નિરંતર=દરરોજ

પેટુ=અંદરનો ભાગ

લક્ષ=ધ્યાન

ભૂસ્તરવેત=પૃથ્વીનાં પડ સંબંધી

વિદ્યા બાણનાર

થર=પડ

બેળસેળ=મિશ્ર

હાડપિંજર=હાડકાનું બોણું.

પ્રાણીજ=પ્રાણીઓથી જન્મેલું

જ્વાળામુખી=જે પર્વતોના મુખ-

માંથી જ્વાળા નીકળે તે

ધરતીકંપ=ધરતીનું હાલવું તે

ઉપસી=તરી; ઉચું આવે તે

ઠેરઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે

અરસામાં=વખતમાં

અંશ=ભાગ

મંકેચાવું=રજકણો ભેગાં થમળયતે

પૃષ્ઠ-ઉપલો ભાગ, સપાટી

ઉદ્ભવજન્મ=વનસ્પતિમાંથી ઉત્પન્ન

થતા પદાર્થો

પ્રશ્નો.

૧. પૃથ્વીની અંદરના ખડકોના કેટલાક વર્ગ પાડ્યા છે ? તેમનાં નામ હકીકત કહો ?

૨. પૃથ્વીની અંદર એ ગરમી શી રીતે આવી ?

૩. એ ગરમીથી શા કેરકાર થાય છે ?

બાધ.

પૃથ્વીની અંદરની રચના જોતાં પણ ઇશ્વરની અદ્ભુત ચાતુરી જણાઇ આવે છે અને બુદ્ધિ ખીલે છે, માટે પ્રસંગ આવે એવી બા-
બતનો પણ ખાત રાખી અભ્યાસ કરવો.

પાઠ ૬૭ માં.

પ્રાચીન=પાચિ એટલે સૌથી આગ-
ળનો અથવા ' પૂર્વ ' એ
સંસ્કૃત શબ્દ ઉપરથી) પહે-
લાંના વખતનું, ધાતું જીનું

લિન=જીનું

માહિતી=અનુભવ

શીનિશી=એશિયાઇ તુર્કિસ્તાનમાં

સિરિઆ પ્રાંતમાંના ભૂમધ્ય

સમુદ્રને કિનારે સતી એક જાત

પેઠ=માલ લાઘેલા બળદ

મહત્વ=(મહત્ત-મે ટું-ત્વ પણ)
મોટાઇ

ધોઠા=તુકશાન

સફર=લાંબી મુસાફરી

પ્રખ્યાત=(પ્ર+ખ્યા વખાણવું+ત)

વખાણતો, જાણીતો

કેશીશ=વિચાર

સોઇ=સગવડ

પ્રશ્નો.

૧. હિંદ જોડે પ્રથમ કયા લોકો વેપાર ચલાવતા ?

૨. શીનિશી લોક પછી કયા લોકો વેપાર કરવા લાગ્યા ?

૩. તે વખતે હિંદને યુરોપ વચ્ચે વેપારના કયા માર્ગ હતા ?

૪. હિંદને વારકોડા ગામમાં કયો માર્ગ શોધી કાઢ્યો ?

૫. સુએઝનો રસ્તો કાણે ચાલુ થયો ?

૬. સુએઝની સંયોગીભૂમિ ખોદી તેની નહેર કરનાર મહા પુરુષનું

જીવનવૃત્તાંત લખો ?

પાઠ ૬૮ મો.

રાજ્યાભિષેક=ગાદીએ બેસતો વખતે
કરાતો ક્રિયા
તેજસ્વ=(તેજ+સ્વીત વપરથી)
તેજવાળું
મંદ મંદ=ધીમે ધીમે

જહામ=નાના વહાણ
કંગાળ=ખરેખ
બેટાળ=ઘાટ વગરના
પ્રવેશ=પેસવું

પ્રશ્નો.

૧. સુંગ છતાં પોટું સંપદ જતાં વચમાં આગબોટ ક્યાં ક્યાં ઊભી રહે છે?

પાઠ ૬૯ મો.

જોગવાઈ=સગવડ
પેટીઓ=દુકાનો
વટાવી=પસાર કરી
બળતો પહોડ=જાગામુખી

વમળ=ભમરા
પ્રવાસી=(પ્ર-વસ=પ્રવાસઢહન-વા-
ળો) પ્રવાસ-મુસાફરી કરનાર
બેચેની=ગભગટ

પ્રશ્નો.

૧. હિંદુતાનથી વિભાવત જ્ઞાના મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે ?
તેમનાં નામ આપો ?
૨. હિંદની દ્વાર નિત્રાયત કયે રસ્તે જાય છે ?
૩. પોર્ટસેયદથી માસેદિસ જતાં કયી કયી સામુદ્રધુન ઓ ઓ-
જાગવી પડે છે ?
૪. ભુમધ્ય સમુદ્રમાં આવેલો અંગ્રેજ તાબાનો મુલક કહો ?

પાઠ ૭૦ મો.

પ્રમાણમાં=મુકામલો.
સમૃદ્ધિવાળું=ધનાઢય

રણિઆમણું=સુશોનિત
ચોડા=પહોળા

પીઠા=કુંપળો

હિંગારી=પ્રાણી જોતે મારી નાંખનાર

માવજત=મરદાસ; ચાકરો

ગુજરાત=નિમાવ

આરંભ=શરૂઆત

પ્રશ્નો.

૧. બ્રિટિશ બેઠમાં મુખ્ય નગર કયાં છે ?
૨. હિંદુસ્થાન સાથે કયા શહેરનો વેપાર વાણે છે ?
૩. હિંદની અને ગ્રેટબ્રિટનની આબોહવા સરખાવો ?
૪. ત્યાંના લોકોની સ્થિતિ કેવી છે ?
૫. બ્રિટન પર કયા કયા પ્રજાએ અધિકાર ભોગવ્યો છે ?
૬. કેના અમલમાં તે દેશ સુધર્યો ?

પાઠ ૭૨ માં.

પદ્ધતિ=રીત

સત્તા=અધિકાર; અમલ

અમીર=ખાનદાન કુટુંબનાં માણસ

મત=અભિપ્રાય

ઓવ=છટ્ટી વિજીના અથવા જો-

મ પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ-વેલ્સ પ્રાં

તનો પ્રિન્સ (રાજકુમાર

કેમ્બ્રિજ=સાધારણ લોક

પ્રતિનિધિ=કોઈએ પોતાની વતી

મેકલેલો માણસ.

ધર્માધ્યક્ષ=ધર્મ ગુરુ

અધ્યક્ષ=પ્રમુખ

હસ્તક=હાથમાં

મંત્રી=(મંત્ર-છુપો વિચાર+‘ધન’
વાળો) છુપો વિચાર કરનાર

વડો=મેટો

ખજાનો=બંડાર

જવાબદારી=જોખમ

ચોજના=ગોઠવણ

ઉમેદવાર=છટ્ટા રાખનાર

મુખ્ય=મોટી

અપીલ=નીચની કોર્ટનો ફેસલો

અરજદારને નાપસંદ પડે અથ-

વા ગેરવાજબી છે એમ લાગેતો

ન્યાય મેળવવાને માટે ઉપલી

કોર્ટમાં અરજ કરવી તે

ચા. રાણીઆ=(૧)મેરો પહેલી તેનું
લગ્ન ફ્રાન્સના બીજા ફિલિપ
સાથે થયું હતું (૨) ઇલિઝા
બેથ એ કુંવારી રહી હતી.
એના વખતમાં ચીનમાંથી ચા
અમેરિકામાંથી ખટાટા ને
તમાકુ અને જર્મનમાંથી
ગજવામાં રાખવાનાં ઘડીઆળ
વિલાયતમાં દાખલ થયાં હતાં.

(૩) એન્ન (Anne) એના
વખતમાં બ્રિજ હટર સ્કોટ-
લાંડ ઇંગ્લાંડ સાથે જોડયાં.
(૪) વિક્ટોરિઆ-ગ્રેયા તિ-
લ્યમતી ભગીણ થાય. તેમનું
લગ્ન જર્મન શાહગદા
આલ્બર્ટ સાથે થયું હતું.

અંધિર=અવ્યવસ્થા.

પ્રશ્નો.

૧. બ્રિટિશ રાજ્ય વહિવટ કોણ ચલાવે છે ?
૨. પાર્લામેન્ટનું બંધારણ કેવી રીતે કર્યું છે ?
૩. અમીરોની સભામાં કોણ બેસી શકે છે ?
૪. બન્ને સભાઓનું મુખ્ય કામ શું છે ?
૫. રાજ્યના હાથમાં શી સત્તા છે ?
૬. બ્રિટિશ બેટમાં મુખ્ય સત્તા કોની છે ?
૭. એ સત્તાને લીધે તેમને શા લાભ થયા છે ?
૮. હિંદમાં જ્યારે તેવી (કાયદાની) સત્તા હતી ત્યારે શી
હરકતો નડતી તે સવિસ્તર કહેા ?

પાઠ ૭૨ માં.

વિસ્તાર=લંબાઇ પહોઇ
છાછર=ખહુ ઉંડું નહિ તે
ધાડી=સજ્જડ
તરેહ=ખત
ચાલચલણ=રીત રિવાજ

ગમ=તરફ
રમણીય=સુંદર.
ધનાઢય=(ત.ત.સ.)પૈસાથી ભરપૂર
પાત્ર=નદીનું તળીયું.

પ્રશ્નો.

૧. ફ્રાન્સની આબોહવા કેવી છે ?
૨. ફ્રેંચને અંગ્રેજોના રીતરિવાજો કહો ?
૩. ત્યાંની રાજ્યપદ્ધતિ કેવી છે ?
૪. પ્રેસિડેન્ટના હાથમાં શી સત્તા છે ?

પાઠ ૭૩ મા.

તમામ=અધુન

સામટે મેળ=એકઠે

સપાટ=ખાડા ટેકરા વિનાનું

અધાર=ખિહામણું

રાન=જંગલ

કલણુ=જમિનમાં કળી-ખૂંચી

જવાય તેવું.

ઉજ્જડ=ઝાડપાલા વિનાનું

સ્વાદિષ્ટ-(સ્વાદ+ઈષ્ટ-શ્રેષ્ઠતાવાચક
પ્ર.) ઘણા સ્વાદવાળું

માત્ર=ફક્ત

હોંશ=ઉમંગ

કંગાલ=ગરીબ

ચોડા=નિશાળ

કૌશલ્ય=(કુશળ+યમા પ્ર.)કુશળતા

પ્રશ્નો

૧. રશિયાને બ્રિટિશ રાજ્ય સાથે સરખાવો ?
૨. ત્યાં કયી કયી ધાતુઓ નીકળે છે ?
૩. રશ કળ ગરીબ હોવાનાં કારણ ?
૪. ત્યાં રાજસત્તા કોના હાથમાં છે ?
૫. બધી સત્તા રાજ પાસે હોવાથી પ્રજા પર શી અસર થાય છે ?

૧૪ નોટ—પોલાંડનાં મુખ્ય શહેર ક્રાકોની મીઠાની ખાણો

દુનિઆમાં ઘણી પ્રસિદ્ધ છે, તેની લંબાઇ ૪૬૦ મૈલ ને પહોળાઇ

૨૦ મૈલ છે તેમાં ઘણાં મકાનો કોતરી કાઢેલાં છે, દરરોજ ૭

હજાર માણસોને તે ખાણમાં રોજ મળે છે.

પાઠ ૭૬ મો

કાગ=વખત

ઉદય પા.મી=રઠની સ્થિતિમાં આવી

અસ્ત=(અસ.ત. ફે કવું + ત ભ.)

ફ. નો પ્ર.) ફે કેલું-આથમે

હતો સ્થિતિમાં આવી પડેલું

અમલ=અધિકાર

સંસ્થાન=તાબાનો મુલક

ફળશુપ=રસાળ

કુલ=વંશ

અનુય=જંગલ

અતર=અગધીતર પદાર્થમાંથી

બેચી કાઢેલું સત્ત

લાદી=નાખી

આયાત=દેશમાં આવતો માલ

નિકાસ=પરદેશ જતો માલ

કમારેલાં=તેવર કરેલાં

સર્વોપરિ=સર્વથી ચઢતું

મોહમ=વખત

સંત=સાધુ પુરુષ

હિરાન=દુઃખી

મળતાવડા=માયાળુ.

આગતાસ્વાગતા=(આગત આવેલો

સ્વગત) આવેલા માણસ

ની સેવા આકરી કરવી તે

નખતેલ-તેલની એક બત

ખડેર=શુર્ય ધમારત

પ્રશ્નો

૧. પૃથ્વી પર મુસલમાની રાજ્ય કયાં કયાં છે ?
૨. તુર્કિસ્તાનના તાબાનો મુલક કહેલો ?
૩. તુર્કી રાજ્ય કેણે તોડ્યું હતું ?
૪. ત્યાંની રાજ્યવ્યવસ્થા કેવી છે ?
૫. તેમાં પ્રસિદ્ધ શહેર કયાં છે ?
૬. હિરાનમાં કઈ પ્રજા વેપાર ચલાવે છે ?

૧૬ નોટ—તુર્કી શહેનશાહતનો વિસ્તાર પ્રથમ ધણો હતો. પણ ૧૭ મા સૈકાથી તે પડતી સ્થિતિમાં આવ્યું. સને ૧૮૭૮ માં

આ રાજ્ય રશિયાગે તો ૧ નાંખ્યું, તેથી તેના બોસ્નીઆ ને લરઝી
 એ વિના પ્રાંતો અસ્તિઆમાં બળ્યા, ઇ. સ. ૧૮૩૦ માં એલેક્સાન્ડરે
 ૧૮૮૧ માં ટ્યુનિસ પ્રાંત ફ્રાન્સે લઇ લીધો. હાલમાં ત્યાં ત્રિપોલી
 એકલું તેના તાબામાં છે. ત્યાં તર્કસ્તાનમાં શિક્ષણ મફત ને ફરજિ-
 આત છે, સર્વ દેશો કરતાં ધર્મની કૃપાવણી ત્યાં સારી અપાય છે.
 થોડાંક વર્ષથી જર્મની સાથે આ રાજ્યનો ગાઢ સંબંધ થયો છે.
 જર્મનીએ ધીમે ધીમે આ રાજ્યમાં પોતાની લાગવગ વધારી દીધી છે.

ધરાનમાં હાલ એ સત્તા ચાલે છે. ઉત્તરમાં રશિયાનીને દક્ષિણમાં
 અંગ્રેજની એ બંને પ્રાંતો ધીમે ધીમે પગ પેસારો કરી લગવગ
 વધારી સત્તા મેળવી છે.

પાઠ ૭૫ માં.

બોડા=ગ્રાડપાલા વિનાના; સુકાઇ
 ગએલાં
 શુમારે=આશરે
 અદેખાઇ=છપ્પા
 સગવડ=ગેઠવણ.
 આચકો ખાય છે=ખંચાય છે
 માહિતી=અનુભવ
 તાલેવર=પૈતાહાર
 ભૂપણ=શણગાર
 કસકસાવીને=ખેંચીને
 સવારી=હુમલા.

ભીંત=મજબુત દિવાલ આદિવાલ
 આખી, પૃથ્વીમાં અદ્ભુત
 નમુના રૂપ છે
 મુખ્યત્વે=ધાણું કરીને
 એકે=એક પણ
 બળતા...સંબંધ=પૃથ્વીના પેટામાં
 અતિશયગરમી હોવાથી પાણી
 પથ્થર ને ધાતુઓ પીગળી
 તેનો રસ થઇ વરાળ થાય, તે
 વરાળને રહેવાની જગ્યા.

જોઈએ એટલે તે ઉપર આ-
વવા પ્રયત્ન કરે તેથી ધરતી-
કંપ થાય
આંચકા=ધકકા

પંક્તિ=હાર
શિક્ષણપદ્ધતિ=શિખવાની રીત
નિપણ=હોશિયાર
ફતેહ=જીત

૧૬ નોટ—હમણાં યુરોપમાં ચાલતા વિચરતે હોયે ત્યાંથી અહીં આવતો માલ અટકી ગયો છે. આ લાભ લઈ જાપાને હમણાં આ દેશમાં પુષ્કળ માલ મોકલવા માંડ્યો છે તેથી ત્યાંના વેપારને સાઈ ઉત્તેજન મળ્યું છે. ત્યાંની ધણીક વેપારી પેદીઓને જાપાનની સરકાર તરફથી મદદ મળે છે, આખા એશિયા ખંડમાં સુધારામાં આગ વધેલું ને જાપાન રાજ્ય આ છે. ઇ. સ. ૧૯૦૫ માં આ રાજ્યે રસિયાને હરાવ્યું હતું. હમણાં તે ચીનમાં પગ પેસારો કરવા લાગ્યું છે.

પ્રશ્નો

૧. ચીનાં લોકના રીત રિવાજ કેવા છે ?
૨. એ દેશમાં અદ્યતન વસ્તુ કંઈ છે ?
૩. ત્યાંના લોકોને પહેરવેશ કેવો છે ?
૪. જાપાનનું રાજ્ય શાથી ચઢતી રિથિમાં આવ્યું ?
૫. ચીનાઈ ને જાપાનીઝ પ્રજાનો મુકાબલો કરો ?

પાંઠ ૭૬ મા.

ચામેર=ચારે તરફ
અગણિત=ગણી શકાય નહિ તેવું
વાસ્તવિક=સામાન્ય
અવકાશ=જગા

ખારીક=ઝીણું
નિહાળવું=જોવું
ભેદ=તફાવત
વર્ગ=ભાગ

ઉદાહરણ=દાખલો; દર્શાવ

મરજી=મરજી.

સિદ્ધ=સાબીત

શક=વહેમ

રૂપ=અવસ્થા.

પાઠ ૭૭ મો.

વિશેષ=વધાર

પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક) દરેક

સૂક્ષ્મ=ઝીણું

ભુંદ=ડીપું

સમૂહ=જથો

છિદ્રાણુ=છિદ્રોનાણું

ઘટ=ખડું

રૂપાંતર=રૂપમાં ફેરફાર થવો તે

જડ=હાલી ચાલી શકે નહિ તેવું

જડત્વ=(જડ+ત્વ-પણું)જડપણું

અદશ્ય=દેખાય નહિ તે.

પૃષ્ઠ=સપાટી.

વાતાવરણ=(વાત-હવા×આવર-

ણુ-ઢંકણુ) હવાનું ઢંકણુ

અવિનાશીપણું=જેનો નાશ ન થાય તેવું.

પાઠ ૭૮ મો.

ચર=(રથા ધા. થોભવું)હાલે ચાલે નહિ તે.

સ્થળાંતર=સ્થળમાં ફેરફાર થવો તે

વિકાર=ફેરફાર

ઉપાધિ=કારણ

ખાલ=ખહારનું

ગતિમાન=ગતિવાળું

અનંત=(અન-નહિ×અંત-છેડો

જેનો છેડો ન આવે તે.

હડસેલી=ખસેડી

વલણુ=જોર

દિવાલ=ખીંત

પાઠ ૭૯ મો.

અસ્થના=પહેલાના

મુસીબત=હરકત

ધોરણુ=રીત

યાંત્રિક=યાંત્રનું

તોટો=નુકસાન

પાઠ ૮૦ મો.

કાકુટ=મહેનત

હીકમત=યુક્તિ; કળા.

સ્થાયી=કાયમ

સહજ=ભાથાકુટ વગર, થોડી મ.

હેનતે થાય તેવું.

ગોત્રી=પંદરમાં વહાણને લંગરવા-

ની જગા

અવકાશ=જગા

રહું=પેચ

પસિઆરૂ=ખીલોખેસાડવાનું નોકું

મુઢા=ધાર વગરના.

પાઠ ૮૧ મો.

ગતિ=ચાલ

આકર્ષણ=(આ કૃષ્ણ x ખેંચવું-
અન) ખેંચાણગુરુત્વ=(ગુરુ-ભારે x ત્વ-પણું)
ભારેપણું.

પ્રયોગ=અખતરે

સહજ=સાગિત

તત્ત્વેતા=(તત્ત્વ-ને + ત્વ-પણું x વિદ્

ભા. જ્ઞાણુવું x અ) તે પણાને

જ્ઞાણનાર અર્થાત્ ગુઢ વિષય

જ્ઞાણનાર.

તિનીક્ષા=અવશેષકન

પૂજ્યભાવ=પવિત્ર સાગણું.

પાઠ ૮૨ મો.

એકત=એકઠું

વિરુદ્ધ=ઉલટું

રેખા=કનિયત

અવશ્યનું=અરૂરનું

ખીજ=ખાખત હકીકત.

રીયા=ગોદવી.

રુલામત=સુખરૂપ

પાઠ ૮૩ મો.

તરતર=અટકાવ

મોળાં=તરંગ

પ્રકાર=જાત.

ઈન્દ્રિયબોધ=(ચ. ત. સ.) ઈન્દ્રિ-

ય જ્ઞાન થાય તે

મુઠું=હાલી.

દષ્ટિ=નજર.

એશક=શક વગર અર્થાત્ ખરેખર

પડધો=સામે અવાજ.

ઉબ્બુતા=ગરમી

નાજુક=કોમળ

શુમારે=આસરે

પાઠ ૮૪ મો

તોળી=તોળી

મુજતી=હાલતી

પ્રકાશિક=તેજસ્વી

પ્રતિસાર=ફેલાવનાર

નીરંજક=મનને આનંદ આપનાર

વિરંગ=જુદાં રંગવાળું.

જ્યોત=ઓળ

જમાવ=સંચય; એકઠું થવું તે

પાઠ ૮૫ મો

ઉનો=ગરમ

ગજ=સળીઓ.

વાહક=વહેરવાવનાર

મંદવાહક=ધીમે વહી શકે તેવા

આગ્યે=જવદે

સંગમ=સંગઘ

અમણુ=(અમ્ ધા. કરવું=અન)

કરવું તે

સંયોગ=સમ્=યુજ-જોડવું)મે-

ળાપ જોડાવું

ખાજડ=ચોરસ ઘાટનો પાટલો.

શેષશ્ચ=ચુસાઈ જવું.

પાઠ ૮૬ મો

પીગળવું=ઓગળવું

ઉબ્બુતામાપક=ગરમી માપનારું.

દ્રવિશુષિંદુ=ઓગળવાનું બિંદુ

અભ્યાસ કરવો=શીખવું.

આંદોલી=સાતી

કૃત્રિમ=ખનાવટી

નિકટ=પાસે

પોત=પ્રવાહી પદાર્થમાં પડાવેલા

લુગડાના કડકા

ઝરપતું=ધીમે ધીમે નીકળવું.

પાઠ ૮૭ મો.

હરકોષ=ગમે તે.

સ્વપ્રકાશક=પોતાની મેળે પ્રકાશના

પરાવર્તન=પાછા ફરવું તે

જ્ઞાન=જાણવું તે; જાણુ.

ત્વચા=પાતળી ચામડી.

ઓળો=પડછાયો

પાઠ ૮૮ મો.

સ્પષ્ટ=ખુલ્લું

ભિન્ન=જુદું

ધાડાધ=જાડાધ

પૃષ્ઠ=સપાટી

નિયમિત=ચોક્કસ

વક્રીભુવન=વાંકા વળવું તે

પ્રતિબિમ્બ=સામી છબી પડે તે

પાધરાં=એકદમ

પાઠ ૮૯ મો.

માર્ગ=રસ્તો

વિમુટા=છુટા

પ્રયોગ=અખતરો

કેરણ=ધાર

બહુવા=ધણું કરીને.

ક્ષિતિજ-પૃથ્વીને આકાશ મળી

ગયાની કન્ધિપત લીટી

પાઠ ૯૦ મો.

ગર=અંદરનો પોચો ભાગ

વરખ=પાતળી ચીપો

ધર્ષણુ=ધસારો

ફવાટાં=વાળ

પડખામાં=જાણુમા

પાઠ ૯૧ મો.

મહાન=મોટા

ગગન=આકાશ

ચગતો=ચળકતો.

દટ્ટો-પતંગમાં ઉભી મુઠેલી સળા

ગાંડી-ગાંધી.

ધનધોર=ગાંઠાં

ધારણા=ધ્યાન
વાદ=સંભાષણ
મુખ્યત્વે=ધ્યાન કરીને
વિદ્યુત્વાહક-જેમા થઇ વિજળા

વહે તેવું
લે ખંડ=લોહું
દેવનિ=અવાજ
ગર્જન=મેટો અવાજ

પાઠ ૯૨ મો.

ખનીજ=ખાણુમાંથીની કળતા પદાર્થ
મજબેલ-સખત લોહું
લેણુ=ગાંડું, અસ્વરથ સ્થિતિ
મુચ્છમડો=પ્રણા કણુનો જથ્થો
બુચ=શીશીએ દેવાનો ડાટો
ધુ-રી=ચકરી

માલમ=કમાનના હાથ નીચેનો
અમલદાર
ખનાવટ=રચના
સહીસલામત=જોખમ વિના
ખીસામાં=ગજવામાં

પાઠ ૯૩ મો.

મલમ=ઝીઝું કપડું
કિચિત=જરા
વહેર=શુક્ર
ધર્ષણ=ધસારો
તાસક=પિતળનું ઢાંકણું
શોષી=ચુસી

સિદ્ધ=સાબીત
ધટક=તત્વ; મુખ્ય અવયવ.
લક્ષ=લેખ
દહ=(દહ ધાં બળવું+અન)
બળવું તે
અંશ=ભાગ.
સેન્દ્રિય=દ્રવિયવાળા

પાઠ ૯૪ મો.

પેશી=ઝીણું તંતુ.
ભેજ=ભનાશ
અગત્ય=જરૂર

બુઝામ=હોલવામ
પૂર્વ=પુરી
ઉત્કૃષ્ટ=મહા સારું.

પાઠ ૯૫ મો.

ઉદર=પેટ

અંગ=ભાગ

આરંભ=શરૂઆત

અસમાન=સરખું નહિ તેવું.

કાર્ય=કામ

માનખર=ધાડું ને મેલું

કોષ=ભાગ-ઝીણા તંતુની ગોળા

દ્વાર=આરણ્ય

અખોલ=કંડાચવાળો ભાગ

ચર્કસ=સાકર જેવા સ્વાદવાળા
પદાર્થ

માહીતી=જ્ઞાન

ખ્યાલ=ચિત્તાર

બેચેની=અણુગમે

નાળુક=કોમળ.

ગંભીર=અતિક્રમ્ય. ઝટ મટે નહિ
તેવુંરગસીઆ=લાખોવખત મેલિંચેતેવા
મૃત્યુ=મોત

પાઠ ૯૬ મો.

અળવાન=જખરું

અંતર=છેદું.

વાસ્તવિક=ખરેખરું

અચખો=નવાઈ

અત્યંત=ધણુંજ

નરી=એકલી

છળ=હરકત

સાવચેતી=સંભાળ

પ્રકાશમાન=પ્રકાશવાળું, તેજસ્વી

ચિહ્ન=નિશાની.

પ્રદક્ષિણા=અટો; ગોળ ફરવું તે
તેજોમય=તેજવાળું

બાકાં=કાણાં

લગણ=સુધી.

તેજવરણ=(તેજ+આવરણ=ઢાંકણ)

તેજનું ઢાંકણ.

પ્રસરેલું=ફેલાયલું

વિલક્ષણ=નવીન

સમૂહ=જથો.

પાઠ ૯૭ મો.

આનંદકારી=આનંદ આપવારું

શક્તિ-(શુદ્ધ ધા. વધવું) વધવું તે

ક્ષય=(ક્ષિ ધા. ક્ષય પામવો) ઘટવું તે

ઉપગ્રહ=તાનો ૬.

દુરબીન=દુરનો પદાર્થ દેખાડનાર
ચંત્ર

નિરીક્ષક=નિરિક્ષા કરનાર

અધાપિ=(અધ-આજ-અપિ--

પણ આજપણ હજી સુધી

પાઠ ૯૮ મો.

વિશેષ કરી-વણું કરી

મુશ્કેલ-કઠણ.

કલ્પના-ધારણા; અટકળ.

અદ્ભુત-નવાઈ જેવું

સંહ-વહેમ.

અતુભેદ-અતુનો તફાવત

કવિતાની સમજૂતી

પાઠ ૪ મો.

કુદરતનું વર્ણન.

મંગળકારી-આનંદકારી

પરિતાપ-દુઃખ

નિવારી-ટાળી

અંદની-અંદ્રપ્રકાશ

લઠુવર-(મા. ત. શ.) મોટું જાડ

રસ્યુ-લાઝ્યું

પરમ-વણું

સ્વર-અવાજ

સરિતા-નદી.

માલનતા-મેલ

શાશી-અંદ્ર

શીતળ ઠંડો.

મંદ-ધીમો.

વિહારતો-વાતો.

લેરી-તંગ; મોજાં

વાસિત-(વાસ ઇસ-વાળું) વા-
સવાળું.

શોભન-શોભા આપનાર.

લોભન-(લુમ્ ધા.) લોભાવનાર

અમ-ચાક

વિરામતા-(વિ રસ ધા.) અટકતાં

નાવડી=નૌકા; હોડી (' ડી ' લ-
ધુતા વાચક પ્રત્યય)

ઉદર=પેટ

ધવલ=ધોળું

નાવિક=હોડી હાંકનાર

તીર=કીનારો

સામે=(સમય) વખત.

કદીય=કોઇ વખત

પથિક-(સં. પથ-સ્ત્રોત દ્વારા)

સ્ત્રોત આલનાર, મુસાફર

નિરત-ચિંતા વગર

બ્રાંત ખોટો વિચાર

ત્રાસ-દુઃખ

સકળ=બધું

નિવાસ=રહેઠાણ

ઉચરતી=બોલતી

અન્નાવાળા રત્ને જંગલ આનંદ આપે છે. તે જોવાથી માણસ
ચોતાનાં સઘળાં દુઃખ (આધિ, વ્યાધિ ઉદ્યાધિ) ભૂલી જાય છે. મધુર
અને કામળ ચંદ્રનો પ્રકાશ દીપી રહેતો હોવાથી બધાં વૃક્ષો અમૃતને-
ચંદ્ર પ્રકાશને-ઝીલી રહેલા છે, અર્થાત ઝાડ, ઉપર ચંદ્ર પ્રકાશ પ્રસરી
રહેતો છે. ૧

બધું વન જાણે રૂપેરી ઘોળા-રસથી રસી લીધું હોય તેવું દેખાય
છે. અને તેથી તે આંખને ઘણી શોભા આપી મેહ પમાડે છે, ત્યાં
મધુર અવાજ કરતી નદી વહે છે. તે જોનારનું મનિમેલા-ખાતમ-
વિચાર ને વળી દુઃખ સમાવી દે છે (જુઝારી દે છે) ૨

નદીના નિર્મળ જળમાં ચંદ્રનાં કિરણ નૃત્ય કરે છે. (પવનના
સપટાથી જળમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે હાલે છે. તેથી તેમાંનાં પ્રતિ-
બિમ્બિત કિરણો પણ હાલતાં દેખાય છે). તે જોવાથી જાણે ચંદ્રની
છબી પાણીના અંદર ઉછળતી ન હોય ! તેનો ભાસ થાય છે, ધીમે
ધીમે વહેતો પવન પાણીનાં નાનાં મોજાં ઉત્પન્ન કરે છે. ૩

તે પવન વનનાં વૃક્ષોની સુગંધી લાઇને આપ્યા વનને વાસવાળું
બનાવી દે છે. (આપ્યા વનની હવાને સુવાસિત બનાવી દે છે), જ-

મલમાં વસતાં પશુ પંખીઓ આખા દિવસની મહેનતથી સુવાસિત
હવામાં આનંદ કરતાં હંધી જાય છે. ૪

નદીમાં ચાલતી હોડીનો સફેદ સદા પવનના ઝપાટાથી અતિશય
ફુલેલો દેખાય છે. (આ દેખાવ જોઇ કવિ કલ્પના કરે છે, કે) ખરે-
ખર નદીનું પંટ ઘણું ઘસાળા હશે. માટે તેણે તે ધોળા કપડાથી
છુપાવી દીધું હશે. ૫

હોડી હંકારવાથી પાણીમાં ખગળ એવા શબ્દો થયાં કરે છે અને
થાકથી ખલાસીઓ હાકે છે. રાત્રિનો ઘણો વખત વીતી જવાથી રસ્તામાં
જતી ગાડીઓ નદીઓ કાંઠે આવી છુટવા લાગી, અને પાણી પી શાન્ત
થઇ, નીચે જેસો બળદ ઘાસ વાગેળવા લાગ્યા. ૬

કોઇ કોઇ વખત બળદ માથું હલાવે છે તેથી તેમનાં વાંકાં શીંગડાં
હાલતાં દેખાય છે, ને તેથી ડોકે બાંધેલી ધંટડી । મધુર અવાજ થાય
છે; મુસાફર સઘળા બીકનો વિચાર છોડી દઇ િરાતે સૂઇ રહ્યાં. ૭

અહિં શાન્તિ પ્રસરેલી હોવાથી માણસો પોતાનો સઘળો ત્રાસ ભૂલી
જાય છે. જંગલની આ બધી રળીઆમણી રચના ઇશ્વરની કીર્તિ માઇ
રહા છે. ૮

પાઠ ૯ મો.

પ્રભુ પ્રસન્ન કેમ થતો નથી તે વિષે.

પ્રસન્ન=રાજી

દીધ=મન

રમ થ=યાદ કરવું તે (સ્મૃધાન
અન.)

કાચાફટ=લવરી; નકામું બોલવું તે

લવ=જરા

પરિનંદા=ખીજનું ભુકું બોલવું તે

કાયા=શરીર

શ્રમ=થાક

શરીર દુઃખે=શરીર અમડે

કુંડી=મમાલો છુંદવાનું ખાંડણીઆ

જેવું વાસથ

કુંદકું=લ કડાનો દસ્તો
 પ્રહાર=(પ્રહર)નણુકલાકનો વખત
 એકાદશી=અગીઆરસ
 ઓચવ=(ઉત્સવઉ પરથી) આ-
 નંદનો વખત
 જગરણુ=ઉજગરો.
 સારી=આખી.
 લહે=જાણે
 અંતરજમી=(અંતર-મન+જમી,
 યામ ધા. જવું) મનમાં
 પણ જનાર, 'મનની વાત
 જાણનાર
 વેહ=પરાણે કામ કરાવવું તે
 મિષ્ટ=મીઠો પદાર્થ.
 પરાણે=આગ્રહથી
 ગણુગણુતું=આનાકાની કરવી તે

મગન=(મગન ઉપરથી) ખુશી
 કિડિયાં=પતથરના મણુકા
 ભગવત=(ભગ-નસીય + વત--
 વાળો) પ્રભુ
 ભૂપણુ=ધરણી
 મૂકતાં=મોતી
 વીણુ=વિના
 મુતસ્રી=૬૬ સં) છોકરાંને આ
 ગળમળો=દયામળો.
 બાવા=આળા.
 અન્ય=ખીણું.
 શિક્ષા=શિખામણુ
 અનુચિત=(અન-નહિ ઉચિત
 થોડ્ય) અથોડ્ય, અચિંત.
 અંતરના=મ ના
 સંગી=સોજતી.

તારા મનનું કપટ જતું નથી તો પ્રભુ તારા પર શી રીતે રાજ
 થાય? પ્રભુના ગુણુ ગાતાં ને તેના નામનું સ્મરણુ કરતાં તને
 અતિશય આજસ આવે છે પણ આજો દિવસ લવારી ને પારકાની
 નિંદા કરતાં તું જરાયે પાછો પડતો નથી તો પ્રભુ તને શી રીતે
 પ્રસન્ન થાય? ૧

પ્રભુની પૂજા કરતાં તારું શરીર કંપે છે (તને કંટાળો આવે છે.)

પણ ગંછકેને સોમટાં રમતાં તું આખી રાત ને દહાડો જાગતો-માકતો નથી, તો પ્રભુ ૨

પ્રભુની પૂજા માટે ચઢન ધમતાં તું એમ જાણે છે કે માઈ શરીર દુખસે; પણ ખાડણીઓ ને દસ્તો લામ મરી મચાલો ને બાંગ ધુટતાં શરીર બગડવાનો તને જરાયે ભય લાગતો નથી તો પ્રભુ ૩

અગ્નીઆરશને દિવસે ઓઝવમાં બેસી જાગરણ કરવું એ તને ઘણું કઠણ લાગે છે. પણ બડ બવૈયા જોવા માટે તો તું આખી રાત ઉજાગરો કરે છે, તો પ્રભુ ૪

ધેર કોઇ સાધુ સન્યાસી આવ્યો હોય તો તું કકળતાં તેમને લુપું સુકું જમાડે છે; પણ જ્યારે તારા સગાં વહાલાં કે કોઇ પરોણો આવે છે ત્યારે તો સારી રસોઇ કરી બજાતકારે જમાડે છે. તો પ્રભુ ૫

ગુરુ તને પ્રભુની સેવા અર્થે જે પૈસા અર્ચવાનું કહે તો તે વખતે તું આનાકાની કરે છે, ને મનમાં દુઝાગ છે; પણ જ્યારે તારી સ્ત્રી બારે કિંમતનાં ધરેણાં માગે છે, ત્યારે તું ઘણો ખુશી થઇ હસતાં હસતાં વાત કરે છે, પ્રભુ ૬

ખોટા મેલીનાં ને પત્થરના મથકાનાં ધરેણાં બનાવી તું બગવાનનો શણગાર કરે છે; પણ તારી સ્ત્રી અને છોકરાંને તો મણિ અન મોતીનાં ધરેણાં વિના ચાલતું નથી, તો પ્રભુ ૭

જમતી વખતે સ્નાન કરવું પણ તને ગમતું નથી. છતાં તું લોકોને બતાવવા નાહી ઘોષ બજાવ કરવાનો ઢેગ કરે ૯; સંકટ આવે ત્યારે ગાગળા-પ્રભુબક્ત હોવાનો ડોળ કરી છુટી જવું એ તેણીના આજ્ઞા છે, તો પ્રભુ ૮

આ કામ કરવું ને આ ન કરવું એમ તું બીજાને બોધ આપે

છે; પણ તું તો તે પ્રભાણે જરાયે કરતો નથી, ઉલટું નહારાં કામ કરે છે, તો પ્રભુ ૦ ૯

મનનાં કપટ કોઇ ખીજું જાણી શકતું નથી, પણ પરમેશ્વર તો તે સધળું જાણે છે જ. પ્રભુના સેવક દયારામનો ધણી-પરમેશ્વર--તો માત્રનો સંગી છે--સત્યને સહાય કરનાર છે. પ્રભુ ૦ ૧૦

વાંસળી.

વૃંદાવન=(વૃંદા-વૃંજશી+વન) વૃ-
જશીનું વન હાલમાં તો તે
જગાએ એ નામનું શર છે.
મથુરામાંથી ત્યાં રેલ્વે રસ્તે
જવાય છે.

નાદ=ધ્વનિ; અવાજ.

મુનિવર=(સા. ત. સ.) શ્રેષ્ઠ મુનિ.

સાન=શુદ્ધિ; બાન.

શાખા=ડાળી.

જૂમી=નમી

ચરણ=પગ.

જમુના તિર=જમના નદીનું પાણી

મોહન=(મુહ ધા. મોહ પામવું
અમ ખુશી થવું) તે.

મહાત્મે=આનંદથી રહે

પવપાન=દુધ પીવું તે

ગાળ=ખાંધણુ.

ટાટડી=ચિર

પડે=જાય

ભાણ=(બાનું) શું જ

સમધ=સાધિ, પ્રભુ સાથે મન

જોડવું તે.

શંકર=(સમ-મદ્યાલુ કૃ કરવું

કદ્યાલુ કરનાર મહાદેવ.

વૃંદાવનમાં હિમો હિમો કૃષ્ણ વાંસળી વગાડે છે. તેના નાદથી મોટા મોટા મુનિઓના પાસળી વિધાઇ ગઇ અર્થાત તેના અવાજથી મુનિઓનાં જ્ઞાનચક્ષુ ઉઘડ્યા; તેના સાદ સાંજળવામાં એકતન થઇ જવાથી કોઈ જ્ઞાન રહ્યું નહિ ૦ ૧

(પ્રણીઓના પર વાંસળીના રવરની જેવી અસર થઇ તેવીજ અસર ખીજા પદાર્થો ઉપર પણ થઇ એના બાવથી કવિ કહે છે કે)

વાંસળીનો સૂર સાંભળી ખુશી થવાથી ઝાડની ડાળીઓ પણ શ્રીકૃષ્ણને
પગે લાગવા નીચી નમી અને ઝાડ સાથે વીંટળાએલી વેલી પણ નીચે
નમી ગઇ, અને તે એમ ધારવા લાગ્યાં કે અંતરાંધનભાગ્ય. કે અમે
કૃષ્ણની વાંસળીનો સ્વર સંભળવા ભાગ્યશાળી નીવડ્યાં. વૃંદાવન ૦ ૨

વાંસળીનો સૂર સાંભળવાના લેખમાં જન્મનાનું પાણી પણ
સ્થિર થઇ ગયું અને વગડામાં ફરના મૃગ પણ મનમાં આનંદ પા-
મવા લાગ્યાં, વાંસળીનો નાદ સાંભળી પંખી પોતાના માળામાં
આનંદથી રહી શક્યાં નહિ (માળો છોડી સૌ કૃષ્ણ તરફ ચાલ્યાં)
વૃંદાવન. ૩

વાંસળીની લહે લાગવાથી વાછરડાં ધાવવાનું પડતું મુકી એક
ચિત્તે નાદ સાંભળવા લાગ્યાં નાદ સાંભળવા માટે લેખમાં બાધેલી ગાયો
પણ દોરડાં તેડી કૃષ્ણ પાસે જવા લાગી વૃંદાવન ૦ ૪

જાણે સૂર ઉગ્યો હોય એમ જાણી પાણીમાં કમળ ખીલી સ્થિર
હિમાં રહ્યાં (સૂર્યન દર્શન વિન કમળ ઉઘડતાં નથી તેથી કનિઝા
આરી કદપના કરે છે.) અ. શંકર પણ સમાધિમાંથી જાગી ઉઠ્યા
તેની જમતને જાણ થઇ. વૃંદાવન ૦ ૫

પાઠ ૧૬ મે.

ઉપદેશ.

આયુષ્ય=આવડા.

ભાગ્ય=નશીબ

ઉછળતી=ખળતી.

ઉપભોગ=વૈભવ

જાણતી=ભોગવના.

ભોગભોગ=(યોગ્ય+યોગ્ય ઉપ-
રથી) સારો વખત.

ખમ્મનો=ખંડાર

અનુસાર=જેવી; મળતી.

નોખમાં=શોભામાં

કાટીધજન્ક=કોડો.

અરજતા=વસ્તા.

ગોખ=ભવ્ય મહેલ.

ગુણસાર=સદ્ગુણી

ગદમાં=માટીમાં

પવિત્ર=શુદ્ધ

જીવન=જીવંતી.

અંતર=મન.

જાત=જામ

ધ્યાન=સ્મરણ

સ્વારીમાં ફરતા ત્યારે જેઓ હાથીના હોદામાં બિરાજતા, માથે છત્રની છાંય ચતી ને આગળ છડીધરો દોડતા હતા, વળી અવગદાને દ્રવ્યની પણ તેમને ખોટ ન હતી, તેવા માણસો પણ એક દિવસ=ભલકતી અગ્નિમાં સુતા અર્થાત તેવા માણસો પણ સવ વૈનવ મૂડી મરણ પામ્યા. ૧

વૈભવ અને સર્વ સુખ ભોગવનારા હતા, અને કોઈ પણ કામ કરતાં મારો નહારો વખત જોતા નહિ (કામ કરતાં વહેમ રાખતા નહિ;) તેવા માણસોએ કરોડો (પુષ્કળ) દ્રવ્ય સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી ખુબના બરી ખાણમાં છૂલ્યા તેવા માણસો પણ એ દીવસ મસીદ કે મસાણમાં (હિંદુ મસાણમાં ને મુસલમાન કબરસ્તાનમાં) સોડ તાણીને સુતા અર્થાત મરણ પામ્યા. ૨

ધંદુરુની સાથે સ્પર્ધા કરે તેવી શે ભાવાળી નગરીઓમાં અનેક કરોડપતિઓ (ધનાઢ્ય માણસો) સુશોભિત મહેલોમાં વસ્તા હતા; અને તેમાં બી પુરુષો સદ્ગુણી હતા, તેવી નગરીમાં પણ કોણ જાણે ક્યારે માટીમાં મળી ગઈ (વખત જતાં તેનો પણ નાશ થઈ ગયો.)

આમ છે માટે હે મિત્ર ! ઉપરની સઘળી વાતનો વિચાર કરી (સર્વ સુખ આસ્થિર છે અમ જાણી) પાપી મટી પવિત્ર જનો (નારાં કામ કરવાં

છોડી હર્મ સારાં કામ કરો) ભગવાનની ભક્તિ કરવી એજ આપણી
જીંદગીનું કળ છે એમ જાણી ભગવાનને બળે અને મનમાં પ્રભુ
પ્રત્યે પ્રેમ રાખી હૃદયમાં તેનું સ્મરણ કરો.

સ્વામ=મૂળ અર્થ કાળું પશુ રૂઢિ-
યા એને અર્થ (કૃષ્ણ ભગ-
વાનના અવતારનું) વિશેષ
નામ થઇ ગયો છે.

ચરણ=પગ

સ્મરણ=(સ્મૃત્+ધા અન કિં પ્ર.)
યાદ કરવું તે.

ત્રિજાક=(દ્વિગુ સમાસ) ત્રણ

લોક; સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળ.

કોક=કરોડ

કૃપાળ=(કૃપાશુ ઉપરથી) કૃપા-
વાળા

ખાનખાન=ખાવું પીવું તે.

વદન=મુખ.

કાટ=દુઃખ

અભાગી=ભાગ્યહીણ.

દુષ્ટ=ન ત્ર કામ કરનાર

ધૃષ્ટ=માનેલો.

જુકિત=જળા, રોત

કાંપ=કાદવ

જન્યો=વધ્યો.

આયુ=આવદા; જીવનદોરી.

(૨)

હે મિત્ર ! કૃષ્ણ ભગવાનના ચરણનું સ્મરણ કરવું એજ રીત
સૌથી સાચી અને સરળ છે, તે વિના તમે લે કાંઈ સર્વ વાતો
કાચા છે (નકામી છે) એવી વાતોથી કંઈ ખરો ફાયદો થતો નથી :-

હે દયાળુ પ્રભુ ! તમે હાથ, પગ, જ્ઞાન અને નાક એ સર્વ ઈન્દ્રિયો
બનાવી આપ્યો. મોહનું ને તેમાં દાંત આપી સાથે જ્ઞાનશક્તિ વિશેષ આપેલી છે.

વધી ખાવા પીવાની સઘળી વસ્તુઓ પણ તે પ્રભુ આપે
છે. જુખ તરત ને ટાંક તાપનું દુઃખ પણ પ્રભુજ મટાડે છે (તે દુઃખો

દૂર કરવા પ્રભુએ આપણને જોઇતાં સઘન આપેલાં છે,) એવો દયાળુ પ્રભુ તને ધડી યાદ કરે છે—ગુણ કરે છે; પણ તું ભાગ્યવગરનો અને પાપી હોવાથી તારા મોટા દેવને ગાળખ નથી. (ઇષ્ટ દેવ કહેવાનું એ કે હિંદુ લોકોમાં ધણા ધર્મ પ્રચલિત છે તે ૬ ક્રમાં જુદા જુદા દેવને માનવાનો ઉપદેશ છે પરંતુ તે સર્વ એકજ પ્રભુનું સુચન કરે છે એમ માની કવિ ઇષ્ટપોતાનો માની લીધેલો એક દેવ—પછી તે શિવ, વિષ્ણુ કે દેવી હોય તેનું ભજન કરવાનું કહે છે.)

હે જીવ ! તું વિચાર કર મનુષ્ય જેવી ઉત્તમ જાતિમાં જન્મ પામી તેં શું કર્યું? પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવાની રીત તેં જાણી નથી પણ પાપના કાલ્પમાં જામ્યો અર્થાત્ અતિ ધોર પાપ કરવામાંજ તું આમજ વધવા માં યો. હે ભાઈ ! જે હજી પણ ઉપાય થાય નો ધણું મારું. કારણ કે એક ધડી જાય છે, તે તારા આયુષમાંથી ઓછી થાય છે.

(૩)

મનોરંજન કવિતા.

નાથ=ધણી.

નરક=પાપી માણસોનું મરણ પછી

શિક્ષા ભોગ વાનું સ્થાન

સારન્ત=વ.

ચતુર=કુદિ નાળી.

ઉત્તર=જવળ.

લહો-કહો: આપો.

ઓટલ=આનન.

શ્રીરંગ=નાળીજેર.

દગો=કપટ

પદ્મી=હોદો.

વાયા=વાણી.

અવિચલ=જેચલિત-નાશનથાયતે

પરમ=મેઢું,

આલ=પહેલો.

અંત=છેલું

રહેમ=ઠડી.

વરણ=અક્ષર.

નરકનો નાથ-ધણી કાણુ ? જમ દહીને મન્યન કરતાં તેમાંથી તત્વરૂપ શું નીકળે ? ધી, બાળકની પોથાને આપણે શું કહીએ છીએ; ચોપડી, રસે છ કરનારી આ દરેજ ધરમાં ધઉનું શું ખાવાનું કરે છે ? રોટલી.

હે ચતુર પુરુષ ! ઉપગના પ્રશ્નોના ઉત્તર તમે વિચાર કરીને આપો. જે તમે સંન્યા હશે ને તેના ઉત્તર આપશો તો તમને મન આપી બેસવા માટે આસન આપીશ, પણ જે નહિ સમજી શક્યા હો તો હું કહીશ કે (ઉત્તર) જમ. વી, ચોપડી રોટલી.

શ્રીકૃષ્ણમાં શું હોય છે ? જ. કોપર દગો કરતાં શું હારે, જ. ધરમ. (દગો કરે ત્યારે તે દગાખાજ એટલે કપડી માણસ કપટ કરે ત્યારે તે શું હારે:-શું ખુવે, જ. ધરમ) પણાં ગામડામાં ભારે અધિકાર કાણુ પામે છે, જ. ગમેતી. વળી મટે નહિ તે કાણુ જ રોગ મટે એટલે રોગની શાન્તિ થાય અથવા તે નાશ પામે ગાટે નાશ પામે તે કાણુ? ઉપર જેમ દગો કરે તે દગાખાજ એવો અર્થ લીધો તેમ અહીં મટે નહિ તે કાણુ-કેવો !) જવાબ સ્પષ્ટ એટલે અનંત થાય સૌ દુઃખોમા મોટું દુઃખ તે કયું ? જ. મરણ આ પાંચ પ્રશ્નો પૂછી કવિ કહે છે, કે એ પાંચ જવાબમાં જે સ્પષ્ટ આબ્મા તેનો પહેલો ને છેલ્લો અક્ષર કાઢી નાખે એટલે યાદી પરમેશ્વર રહે છે. એ આવચળ અવિનાશી દેવ છે (આ છએ પદના) વચલા અક્ષર દ, લ, પ, ત, રા, મ, થી બનતા નામવાળો કવિ (દક્ષપતરામ) કહે છે કે પરમેશ્વર છએ લીટીના પહેલા અક્ષરવાળા નામ (અનહાવાદ) ઉપર દરેજ કૃપાદષ્ટિ રાખે.

પાઠ ૨૧ એ

વિદ્યા વિષય.

માન=અહંકાર; હુંપદ.

વાન=શરીર.

નૃપતિ=(નૃ=નર+પતિ) રાજા

નામે-નમે; નમસ્કાર કરે.

વિવેક=સારું નરસુ સમજવું તે

વિમલ=શુદ્ધ.

વાણી=બોલી.

વિશ્વ=જગત.

મોહિની=મોહ

સદ્વિદ્યા=સારી વિદ્યા

વિશાળ=મોટું.

વિદ્યાહીન=વિદ્યા વગરનો મુર્ખ.

પાંડિત=વિદ્વાન.

મૂઢ=(સં મૂઢ-વાચા વગરનો મૂઢો)

મૂર્ખ

બગા=બગલા.

કોઠિયા=કોયલ.

કગા=કાગડા.

રામ=રાજા.

રાંકા=ગરીબડાં

સિંધુ=સમુદ્ર

ટાંકા=ધરમાં પાણી ભરી રાખવાનો

કુવો

ગ્રાહ્ય=(પરાક્રમહિપર્યા) મહાહુરી

શિર=માથુ

મોર=કોંડતા વાચક શબ્દ.

અજ્ઞાનને લીધે મનુષ્યમાં રહેલું હુંપદ વિદ્યા પાસે મુકે છે અર્થાત્ માન હલકું પડે છે, નાશ પામે છે ને ખરી કીર્તિ તો વિદ્યાનીજ ફેલાય છે, વિદ્યા વડેજ મનુષ્યનું શરીર શોભે છે (વિદ્યા એજ મનુષ્યનું ખરું આભુષણ છે) રાજા પણ વિદ્યાને એટલે વિદ્વાન પુરસ્કારે નમે છે. વિદ્યાર્થીજ વિવેક શીખાય છે, અને વાણી પણ વિદ્યાર્થીજ શુદ્ધ થાય છે; વિદ્યાને બધું વિશ્વ માન આપે છે. ખરેખર વિદ્યા, જગતમાં મોહ પમાડનારી અલૌકિક વસ્તુ છે; સારી વિદ્યા એ કિંમતી રત્ન છે. માટે વિદ્યાર્થી કંઈ પણ વધારે હીમતી નથી; વિદ્યા આગળ

ધનનો પણ હિસાબ નથી વિદ્યા વગરનો એટલે મુર્ખ માણસ ખરેખર
પશુ સમાન છે.

હસ આગળ જેમ ખાગલ શોભતા નથી; તેમ પંડિત આગળ
મુર્ખ માણસો શોભતા નથી, જેમ કોયલ પાસે કાગડા શોભતા નથી
તેમ વિદ્વાન માણસો પાસે મુર્ખ શોભતા નથી, રાજા પાસે જેમ મરીખ
માણસોનો હિસાબ નથી, તેમ પંડિત આગળ મુર્ખ માણસોનો પણ
હિસાબ નથી; અને સમુદ્ર મુકાબલે જેમ કાંટ ગિચાત વગરનાં છે
તેમ વિદ્વાન પાસે મુર્ખ માણસો પણ કંમત વગરના છે. વિદ્યાવાળા
માણસોમાં ઘણાં પનકમ છે તેઓ વિદ્યાના બળથી મોટાં મોટાં કામો
કરવા સમર્થ છે, તેથીજ તેઓ સંધી શ્રેષ્ઠ છે, સામળ કવિ કહે છે
કે વિદ્વાનો પાસે મુર્ખ માણસ તો ચાકર (છેક હલદ અથવા નીચ)
કે ચોર જેવા છે.

સ ચી સમજ.

જટા=મુથાપર લાંબા કેશ રાખવા
તે

નિજ=પોતે

કાયા=શરીર

જળચર=(જળ+ચર કરવું)જળમાં

ફરનાર, મગર, માછલી ઇ.

ધ્યાન=મન જોડવું તે.

ધાયા=દોડવા.

ગાર=ધેટાં.

શિશ્ન=માથું.

અળ=મકરો.

ગધર્વ=ગધોડા

છાર=રાખોડી

લોટે=આળેટે.

ગુક=પોપટ

ભાખે=ભણે, બોલે

માનીની=સ્ત્રી, અહીં માદાના

અર્થમાં દેલ

શ્વાન=કુતરો.

ભાળે=બુઝે.

ન્યાળે=બુઝે.

સહેછે=વેડે છે.

દહ=સ્થિર

આસન=બેઠક.

છપીને=છુપાઈને; ગુપ્ત.

નોળાકર્મ=નાશ્વરી પાણી પીવું તે

ગજરાજ=હાથી (રાજ-શ્રેષ્ઠતા વા

વાચક પ્રત્યેય)

લક્ષ=ખાતુ.

અનુભવ=ઓળખાણ

સહેજ=પ્રયત્ન વિના.

ભાવના=મનઃકા

ભમ=નકામી

મનસા=મનવડે.

ફળપત્ર=ફળ ને પાંદડાં

પાડ=પર્વત.

વડતું જાડ ધણીએ જટા વધારે છે, પતંગીઆં દીવામાં પડી પોતાની આળે છે, માછલાં, મગર વગેરે પ્રાણીઓ હંમેશાં પાણીસ્નાન કર્યા કરે છે; અને ચિકાર માટે બગલા ધ્યાન ધરી બેસી રહે છે; ઘેટાં માંધું મુડાવે છે અને બકરાં દહી રાખે છે: ગધેડા રાખોડીમાં આળોટે છે, પોપટ રામ બોલ્યા કરે છે; વળી મોર પત્રી દેવનો સંમ કરતું નથી અને કુતરાં કંઈ પણ બેઠ વિના બધાતું ખાય છે ને ઢાંગ કરવાથી પ્રભુ મળતા હોત તો ઉપર કહેલાં સર્વને મળે.

પ્રાણીઓને પ્રભુનાં દર્શન થય પણ તેમ થતું નથી. તેથી શામળ કર્તિ કહે છે કે સમજ્યા વિના ઇશ્વરભક્તિનો આડંબર કરવાથી કોઈ સ્વર્ગમાં જઈ શકતું નથી.

હિંચી દષ્ટિ રાખી ભક્તિ કરવાથી ફળ મળતું હોય તો હિંટનેજ મળત કારણ કે સદા હિંચુંજ જીએ છે, તેવીજ રીતે વાગોળ હિંધે માથે લટકી રહે છે માટે તેને ફળ મળત, વળી જાડ તાપ તરફ સહન કરે છે, પર્વત અચળ રહે છે સાપ ધર કરીને કહેતા નથી-ગમે ત્યાં ફરતા ફરે છે, અને હિંદો છુપાઈને રહે છે માટે તેમને પ્રભુ મળત, પણ તેમ થતું નથી. નાકે પાણી પીવાથી કે ફળ પુલ

ખાધને રહેવથી ફળ મળતું હોય તો હાથી અને વાંદરાને મળત; પણ
 ઇશ્વરને ઝોળખ્યા વિના સહજમાં તેને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા રાખવી
 તે નકામી છે. શામળ કવિ કહે છે કે મ વડે જે શુ સિદ્ધ થયું છે,
 જેને ઇશ્વર ભક્તિ ॥ ખરા માર્ગ સૂઝ્યો છે તે કદી ઉતર કલ્યા તેવા
 ઢોંગ કરશે નહિ. તેને તે. ઘેર બેઠા કથરે ટમાં ગંગાજી પધ વાં હોય
 તેવું છે અર્થાત ઇશ્વર ભક્તનો ખરો માર્ગ જાણ્યો હોય તો પછી
 કંઈ પણ ઢોંગ કર્યા વિના ધારેલું ફળ મેળવી શકાય છે.

સાચી સમજ

(૨)

વહ્યાં=ગયાં.

નાકાં ગયાં=વેહ ધસાઈ ગયા

તીરથ=ભગવાનાં સ્થળ

અર્થ=પગ.

પામવા=પ્રાપ્ત કરવા

મેળ=કામની સલાય નિના

સમરસ=સુખ દુઃખમાં સમાનવૃત્તિ

સહે =મહેનત વિના.

સંજોગ=મેળાપ.

સાવ=સર્વ

ભોગ=સુખ

પોતા=પોતાના,

શરણ=આશ્રય.

અહસાન=અહનું ઝોળખાણ

ઉત્પા =નવાઈ પામવા જેવું

તિમિંગલ=મોટો મચ્છ.

દમ =દુઃખ દેવું

પેરે પેરે=ધીમે ધીમે; કળે કળે

મથી વિચારી.

આથ્ય=પુંછ

ટળ્યો=નાશ પામ્યો.

તિલક કરતાં ત્રેપન વર્ષ ચાલ્યાં ગયાં મતલબ કે ધડપણ આવ્યું
 ને જપ કરતાં માળાનાં નાકાં પણ ધસાઈ ગયાં; તીર્થમાં ફરી ફરીને

ધગ પણ દુખ્યા, પણ પરમેશ્વરને શરણ પહેંચ્યા નહિ અર્થાત પરમેશ્વર મળ્યા નહિ, કથા સાંભળીને કાન બહેરા થઇ ગયા. (ઘણી ઘણી વાર્તાઓ સાંભળી) તો પણ અખો ભક્ત કહે છે કે ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન થયું નહિ. ૧

કેટલાક મૂર્ખ માણસોની એવી ટેવ હોય છે કે પથરને દેવ તરીકે માની તેની પૂજા કરે છે; વળી તે પાણી દેખે એટલે તેમાં સ્નાન કરવા મંડી પડે જ, અને તુલશીને દેખે એટલે તરત તેનાં પાંદડાં તોડે છે (મર્તિની પૂજા કરવા માટે) અખો ભક્ત કહે છે કે એતો બહુ ગોટાળો કહેવાય કારણ કે પરમેશ્વર એકજ છે. ૨

પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવા સૌ માણસો તપ કરે છે, પણ અખો તો એની મેળે (તપાદિ કષ્ટ સહન કર્યા વિના) હરીમાં ફરે છે. મતલબ કે અખાને હરી મળ્યા છે; મને સમાનરસની નિયતિ, એટલે જે સ્થિતિમાં રસ-લાગણી સમાન થઈ રહે છે, મતલબ કે કે ઇપણુ જાતનો જેમાં સંક્રાય રહેતો નથી એવી નિયતિનો સંજોગ સહજ-- વિના પ્રયત્ને થયો છે; અને હું તદ્દન સ્વતંત્ર રીતે ભોગ પામ્યો છું એટલે મને જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે તે સ્વતંત્ર રીતે, - ગુરુ પાસેથી નહિ અથવા મને ભોગ મળ્યો છે તેમાં કોઈ દેવની પરતંત્રતા નથી જેમ બરદરિઆમાં મોટા મચ્છ કર્યાં કરે કે તેવી રીતે હું હરિમાં રમું છું. તો મારે શરીરને કષ્ટ આપવાની શી જરૂર છે ? ૩

મેં ધીમે ધીમે વિચાર કરી જોયો તો મને જણાયું કે હરિ વિના કોઈ પણ પદાર્થ છેજ નહિ. આમ તો ઇશ્વરે મને જે આઠ વેંતનો બડ્યો છે તે તેનાથી શી રીતે દુર હોઈ શકું ? આમ વિચાર કરનાં મને પરમેશ્વર જડ્યા. અખો કહે છે કે માઈ શરીર નાશ પામ્યું પણ એ પુંજ અલ્પજ્ઞાન તો કાયમ રહી. ૪

પાઠ ૨૮ મો.

કબીરવડ.

ભાસ્યો=દેખાયો (માસ ધા.)

ધુમસે=ધુમસ્થી.

નિરભયપણે=ખીકવિના

જોહાં=લડાયો

હુદે=મનમાં

ધ્યાન=સ્મરણ

શોક=દિલગીરી

હરતો=નાશ કરતો

અચરતી=નવાઈ, આશ્ચર્ય.

મોહ=મહારપડતું; શોભીતીવસ્તુનાક

મગરખ=અભિમાની.

અમર=નાશ ન થાય તેવું.

તરફેરી=ઝાડની.

તાંતુ=તાંતણી

અતીશય=અતિશય, ધણું

સંકેલી=ચીંટાળી

ગિરિ=પર્વત

ભાનુ=સૂર્ય

અતિશ્રમ=ધણી મહેનત.

મેદી=ચીરી

અમગ=ચોકખું

સમાતાં=રહેતાં.

ખગ=(ખ-આકાશ)ખગ-ગમવા.

જવું)આકાશમાં ફરનાર પક્ષી

કરમહીણુ=નશીલ વગરના

રમણીય=સુંદર શોભા

લાલવલના=(લાલસમાસ) યુવાન

સ્ત્રી પુરુષ

સત્સંગ=(સદ-સાફ)સંગ-સોખત

મારી=ગધુ પુરોની સોખત

નિત્ય=હંમેમાં

શીતળ=હંડી

મિત=મધ્યમ; થોડું

જપ=મંત્રનો ઉચ્ચાર

હરિત=લીલાં

હુમશાં=ભરાઉ

પ્રથનુમા=પ્રશી કરે તેવાં

ખરી=નાશ પામી

ગંભીર=મોટાં

કૃતાર્થાં=આભારી

કખી વડ છેતેથી ધુમસવાળા પહાડ જેવો ભુગરંગનો દેખાય છે. તે નદી (નર્મદા) વચ્ચે નિડરપણે એક સગખી રી ઉભેલો છે. જાણે કાણે થોડો હારીને હરિનું ધ્યાન ખરેનો ન હોય! એ એકાંત જગામાં ઉભેલો વડ સવારમાં માણસોનો શોક દૂર કરે છે. ૧

કદમાં અને દેખાવમાં એ ડ નગર પમાડે જેવો છે (આખા જગતમાં એ િવિસ્તારવાળાં ૮ કિલોમીટરનાં છે.) એ આખા દેશના શણગારરૂપ છે તો પછી શા માટે આ દેશ મગસૂન ન રહે? સત્તળી બકનોમા કખીર પવિત્ર મનાય છે. તે તે તેના નામનું રમણુ કરાવતો આ-કખીરવડ-વડ હજી સુધી પવિત્ર મનાય છે. વળી કખીરવડ પવિત્ર માનવાનું બીજું પણ એ કારણ છે કે ત્યાં ધયા સાધુસંતો રહેતા હોવાથી ત્યાં જતા યાત્રાળુઓને સંતોષ થાય છે (કખીરવડ ચિરંજીવ રહેવાનો એમ કહેવા કિંમત પ્રાપ્ત આપે છે કે) ઝાડની હાળોમાં વડવાદિ ઉત્પન્ન થઈ અને પાછા એવા તંતુ ત્યાં કે જમીનનાં ખુચે અને પાછા નવા વડ ઉત્પન્ન થા. પ્રજા વૃદ્ધિ આમજ થાય છે અને તેથી (કવિ કહે છે કે) કખીરવડ હંમેશા કાયમ રહેશે એમ કેમ ન કહેવાય? શંકર પરમાત્માનું નિવાસસ્થાન વડ તેડેલ સંકેત શિવ ત્યારે દેવાસ જાય છે ત્યારે વડ ઉપર ચઢને જાય છે. શંકર કાઠ વખત કખીર ડ આગ થઈ જતા હશે ત્યારે તેમને ત્યાં નિવાસ કરવાનું મન થએલું અને તેથી આનંદ પામી નેમણે પોતાના જગ હુટી મુટી દીતી હશે તે વખતે કખી-વડની વડવાદિ આદિ જટાની શાખાઓ પોતાની જટા માટે શકરને શરમ થઈ અને તેવા વડના લગ કરી પવત ઉપર જઈ રહ્યા. ૨-૩

(કવિ અનુભવથી કહે છે કે) કિન જામાં સુખના પ્રખર નિરજુ પણ વડની છાંયામાં પ્રવશ કરી શકતા નથી અતઃ કંચે એ સીધા છે કગરોના દિવસમાં માણસો ઠંડી છાયાનું સુખ ભોગવે છે વળી જાજુમાયા પવન આવીત પણ જગ્યા એકખા કરી આપ છે. અને આનંદ આપે છે. ૪

ઘણાં જંતુ અને પક્ષીઓ આ સ્થાનમાં સુખ પામે છે. ઘણાં
ચાત્રાણુઓ પુણ્ય સમજીને અહીં ઉતરે જ વળી ઘણાં ટિકરીઓ પણ
આ સ્થાનમાં રમત કરતા ફરે છે. હજારો માણુઓને એક સામટો
વાસ કરવામાં અહીં અડચણ પણ પડતી નથી. ૫

નર્મદા નદીપુર જોતથી વહે છે તે પણ અહીંથી જોવાય છે. આ
એટ ઉપર પશુપક્ષી ફરે છે તે પણ અહીં નહીં જોવાય છે બારે ઘટા
જોવી દીવે વાયુ લેવો ને કોઇ પક્ષીએ ના શબ્દ સુણવા વગેરે પ્રકારનું
સુખ કામી વડ જઈને જે ભોગવતા નથી તે કરમહીણજ. ૬

ઘટ ડાળા થઇ જવાને લીધે ગરીબુ યીઓ (મુલવરીવાળા માર્ગ)
માં ફરવાને આનંદ અહીં મળે ઘણી બખોલો ને ઘણી સુંદર એકા પણ
અહીં બપોઇ ગમલી છે. એ એકા એવી છે કે જેમાં ખુલી ખુલાન
ની પુરુષ રમત રમી શકે છે અને કે લીક એવી બકાંતમાં છે જ્યાં
એસી જોગીઓ નિનિતે જપ જાપી શકે છે.

ઉપરછવાયલ જાડ લીલા, કુમળા ને હુમસાં પાંદડાથી વડ સુંદર
દેખાય છે. ટેટા પણ રાતા થાય છે. લીડા ને કુમળાં પત્ર ને અનેક
નાના ધ પીઓ બેઠાં હોય. ટેટા ખાતાં હોય તેથી વડની શોભામાં
કંઈક ઓર વધારો થાય તથા પડેલાં ઠર િંદુઓ બરફ સરખાં
હોવાથી વડકો પડવાથી ચળકે છે અને તેમાંથી પનાવ ને પામતાં
કિણ્ણુ મનોહર રંગના હોવાથી મ ને ખુશ કરે છે. ૮

હે કમારવડ! તને જોઇને મારી આખો ઠરી છે. મારો પાપી બુદ્ધિ
ખરી-નાશ પામી છે. ખરેખર, મને સારી જાત થઇ છે. કહે ગંબીર
વડ! તારાથી આ નર્મદા વિશેષ ગમી છે અને તારાં દર્શનથી હું
(નર્મદા શકર) પણ કૃતાર્થ થયો છું. ૯

વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ.

સમાણી=સરખા
 શાણી=ડાહી
 પ્રતિજ્ઞા=આજ્ઞા
 પ્રમાણી=પ્રમાણુગણી-માની
 કુરંગ=હરણ
 છુટ=નકારી
 વિપરીત=નકારી
 ધુત=જીભાર,
 વળુ'ધી=વળગી
 ચક્રપુત્રી=દારકાં
 સુર=દાર
 શરીરશુદ્ધિ=શરીરનું બાન

કાળજાની=વખતને જાણનાર અ-
 થાત્ દીર્ઘદર્શી
 પાની=પગલાં
 દ્વેષ=અદેખાઇ
 ક્રોધ=ક્રોધ કરનાર
 નિપુણતા=કુશળતા
 જમાવી=ફલાવી
 રૂડો=સારો
 શાસ્ત્રવેત્તા=શાસ્ત્રોને જાણનાર
 નિકટ=પાસે
 કંટ=દુઃખ
 લલ્યું=વહોયું

સીતાના જેવી સદગુણી ને ડાહી સ્ત્રી ખીચી કાઢી નહતી. તે હંમેશાં પતિની આજ્ઞા પાળતી તથાપિ તેણે મૃગ હણવાને માટે નકારી બુદ્ધિ કરી. ખરેખર જ્યારે વિનાશકાળ આવવાનો હોય છે ત્યારે નકારી બુદ્ધિજ સૂઝે છે.

કૌરવો ભુત, અવિખ્યને વર્તમાન કાળને જોણવાવાળા હતા તથાપિ તેમણે કુસંપ કરતાં પાછી પાની કરી નહિ અર્થાત તેમણે વગર વિચારે પાંડવો સાથે કુસંપ કયો. તે લોકો ઇર્ષ્યા સાથે કપાઇ મુઆ-તેમનાં શરીર કપાઇ ગયાં એટલે તેમનો દ્વેષ-ઇર્ષ્યા પશ્ચ કપાઇ ગયાં અર્થાત નાશ પામ્યા ખરેખર. ૨

પ્રજને ન્યાય આપવામાં કુશળતા બતાવી નજરાજ્યે જગમાં પોતાની આગર વધારી તથાપિ જુગારને વાગી રહી તેણે રાજપાટ ખોયું. ખરેખર ૩

દ્વારકાનગરને તેમાં વાસતા ચાદર લોકોને-તેમના વૈભવ પ્રતાપને સાંભળો વિચાર કરો, પણ જ્યારે દાડનું વ્યસન કીધું ત્યારે તેઓ કસી અવસ્થામાં સંઘળા મરણ પામ્યા ખરેખર. ૪

લંકા તિ રાવણ સારોને શાસ્ત્ર જાણનારો હતો. વળી નવે ગ્રહ હંમેશાં તેની પાસે-તેના તાબામાં રહેતા, અથાત્ તે ધણો બળવાન હતો પણ તેણે નહારી બુદ્ધિથી સીતાને હરી જઈ દુષ્ટ વહોરી લીધું, ખરેખર. ૫

સંત સમાગમ વિષે.

સુખદાયક=સુખ આપનાર
સંત સમાગમ=સારા પુરુષોનો સમાગમ
ટળે=જન્ય
તૃણા=કચ્છા.
છર્પ્યા=અદેખાધ.
મોહ=પ્રેમ એટલે તે
મત્સર=તોર
મમતા=મારાપણું-હું પદ.
પ્રગટે=ઉત્પન્ન થાય

પ્રદ=ચોક્કસ
પતિ=પાપી
ઓષધ્યો=ઉદ્ધાર કર્યો; તાર્યો
મર્મ=ભેદ
અનુપ=(અનુપમનું ટુંકું રૂપ)ઉપ-
મા આપી ન શકાય તેવું.
મહિમા=મોટાઈ.
મહત્ત=મોટા મણસ
આળપ પાર=દાંદાં

સાધુ પુરુષોની સોબત સુખ આપનારી છે માટે તેવા માણસોના સહવાસમાં રહેવું. સંત પુરુષોના મેળાપથી આશા, કચ્છા અભિમાનને અદેખાધ જતાં રહે છે અને મોહ, તોર ને હું દ નાશ પામી મનમાં પ્રભુનું ચોક્કસ જ્ઞાન પ્રકટ થાય છે, માટે સંત સાધુઓને સમાગમ કરવો ૧
સંત પુરુષોના સમાગમથી જ નારદમુતિ હરિનું મન થયા એટલે

સર્વ વાત જાણી શકે તેવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા, અને તેમણે
ધણાં પાપી માણસોને જોધ આપી તાર્યા એમની કીર્તિને પ્રતાપ હજી
પણ મોટો છે માટે સંત પુરુષોના સમાગમ કરવો. ૨

સંત પુરુષોના સમાગમથીજ શુદ્ધ વંદે મુનિઓ સુખી થયા ને
તેમનાં મન પ્રભુ । શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ચેટ્યાં. વળી તેમણે ધણી માણસોના
બોદ પણ જાણ્યો માટે સંત પુરુષોના સમાગમ કરવો. ૩

સાધુ પુરુષોના ગહિમા મોટો છે તેમને સેવાથી માયાની જાળ-
માંથી છુટાય છે અને પ્રભુ પ્રત્યે પીતિ વધે છે મક્તાનંદ કહે છે કે
સધનાં શંકા છાડી દઈ સાધુ પુરુષોના સમાગમ કરો. ૪

ઝેર=અદેખાઈ

વેર=દુશ્મના ટ

કાળા ફેર=મહા જીલમ

ઉપકાર=ગુણ, પાડ

લાજ=કીર્તિ

લેખ=ગણ

કુકર્મી=દારાં કમ કરનાર

દુગો=છળ, કપટ

દુખ્યું=નાશ પામ્યું

મારણ=મારનાર

તુલ્ય=બાબર

જડ ઉપડી=વિનાશ થયો

ભારે=(પિયેબનું) ધણો

વિધવિધના=જુદી જુદી નતના

વૈભવ=મોજમજા

પટકુટ=સુંદર કપડાં

દ્રાણ માત્ર=શા હિસાબમાં

સંવાર=નાશ

મલી=પૃથ્વી

માન=આત્મ

લ જગ=મધી

કુળાત્ર=નદારાં

નેજ=વાવટો

તનુજ=છોકરાં

ગુહતાન=આનંદ

અશ્રય=શરણ

ધવળ=ધોળી

મગળ=યુગ.

નિર્જળ=બળ વિનાનાં

ચિત=મન

તળી=તથ

સં-થાન=દામ

ફેલ=દોષ

વાટ=રસ્તે

ધીંગા-મજબુત

ધાટ=ઓવાત

કુતરન્કુવાનું પાણી પાછ પાક

કરવાની જગ્યા; વાડી.

પ્રવેશ=(પ્ર-વિશ ધા.)પેસવું

નિરંતર=હંમેશાં

સ્વર્ગસિમે=અવર્ગના-જેવો

શ ગાર=ભૂપણ અનંકાર.

સજા=પણ કરજો

આદિ =વગેરે

અદેખાઇને વેર ગયાં તે મહા જુલમ કરનાર પણ નાશ પામ્યા જુદી જુદી નાતના લોકો સંપથી રહી પોતનો વ્યવહાર ચલાવે છે હવે બકરી જેવા ગરીબ પાણીનો પણ રસ્તો જતાં કે ઇ કાન પકડી શકતું નથી અર્થાત ગ ય મા સોને પણ આ વખતમા કેઇ હરકત કરી શકતું નથી એ બધો ઉપકાર રમેશ્વરનો માનવે હે હિંદુસ્તાન તું હવે રાજ થા. ૧

આજે દેશમા શ્રેષ્ઠ રાજ્ય થયું છે અને તેણે તારી (હિંદની) લાજ વધારા છે એમ ગણ. ભયંકર કુર કામ મનાર ચોર પણ ગયા ને છગકપટનું નર હતું તે પણ નાશ પામ્યું મહમુદના જેવા જુલમીને તૈમુરના જેવા તોફાન કરારા-ધાડપટ્ટુ રાજાઓ હવે દેખાતા નથી એ બધા ઉપકાર.

નાદર જેવા જુલમી રાજાઓ પણ નાશ પામ્યા ને તેમનાં મૂળ ઉખડી ગયાં હવે બીલ લોકોના ભરે બાક અને કળબા કંકાસ ક્યાં છે લોકોને જુદી જુદી જાતના વૈભવ મળે છે નારા સારાં કપરાં પહેરી પા આવે છે અર્થાત આનંદ કરે પ્ર. એ બધો ૩

હવે હોંકરથી દેશની કંઈ પણ ખરાબી થતી નથી અને મરાઠાનો

તો હિસાબજ નથી સિંધિયા લોકો કહી પણ નુકશાન કરી શકતા નથી વળી નઠારા-કુર પિંઢારા હતા તે પણ નાશ પામ્યા. અગ્રેજ વાવટાની નીચે હવે તારાં છોકરાં આનંદ કરે છે. એ બધો ૪

એ બળવાન રાજ્યના આશરામાં રહી સારાં ધોળ ને ગુણનાં ગીત ગાય છે. એ રાજ્યના ધારા એવા સારા છે કે નિર્બળ માણસને પણ કોઈ જાતની ખીક રહેતી નથી, કોળી વગેરે માણસોનો બચ ન રાખતાં શો માણસો પોત પોતાના સસ્થાના કામ સાચવી શકે છે, એ બધો ૫

હવે ફાંસીયા લોકો ઢોંગ કરીને જંગલમાં લુંટફાટ કરી શકતા નથી. મજબુત બાંધાના કાઠી લોકો ને જાડ લોકોનાં ઘોડેસ્વાર ધાડાં હવે પાણીના ઝોવારાં ઘેરી શકતાં નથી લશ્કર પણ પહેલાની પેઠે ખેતર કે વાડીમાં જઈ લુટી શકતા નથી એ બધો. ૬

તે મટે તું તનમનથી બ્રિટિશ રાજ્યનો ગુણ માની લે અને હંમેશાં રાજ રહીને સ્વર્ગના જેવી તારી શોભા વધાર. દલપતરામ કવિ અંતઃકરણથી આશિષ દે છે કે (હે હિંદુસ્તાન !) તું પૃથ્વીમાં ઘણું માન મેળવ એ બધો ઉપકાર. ૭

પાઠ ૪૩ મો નળ દમયંતી

નરદેવ=(સા. ત. સ.) રાજ

પ્રશંસા=વખાણ.

હંસથી=હંસને મે દેથી

વરી=પરણી

સુર=દેવતા.

વહાથી=હેતથી

નૃપ=રાજા

રાજા=આરોપી

દિવ્યાંગના=(દિ૦ (દેવતાનું x
અંગન=સ્ત્રી) દેવાની સ્ત્રી

સમ-સરખી

દીપતી=શોભતી

તનયા=પુત્રી

તનય=પુત્ર

સાંપડયાં=પ્રાપ્ત થયાં

સુરપુર=(પ ત. સ) દેવતાનું નગર

ભાવતાં=ગમતાં

પુણ્યશ્લોક=પવિત્ર ચત્રિત્ર-યશવાળો

તે ચાર ગણાય છે, નળ, યુ

ધિષ્ટિર જનક ને વિષ્ણુ

પ્રસરાવતાં=ફેલાવતાં

સુસ-સુખાણુ

નિજ=પોતાના

અંધુ-ભાઈ

દુર્દશા=(દુર=નહારી x દયા સ્થિતિ)

નહારી હાલત

સંતાન=છોકરાં

પ્રાપ્ત્યા=ગયાં

સુકુમાર=કામળ

આકરો=કદાચ

તાકાત-અળ

ભૂ=પૃથ્વી

કુધા-ભુખ

શાંતિ=તૃપ્તિ

ખગ=(ખ-આકાશ-ગ+ગમ્=ધા

જવું ઉપરથી) આકાશમાં

ચાલનાર, પક્ષી

પટ=વસ્ત્ર

દંપતી=સ્ત્રી

દંપતી=સ્ત્રી પુરુષનું જોડું

દુર્ભાગ્ય-નહારૂ નશીબ

સ્થિર-સ્થાયી

માત=મુદ્ધિ

ઋતુપર્ણ્ય=અયોધ્યાનો રાજા

ખચવા=ઉગરવા

પગવા=જવા

પ્રાણુ=(અહીં) પતિ ધણી

ગુણવંતી=ગુણવાળી

રાન=જ ગલ

હેરાન=દુઃખી

રજની=રાત્રિ

સતી=સદગુણી સ્ત્રી

બેભાન=ભાનવિનાની

જીવન=જીવાડનાર

વિકળ=અહાતરૂ

બ્યાધ=પારધિ

યુક્તિ=ળા

વૈદર્જિ=વિદ્વત્ દેશના રાજની પુત્રી

વલવલતી=વલતી

કુળગુરુ-કુળમાં ચાલતો આવેલો

કુળગુરુ ગોર

સલુણી=મનોહર કાંતિવાળી સ્ત્રી

સહી=નકી

અહિદંશ=અહિ-સર્પ; કકેટકનો

૩૫

વિરૂપ=કદરૂપ

સારથિ-રથ હાંકનાર

શીવ-જલદી

નરમણિ=(સા. ત. સ.) માણસોમાં

શ્રેષ્ઠ

લક્ષણ=ચિન્હ

કળ્યા=ઓળખ્યાં.

હષ્ઠેલાં=(પં. ત. સ.) આનંદથી

ધેલાં

અહિઅસર=સર્પ કરડવાથી થતેલી

અનર (શરીરનું બેડોળ

બની જવું તે)

ગત=ગએલું

સાનુકુળ=(સ+અનુકુળ) માદ્રક

છકી=મહેકી

કિંવા-અથવા

દ્યુત=જુગદુ

નિશ્ચય=જરૂર

ભીમકરાજને દમયંતી નામે પુત્રી હતી હ સને મોદેથી નળ રાજાનાં વખાણ સાંભળી તે મનથી નળરાજાના પરણી ચુકા-નળ સાથે પરણવા તેણે દૃઢ નિશ્ચય કીધો. મોટી સ્વયંવરની સમામાં દેવતાઓને અને બીજાઓને છોડી તેણે હેતયા નળરાજાના ગળ મ વરમાળા પહેરાવી. ૧

દમયંતી સૌન્દર્યમાં દેવતા તા સ્ત્રી જેવા હતી. તેને વખત જતાં પુત્ર અને પુત્રો જન્મ્યાં તે નદગુણીને રૂપાળાં હતાં. જ રાજાએ અમરાપુત્રીના જેવાં મન ગમતા સુખ મેળવ્યાં અને પરિવ્રજશ્રાવણ બની પ્રજાને પાળી તેણે પેતાના કીર્તિ ફેલાવ્યા. ૨

નળ રાજા સારો જ્ઞાની હોવા છતાં, તે પેતાના ભાઈ પુષ્કર સાથે

બુગાર રમ્યો. જેને ગાયે દુર્દશા કરતી હોય તેને તો સદા અવળું જ સૂઝે તેનું અધું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમ ગયું એટલે છોકરાંને મોનાળ મોકલી નળને દમયતા એકેક લુગડે પોતાનું નગર છોડી બહાર વનમાં જવા નીકળ્યા. ૩

જંગલમાં તેમના કુમળા સુવાળા પગમાં શુભો, કાંટા ને કાંકરા વાળ્યા અને વનમાં ખાડા ટેકરા ઓળંગતાં ઘણાં ચાકી ગયાં જંગલમાં તેમને ત્રણ દિવસ સુધી ખાવાનું મળ્યું નહિ. તેથી ભૂખને લીધે આખો પથ ભેડી ગયો. મોઢનું તેજ પથુ ફીકકું પડી ગયું ને શરીરમાં કંઈ અળ રહ્યું નહિ. ૪

જંગલમાં ફરતાં તેમણે થોડે છે થી ફેટલાંક પક્ષી જમીન પર એઠેલાં જોયાં. નળ રાજાને ઘણી ભૂખ લાગેલી હોવાથી શિર કરવા તેણે પોતાનું વસ્ત્ર તે પક્ષીઓ પર પથ્યું પણ પક્ષીઓ તે લુગડું લઈ ઉડી ગયાં. તેથી દમયતી પાસે જે એક લુગડું હતું તે તેમણે ખાંચે પહેર્યું. પોતાની આવી ખરાબ સ્થિતિ જોઈને નળ રાજાની બુદ્ધિ ઠેકણે રહી નહિ. ૫

દુઃખથી બચવા નળ રાજાએ દમયતીને તેના પીએર જવા કહ્યું. પણ તે ગુણવાન સ્ત્રીને પોતાના ઘણીયા છુટા પડવાનું ગમ્યું નહિ. વનમાં ઘણાં દુઃખી થઈ રાત પડતા ખંચે જણુ ઉઘી ગયાં. મધરાત્રે નળરાજા અધું કપડું ફાડી દમયતીને છોડી ચાલ્યો ગયો. ૬

જ્યારે દમયતી જાગી હઈ ત્યારે તેણે પોતાના સખીને જોયો નહિ. તે ઘણી ગભરાઈ ને એજાન થઈ પૃથ્વી પર પડી આ મારા નાથ ! આ મારા જીવનના આધાર ! તમે મને એકલી સુકીને ક્યાં ગયા ? એમ તે રૂદન કરવા લાગી. બહાવરી બની તે નળની શોધમાં ફરતી હતી એવામાં તેનો પગ અગરના મોઢામાં આવી ગયો. તે દુઃખથી ટળવળતી દમયતીને કોઈ ખાંચિએ દુકિતયા ઉગારી. ૭

દમયંતી ત્યાંથી રખડતી રખડતી ધણું દુઃખ વેડી પોતાની માશીને ત્યાં ગઇ. અને સુખ દુઃખમાં (ઢાસી તરીકે) કેટલાક દિવસ ત્યાં કઢયા દમયંતીના બાપનો કુળગુરુ જે સુદેવ કરીને હતો તે દમયંતીને શોધતો શોધતો ત્યાં આવી ચડ્યો તેની સાથે દમયંતી પોતાના પિઝેર ગઇ. આ વખતે નળરાજ પણુ ઇરકેટક નાગની વિષમય જ્યાળાથી કદરૂપો બની ગયો હતો ને તે અયોધ્યાના રાજા ઋતુપર્ણને ત્યાં રથ ડાકવા માટે રહેતો હતો. દમયંતીએ જ્યારે ફરી સ્વયંવર વચ્ચે ત્યારે નળ રાજા પણુ રથ હાડી ત્યાં ગયો. ૮

આ વખતે નળ રાજાના રૂપમાં ઘણો ફેર પડી ગયો હતો. પણુ તેના લક્ષણમાં કંઈ ફેર પડેલો નહિ હોવાથી લક્ષણ મૂળનાંજ હોવાથી દમયંતી ઝડપ નળને ઓળખી શકી. તેમનાં બે બાળક પણુ આનંદથી ઘેલા બની તેમને ભેટી પડ્યા. આ વખતે નળરાજાને જે સર્પની અસર હતી-ચહેરો કદરૂપો બની ગયો હતો-તે મટી અસર રાડપ પ્રાપ્ત થયું ને પુષ્કર પણુ તેને નમી પડ્યો, વળી ગએલું રાજ્ય પણુ તેને ફરીથી મળ્યું એમ જો પરમેશ્વરની મહેરબાની હોય તો સવળા સારાં વાનાં થાય છે. ૯

સુખના વખતમાં ખડેકી જવું નહિ, ને દુઃખના વખતમાં ગમરાવું નહિ. એમ જાણવું કે સુખ દુઃખ કંઈ હમેશાં ટકતાં નથી, વળી રાજા હોય કે ગરીબ માણસ હોય પણુ તે બધા જુગાર રમવાથી દુઃખી થાય છે માટે કોઈ માણસે કદી એ દુર્ગુણ પાસે જવું નહિ મતલબ કે જુગાર રમવો નહિ. ૧૦

પાઠ ૪૭ મો

હાક=બુમ

તાક=માત્ર

ઉઘો=કુઓ

બાણુ=સૂર્ય

ઝળહળ-તેજસ્વી

ઉલોત=આગીઓ

રવિ=સૂર્ય

પેર=પેઠે

લેહકે=ઝળકે

ઠે હકે=સોહય

વદન=મોટું

કમળનયન=(કર્મધારય) કમળ

જેવી આંખ

ફંદ=ફંદો; પાશ.

નાશા=નાક

હીર=પોપટ

ચંચ=ચાચ.

કંઠે=મળે

ગજસુકતા=(કર્મ-ધા)હાથીના ગંડ

સ્થાપના ઝરતા રસના મોતી

અર્ચ્ય-ધર્મધર મોટું-ય) મોટાઇ

બુધ્ધે=લડાઈમાં

ત્યાગી=વિરાગી

કર=૧થ

કુન્નર=હાથી

યુગાકાર=સૂંઢના આકાર જેવું

શોભાળ=શોભીતું

કટી=કેટ, કમર.

કુંજકાળ=(પ. ત- સ.) (કુંજર-

હાથી-કાક-શત્રુ) સિંહ

શાર્દૂલ=૧થ

ગત્ય=ગતિ; ચાલ

નરપત્ય=નરપતિ, રાજા

નિર્વાણુ=નકકી

તવ=ત્યારે

સોમ=ચંદ્ર

ગતે=ગતિમાં

વાય=વાયુ; પવન

મહિમા=મેટાઇ

સ્થિરતા=અડગપણું

મેર=મેરપર્વત

ધને=ધનમાં.

કુન્નર=સ્વર્ગનો દેવતા છે ને

તેની પાસે ખળતો રહે છે

શિખિ=એક રાજાનું નામ

એ નળ આવ્યો એવી સ્વયંવરમાં હાક વાગી ખુબ પડી એટલે
ત્યાં ભેગા થએલા સર્વ રાજાનાં ગાત્ર શિથિલ થઇ ગયાં અર્થાત તેઓ
નિરાશ થયાં બળે સૂર્ય ઉગ્યો હોય એવો તે નળરાજા આવ્યો એટલે
સધળા રાજા તારાની પેઠે નસ્તેજ-આંખા-થઇ ગયા.

જેનો પ્રકાશ ઝળહળ પ્રકાશી રહ્યો છે એવો તે નળ આવ્યો
જેના મુગટપર આગીઓ ચળકે છે એવો એ નળ આવ્યો.

જેના કાનના કુંડળ સુય । પ્રકાશની પેઠે પ્રકાશ છે એવો તે
આખા શરીર પર સુધીદાર ચદન બહેકે છે એવો એ નળ આવ્યો.

જેનું મેઢું યુનમના ચંદ્ર જેવું શેભે છે એ । તે જે નીકમળ
જેવી આંખા પ્રેમની જા । જેવી છે [આંખા જેવાથી તેના પ્રતિ પ્રેમ
ઉત્પન્ન છે] એવા એ નળ આવ્યો.

પોપટના નાક જેવું જેનું નાક છે એવો તે નળ આવ્યો દમયંતી
સિવાય નળનું રૂપ ધારણ કરી સનામાં આવેલા પાંચ દેવોને કાંઈ
દેખી શકાતું નથી.

ગળામાં હાચીના ગંડરથગમથી નીકળત મોતી સી માળા છે એવો
તે નળ આવ્યો.

તેનું હૃદયને હુંડી કમળ જેવાં શેભીનાં છે તે અને તેની કમરે
સિંહની કમર જીતી છે તેની કમર સિંહના કમળથી પણ પાતળી
છે.-એવો એ .

પાંચના જેવી અર્થાત ધીમી ચલથી ચાલનારો તે નળ આવ્યો
અને તેથી-તેના આવચથી - ધમા રાગ રાશ થયા.

દમયંતીના પ્રાણ જીવન-રૂપે તે નળ આવ્યા; અને હવે તે નક્કી
દમયંતીને પહોંચવા ।

નારાયણ સનામાં આવ્યો છે એમ કહ્યાને-દમયંતીને પણ થયું
અને તે સમજ કે જેનું સવખલ કરતો હતો તેજ નગરાજ છે.

તેજ તે સૂર્યના જેવો તપનો દેખાય છે તે હડકમાં તે ચદ્ર
સમાન છે ચાલમાં તે વાયુના જેવો છે; અને શંકરના જેવી તેની
મોટાઈ છે એવો એ ૦

મેરૂ પર્વતના જેવું તેનું મન અચળ છે અને ધનમાં તે કુબેર જેવો છે.

શિખિ રાજના જેવો તે સત્યવાદી છે; અને મોટાપમાં નિર્ધૂર રાજ જેવો છે. લડાઈ લડવામાં તે ઇંદ્રના જેવો બહાદુર છે; અને હરિશ્ચંદ્રની પેઠે તે વૈલવનો ત્યાગ કરી શકે તેવો છે.

પાઠ ૫૦ મો.

ધનવંતના ધર્મ વિષે.

વિનતી=અરજ.

લક્ષ=૬૧૦.

જરણુ=ધંડાં.

નિકટ=પાસે

સરે=ચાપ.

દોહલાં=કડણ.

અમ=મહેનત.

સઝવવું=મટાકવું.

મંદ=ધીમું.

મુગા=વાયા વગરના.

વજ્ર=૧ ઇંદ્રનું આયુધ ૨ એક જાતનો કઠણ પદાર્થ.

નિરાશ્રિત=અશ્રી-મદદ વગરનાં

ધર્મનેધી વું-ધર્મને માટે ખર્ચ કરવું.

સંચવું=સંચક કરવું.

મુક્તિ=મુક્ત-ધ. છુટવું) મોક્ષ.

છેડતે=મૂલી દેતો.

કં=ચાલ; રિવ.જ.

ઠઠ=મોટાપ.

હુલ્ય=રખું.

વરવધૂ=(હન્હ)વરવડું.

ધૂ^૧=ઠગારા.

દીન=મરીખ, અપંગ.

સુખરા=મુખારના માટે.

ચોંપ=ચાનક.

દરદર=આગમુ.

મોખરે=આગળ.

પાત્ર=ત્રાયક.

રમે=(ધા. રા. વુ. ખુશી થવું)

આનંદ પામે.

હે દેશી બધુઓ હું તમને વિનંતી કરું કે તમે ગરીબ માણસો ઉપર દયા રાખો; ધરડાં પાંગળાં ને રોગી માણસોની સંભાળ લો. ૧

જેનજીનાં સગાં છે તેમનાં કામ કરો, અને પછી બીજાં માણસોનાં દુઃખ મટાડવા તત્પર થાઓ. શરીર અને મનમાં ન સહન થાય તેવાં દુઃખ તમે મટાડો. ૨

હાડ મુજાં હોય ને રોગથી નાડી પણ ધીમી ધીમી ચાલતી હોય એવી રોગની વેના નિરાચાર માણસે મુગામુગા—મોહ્યા ચાલ્યા વિના શી-રીતે વેડી શકે? તેમનું દુઃખ જોવાથી તમારા મનમાં તેની અસર થશે-તેમને દયા આવશે. માટે એવાં રોગી માણસોનાં દુઃખ મટાડવા તમે સારી રીતે દયા કરો.

આશ્રમ વગનાં ગરીબ માણસે ને પાળવાં એ આપણે મોટા ધર્મ છે, આવી સમજણ વિશેષ સારી ગણાય છે. દેશી માણસોનું એ સારું આલમ છે. માટે ડિમરાપાને દુઃખીનાં દુઃખ મટાડવા તૈયાર રહેવું.

મરણ પછી ધન તો અહીંજ પડી રહેવાનું છે, તે આપણી સાથે આવવાનું નથી પણ ફક્ત ધર્મજ સાથે આવનાર છે માટે પાપને નાશ કરી પેતનું ધન હોય તે ધર્મનાં કાના કરવા માટે ખરચવું જોઈએ. તેમ કંવાયા આ નિયામાં માન મળે છે અને મરણ પછી મુક્તિ મોક્ષ—જે અત્માનું અંતિમ સ્થાન છે તે પ્રાપ્ત થાય છે. ૫

નતે જમકના વિવાર છેડી દા ને વરવહુ દાઠ-વ. ઘોડા દાઢવા વગેરે રિવાજ—પણ જાંવ પાડો જ નમો કીર્તિ મેળવવા ઇચ્છા હોય તો ધુતાન લેવાને ન આપતાં ગરીબ માણસોને નહિ સોંપતાં તમે જાતેજ કામ કરો. ૬

બહેનને નડમૂળથી શઠી નાંખો અને સુધરવા માટે ચાનક ચીવટ રાખો દયાળુ રાખી ગરીબનાં દુઃખ મટાડો.

જે ગરીબ માણસો લાયક હોય તેમને દાન આપવું. (ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે ' ગરીબોને દાન આપ શ્રીમંતોને નહિં. ' કેટલીક વખત કીર્તિ મેળવવા અથવા દેતરાષ્ટ્ર જવાથી દાના કુપાત્રને પણ દાન આપે છે માટે તેમ નહિ થવા કિં એવણી આપે છે.) એના જેવી બીજી કેંકે મારી બુદ્ધિ નથી. નર્મદાશંકર કવિ નમ્રતા પૂર્વક કહે છે, કે હે દેશી ભાઈઓ તમે ગરીબ લોકોને મદદ કરી આનંદ પામો.

બોધક છંદ

નિર્જળ=(અદુર્લભ) જળનિનાતું.

નવાણ=પણીની જગા.

તીર=કાંઠો.

ધાંગા=મજબુત.

નિવારો=ટાળો.

ધર્મ=દુઃખ; કર્તવ્ય.

તંનતાષ=શરીરનાં દુઃખ.

આદરવી=શરૂ કરવી.

ઓ ધક્ષાળા=(પ. ત. સ.) દરાખાનાં

જનમન=(પ. ત. સ.) માણસની

ભાળી=જેઈ.

ભાષે=(ધા. બેલવું) બોલો

જળેત=જળી ગયેલાં.

અંધા=આંધળા.

પુંજ=દ્રવ્ય.

ઉધારો=વાપરો.

શીરસ્તા=રિવાજ.

સુખમાજ=સુખનો સામાન.

નકારો=નકારો.

કાવ્યકળા=:વિતાલખવા યી કળા

જુઓજુગ=મવોસવ.

લ.વો=લાભ.

જોગ=રખત

જમાવે=માંડો.

પરલોક-બીજાં લોકમાં પરદેશમાં.

પાણી વિનાનાં ગામમાં આવેલાં નવાણ (પાણીની જગાઓ) ગળાવો વાવ, કુવા, નદીના કાંઠા તળાવ વગેરે જુનાં થઈ ગયેલાં નવાણ શોધી કાઢી જલદી સુધરાવો હે ધનવાન લોકો ! એ તમરી ૬૨.૧

મગ્નપુત્ર ને મારી ધર્મશાળાએ બંધાવે કે જેમાં નખખાં સ્ત્રી
ધુરંધો રહે ને તે દુઃખ મટડો, હે ધનવાન૦ ૨

સારી ને મોટી નિશાળ ચણાવે, ને તેમાં બાળકાને મારી રીતે
બણાવે જેથી તેમની ઉપર આખી જિંદગી મુઢીના ઉપકર થશે.
હે ધનવાન૦ ૩

મોટાં મોટાં દવાખાનાં બંધાવે કે જ્યાં શરીરે રોગી માણસો
નિરોગ બને અને રોગી બાળકો પણ સુખી થાય. હે ધનવાન૦ ૪

બાંખારીને જીવંત તેની માથે માળાળુગણે બોલો, તેને ખાવાનું
આપી અર્થાત્ ધંધે વળગાડી ભિખરી રાખો નહિ; હજારા જાતના
દુધોગો આસે છે તેમાં તેને નંડી દો. હે ધનવાન૦ ૫

શરીરે ગળી ગએલાં કે જળી ગએલાં તથા અધિજાતે શરીરે
કામ ન કરી શકે તેવાં માણસોનું ભરણ પોષણ કરવા તમરું ધન
વાપરો. હે ધનવાન૦ ૬

સંપ કરી ચાલતા રીત રીવાજમાં સુધારો કરી સોના સુખનો
સામાન સ્વરૂપ કરો, ને હંમેશાં સાના વચ્ચાર કરો. હે ધનવાન૦ ૭

પરદેશમાં જઈ વેપાર કરો અને બીજા લોકોની વિલાકળા
શીખી લાવો, તેમ કરવામાં હિમત હારો નહિ પણ હિમંગ રખો.
હે ધનવાન૦ ૮

હે ધીર પુરૂષો ! કવિઓ પાસે પુસ્તકો લખાવી તમારું નામ
કાયમ રહે તેમ કરો, હે બાહબા ! આવો જોગ કરીથી ગળશે હિ.
માટે દલપતરામ કવિ કહ્યું છે કે તમે તેનો સારો ઉપયોગ કરો હે
ધનવાન૦ ૯

પાઠ ૫૪ મો.

જગદર્તાની રત્નિ.

શોભા=દેખાવ.

સાગ=ભપકો.

રજ=રાખ.

જશ=કાર્તિ.

કામ=હિંમત,
 ન્યારાં=સુંદર.
 રચના=મનાવટ.
 ઉદભિજ્ઞ=નરપતિ.
 જરૂર=જરૂર.
 સૃષ્ટિ=પૃથ્વી.
 ક્રમે=અનુક્રમે.
 મંડાપ=સ્થાપન થઈ.
 નમુના=પાટ.
 નિશાની=પ્રેક્ષણી.
 કંકર=પત્થર.
 જડ=હાથી ચાલી શકે નહિ તેવો
 પદાર્થ.
 ભુચર=(ભુ. ચર. ધા.) પૃથ્વી
 પર ચાલનાર.
 ગળયળ=પણીમાં ચાલનાર.
 મુનું=મેનું.
 માનવીકાજ=માણસોને મારે.
 દાઝ=લાગણી.
 કબ્જ હરનર=દુઃખ મટાડનારા.
 અપાગ=પણી.
 રજે=પ્રકાશે.
 દીએ=આપે.

રજનીરાજ=(રજની-રાત+રાજ)
 રાતનો રાજ, ચંદ્ર.
 નખેતર=નક્ષત્ર, કૃતિકા, રોહણી
 વગેરે ૨૭ નક્ષત્ર છે.
 વિજ્ઞાને=પ્રકાશે.
 લેર=લહરી; મોળુ.
 સ્થિરત=શાંતપણું.
 જાળે=શોભે.
 ગંગા=આગ્રાજંગંગા.
 ખુશ=રાજી.
 શોભાય=શોભાય.
 અધર=આધાર વગર.
 ગંભીર=ભયંકર.
 પો=પોલાણુ.
 ખટકતુ=જાકતુ; શીશીર, હેમંત,
 વસંત ગ્રીષ્મ, વર્ષા, શરદ-
 જગદાધાર=જગતનો આધાર.
 ધા=નિયમ.
 દાઝ=ભપકા.
 તરુ=ઝાડ.
 લના=વેલા.
 ધારા=નિયમ.
 પાપાણુ=પત્થર.
 સાથ=સાથ.

લીલી=હાલી

ક૦=અનાજ.

અર=વહાણા.

સિકે=દરીઓ.

લહેર=મોળાં.

નગ=પર્વત.

ઉપવન=ગાડી

રાન=જંગલ.

રઠીનાળાં=ળીઆમણાં.

સલુણું=સુંદર.

ઘટપટ=દરેક જગ્યા.

અગાધ=પાર ન પમાય તેવું

દલિત=સુંદર.

ક્ષેમ=કુશળ.

પ્રાંત=હેત.

સજી=નારણુ કરી.

નેક=તિ.

સગ=સગાવર.

રમ્યપણું=સુંદરતા.

ખગ=પડી.

સુસ્વરું=તારા સ્વરવાળું.

ગાન=ગીતા.

જુદું=બુદ્ધિ.

દલનારા=માગનારા; નાશ કરનારા

લીલ સૃતધારા=સૌન્દર્ય રૂપી અમૃત

તનો પ્રવાહ

હે જગતના ધણી પરમેશ્વર ! તારી શોભાને લખો કેવો છે !
 રૂપિ અને ભક્ત જોને તારા ગુણ ગાનાં હિંમત હાની ગયા ! કારણ
 કે તારી કૃતિ ધણી સુંદર છે. પાતાળની રચના શી કહું ! તેમાં પાપટ
 ટાંગ ને જમીનની જુદી જુદી જાતો છે તથા તેમાં જુદી વસ્તુઓ,
 તથા જુદી જાતની વનસ્પતિ અને ધણી જાતનાં પ્રાણીઓ દેખાય છે.
 કાળક્રમે ધણી સૃષ્ટિઓ બદલાય ગઈ અને ફરીથી તે એક પછી એક
 બદલાય પશુ ખરી. એ વાત તો કાંઈ જુદી નથી કારણ કે તેની
 નિશાનીઓ અને નમુના હજી પણ દેખાય છે.

જુદી જુદી જાતની માટીનાં કાંકરાનાં ચુનાનાં પથ્થરનાં પડ અહીં
 ખાતળાં અનુક્રમે નથી. વળી જમીન પરનાં અને પાણીમાં ફરનારાં પ્રાણી.

ઓનાં પથર જેવાં બની મએલાં જડ ખોખાં પણ અહીં દેખાય છે. વળી સર્વ માણસો જે સોનું રૂપું વગેરે ધાતુઓ વાપરે છે તે પણ અહીંથીજ નીકળે છે.

હે દુઃખને નાશ કરનારા પ્રભુ ! તમે મનમાં ઠાઠ આણી એ સર્વ પદાર્થો માણસો માટે બનાવ્યા છે. હે પ્રભુ ! તારા ડહાપણનો અપાર પાર વિનાનો છે અર્થાત તારું ડહાપણ ધારૂંજ છે. ૧

આકાશની રચના વિષે શું કહું ? બધા ગ્રહોમાં સુરજનો પ્રકાશ શોભે છે અને તે વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે પૃથ્વીને ગરમી આપે છે વળી રાત્રે ચંદ્રમાને બધાં નક્ષત્રો પણ ખુબ પ્રકાશે છે, પરનની ડંડી લહરીઓથી શનિ દેખાય છે.

સૂર્ય અને ચંદ્ર જે માર્ગમાં ફરે છે તે માર્ગને રાશિ કહે છે, (સૂર્યને ફરવાનો માર્ગ કાન્તિવૃત્ત કહેવાય છે, એ કાન્તિવૃત્તની આસપાસ આઠ અંશ સુધાના માર્ગમાં ચંદ્રને બીજા ગ્રહોનો રસ્તો છે. તેથી નકાન્તિવૃત્તથી ૮ અંશ સુધી ઉત્તર દક્ષિણનો જે પટો તેને રાશીચક્ર કહે છે અને તેના બાર ભાગ પડી તે દરેકનાં જુદાં જુદાં નામ આપેલાં છે (૧) અજવાળીયામાં ચંદ્રની કળા વધે છે. તે અજવાળીયામાં ઘટે છે, આકાશમગાનો દેખાવ ને જુદી જુદી જાતનાં સુશોભિત વાદળનાં રંગ બાદળને કાઢ ખુશ થયુ છે, રે કંઈ પણ આધાર વિના સર્વ ગોળા-મુર્ત ચંદ્રને બીજા બધા ગ્રહો ને ઉપગ્રહો—રહેલા છે, આકાશ પણ ગંભીર છે. હે પ્રભુ ! તુંજ જાતનો આધાર છે, તેં જ ઋતુઓના નિયમન. ધાના આંધ્યા છે એટલે તેઓ કમ-વર આવે છે. ૨

આ સુખનો ઠાઠ પણ કવોજે રાધેજે કેકણે પાણી પથરોનાં જડ વેગથી ભાપુર સુરોબી રચેલો છે, પણ વિખીઓને મદુરોનો સાથ

નાટોના જેવો દેખાવ આપે છે, તેઓ રૂપ, રંગ ગુણ કે ગાયન વડે આનંદ આપે છે. પાંચી ભરેલાં ખેતરો હાલીને અળકાટ કરે છે સુગો-ભીત દેખાય છે ત્યાં પક્ષીઓના મીઠા ને સુંદર અવાજ આનંદ આપે છે સંધ્યાસાળના શીતળ પવનનાં મોઝાંથી દરીઓ નદીનાળાં પર્વત, વન વાડી મેદાન ને જંગલ એ સુંદર લગે છે, આ પ્રમાણે સર્વ સાદુને સુંદર છે તોપણ તેમાં બહુ કામ કરેલું દેખાય છે, તે ઉપરથી તેના બનાવનાર બહુ રતુર હશે એમ જણાય છે. દરેક જગ્યાએ તેની અગાધ શક્તિ માલમ પડે છે ને તે સાથે બોધ આપે છે. ૩

એ રીતે વાડીઓની શોભા સુંદર છે. તે બાવથ લાડ કરતી આવે છે. ને ઠામ ઠામ હેત ઉપજાવે છે વળી ટેક રાખીને વાડીએ સાડી પણ સુંદર ધારણ કરી છે (જમીન પર ઉગેલું ખાસ એ સાડી પેટે શોભે છે) તે રમણીય દેખાવ બહુ આનંદ આપે છે, તેમાં પક્ષીઓ બહુ મધુર ગીત ગાય છે તે સર્વને મમે છે.

સરોવર, દરીઓ, નદીનાળાં વગેરે બનાવી તેં અમને પાણીનું સુખ આપ્યું છે. વળી વન, ઝાડ ને પર્વતોની શોભા પણ તેંજ બનાવી છે, દરરાજ મીઠા સ્વરનાળાં પક્ષીઓ અમને સુંદર ગાયન સંભળાવે છે. બધે ઠેકાણે ધર્મ બતાવાને તું દાન કરાવે છે.

હે પાપ ટાળનાર પ્રભુ ! અમને સર્વ ને સુખદિ આપી પવિત્ર કરે. સૌન્દર્ય રૂપ અમૃતના પ્રવાહરૂપ પ્રભુ ! તારી વધારે સ્તુતિ અમે શી રીતે ગાઈએ, તને ધન્ય છે.

હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ

મરેઠી વંશ.

પ્ર૦ મરેઠાની ઉત્પત્તિ વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ હિંદુસ્તાન રાજા બીમચેનના પુત્ર દક્ષિણમાં જઈ ગયા હતા. તેઓ ભોંસલે નામના કુળથી પ્રખ્યાત થયા હતા તેઓ અલમદનગરના ગળામાં તોફરી કરતા હતા તેમાં માલોછ ભોંસલેએ કંચી પદવી મેળવી. તેમને શાહજીનામે પુત્ર થયો. તેમને વિવાહ મરેઠા કુળના જાલવરાયની દીકરી જીજ્યાણ વેરે થયો. જનો. આથી તેમને બે પુત્ર થયા (૧) શિવાજી (૨) વ્યકોજી.

૧ શિવાજી ૧૬૬૪—૧૬૮૦—૧૬

પ્ર૦ શિવાજી મહારાજની વ્યાધ્યવસ્થાનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ મહાનપુરુષનો જન્મ સને ૧૬૨૭ માં થયો હતો. તેમના આપને બે બાળી હતી. (૧) સતારા/ર/ તંજાવર. શિવાજી સતારામાં રહેતા હતા. તેમના પર દેખરેખ રાખવાનું કામ દાદાજી કોંડે નામના આ-હાજુને સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે મુસલમાનો તરફથી હિંદુ પ્રજાને ઘણી પીડા વેઠવી પડતી હતી. આથી દાદાજી કોંડેવે પોતાના શિષ્યને રૂકત જખતાં વાંચતાં શીખવી મદાભારત રામાયણ વગેરે વીરરસ કાવ્ય સંભળાવી તેમનામ હિંદુપણાનું અભિમાન

અણ્યું. તથા અઞ્ચ શઞ્ચ વિગ્રા શીખરી. તેજ વખતે રામદાસ શુર્યે પણ તેમને દિંદુ પ્રજાને મુસલમ નાના જુલમમાંથી છોડાવવા ઉપદેશ કર્યો.

પ્ર૦ શિવાજીએ રાજ્ય મેળવવાની કેવી રીતે શરૂઆત કરી ?

ઉ૦ પદારી પ્રદેશમાં રહેવા માળવા લોકો સાથે દોરતી કરી તેમની ટોળાઓના આગેવાન બન્યા, અને તે ટોળાઓ લગ્ન ગામડાં હટતા. તેમાં મળેલી હુલ્લો ભાગે પડતી વહેંચી લેતા. આથી તેમની ટોળાઓમાં પુષ્કળ માણસની ભરતી થઈ. આવી રીતે માણસે વધવાથી તેમણે નગદીક આવેલા અહમદનગર ને વિજ્ઞપુરના રાજ્યતાં ગામડાં હટવા માંડ્યા. વિજ્ઞપુરના રાજ્યમાં શાહજી મોકલે હતા, તેમને શિવાજીની આવી વર્તણૂકથી નારજ થઈ વિજ્ઞપુરના રાજ્યે દેહમાં નાખ્યા. તે પછી શિવાજી અટક્યો નહિ ત્યારે પોતાના બળવાન સરદાર અદ્વૈજીખાનને પુષ્કળ લશ્કર લઈ શિવાજીને પકડી બાવલા મોકલ્યો. શિવાજીએ યુક્તિ કરી અદ્વૈજીખાનને પોતાની ખાનગી મુલાકાત લેવા બોલાવ્યો, અને ભેટતી વખતે પેટમાં વાધનખ મારી મારી નાંખ્યો. આ વખતે અદ્વૈજીખાનનું લશ્કર નિશ્ચિંતતાથી મોજમજલ કરતું હતું. તેના ઉપર શિવાજી તા પદારી લશ્કરે ઓવિંતો હુમલો કરી નાશ કર્યો, અને તેનાં હથોડીઓ અને સર સામાન લઈ લીધ. આવી રીતે શિવાજીએ પોતાના લશ્કરને હથોડીઓ અંક બનાવ્યું. વર્ષા ઈ. સ. ૧૬૬૪ અને ઈ. સ. ૧૬૭૦માં સુરત હુડી પુષ્કળ ધન મેળવ્યું. આવખતે કંપની સરકારની સુરતમાં વખાર હતી તે ઉદાસી મુંબાઈ લઈ ગય.

પ્ર૦ શિવાજીને વશ કરવા ચોરંગજીએ શી યુક્તિ કરી ?

૧૦ શિવાજીના આપ શાહજી ઇ.સ. ૧૬૬૪ માં મરણ પામતાં ઇ.સ. ૧૬૬૪માં રાજ્યાભિષેક કરાવી શિવાજીએ પેતાના નામના ચિકકા પડાવ્યા તેની આવી રીતે વધતી જતી મત્તા બ્લેધ મોગલે પાદશાહ ઓરંગઝેબને ચિંતા થઇ તેથી તેને સમજાવી કાવવા જયપુરના રાજા જમસિદને મોકલ્યો. તેણે જમસિદને અભયવરદન આપી ઓરંગઝેબ દરબારમાં હાજર થતા હાથ પાશુ ઓરંગઝેબે તેમને કેદ કર્યા.

પ્ર. શિવાજી કેદમાંથી કેવી રીતે નાશી છુટ્યો ?

ઉ. શિવાજી કેદસોઠ વખત મંદવાડનું ખાનુ કાઢી પડી રહ્યો. અને પછી પેતાને આરામ થયો એ ખુશાલીની ખાખતમાં સાધુ તથા કીરોને મીઠા-દાનના ઢંડીઆ આપવા માંડ્યા. શરૂઆતમાં કેદસોઠ વખત આ ઢંડીઆ ઉપર દેખરેખ રાખવામાં આવી પણ પાછળથી પોલ ચાલતાં આપ દીકરો જન્મે મીઠાદાન આપી કંડોઆમાં બેસી સાધુના વેશે નાશી છુટ્યો અને દક્ષિણમાં આવી ઓરંગઝેબને વધારે પીડા કરવા લાગ્યાં. પછી ઓરંગઝેબે પકડવાને માટે ઘણી ઘણી લાલચો આપી પણ ક્યમળમાં આવ્યાનહિ. વળી ઓરંગઝેબે પેતાના મામા સાઇરતખાનને પણ શિવાજીને વશ કરવા પુનામાં મોકલ્યો. હતો પણ શિવાજીએ વેશ બદલી તેને અખમી કર્યો તેથી તે નાશી ગયો.

પ્ર. શિવાજીના રાજ્યાભિષેકની હકીકત કહો ?

ઉ. ઓરંગઝેબ તેમજ અહમદનગરને વિજયપુરના રાજાઓની ખીકમાંથી છુટ્યા પછી ઇ.સ. ૧૬૭૪માં મોટા હાડમાડથી રાયગઢમાં રાજ્યાભિષેક કર્યો તે વેળા તેણે પેતાની ટુળા સોનાની કદી તે સોનું અલગીને દાન તરીકે વહેંચ્યું. તંજાવરની જગીર પેતાના ભાઇ વ્યંકજીને

સોંપી દીધી અને પોતે મેળવેલા રાજ્યનો અંદોજરત કરવામાં રોકાઈ
આ મહાન પુરુષ મ.સ. ૧૬૬૦માં મરણ પામ્યો. તેને બે કુંવર હતા
(૧) સંભાળ તે (૨) રાખનામ, સંભાળ મોટો હોવાથી મોટાને
ગાદી મળી.

પ્ર. શિવાજીની રાજપદ્ધતિનું વર્ણન કરો ?

ઉ. શિવાજીએ એક સુખ્ય પ્રધાન અને તેના હાથ નીચે આઠ પ્રધાન નીમી
હરેકને એકેક ખાતાનો ઉપદેશ બતાવ્યો. તે આઠ પ્રધાનની મદદથી
નવા કાયદા બાંધી રાજ ચલાવ નો સુખ્ય પ્રધાન પેશ્વા કહેવાતો
જીતેલો મુલકનો સારો અંદોજરત રાખવામાં રહ્યોત બધી સુખી હતી.

પ્ર. શિવાજીના ગુણ દોષ કહો ?

ઉ. બહાદુર, લઢવેયો અને પર ક્રમા હતો, શરીરે ઠીંગણો હતો કોઈ કોઈ
વખત સ્વાર્થ સાધવા રાજનીતિ વાપરવામાં કુશળ હતો. તેમણે
હિંદુધર્મનો જીવંત રાખ્યો આપી કરીને તેના પછાત વંશજોએ
પણ મોગલા જેવા બળવાન દુશ્મનોએ કાવવા દીધા નહિ એટલુંજ
નહિ પણ આગળ જતાં તે રાજ્યને પાયમ લ કયું. આ બહાદુર નરે
ખરેખર બહીના પ્રસંગે હિંદુધર્મનું રક્ષણ કર્યું, તેથી એક કવિની કહેવત
મુજબ “ કરીની કલા ગઈ, મથુરાં મરીદ ભઈ, શિવાજી ન હોત
તો સુનત હોત સખદા ” મતલબ કે આ સમયે શિવાજી ન હોત
તો મુસલમાનના જોર જીલમથી તમામ હિંદુને મુસલમાન થવાનો
પ્રસંગ આવત.

૨ શંભાળ-૧૬૬૦-૧૬૬૮-૮.

પ્ર. શંભાળ વિષે જણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ. ગાદીએ આવી પોતાની સાવકી માને મારી નાખી શર્યાતમાં તેણે

શિવાજીની માફક રાજ્યને! અંદોખરત કીક રાખ્યો પણ પાછળથી કલુસાનામના કેનોજીઆ બ્રહ્મણની ખરાબ સોબતમાં પડી વિષયી અને વ્યસની બન્યો તેથી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા રહી, એટલું જ નહિ પણ આનો લાભ મોગલોએ લીધો.

પ્ર. સંભાજીના મરણ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. એક વખતે દાદનો નીસો કરી સંભાજી તથા કલુષા બંને બેઠા હતા તેવામાં ઔરંગઝેબના સરદારે પકડી બાદશાહની દબરમાં મોકલી દીધા બાદશાહે સંભાજીને કહ્યું કે જો તું મુસલમાન થાય તો તને જીવતો છોડું ત્યારે સંભાજીએ મુસલમાની ધર્મનું અપમાન કરી પેગંબરને ગાળો દીધી, અને બાદશાહને કહ્યું કે તારી શાહનવી પરણવે તે મુસલમાન થાઉ. આ ઉપરથી ઔરંગઝેબે તેને ઘાતકી રીતે મારી નાંખ્યો, અને તેના પુત્ર શાહુને કેદ કર્યો. ઔરંગઝેબને સંભાજી મરાયાથી અને શાહુ કેદ પકડાયાથી મરાઠા તરફથી શાન્તિ મળશે એમ લાગ્યું પણ મરાઠાઓએ તો સંભાજીના ઔરમાનલાઈ રાજરામને ગાદીએ બેસાડી રાજ્યકા ભર ચલાવ્યો.

(૩) રાજરામ ૧૬૮૯—૧૭૦૦—૧૧.

પ્ર. રાજરામના સમયનું કુંક વર્ણન કરો ?

ઉ. રાજરામનું મોગલોથી રક્ષણ કરવા માટે જીજીરના ગઢમાં રાખવામાં આવ્યો, પણ તેને ઔરંગઝેબના દીકરા કામબક્ષેવેરો ઘાટ્યો. આથી રાજરામ લાંચ આપી નામી છુટ્યો. ઇ. સ. ૧૬૯૮. ત્યાર પછી એ વરસે એટલે ઇ. સ. ૧૭૦૦માં મરણ પામ્યો. તેના પછી તેના કુવર શિવાજી ગાદી ઉપર આવ્યો.

(૪) શિવાજી (૨) ૧૭૦૦-૧૭૦૮-૯

પ્ર૦ શિવાજીના સમયની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ શિવાજી નાની ઉમ્મરનો હોવાથી તેની વતી તેની મા તારાબાઈ દોશીયાનીથી રાજકારભાર વ્યભાવવા લાગી પણ ઇ. સ ૧૭૦૭માં મોગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબ મરણ પામતાં તેનો પુત્રખ્તાદુરશાહ ગાદી પર આવ્યો. તેણે શાહુને પોતાના મીત્ર તરીકે વર્તવાની શરતે કદમાંથી છુટો કર્યો, તેણે દક્ષીણમાં આવી ગાદીનો પોતાનો હક જાહેર કર્યો પણ તારાબાઈએ તને રાજ્યની લગામ સોંપી નહીં તેથી શાહુ તેની સામે થયો. શાહુના પક્ષમાં ઘણા માણસો આવી મળવાથી તારાબાઈનું કાંઈ ચલ્યું નહીં, તેથી આખરે પોતે શિવાજીને લઈ કોલ્હા રજ્ઞ રાજ કરવા લાગી અને સનાસની ગાદી શાહુને સોંપી. આવી રીતે મરહૂમ રાજ્યની બે સાખા થઈ મોટી સતારા અને નાની કોલ્હાપુર નાની શાખા અઘાપિ ચાલે, અને મતારાનું રાજ્ય ઇ. સ. ૧૮૪૮માં છેલ્લો રાજા (શાહજી) આજે સાહેબ અપુત્ર મરણ પામતાં અગ્રેજ સરકારે ખાલસા કર્યું.

(૫) શાહુ ૧૭૦૮-૧૭૪૮-૪૦

પ્ર૦ આ રાજનું નામ શાહુ કેવી રીતે પડ્યું ?

ઉ૦ ઔરંગઝેબના દરબારમાંથી શિવાજી અને સંભાજી ધાનામાંના નાશી ગયા હતા, પણ આ નાશી ગયો નહિ તેથી તેથી ઔરંગઝેબ મસ્જદીમાં તેનું નામ શાહુ પડ્યું. ઔરંગઝેબે તેને કાંઈ પણ પ્રધાનની હકકત પડવા દીધા નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેનો વિવાહ કાંઈ

મરાઠા નાયકની કન્યા સાથે કરાવી આપ્યા હશે, વળી ઐ રંગ-
જેખની શાહજાદી પણ તેના ઉપર બહુ હેત રાખતી હતી.

પ્ર૦ શાહુ ઉપર મોગલ દરબારની શી અસર થઈ ?

ઉ૦ મેં ગલ દરબારનો વૈભવ જોઈ પોતે મોજ શોખી થયો અને મોગલ
દરબારની માફક પોતાના દરબારમાં અત્તરના પુવારા ચઢાવવા લાગ્યો.
રાજ્યનો તમામ કારબાર પોતાને ગાદી આપવામાં મદદ કરનાર
બાલાજી પેશ્વાને સોંપી પોતે મોજશોખ કરવા લાગ્યો.

પ્ર૦ શાહુરાજાના સમયના જોલુવા લાયક બનાવ લખો ?

ઉ૦ બાલાજી પેશ્વાને મુખ્ય પ્રધાન બનાવ્યો, તેણે દિલ્હીના પાદશાહ પાસે-
થી મરેડી નાજ્યનું સ્વતંત્રણું તથા દક્ષિણની ચોથ ઉત્તરવાનું કબુલ
કરાવ્યું, પેશ્વા ૧૭૨૦ માં મરણ પામવાથી બાહુરાવને તે જગ્યાએ
નીમ્યો, વળી સેનાપતિ ખંડેરાવ અને સરદાર દામાજી મરણ પામ-
વાથી ખંડેરાવની જગ્યાએ તેના પુત્ર ત્રંબકરાવને અને દામાજીની
જગ્યાએ તેના ભત્રીજા પિલાજી ગાયકવાડને આપવામાં આવી. ઇ. સ.
૧૭૩૪માં માળવા પર સ્વારી કરી પણ વિજય નહોતો નહિ. તીર્થામ
ઉલ્લસુલકની શિખવણીથી ત્રંબકરાવ બાહુરાવની સામે ગયો, પણ તેને
૧૭૩૪માં હોમોળ આગળ દરાવ્યો. વળી ઇ. સ. ૧૭૩૬માં નીઝામ
તથા દિલ્હીના પાદશાહને ભોપાળ આગળ દરાવ્યો. ઇ. સ. ૧૭૩૮માં
બાહુરાવના ભાઈ ચીમનાજીએ પોર્ટુગીઝો પાસેથી વસ. જનો કીલ્લો
લીધો. ઇ. સ. ૧૭૪૦માં બાલાજીને આપવામાં આવી તેના વખતમાં
ઇ. સ. ૧૭૩૪માં રાધોજી ભોંસલેએ બંગાળના નવાબ અલીગઢ ખાન
પાસેથી વર. ૬ પ્રાંત મેળવ્યો, ઇ. સ. ૧૭૪૮માં શાહુ રાજ અપુત્ર
મરણ પામ્યો તથા તેની પછી રાજરામ ગાદી ઉપર આવ્યો.

રામરાજ ઇ. સ. ૧૭૪૮—૧૭૭૭—૨૯

પ્ર૦ રામરાજના સમયમાં જાણવા લાયક હકીકત કહેા ?

ઉ૦ તેણે પેશ્વાથી સત્તર થવાની ઇચ્છા કરી પણ બાલાજીએ શાહુના વખતનું વીર રહ્યું હતું. આથી તેણે પેશ્વાના રાજ્યનો તમામ કારભાર સોંપી મનરામાં રાજ કરવા માંડ્યું અને પેશ્વાએ પોતાની ગાદીનું સ્થળ પુનામાં રાખ્યું. ઇ. સ. ૧૭૭૨ પેશ્વાના રાજમાં ગાદી માટે ખટખટ થવાથી તેમને ઇ. સ. ૧૭૭૧-૮૨ સુધી અંગ્રેજો સાથે વિશ્વ કરવો પડ્યો. આ કામમાં સતારાની મરાઠી શાખાવાળાઓએ કાંઈ પણ પ્રદારનો ભાગ લીધો નહોતો. રામરાજ ઇ. સ. ૧૭૭૭માં અણુત્ર મરણ પામ્યો. તેથી મરાઠા સરદારોએ ભોંસલે પુનાના શાહુને દરક લઈ ગાદી આપી.

શાહુ બીજો ૧૭૭૬-૧૮૧૮-૪૧

પ્ર૦ શાહુ બીજાના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહેા ?

ઉ૦ પુનામાં પેશ્વાએ સંપૂર્ણ અધિકાર ચલાવતા હતા પણ મરેઠાઓએ રાજ પરથી પોતાની સત્તા કાઢી નાખી નહોતી. આથી શાહુએ પેશ્વાથી સ્વતંત્ર થવા માટે ૧૮૦૧માં પ્રયત્ન કર્યો તેમાં પેશ્વાએ શાહુ તથા તેના પુત્રોને ઢેહમાં નાખ્યા. ત્યાં તે ઇ. સ. ૧૮૧૮માં મરણ પામ્યો. આ રાજના સમયમાં અંગ્રેજ લોકોને પેશ્વા સાથે ૧૮૦૨ માં લડાઈ થઈ તે મરેઠી બાબદ વિશ્વના નામની પ્રખ્યાત છે અને ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં ત્રીજી લડાઈ થઈ આ છેલ્લી લડાઈમાં અંગ્રેજ સરકારે બાહુરાવ પેશ્વા પાસેથી પુનાનું રાજ્ય ખાલના ક્યું ત્યારે સતારાની ગાદી શાહુના પુત્ર બાબાસાહેબ (પ્રતાપસિંહ) ને આપી.

આપાસાહેબ ઉર્ફે પ્રતાપસિંહ ૧૮૧૮-૧૮૪૦-૨૨

પ્ર. આપાસાહેબની જાણવા લાયક હકીકત કયો ?

ઉ. આ ફક્ત નામનોજ રાજા હતો. ધણી ખરી સત્તા અંગ્રેજ સરકારને હસ્તક હતી, તેથી તેણે સ્વતંત્ર થવા લોડી ઝાઝલાંડના વખતમાં ૧૮૪૦માં તોફાન ધ્રુવે તેથી તેની પાસેથી ગાદી લઈ તેના ભાઈ આપાસાહેબ (શાહજી) ને આપી.

આપાસાહેબ (શાહજી) ૧૮૪૦-૧૮૪૮-૮

પ્ર. આ રાજાના સમયની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કયો ?

ઉ. આ મરેઠી વંશનો ફક્ત નામનોજ છેલ્લો રાજા હતો. તે ઇ. સ. ૧૮૪૮માં અપુત્ર મરણ પામવાથી લોડી ડોઝલૈસીએ સતારાનું રાજા ખાલીફા ધ્રુવે તેથી મરેઠી વંશનો અંત આવ્યો.

પેશવાવંશ

દાહરો.

પહેલા બાલજી પછી, બાજીરાવ બલ્લાળ;
બાલજી બીજા પછી, માધવરાવ નરપાળ;
નરણ માધવરાવને, સુવાઈ નામ સરદાર;
છેલ્લો બાજીરાવ થયો, પેશવાનો સરદાર.

વંશાવળી.

બાલજી ૧૭૧૪-૧૭૨૦-૬

બાજીરાવ બલ્લાળ ૧૭૨૦-૧૭૪૦-૨૦

બાલાજી (૨)	૧૭૪૦—૧૭૬૧-૨૧
માધવરાવ	૧૭૬૧—૧૭૭૨-૧૧
નારાયણરાવ	૧૭૭૨—૧૭૭૩—૧
સવાઈમાધવરાવ	૧૭૭૪—૧૭૮૪-૨૧
બાજીરાવ (૨)	૧૭૮૫—૧૮૧૮-૨૩

પ્ર૦ બાલાજી પેશ્વાની જાણવા લાયક દષ્ટીકત કહો ?

ઉ૦ તે પ્રથમ તલાટુ કરતો હતો પણ સાહુ રાખતે ગાદી મેળવવામાં મદદ કરી તેથી ઇ. સ. ૧૭૧૪માં તેને મુખ્ય પ્રધાન પેશ્વાના હોદ્દા આપ્યો તેણે શાહુનો સારી રીતે કારભાર ચલાવ્યો. દીલ્હીના મોગલ બાદશાહ પાસે મંદેડી ગળ્યતું સ્વતંત્રપણું તથા દક્ષિણની ચેથ કબુલ કરાવી એવામાં ઇ.સ. ૧૭૨૦માં તેનું મરણ થયું તેથી શાહુ રાખએ તેના પુત્ર બાજીરાવને પેશ્વાપદે નીમ્યો.

પ્ર૦ બાજીરાવના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૨૦ માં પેશ્વા થયો. આ સમયમાં મરેઠા સેનાપતિ ખંડેરાવ તથા તેના લાય નીચેના દામાજી ગાયકવાડ મરણ પામ્યા ખંડેરાવની જગા તેના પુત્ર ત્રંચકર વતે તથા દામાજીની જગા પીલાજીને આપી. ઇ. સ. ૧૭૩૪માં માળવા ઉપર સ્વારી કરી નિઝામ ઉલમુલકે પેશ્વા અને મરેઠા વચ્ચે અણુઅનાવ કરાવવા ત્રંચકરાવને ઉશ્કેર્યો આથી બાજીરાવે ૧૭૩૪માં ડભોઈ આગળ ત્રંચકરાવને હર વ્યો તેમજ ઇ. સ. ૧૭૩૬માં નિઝામ તથા દીલ્હીના બાદશાહને ભોળાગ આગળ હરાવી ખંડેરી લીધી ઇ. સ. ૧૭૩૯માં બાજીરાવના પુત્ર ચિમનાજીએ વસાઈ તથા રાધોજી ભોંસલેએ વરાડ જીતી લીધો ઇ. સ. ૧૮૪૦માં આ

શુરવીર નર મરણ પામ્યો. તેને બે દુર્ગરૂ હતા ૧ બાજુરાવ, ૨ ચીમળ તેમાં મોટો પુત્ર બાજુરાવ રેખ્યા થયો.

પ્ર. બાજુરાવના ગુણદોષ કહો ?

ઉ. શિવાજીની માફક આ માણસ પણ મરેડી સત્તા વધારવાની કોશીષ કરનાર હતો. પોતાના હાથ ન ચેના માણસોની પરીક્ષા કરી તેમની યોગ્યતા મુજબ ઉંચા હોદ્દા આપતો હતો. વળી સરદારો જે મુલક જીતતા તેમને જ જીતેલા મુલકની સુખાગરી આપતો આથી દરેકને પોતાનું પરાક્રમ બતાવીને હોંશ થતી હતી તેના હાથ નીચે મિથિઆ, હોડકર વગેરે સરદારો હલકી પદવી પરથી પોતાનું પરાક્રમ બતાવી ઉંચો હોદ્દો મેળવી શક્યા હતા. શિવાજી મહારાજની માફક મરેડી રાજ્યની સત્તા વધારી બગવો જુડો અટકની પાર ઉડાડવાની મહત્વપૂર્ણ રાખતો હતો અને તે ઇચ્છા તેણે ઇટલેક અંશે પાર પાડી શાહુ પણ તેમના કામથી પ્રસન્ન થઈ કહેતો કે ‘શાખાશ છે બહાદુર પિતાના બહાદુર પુત્રને કે વખતે તું મારો બગવો જુડો રિમખીરિને પેલે પાર ઉડાવશે’ તેણે રાજ્ય મેળવવાના જેવી સપજના બનાવી તેવી રાજ્યનો બદોબસ્તે રાખવામાં બતાવી શક્યો નહિ એટલીજ તેનામાં બોડ હતી.

પ્ર. બાજુરાવની બીજાના વખતથી બાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ. ઈ. સ. ૧૭૪૦ માં પેશ્વાપદે આગ્રા પહોંચી તેના સમયમાં ઈ. સ. ૧૭૪૮માં શાહુ મહારાજ મરણ પામ્યા. તેને દીકરો નહિ હોવાથી રામરાજ ગાદીએ આવ્યો કેટલાક મરાઠા સરદારોની ઉશ્કેરણીને લીધે રામરાજએ પેશ્વાથી સ્વતંત્ર થવા પ્રયત્ન કર્યો પણ બાજુરાવએ શાહુના વખતનું બનાવટી વસીઆતનામું રજુ કર્યું. અર્થાત્ રામરાજએ

કંટાળી જઈ પેશ્વાને તમામ સત્તા સોંપી સતારામાં રાજ કરવા લાગ્યો અને પેશ્વા પાસે તમામ રાજ સત્તા આપી. રાખરામ ઇ. સ. ૧૭૭૮માં અપુત્ર મરણ પામ્યો. અને પછી તેનો દત્તપુત્ર શાહુ ખીન્ને ગાદી પર આવ્યો.

પ્ર. ગાલાજી પેશ્વાના વખતનો પેશ્વાઈની સ્થિતિનું વર્ણન કરો ?

ઉ. આ પેશ્વાઈના વખતમાં મરેડી ચત્તાની પુરુષી ચઢી થઈ ઇ. સ. ૧૭૪૩માં રઘોબા ભોંસલેએ બંગાળા પર સ્વારી કરી આથી નવાબ અલીવદ્દીખાને વરાડ પ્રાંત આપી સલાહ કરી ઇ. સ. ૧૭૫૭માં કર્ણાટક પર હુકમ કરી ત્યાંના નવાબ પાસેથી તેમજ મહેસુરના રાખ પાસેથી ખંડણી લીધી ઇ. સ. ૧૭૬૦માં સદાશીવરાવ ભાંડીએ ઉદગીર આગળ નીજામને હરાવ્યો. ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં રઘુનાથરાવ પેશ્વાએ પંજાબ પર સ્વારી કરી. અહમદશાહ અબદલીના સુબાને ટાઢી મુક્યો આથી અહમદશાહ જખઈ લશ્કર લઈ મરેડા ઉપર ઇ. સ. ૧૭૬૧માં ચઢી આવ્યો. અને પાણીપતના મેદાનમાં મરાઠાને હરાવ્યા.

પ્ર. પાણીપતના મેદાનનું ટુંક વર્ણન કરો ?

ઉ. ઇ. સ. ૧૭૬૧માં અહમદશાહ જખઈ લશ્કર લઈ ચઢી આવ્યો. તેના પક્ષમાં ગોહીલા, અયોધ્યાના નવાબ તથા બીજા કેટલાક મુસલમાના ભજા હતા, મરાઠાના પક્ષમાં જનરોજ તથા સુરજમલ તથા રંગપુતો, કિંચિઆ, હોલકર, ગાયકવાડ વગેરે હિંદુરાજાઓ હતા મરાઠાઓનો સેનાપતી સદાશીવરાવ હતો. તે અચ્ચરી અને ઉતાવળીઓ હતા. તેને કેટલાક સરદારોએ ઢીકાઈની પદ્ધતિ પર-ચુક કરવાની સલાહ આપી, પણ ઉદગીરનો લડાઈમાં મેળવેલી વિજય અભિમાનને લીધે ભાઉ કોઈની સલાહ પસંદ પડી નહિ અને

રણુનંત્રામમાં સામે મોંએ લડાવતો વિચાર રાખ્યો. આવ તો
 ઉતાવળીઆ સ્વભાવને લીધે જાદરાજ તથા રજપૂતો નામજ
 થઈ ચલ્યા ગયા, અહમદશાહે મરેડી સૈન્યે ઘેરી લઈ તેમનામાં
 જતો ઘાસ દાણો અટકાવ્યો તેથી તેમને હેરાનગતિ લોગવવી પડી
 છેવટે લડાઈ થઈ તેમાં મરાઠા હાર્યા અને સદાશીવનાવ પેશ્વાનો
 મોટો પુત્ર વિશ્વાસરાવ તથા બીજા ઘણા પ્રખ્યાત સરદારો મરાઠા,
 એટલુંજ નહિ પણ લગભગ એ હાજી મરાઠા રણુમાં પડ્યા. આ લડાઈ
 ઉપર હિંદુસ્તાનના હિંદુની કે મુસ્લમાનની ચલતી પડતીને આધાર
 હતો. તેથીજ એક ધાર્મિક લડાઈની માફક મરાઠી તરફ હિંદુ રાજા
 અને અહમદશાહ તરફ મુસ્લમાનો પણ પડીને આવ્યા હતા.
 મરાઠાના અવિચારી નામકને લીધે હિંદુઓને પરાજય થયો અને
 અહમદશાહ વિજયવંત થયો.

પ્ર૦ બાલાજી પેશ્વાના મરણુ વિષે જાણતા હો તે કહો ?

ઉ૦ પાણીપતના મેદાનમાં થએલી હારની દીલગીરી તેમજ તેમાં પાવતો
 પુત્ર લખરુર અને હોંશીઆર સરદારોના થએલા નાશની દીલગીરીને
 લીધે ઇ. સ. ૧૭૬૧માં બાલાજી પેશ્વા મરણુ પામ્યો તેને ત્રણ પુત્ર
 હતા (૧) વિશ્વાસરાવ (૨) માધવરાવ (૩) નારાયણનાવ. વિશ્વાસરાવ
 લડાઈમાં મરાઠેલો હોવાથી ગાદી પર માધવરાવ પેશ્વા આવ્યો.

માધવરાવ પેશ્વા ૧૭૬૧-૧૭૭૨-૧૧

પ્ર૦ માધવરાવ પેશ્વાના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ પેશ્વા ૧૭ વર્ષની ઉમરે ગાદીએ આવ્યો તેથી તેનો કારભાર
 તેનો કાકો રાધોબા ચલાવતો. કેટલાક વચત પછી તેને રાધોબાથી

સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા થઇ તેથી રાજામાં કુખંપ પેડો. આ તકનો લાભ લઇ નિજામ પુના હુઠવા આવ્યો પણ તેને હરાવ્યો વળી ઇ.સ. ૧૭૬૫માં તથા ૧૭૬૭માં મહિસુર ઉપર સ્વારી કરી દેહરને હરાવી પુખ્ત દંડ લીધો, વળી ૧૭૬૯માં રજપુત રાજ્ય તથા રોહીલખંડમાં ખંડણી લેવાની દરતી અને દિલ્હીના આદરાહને પોતાને કબજે કર્યો. ઇ. સ. ૧૭૭૨ દેહર ચેરકુલી આગળત્રીજ વાર હરાવ્યો. આવી રીતે ઉપરા ઉપરી વિજય મેળવી પોતાના હુંક સમયમાં ખેશ્વાઈનો ફરીથી પુનરોદ્ધાર કર્યો. આ મહાન પુરુષ ઇ. સ. ૧૭૭૧માં મરણ પામ્યો. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી તેના ભાઈ નારાયણરાવને ગાદી મળી.

પ્ર૦ માધવ ભવના સમયમાં ક્યા ક્યા મહાદુર સરદાર હતા ?

ઉ૦ નાનાફતનવીશ તથા સખારામ ખાપુ કારભારી અને રામશાસ્ત્રી ત્યા-યાધીશ, ત્રંચક મામા સરદાર વગેરે પ્રખ્યાત પુરુષ હતા, તેથી માધવરાવનો કારકીર્દી વધારે યશસ્વી થઇ.

પ્ર૦ નારાયણરાવના વિષે જાણુવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ તેના કાકા રાધોખાએ પોતાની સ્ત્રી આનંદીયાઇની શીખામણથી રાજકોબને લીધે ઘાટ કરાવ્યો. આથી નાનાફતનવીશ, સખારામ ખાપુ વગેરે મરાઠા સરદારો રાધોખાની સામે થયા અને નારાયણ રાવની સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ્યો તેને સવાહરાવ નામ ધારણ કરાવી ગાદીએ બેસાડ્યો ઇ. સ. ૧૭૭૩.

સવાઈ માધવરાવ ૧૭૭૪—૧૭૯૫—૨૧

પ્ર૦ આ રાજાના વખતમાં જાણુવા લાયક જે બનાવ બન્યા હોય તેનું હુંક વર્ણન કરો?

ઉં રાધે બાને ગાદી નહિ મળવાથી ગાદી મેળવવા માટે ઇ. સ. ૧૭૭૫માં મુન્ત મુન્ત મુંગલના ગાનર સાથે ગાદી મળે તો સાબીતે વસાઈ બેટ આપવાની સરતે સલાહ કરી પણ માધવરાવે કલકત્તાના ગવર્નર જનરલ સાથે ૧૭૭૬ માં પોતાને મદદ કરે તે સરતે પુરંદર મુકામે સલાહ કરી તેથી મુંબાઈ સરકારને કલકત્તા સરકારે માધવરાવને મદદ કરવા માટે લખ્યું પણ પાછળથી કલકત્તા સરકારે માલમ પડ્યું કે માધવરાવ જેમ સરદારે રાખી લશ્કર તૈયાર કરે છે તેથી મુંબાઈ સરકારે રાધેબાની સાથે કરેલી સલાહ મંજૂર રાખી તે પહેલાં મુંબાઈ સરકારે મોડેલી ટુકડીને હરાવી ઇ. સ. ૧૭૭૬ માં વડગામ મુકામે પોતાને ફાવતી શરતો કબુલ કરાવી સલાહ કરી પણ પાછળથી કલકત્તાના લશ્કરના સંહાર જનરલ ગોડોલે અમદાવાદ ને ડમોઈ જતી લીધાં તથા જનરલ પોપ્પમે ગ્વાલીઅરગઢ ઇ. સ. ૧૭૮૦માં જતી લીધાં આથી છેવટે માધવરાવે ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં સાલખાઈ મુકામે સલાહ કરી વિમલનો અંત આણ્યો.

પ્ર. માધવરાવના મરણ વિષે શું જાણો છો ?

ઉં નાનાફડનવીસે રાધેબાના દીકરા બાજીરાવને કેદમાં નાખ્યો હતો. તે છોડવા માટે માધવરાવે નાનાને વારંવાર કહ્યું પણ બાજીરાવ અવિચારી, બાવલો અને ઉતાવળીઓ હોવાથી તેને છુટો કરવાથી પેશ્વાઈને તકશાન પહોંચાડશે એમ સમજી નાનાએ તેને કેદમાંથી છોડ્યો નહિ. આવા નાનાના સખત દાખથી કંટાળી માધવરાવ પેશ્વાએ અગાસીમાંથી પડતું મુઠ્ઠી આપવાત કીધો. સલાહ માધવરાવને પુત્ર નહિ હોવાથી બાજીરાવ ગાદી ઉપર આવ્યો. ઇ.સ. ૧૭૮૫.

બાજરાવ (બીજે) ૧૭૯૫, ૧૮૧૮-૨૩

પ્ર૦ બાજરાવના સમયથી પેશ્વાઈનું વર્ધન કરો ?

ઉ૦ આ રાજ નખજો અવિચારી અને બાવલો હતો. અને ગાદીએ બેસીને તરત જ તેણે સિંધિયા વગેરેની શીખવણીથી નાનાને કેદમાં નાંખ્યો. પણ પાછળથી તેને છુટો કર્યો, મરેડી રાજાને પડતીમાંથી ખચાવનાર આ મહાન પુરુષ ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં મરણ પામ્યો. આ માણસનો દાવ ગયા પછી સિંધિયા અને હોદ્દર જે ત પોતાની મરજી મુજબ સત્તાં રીતે વર્તવા લાગ્યા તેમાં પેશ્વા સિંધિયાના પક્ષમાં હોવાથી જ સત્તાં રીતે હોદ્દરે ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં પુના હુંદુનું આવી બાજરાવે ઇ. સ. ૧૮૦૨માં અંગ્રેજો સાથે સલાહ મુકામે સલાહ કરી. સિંધિયા વગેરે સરદારો સાથે અંગ્રેજોએ લડાઈ જોડી તે મરાઠા બીજા ત્રિઅહના નામથી જોળખાય છે.

પ્ર૦ મરાઠા બીજા ત્રિઅહની હુંક હકીકત કહો?

ઉ૦ પેશ્વા અને હોદ્દર લડ્યા તેમાં પેશ્વાએ અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી તે વાત સિંધિયા અને ભોંસલેને પસંદ પડી નહિ, અને અંગ્રેજો સાથે લડાઈ જોડી. તેમાં દિલ્હી, લસ્વારી, અસાઈ અને આરગમ આગળ લડાઈઓ થઈ તેમાં સિંધિયા અને ભોંસલે હાય તેથી સિંધિયાએ સીરજીગંજે અને ભોંસલેએ દેવાગમ આગળ સલાહ કરી. આજ અરસામાં જસવંતરાવ હોદ્દર બાટ-રાજ વગેરેને હસ્તેરી અંગ્રેજ સાથે લડાઈ જોડી તેમાં દીવ અને ફરકાખાદ આગળ લડાઈ થઈ તેમાં તે હાર્યો તો પણ શાંત થયો નહિ તેથી તેની મરજી મુજબ સલાહ કરી ત્રિઅહનો અત આણ્યો. ૧૮૦૩.

૩૦ મરાઠી ત્રીજા વિગ્રહની ટુંકે હકીકત લખો.

ઉ૦ બાજીરાવના સરદાર ત્રંબકજી ડેંગલેએ આયકવડ સરકારના સરદાર મંગાધર શાસ્ત્રીનું પંઢરપુર મુકામે ખુન કર્યું તે બાબતમાં વસાઈ મુકામે ૧૮૧૭માં બાજીરાવે સલાહ કરી, પણ તેણે અંગ્રેજીથી સ્વતંત્ર થવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો અને ખડકીના રેગીડન્ટ એલ્ફીન્સ્ટન પર ઓચીંતો હુમલો કર્યો પણ ખડકી, કારેગાવ અને આસ્ટેની લડાઈમાં કર્નલ સ્મીથે બાજીરાવને હરાવ્યો તેનો પ્રખ્યાત સરદાર બાપુ ગોખલે રણમાં પડ્યો તેથી તે ઇ. સ. ૧૮૧૮માં માનદકમ સાહેબને શરણે આવ્યો, તેને વરસ દિવસે આઠ લાખ રૂપીઆ આપવા કરી રાજ ખાલસા કર્યું, અને તેને ખિસ્તુરમાં રહેવાની રજા આપી ત્યાં તે ૧૮૫૩માં અપુત્ર મરણ પામ્યો. તેના દત્તકપુત્ર નાના સાહેબે આગળ જતાં ૧૮૫૭ના બળવામાં આગેવાની પડતો બાગ લીધો હતો આવી રીતે પેશ્વાખનો અંત આવ્યો.

૩૦ મરાઠી રાજ્યની પાંચ શાખા તેમજ તેમના વિષે જાણુવા લાગક ટુંકે વિવેચન કરો.

ઉ૦ (૧) પેશ્વા-રામરાજાના વખતથી સ્વતંત્ર થઈ પુતામાં રાજ કરવા લાગ્યો, હેલ્લા રાજ બાજીરાવ બીજા પાસેથી ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં અંગ્રેજ સરકારે તે રાજ ખાલસા કર્યું.

(૨) સિંધિઆના-મુળ રાજસ્થાપક રાણોજી, બાજીરાવનો ખાસદાર હતો તેણે પોતાની બહાદુરી બતાવી ગ્વાલીઅરમાં રાજ સ્થાપ્યું. દોલતરાવ સિંધિઆએ ૧૮૦૨માં અને સિંધિઆના રાણી તારાબાઈએ ઇ. સ. ૧૮૪૩માં અંગ્રેજ સરકાર સાથે વિગ્રહ કર્યો હતો હાલમાં તે રાજ સલાહ શાંતીથી ચાલે છે.

(૩) હોલકર-મુળ રાજસ્થાપક મલ્હારજી હોલકર બાજીરાવનો ઘોડા સા-

ચવનારો હતો તેણે પોતાની બહાદુરી બતાવી બાજીરાવની પરવા-
નગીથી ઇંદોરમાં રાજ સ્થાપ્યું, યશવંતરાવ હોલકરે ૧૮૦૩-૪ માં
મરેઠી બીજા વિગ્રહમાં અને મહારાવ હોલકરે ૧૮૧૭માં મરેઠી
ત્રીજા વિગ્રહમાં અંગ્રેજ સરકાર સામે લડવામાં ભાગ લીધો હતો.
હાલમાં તે રાજ સત્તાહ શાન્તીથી ચાલે છે.

(૪) ભોંસલે-મુળ રાજસ્થાપક રાધેજી, બાજાજી બીજાનો સરદાર હતો.
તેણે ૧૭૫૩માં નાગપુરમાં રાજ સ્થાપ્યું. તેમણે મરેઠી બીજા અને
મરેઠી ત્રીજા વિગ્રહમાં અંગ્રેજ સામે ભાગ લીધો હતો. ઇ. સ.
૧૮૫૩માં રાધેજી ત્રીજે અપુત્ર મરણ પામવાથી તે રાજ ખાલસાકયું.

(૫) ગાયકવાડ-આ રાજના મુળ પુરુષ પિલાજી શાહુ રાજના વખતમાં
નાયબ સેનાધિપતિ હતા. તેમના વંશજોએ ગુજરાતમાં કોટવાડ
મુલક કબજે કરી પેશ્વાની સમ્મતીથી વડોદરામાં રાજગાદી સ્થાપી.
ખડેરાવ મહારાજ ધણા હોડપ્રિય થયા ત્યાર પછીના મહારાવ
મહારાજ પર રેસીડેન્ટને જેર દીધાનું તહોમત આવવાનો ઇ. સ.
૧૮૭૫માં મદ્રાસમાં ફેદ કરી તે રાજગાદી હાલના નામદાર શ્રી-
મંત સરકાર સંભાળી રાવ મહારાજને આપવામાં આવી છે જેઓ
હાલના જમાનાને યોગ્ય પ્રજાને કેળવણી આપી તેમજ રાજકાર્-
માં માહોતગાર કરી જોડતા સુધારા દાખલ કરી સર્વ રાજ્યો
કરતાં પ્રજાના વધારે પ્રીતિપાત્ર બનાવતા જાય છે.

પ્ર. મરેઠી રાજ્યની ચઢતીના કાળ કહો ?

ઉ. એમનું લશ્કર ને ઘોડા કેળવાયેલા હતા. (૨) ઘોડા ઉપર ઝાઝો
સર સમાન નાખતા નહિ. (૩) લશ્કરની ગોડવણ કરવામાં ચા-
લાક હતા. (૪) પહાડી મુલક ને ઘાટોના ભોમીઆ હોવાથી સંતાઈ
જવામાં આવતા હતા (૫) પ્રસંગ આવે નાશી જતા હતા (૬)

દ્વજો કરવામાં પાછા હઠતા નહિ, (૭) રાજ્ય અને લશ્કર ધર્મભી-
માની તથા સ્વદેશભિમાની હતાં, (૮) એશઆરામી વ્યભિચારી કે દારૂડીઆ નહતા. (૯) તાબાની રહ્યત પર જીલમ કરતા
નહિ. (૧૯) મુલકનો ખંદોબસ્ત કરવામાં તથા ન્યાય આપવામાં
દોંશીઆર હતા.

પ્ર૦ પેશ્વાઈ તથા મરેડી રાજ્યની પડતીના કારણ કહો.

ઉ૦ (૧) શિવાજી પછીના રાજા દારૂડીઆ તથા વ્યભિચારી નીકળ્યા.
(૨) પોતાના રાજ્યનો બધો કારભાર પેશ્વાઈને સોંપ્યો (૩)
સરદારો કુસંપ કરી માંહો માંહે લગ્યા (૪) મરેડી રાજ્યઓ
અભણ હતા (૫) છેલ્લા રાજ્યઓમાં દેશભિમાન નહિ હેવાથી
રાજ્યલોભને લઈ અંગ્રેજોને શરણે ગયા.

પ્ર૦ ઔરંગઝેબ અને શિવાજીએ મુકાબલો કર્યો.

ઉ૦ (૧) યુદ્ધકળા, રાજનીતિ, દ્રઢતા, ચંચળાઈ અને પ્રપંચ કરવામાં
બંને સરખા હતા.

(૨) ઔરંગઝેબ કરતાં શિવાજીએ પોતાના લશ્કરમાં ધાર્મિક
જુરસો વધારે દિપન્ન કર્યો તેથી શિવાજીના મરણ પછી તેનું રાજ્ય
બળવાન થયું પણ ઔરંગઝેબના મરણ પછી મોગલાનું રાજ્યની
પડતી થઈ. (૩) ઔરંગઝેબ જીતાયલી પ્રજાપર જીલમ કરી અ-
પ્રિય બનતો ત્યારે શિવાજીએ શરણુ આવેલી પ્રજાપર પ્રેમ બતાવી
સારી રાજ્ય વ્યવસ્થા કરી પ્રજાને સંતોષ આપ્યો.

(૪) ઔરંગઝેબને મુસલમાન ધર્મનું અભિમાન હતું, તેજ પ્રમાણે
શિવાજીને હિંદુધર્મનું અભિમાન હતું.

(૫) શિવાજી પોતાના લશ્કર અને સરદારો ઉપર વિશ્વાસ રાખી

તેમને સ્વતંત્ર અધિકાર સોંપતો; અને સારું કામ કરનારની કદર કરી
હિંચી પાયરીએ ચઢાવી માન મરતખો વધારતો. ત્યારે ઔરંગઝેબ
પોતાના સરદારો અને લશ્કર તરફ અવિશ્વાસથી જોઈ તેમના કામની
દેખરેખ રાખવા છુપા જાસૂસો રાખતો તથા કોઈ સરદારની વધતી
જતી સત્તા સાંખી શકતો નહિ તેથી સરદારો તેના હુકમને ન
ચાલેજ અમલ કરતા. (૬) શિવાજીનું લશ્કર ઓછું કસાયલું પણ
હિમંગી, ચાલાક, સ્વદેશાભિમાની, નિમકહલાલ અને પોતાના
માલીકની આજ્ઞા માન્ય કરી કામ કરવા તત્પર રહેતું. ત્યારે
ઔરંગઝેબનું લશ્કર કસાએલું પણ આજસુ મોજીલું, વિષધી અને
નિમકહરામ બની પોતાના સરદારની આજ્ઞાનો અમલ કરવામાં
બેદરકાર હતું.

કંપનીઓની હકીકત

- ૩૦ યુરોપીયન પ્રજાને હિંદમાં આવવાનું કારણ કહો.
- ૬૦ હિંદુસ્તાનની દોલતથી મોહ પામી તેમજ હિંદુસ્તાનનો માલ યુરો-
પમાં મોંઘો વેચાતો હોવાથી યુરોપીયન પ્રજાને હિંદ સાથે બારોબર
વેપાર કરવાનો વિચાર થયો. આ દેશની શોધમાં રપેનનાં રાજાની
મદદથી કોલમ્બસે ઇ. સ. ૧૪૯૨માં અમેરીકા શોધી કાઢ્યો, તેમાં
રપેનના રાજાને ઘણું લાભ લાભ થયો તેથી પોર્ટુગાલના
રાજાએ હિંદની શોધખોળ માટે જુદા જુદા વહાણવટીઓને મો-
ક્ષ્યા તેમાંનો વાસ્કોડગામા ઇ. સ. ૧૪૯૮માં પહેલવહેલો કાલીકટ
બંદરે ઉતર્યો અને આ દેશ સાથે પહેલવહેલો પોર્ટુગીઝોએ વેપાર
શરૂ કર્યો. ત્યારપછી વલંદા, અગ્રેજ ફ્રેંચ વગેરે પ્રજાઓ આવી.

પ્ર૦ પોર્ટુગીઝની તવારીખમાં જાણવા લાયક હકીકત કહેા.

ઉ૦ તે લોકોનો પહેલો સરદાર વાસ્કોડાગામા હિંદમાં આવ્યો, પણ આરમ્બ અને મુર વેપારીની શિખવણીને લીધે કાલીકટના રાજા ઝામેરીન સાથે અણુજનાવ થયો, તેથી પહેલી સફરમાં જોઈએ તેવો લાભ મેળવી શક્યો નહિ. ફરીથી ઇ. સ. ૧૫૦૨ માં આવી કાચીન અને કાનાનોરના રાજા સાથે મળી ઝામેરીનને હરાવ્યો ત્રીજી સફર તેણે ૧૫૨૪માં કરી. તે ઇ. સ. ૧૫૨૭માં કાચીનમાં મરણ પામ્યો. તેની બીજી સફરથી તેણે વેપારની સાથે રાજ્ય મેળવવાનો આરંભ કર્યો તેનો બંદોબસ્ત કરવા મટે અલ્મોડાને ૧૫૦૩માં અને ૧૫૧૦માં આદમુકર્કને ગવર્નર તરીકે મોકલ્યો.

પ્ર૦ પોર્ટુગીઝ પ્રજાની પડતી થવાનાં કારણો કહેા?

ઉ૦ તેમણે જતાએલી હિંદી પ્રજા ઉપર ધર્મને બહાને જીલમ કર્યો તેથી બીજા જે યુરોપીયન પ્રજા વેપાર કરવા આવી તેમનાપર અદેખાઈ કરી ફક્ત આદમુકર્કક એકલાએજ પોતાના તાખાની હિંદુ તથા મુસલમાન પ્રજાને સુખ આપ્યું, હાલમાં હિંદમાં તેમને તાબે દીવ દમણ ગોવા એ ત્રણ સંસ્થાન છે.

પ્ર૦ વલંદા લોકોની જાણવા લાયક હકીકત કહેા.

ઉ૦ આ લોકોનો હોટમાન સરદાર ઇ. સ. ૧૫૨૪માં હિંદમાં આવ્યો તેમણે ચિન્સુરા, મજલીપટ્ટણ તે બાલાસોરમાં પેતાની વખાર નાખી વેપાર ચાલુ કર્યો તેમનો હિંદ કરતાં મસાલાના દ્વીપમાં વધારે વેપાર ચાલતો હતો. મસાલાના દ્વીપમાં અંગ્રેજ પ્રજાની સાથે અણુજનાવ થયો અને તેમણે ૧૬૨૩માં આંબેયનમાં ૬ અંગ્રેજોને તેમના નાકર ચાકરો સાથે માર્યા તેથી તે બાબત કંટાળક પૈસા આપી.

અંગ્રેજોનું મન મેળવી પોતે હિંદનો વેપાર છોડી દઇ મસાલાના દ્વીપમાં વેપાર ચલાવવા લાગ્યા. તેમનું છેલ્લું થાણું ચિનસુરામાં હતું તે ઇ. સ. ૧૭૫૬માં દલાઇવે જીતી લીધું. હાલમાં હિંદુસ્તાનમાં તેમાંનું એક થાણું નથી.

પ્ર૦ અંગ્રેજોના વેપાર સંબંધીની જાણવા લાયક હકીકત કહેો ?

ઉ૦ હિંદુ સાથે વેપાર ચલાવવા પહેલાં વહેલી ઇંગ્લાંડમાં રાણી ઇલીઝાબેથના સમયમાં ઇ. સ. ૧૬૦૦ માં ઇસ્ટ ઇન્ડીયા 'કંપની' ઇલી થઇ તે સમયમાં હિંદમાં પોર્ટુગીઝ અને વલંદાની સત્તા જળવાન હતી. ઇ. સ. ૧૬૧૫માં સરટોમસરોને જહાંગીર આદશાહના દરબારમાં કંપનીની વેપાર સંબંધી હકક અપાવવા મોકલ્યો હતો. આ પ્રજાએ પોતાની વખાર સુરતમાં નાખી વેપાર શરૂ કર્યો પણ શિવાજીએ ઇ. સ. ૧૬૬૩ અછે ૧૬૭૦માં સુરત છુટ્યું તેથી તેઓ પોતાની વખાર મુંબાઇમાં લઇ ગયા વળી ઇ. સ. ૧૬૩૬માં ચંદ્રગીરીના રાજા પાસેથી જમીન વેચાણ રાખી ફોર્ટ સેન્ટજ્યોર્જ (મદ્રાસ) વચાવી પૂર્વકીનારે વેપાર ચલાવવા લાગ્યા ઇ. સ. ૧૭૦૦ માં સુટાન્ટી ગોવિંદપુર અને કલકત્તા (ફોર્ટ સેન્ટવિલાયમ) માજીમ પાસેથી વેચાણ રાખી બંગાળામાં વખારો નાખી ૧૬૫૦, ૧૬૫૫ ૧૬૯૮માં બીજી કંપનીઓ ઇલી થઇ પણ અંગ્રજ જતાં ઇ. સ. ૧૭૦૯માં તે બંધી જોડાઇ જઇ 'યુનાઇટેડ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની'ના નામથી વેપાર ચલાવવા લાગી. તે વખતે બીજી યુરોપીયન પ્રજા કરતાં ફ્રેંચ પ્રજા અંગ્રેજ વેપારીઓ સાથે વધારે હનિકાઇ કરતી હતી. વેપારીની ચડસા ચડસીમાંથી અંતે પ્રજા રાજ્યની ચડસા ચડસી અને માંહોમાંહે લડી, તેમાં આખરે ફ્રેંચો પરાજય પામ્યા અને અંગ્રેજો જિતી થયા અને હિંદ સામ્રાજ્યના માલીક બન્યા.

પ્ર૦ ફ્રેંચ પ્રજાની જાણવા લાયક હકીકત કહેા.

ઉ૦ આ લોકની ઇ. સ. ૧૬૦૪માં પહેલવહેલી કંપની ઉભી થઇ ત્યાર પછી ૧૬૧૧-૧૫-૪૨-૪૪માં બીજી કંપનીઓ ઉભી થઇ પણ તે બધી ઇ. સ. ૧૭૧૮માં જોડાઈ ગઇ. તેમનાં વેપારનાં મુખ્ય સ્થાન પાંડેચરી, દાલીટ યાનાન, માહિમ અને ચંદ્રનગર હતાં. આ પાંચ થાણાં ઇ. સ. ૧૭૬૧ની સંધીથી હજુ પણ તેમના કબજામાં છે. આ લોકો ઇ. સ. ૧૭૬૮થી વેપાર બંધ થાય.

પ્ર૦ આ પ્રજાઓ શિવાય બીજી કાષ્ઠ પ્રજાઓએ હિંદ સાથે વેપાર ચલાવ્યો?

ઉ૦ ડેન લોકોની ઇ. સ. ૧૬૧૨ અને ૧૬૭૦માં બે કંપનીઓ થઇ તેન મણે ત્રાંકવીબાર, શ્રીરામપુર અને પોર્ટોનોવોમાં પોતાની વખ રો કરી તે થાણાં ઇ. સ. ૧૮૪૫માં અંગ્રેજોએ લેવાતાં લીધાં ઇ. સ. ૧૭૨૩માં એસ્ટેન્ટ શહેરમાં કંપની ઉભી થઇ પણ તેણે ઇ. સ. ૧૮૩૦માં દેવાળું કાઢ્યું, સ્વીડનમાં ઉભી થયેલી કંપનીએ હિંદ સાથે વેપાર ચલાવ્યો નથી, કેટલી કંપનીઓ રાજાના નામથી વેપાર ચલાવતી તેથી રાજ્યના માલિક પણ રાજા જ ગણાય. અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ કંપનીઓ પોતાના નામથી વેપાર ચલાવતી જે મુલક મેળવતા તે પોતાનો ગણાવે.

અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ સત્તા

હિંદમાં અંગ્રેજ સત્તા.

પ્ર૦ હિંદમાં અંગ્રેજ રાજ્યની શરૂઆત થઇ તે વખતની હિંદની રાજકીય સ્થિતિની હકીકત કહેા.

ઉ૦ હિંદમાં અંગ્રેજ રાજ્યનો આરાદમાં સૌમાં મધ્ય ભાગે આરંભ થયો તે વખતે તેમનું મદ્રાસમાં અને પોતાનું પાંડેચરીમાં થાણું હતું,

અન્ને પ્રજા કેટલોક વખત સંપત્તી રહી પણ પાછળથી કુસંપ
થતાં ફ્રેંચ સત્તા બાંગી પડી અને અંગ્રેજોને બળવાન થયા. ઔરંગ-
જેબના મરણ પછી દક્ષિણ સ્થિતિ થયો હતો. આ સમયે નિજામ,
કર્ણાટક, મહીસુર, ત્રિચીનાપલ્લી અને તાંજાવર મુખ્ય રાજ્ય હતા.

અંગ્રેજોને ફ્રેંચો સાથે કર્ણાટકનો પહેલો વિગ્રહ થયો તેની ટુંક
હકાકત હશે.

ઉં ફ્રેંચ અને અંગ્રેજ વચ્ચે યુરોપમાં લડાઈ થઈ તેથી દિંદમાં પણ
આ લેઉ પ્રજા વચ્ચે લડાઈ થઈ. આ વખતે અંગ્રેજ સરદાર ક્લાન્
ધવ અને ફ્રેંચ સરદાર ક્લે હતા ઇ. સ. ૧૭૪૬માં લોમોર્દોનેસ
નામના ફ્રેંચ સરદારે અંગ્રેજોનું મદ્રાસ જીતી લીધું પણ લોમોર્દોનેસ
કેટલાક રૂપિયા લઈ અંગ્રેજોને પાછું સોંપ્યું તે વાત દુષ્કેને ગમી
નહિ, તેથીતેણે મદ્રાસ ફરીથી કબજે કરી અંગ્રેજોના ફોર્ટ સેન્ટોવીડ
કિલ્લા પર હલ્લો કર્યો પણ અંગ્રેજોને નવી મદદ આવી પહોંચવાથી
જીતાયું નહિ, અને ક્લાન્ધવ તથા લોરેન્સે નવી મદદનેલઈ પાંડીચેરીપર
હલ્લો કર્યો પણ જીતાય તેવું નહિ લાગવાથી પાછા ફર્યા આ વખતે
તાંજાવરની ગાદી માટે બે ભાઈઓ લડતા હતા તેમાંના એકને મદદ
કરવાથી અંગ્રેજોને દેવીકાટા મળ્યું. ઇ. સ. ૧૭૪૮ પછી યુરોપમાં
સલહ થવાથી અહીં પણ લડાઈનો અંત આવ્યો. આ વિગ્રહ કર્ણા-
ટકના પહેલા વિગ્રહના નામથી ઓળખાય છે તે ઇ. સ. ૧૭૪૬ થી
૧૭૪૮ સુધી ચાલ્યો.

અંગ્રેજો કર્ણાટકના બીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉં આ વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૭૪૮થી ઇ. સ. ૧૭૫૪ સુધી ચાલ્યો. અંગ્રેજ
અને ફ્રેંચો પોતપોતાની સત્તા સ્થાપન કરવા માટે દેશી રાજ્યોનો
પક્ષ પકડી એકબીજા સાથે લડવા લાગ્યા, ૧૭૪૮માં હૈદરાબાદનો નિઝામ

અને અર્કોટનો નવાબ મરણ પામતાં બંને ગાદીઓને માટે નવા હકદાર ઉભા કર્યા. નિજામે નાસીરજંગ સામે મુજફ્ફરજંગ અને અર્કોટના નવાસ અનવરુદ્દીન સામે ચંદાસાહેબને ઉભો કર્યો, અંગ્રેજો નવાબ અનવરુદ્દીનના પક્ષમાં હતા તેથી ફ્રેંચો નિજામ તથા ચંદાસાહેબે ઇ. સ. ૧૭૪૯માં અંબુરની લડાઈમાં નવાબને મર્યો અને ચંદાસાહેબને ગાદીએ બેસાડ્યો. ચંદાસાહેબ પાંડીચેરીની આબુ બાબુનાં ૮૧ ગામ ફ્રેંચોને આપ્યાં અનવરુદ્દીનનો પુત્ર ત્રિચીનાપલ્લીમાં બરાઇ બેઠો. ફ્રેંચ સરકાર ખુસ્તીએ નવાબનો જીજીગઢ જીતી લીધો અને નિઝામ નાસીરજંગને ત્રિચીનાપલ્લી આગળ હરાવી મુજફ્ફરને ગાદી આપી પણ મુજફ્ફરજંગને કોઇએ મારી નાંખવાથી તેના બાઈ સલાબતજંગને ખુસ્તીએ ગાદીએ બેસાડ્યો. તેણે ફ્રેંચોને ઉત્તર સરકાર તથા મહલીપટ્ટન આપ્યાં આવી રીતે દક્ષિણમાં ફ્રેંચ સત્તા મજબુત થઇ.

પ્ર० અર્કોટના ઘેરા વિષે શું જાણો છો ?

ઉ० ફ્રેંચોએ પોતાના પક્ષવાળાઓની સારી રીતે સેવા બજાવી પણ અંગ્રેજો કંઈ કરી શક્યા નહોતા. તેમનો મિત્ર દોસ્તઅલી ત્રિચીનાપલ્લીમાં ઘેરાયો હતો, તેથી ત્રિચીનાપલ્લીનો ઘેરા ઉઠાવવાની દોસ્તઅલીને ઊઠાવવા નિયત કરતા હતા. આ વખતે કંપનીના કારકુનના કામમાંથી છુટા થઇ દરકરી ખાતામાં થોડા વખતથી દાખલ થયેલા કલાઇવે ત્રિચીનાપલ્લીનો ઘેરા ઉઠાવવાની યુક્તિ શોધી કાઢી તેણે પોતાના ગ્રૂ હોરેન્સને કહ્યું કે આપણે ચંદાસાહેબના રાજધાની અર્કોટને ઘેરા ઘાલીએ તો ચંદાસાહેબ ત્યાંથી ઘેરા ઉઠાવી રાજધાનીનો બચાવ કરવા આશી. આ યુક્તિ બધાને પ્રસંદ પડવાથી ૨૦૦ ગોરા ને ૩૦૦ દેશી મળી ૫૦૦ માણસનું લશ્કર આપી

કલામવને મોકલ્યો. કલામવે સહેલાઈથી અર્કાટ કમળે ક્યું. આ બાબતથી ચંદા સાહેબને ખચર પડતાં પોતાના દીપરા રાજ સાહેબને ૧૦૦૦૦ માણસનું લશ્કર લઈ મોકલ્યો, તેણે શહેરને પર દિવસ ઘેરા લાલ્યો પણ કાંઈ વળ્યું નહિ, કલામવને નવી મદદ આવી પહોંચતા તેણે રાજ સાહેબ સાથે લડાઈ જોડી તેમાં રાજ સાહેબ હાર્યો ૪ સ. ૧૭૫૧ કલામવે તેની પુંદ પકડી આર્ન ક્વારે પાક, બાહુર વગેરે સ્થળોએ તેને હરાવી તેના લશ્કરની પાયમાલી કરી અંગ્રેજોની ચઢતી કરી અને નવાબ દોરને અલ્લીને છુટો કર્યો આ જીત થતા પછી અંગ્રેજોની ચઢતી થઈ અને ફ્રેંચોની પડતી થઈ. કલામવ ૧૭૫૨માં વિલાયત ગયો ત્યાં ધણું મન પામ્યો. ફ્રેંચ સરદાર દુધ્લેને ફ્રેંચ સરકારે પછો બોલાવી લીધો ૪. સ. ૧૭૫૪ તે ત્યાં અપમાન પામી ૪. સ. ૧૭૬૩માં મરણ પામ્યો તેની જગાએ ગેઠ્યું નામના શાંત પ્રકૃતિના માણસને મોકલ્યો તેણે ૪. સ. ૧૭૫૪માં અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી પણ તે જાઓ વખત નહિ ટકતાં ફરીથી લડાઈ થઈ તે કર્ણાટકનાં ત્રીજા વિઘ્નદાસનામથી ઓળખાવ છે.

પ્ર૦ કર્ણાટકના ત્રીજા વિઘ્નદાસી હુંક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ફ્રેંચ ગવર્નર ગેઠ્યુની જગાએ લાલી નામનો ફ્રેંચ સરદાર ગવર્નર થઈને આવ્યો તે અવિચારી ને ઉતાવળી બોલતો. તેણે આવીને તરત જ દેવીદ ગિલ્લો જીતી લીધો, ને અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા તબવીજ કરવા મોકલ્યો. તેણે અવિચારથી જિમના ગાંધીમાંથી બુસીને બોલાવી લઈ પોતાની સત્તા ઓછી કરી અને અંગ્રેજો સાથે લડાઈમાં વિજય મળ્યો નહિ. વાદેસસની લડાઈમાં ૪. સ. ૧૭૬૦માં સર આયરકુટે લાલી તથા બુસીને હરાવ્યા અને કર્નલ ફાર્ડે ઉત્તર સરકાર તથા

મજ્જીપટ્ટણુ જીતી લીધાં ને સરકુકે જીજી તથા પાંડેચેરી પણ જીતી લીધાં છેવટે ૧૭૬૧માં ની સલાહથી તેમને પાંચ થાણા પાછા આપ્યાં, જે હાલ પણ તેમના કબજામાં છે.

બંગાળામાં અંગ્રેજી સત્તા.

- પ્ર૦ અંગ્રેજી અમલ સ્થાપતા પહેલાંની બંગાળાની હકીકત કહેા !
- ઉ૦ મોગલાઈની પડતીના વખતમાં મુર્શિદાબાદના નામના સરદારે બંગાળામાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપી મુર્શિદાબાદમાં પોતાની રાજધાની કરી. આ વખતે કાસીમ બજારમાં અંગ્રેજ, ફ્રેંચ અને વલંદાની વખાર હતી. અંગ્રેજો કલકત્તામાં ફ્રેંચો ચંદ્રનગરમાં અને વલંદા ચિન્સુરામાં મુખ્ય વેપારનું સ્થળ રાખતા હતા. આ નવાખ ઇ. સ. ૧૭૪૦ માં મરાઠા પામતાં તેની જગાએ અલોવર્દાઈમાં નવાખ થયો તેને અંગ્રેજો સાથે સારો મેળાપ હતો. મરાઠાના હુમલાથી અંગ્રેજી વખારોનું રક્ષણ થવા માટે કલકત્તાની આજુબાજુ ખાંધ ખોદવાની અંગ્રેજોને આપી હતી એની પછી એનો પાત્ર સુરાજહૌદલા ઇ. સ. ૧૭૫૬ માં નવાખ થયો તે બિહત, મુખ્ય અવિચારા હોય અંગ્રેજોની અદેખાઈ કરતો હતો.
- પ્ર૦ આ નવાખને અંગ્રેજો સાથે દુશ્મનાવટ થવાનું કારણ કહેા.
- ઉ૦ નવાખને રમ્યતમાં કીશનલાલ નામનો માણસ નવાખથી નારાજ થઈ અંગ્રેજોને આશ્રયે ગયો હતો તેને નવાખે પાછો માગ્યો તે આપ્યો નહિ કલકત્તામાં પોતાની કોટડીની આજુબાજુ કોટ બાંધતા હતા તે અટકાવવા નવાખે કહ્યું પણ માન્યુ નહિ તેથી નવાખે ગુસ્સે થઈ અંગ્રેજી માલની કોટડીઓ લુંટી. આ વખતે કેટલાક અંગ્રેજો નાશી છુટ્યા પણ ૧૪૬ અંગ્રેજો પકડાયા તે બધાને પકડી લાવી

એક અંધારી ફોટીમાં પુર્યા તેમાં હવા અજવાળાની તાણને લીધે તેમજ ઉનાળાની સખત ગરમીથી તથા પાણી નહી મળવાથી એક રાતમાં ૧૨૩ મરણ પામ્યાં ફક્ત ૨૩ માણસ અધમુઆ ની-ળ્યાં આ બનાવ કલકત્તાના 'કારાગૃહ' ના નામથી ઓળખવામાં આવેછે.

પ્ર૦ આ વેર અગ્રેજોએ કેવી નીતે વાળ્યું ?

ઉ૦ આ બાબતની મદ્રાસ ખબર પહોંચતાં કલાઇવ પગ રસ્તે અને વોટસન દરિયા રસ્તે કલકતે આવી પહોંચ્યા અને કલકત્તા જમજે ક્યુ. નવાબ ઉપર સ્વારી કરવા વિચાર કર્યો પણ પોતે ફાતી શકી-શું નહી એમ સમજવાથી કલાઇવે નવી યુક્તિ શોધી કાઢી.

પ્ર૦ કલાઇવે નવાબને પરાજય કરવા શો ઉપાય કર્યો ?

ઉ૦ નવાબને સેનાપતિ મીરાજપુર હતો તેને રાજ્ય આપવાની લાલચે નવાબના પક્ષમાંથી પોતાના પક્ષમાં લોધો, વળી નવાબની જીલમી રાજ્યસત્તાથી કંટાળી જઈ જગત શેઠ, ખજાનચી રાયદુલ્લામ વગેરે ફેટલાહ માણસો કલાઇવને આવી મળ્યા, અને મીરાજપુરને ગાદી મળે અમુક રકમ કંપનીને આપવી, આઠરાવ ચાલતો હતો તેવામાં નવાબને દલાલ અમીચંદ આવી ચઢ્યો તેણે કાવતુ છાનું રાખવા માટે સેંકડે પાંચ ટકા દલાલોના માગ્યા, જે રકમ ત્રીસ લાખ રૂપીઆ જેટલી થતી હતી, કલાઇવે તેને જીલ્લો હસ્તાવેજ કરી શાંત પાડ્યો અને પછીથી લગાઈનું કારણ ઉભું કરવા માટે ફ્રેંચના ચંદ્રનગર ઉપર હુમલો કરી તે શહેર લઈ લીધું- આથી નવાબે ગુસ્સે થઈ લગાઈ શરૂ કરી બન્નેનાં લશ્કર ખાસીના મેદાનમાં એકઠાં થયાં ઇ. સ. ૧૭૫૭

પ્ર૦ ખાસીના યુદ્ધનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ નવાબ સુરાજદૌલા પાસે ૫૦ હજાર માણસનું લશ્કર અને ૫૦ તોપો હતી કલાઇવ પાસે ફક્ત ત્રણ હજાર માણસ અને આઠ તોપો હતી

કલાષ્ટવે પોતાને માટે ઉચી અને ઝાડોની ઘટાવાળી જગા પસંદ કરી હતી. એવામાં માવડું થવાથી નવાખનો દાડગોળો પીગળીને નકામો થયો, પણ કલાષ્ટવનો દાડગોળો પીગળી ગયો નહિ. જે વખતે નવાખનાં માણસો ખાવા પીવા તથા નહાવા ધોવાની ખટપટમાં પડ્યાં હતાં તે વખતે કલાષ્ટવે તેમના ઉપર એવીંતા છાપો માર્યો. નવાખનાં માણસો નિમકહલાજ સનાપતિ મીરમહમદ મરાયો, અને મીરજીર નિમકહરામ થઇ કલાષ્ટવના પક્ષમાં લગી ગયો તેથી નવાખનું સૈન્ય હાર્યું. નવાખ રણક્ષેત્રમાંથી નાશી ગયો તેણે મીરજીરના પુત્ર મીરાને પકડી મારી નાખ્યો અને સરત મુજબ મીરજીરને ગાદીએ બેસાડ્યો ઈ. સ. ૧૭૫૭.

પ્ર૦ મીરજીરના સમયમાં જાણુવા લાયક હકીકત કહેા.

ઉ૦ પ્રથમના ઠરાવ મુજબ મીરજીરે પોતાના મદદગાર અંગ્રેજ અમલદારો તથા કંપનીને નાણાં આપવા ખજાનાની તપાસ કરી, પણ તે પુરાં થાય તેટલાં ન હોવાથી દરેક ભાગે પડતાં નાણાં લઈ સંતોષ માન્યો, અને નવાખે કંપનીને તેજ વખતે કલકત્તાની આજુબાજુની ૮૮૨ ચો માઇલ જમીન આપી જે હાલ ચોવીસ પગરજાના નામથી ઓળખાય છે. જે વખતે આ વહેંચણી ચાલતી હતી તે વખતે નવાખનો દલાલ અમીચંદ આવ્યો અને તેણે પોતાની રકમ માગી, પણ કલાષ્ટવે જુઠો દસ્તાવેજ બતાવી એક પાઈ સરખી પણ આપી નહિ. તેથી તે બિચારો ગાંડો થઇ મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ કલાષ્ટવ જમીનદાર કેવી રીતે બન્યો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૫૭ માં મીરજીરે કંપનીને ચોવીસ પગરજાની વસુલાત લેવાનો હક આપ્યો તે હક દિલ્હીના બાદશાહ શાહ આલમને ઈ. સ. ૧૭૫૯ માં કલાષ્ટવને બક્ષીસ કર્યો, તેથી કલાષ્ટવ જમીનદાર થયો. આગળ જતાં આ બાબત ઇંગ્લાંડમાં વાંધો ઉઠતાં કલા-

મુવને તેના જીવનપર્યાંતનો હક આપી પછી તેનો કબજો કંપનાએ લેવાનો હતો. આથી ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં તે મુલક હંમેશને માટે કંપનાને મળ્યો.

પ્ર૦ મીરજીદરને પદ્મજી કરવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ મીરજીદર પાસેથી કંપનીના અમલદારે તેમજ કંપનીએ પુષ્કળ નાણાં કઢાવ્યાથી તેનો ખજાનો ખાલી થઈ ગયો. તેથી તેણે હિંદમાંથી અંગ્રેજોને કાઢવા માટે વલંદાની મદદ માગી; આ ખર્ચ કર્નલ ફ્રેડને મળતા જ ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં ચિન્સુરા ઉપર સ્વારી કરી તે સ્થળ કબજો કરી લીધું, મીરજીદર પોતાની ફોજનો પગાર પણ પુરેપુરો ચુકવી શકતો નથી. તેથી તે પદ્મજી કરી નવાખની જગા તેના ધનવાન જમાઈ મીરકાસમને આપી ઇ. સ. ૧૭૬૦ મીરકાસમને ગાદી મળ્યા બદલ અંગ્રેજોને ખરદવાન, મેદનીપુર અને ત્રિતાગોંગ પરગણાં આપ્યાં.

પ્ર૦ કલાઇવ બંગાળના પહેલો ગવર્નર ક્યારે થયો અને વિભાગત જતા અગાઉ તેણે શાં શાં કામ કર્યાં.

ઉ૦ કલાઇવની હોંશીયારી જોઈ કંપનીના ડિરેક્ટરોએ ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં તેને બંગાળનો પહેલો ગવર્નર નીમ્યો. આ વખતે વલંદા, ફ્રેંચો અને દિલ્હીનો બાદશાહ શાહઆલમ જોર પર હતો. કલાઇવે પ્રથમ શાહઆલમને પટણા આગળ હરાવ્યો, અને કર્નલ ફ્રેડ ચિન્સુરા આગળ વલંદાને હરાવ્યા, ફ્રેંચોનું મન્છલીપટણ લઈ લીધું. કલાઇવ ઇ. સ. ૧૭૬૦ માં વિભાગત ગયો, ત્યાં તેને ઘણું માન મળ્યું.

પ્ર૦ નવાખ મિરકાસમના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૬૦ થી ૬૩ સુધી રહ્યો. આ ચતુર, હોંશીઆર અને દાઝ જાણનારો હતો, તેણે મુશ્કિલાતથી રાજધાની બદલી મોંગીર

નામના નિર્ભય સ્થળમાં કરી અને સમરુ નામના આર્મીનીઅન સ દારને વાખી પોતાનું લશ્કર ફળવવા લાગ્યો તેણે લશ્કરને સારી રીતે ફળવી તૈયાર કર્યું નવાખ, સ્વતંત્ર થવાની દમ્બવાળા હેવાથી અંગ્રેજો સાથે લડાઈ કરવાનું દારણ શોધના લાગ્યો.

પ્ર૦ ગિરકાસમને અંગ્રેજોને સાથે લડાઈ થવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ કંપનનું રહાદારનું દાણ માફ હતું, પણ ફેટલોક વખત પછી કંપનીના નોકરો પણ દાણ આપવા લાગ્યા નહિ તેથી નવાખની ઉપજને નુકશાન થવા લાગ્યું. વળી પોતાની રમ્મયતના વેપારાઓ પાસે દાણ લેવાનું હેવાથી તેમનો માલ મોંઘો પડવાથી વેપારને ઘણું નુકશાન પહોંચવા લાગ્યું. આથી નવાખે ગુસ્સે થઈ રમ્મયતનું દાણ માફ કર્યું અને કારીમે અખરમાની અંગ્રેજી માલની કાઢીઓ હુટી આથી લડાઈ થઈ.

પ્ર૦ આ લડાઈનું શું પરિણામ આવ્યું ?

ઉ૦ અંગ્રેજોએ પ્રથમ પટણા પર સ્વરી કરી પટણા કબજે કર્યું. પણ પાછળથી મીરકાસમે છત્તી લઈ તેમાં પકડાએલા ૨૦૦ અંગ્રેજોની હતલ કરાવી. ઇ.સ. ૧૭૬૩ પણ મેજર આડમ્સે તેને ઘેરીઆ અને ઉધાનળા આગળ હરાવી મીરજીદરને બીજી વાર ગાદી આપી. મીર કાસમ નાશી અધોધ્યાના નવાખ સુબદૌલા પાસે ગયો. તે કાગળ લખી દિલ્હીના પાદશાહ શાહઆલમની મદદ માગી. પછી ત્રણે બાજુએ પટણા ઉપરી સ્વરી કરી. પણ મેજર મનરોએ બકસર આગળ ઇ. સ. ૧૭૬૩ માં હરાવ્યા તથા મેજર કનેકિ કાદપી આગળ ઇ. સ. ૧૭૬૫ માં સુબદૌલાને હરાવ્યો. શાહઆલમ શરણે આવ્યો, અને મીર કાસમ નાસી ગયો.

પ્ર૦ કલાઈવે ફરીથી ગવર્નર તરીકે આવીને શાં શાં કામ કર્યા ?

ઉં ઇ. સ. ૧૭૫૬ માં વીલાયતથી આવ્યો. તે વખતે મીરકાસમ વગેરેને ઠરાવી તાબે કર્યા હતા. બુટો મિરજાદર મરણ પામવાથી તેની જગ્યાએ તેના પુત્ર નજમઝોદલાને આપી હતી. આ વખતે કલાષ્ટ્રે અગત્યના કેટલાક સુધારા કર્યા. (૧) લશ્કરી નોકરોને બેવડું ભત્રું મળતું તે બંધ કર્યું (૨) લડાઈના ખર્ચ બદલ અયોધ્યાનાં નવાબ પાસેથી ૫૦ લાખ રૂપિયા લઈ તેના મુલક પાછો આવ્યો, (૩) કે.રા અને અલ્હાબાદ પ્રાંત દિલ્હીના બાદશાહને પાછા આપ્યા. (૪) સરકારી નોકરીના પગાર વધારી લાંચ લેતાં અટકાવ્યા (૫) ૬૦ લાખ રૂપિયા દિલ્હીના બાદશાહ શાહઆલમ-ને તથા તેટલીજ રકમ બંગાળના નવાબ નજમ ઝોદલાને આપવાની કરી બંગાળ, બહાર અને ઓડીયા પ્રાંતની વસુલાત હઠક કંપનીને અપાવ્યો.

પ્ર૦ કલાષ્ટ્રની દિરાજસત્તા પદ્ધતિ વિષે શું જાણો છો ?

ઉં નવાબે વસુલાતનો હક કંપનીને આપી ફૈજદારી હક પોતે રાખ્યો આથી કારબાર ચલાવવામાં ઘણી અડચણ પડવા લાગી તેથી નવાબને ૬૦ લાખનું પેન્સન બાંધી આપી ફૈજદારી સત્તા પણ કંપનીએ લીધી. એ પ્રમાણે કલાષ્ટ્રે બંગાળમાં બે અધિકાર (કંપની તેમજ નવાબનો) ઠરાવેલા હોવાથી તે દિરાજ સત્તા પદ્ધતિ નામથી ઓળખાઈ.

પ્ર૦ કલાષ્ટ્રે છેલ્લી વખતમાં સ્વદેશ જતાં અગાઉ ક્યા ક્યા સુધારાકર્યા ?

ઉં કંપનીના નોકરો લાંચ લેતા હતા તથા રમ્યતના ઉપર જુરમ કરતા હતા તે અટકાવી નોકરના પગાર વધાર્યા (૨) મુલકી અને લશ્કરી ખાતામાં સુધારો કર્યો (૩) લશ્કરી સિપાઈઓને બેવડું ભત્રું મળતું હતું તે બંધ કર્યું. આ શિવાય બીજા પણ કેટલાક સુધારાઓ કરી આ અંગ્રેજી રાજ્ય સ્થાપક વીરનર ઇ.સ. ૧૭૬૭

માં રવદેશ ગયો, ત્યાં તેને ઘણું માન મળ્યું, તથા માન દાખલ રત્ન જડીન મુકની તલવાર અક્ષીમ આપી, પણ તેના ફેટલાક દુશ્મનોએ ખોટા આરોપ મુઠી તેની ઉપર કામ ચલાવ્યું તેમાં તે નિર્દોષ ઠારી, પણ છેવટે તે આપઘાત કરી ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં મરણ પામ્યો.

મહેસુરમાં અંગ્રેજ સત્તા.

પ્ર૦ અંગ્રેજોના મહેસુરમાં પણ પેસારો થતા પહેલાં ત્યાંની રાજ્ય-નીતિનું વર્ણન કરે.

ઉ૦ મહેસુરમાં કૃષ્ણરાવ નામે હિંદુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને નંદરાજ નામે પ્રધાન હતો. રાજામાં રાજ ચલાવવાની સત્તા નહિ હોવાથી રાજાને ફેટલું વર્ષાસિન આપવું કરી નંદરાજે રાજ્ય પો-કળજે લીધું. નંદરાજની ફોજમાં ફતેહ મહમદ નામના તોફર હતો. તેને હૈદર અને શાયાશઅલી નામના બે પુત્ર હતા. ફતેહમહમદના પછી શાયાશઅલી નોકરીમાં દાખલ થયો અને પછી તેણે ફેટ-લોક વખતે હૈદરને પણ નોકરીમાં દાખલ કરાવ્યો. તે બહાદુર, ચંચળ, પણ હુંટારો અને લુચ્ચો હતો તે પોતાની હોંશિયારાથી ઉંચી પાયરીએ ચઢ્યો. અને છેવટે નંદરાજને ગાદીએથી ઉતારી મુકી મહેસુરનો રાજા થયો. ઇ. સ. ૧૭૬૧

પ્ર૦ હૈદરના સમયની જાણવા લાયક લોકોત કહેા.

ઉ૦ (૧) બેદતુર અને કાલીકટ વગેરે લુટી ઘણું ધન એકઠું કર્યું.

(૨) એના ઉપર માધવનાથ પેશ્વાએ ૧૭૬૫-૬૭-૭૨ માં સ્વા-રીઓ કરી દંડ તરીકે પુષ્કળ નાણું મેળવ્યું.

(૩) અંગ્રેજ મુલકમાં લુટફાટ ચલાવી માટે અંગ્રેજો સાથે તેને ૧૭૬૭ થી ૧૭૬૯ સુધી લડાઇ થઇ. જે મહેસુરના પહેલા

વિચરના નામથી જાળખાય છે. તેમાં ચાંદમ, ત્રિનોમાલી અને અંબુર આગળ દાર થઈ અને મદ્રાસ મુકામે સલાહ થઈ.

(૪) અંગ્રેજીએ માહિમ આગળ તેનો ફટલોટ મુકક દખાવ્યો તેમજ હૈદર ઉપર કરાડા ચઢી આવ્યા ત્યારે કરાર મુજબ અંગ્રેજીએ તેને મદદ ન કરી તેથી લડાઈ થઈ. તે મહેસુરના ખાન વિચરના નામથી જાળખાય છે તેમાં પણ તેનો દાર થઈ અને ચાલતા વિચર ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં તેનું મરણ થયું. તેની પછી તેનો પુત્ર ટીપુ ગાદી ઉપર આવ્યો.

અ. ટીપુના વખતના અવસાન લાગે ખતાર ટોડો.

ઉ. (૧) હૈદરનો અહુર મુલો મૈસુ ખીલે ત્રિજી વતરી નાખ્યો પણ તેમાં નાંદિ શાવવાથી ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં મેંગલોર મુકામે સ. ૧૬ કરી.

(૨) ૧૭૮૪માં દુર્ગ અને દાનડા સ્વારી પર કરી ત્યાંના લાખ માલુમાને જોર બુલમથી મુસલમાન ધર્મ.

(૩) ૧૭૮૮માં અંગ્રેજીના નાયર લેખાને પરાણે મુસલમાન ધર્મ.

(૪) જે દાનડા નામ સ અંગ્રેજી માથું દાખા લાવે તેને દરક માથા દાદ પાચ રૂપિયા નામ અપવે.

(૫) ટીપુએ અંગ્રેજના મિત્ર ત્રાણોરના રાજા પર જંગ કારણે ચલાઈ કરી તેની મહેસુરના ત્રિજી વિચર શર થયો, તે ઇ. સ. ૧૭૯૦થી ૧૭૯૨ સુધી ચાલ્યો તેનાં શીમેગા, આરકના ને ત્રિ ગાદી આગળ ટીપુ હાર્યો તે મિરંમ પદ્મ આગળ ઇ. સ. ૧૭૯૨માં સલાહ કરી.

(૬) તીપુએ અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા માટે નેપોલિયન જે ના-
પાટ તથા કાબુલના બાદશાહ ઝમનશાહની મદદ માગી
તેથી હડાઇ થઇ ની મહેસુરના ચોખા શિયાના નામથી
ઓળખાવ છે ઇ. સ. ૧૭૯૯ માં તીપુ રાણુમાં પડગથી
લડાઇનો અંત આવ્યો.

ગવર્નરે

(૧) કલાકવ.....	૧૭૫૮	૧૭૬૭	વર્ષ	૯
(૨) હેરીવેરેસ્ટન.....	૧૭૬૭	૧૭૬૯	,	૨
(૩) જોન કાર્ટિયર...	૧૭૪૬	૧૭૭૨	,	૩
(૪) વોર્ન હોસ્ટંગ્સ ..	૧૭૭૨	૧૭૭૪	,	૨

પ્ર. હેરીવેરેસ્ટન વખતમાં જાણુના લાલક બનવ કહો.

ઉ. તેના વખતમાં હૈદર સાથે મહેસુરનો પહેલો વિગ્રહ થયો તે ઇ. સ.
૧૭૬૭ થી ૬૯ સુધી ચાલ્યો, તેમાં કર્નલ સ્મીથે અંગ્રામ, ત્રિને-
માલી અને અંબુર આગળ હૈદરને હરાવ્યો તેથી હૈદરે ૧૭૬૯ માં
મદ્રાસ મુઝમે સંતોષ કરી.

પ્ર. જોન કાર્ટિયરના વખતની જાણુના લાલક હકીકત કહો.

ઉ. અંગ્રેજ નોકરો રૈયત પર બુલમ કરતા, અંગાળામાં અચંદર ફુકાગ
પડ્યો તેથી ત્યાંની વસ્તીનો ડું લાગ મરણ પામ્યો.

પ્ર. વોર્ન હોસ્ટંગ્સના વખતમાં કયા કયા બનાવ બન્યા ?

ઉ. એ ડોંસીલનો વડો મેમ્બર હતો. તે કલાકવના જોવા લાગ્યો
હતો પણ લડાઈના કામમાં તેની બરાબરી કરી શકે તેમ નહતું,
તે અંગળના કારાગ્રહમાં પકડાયો હતો. કલાકવે અંગ્રેજ રાજ્યનો
પાયો નાખ્યો. તેના ઉપર હોસ્ટંગ્સે ઇમારત ચણી રાજ્યને આબાદ

કર્ચુ. ન્યાય અને વસુલાત ખાતાને જુના પાડી કલેક્ટરો અને જડજે નીમ્યા તથા પોલીસ ખાતામાં મુધારો કરી અને ૧૭૭૩ માં હિંદના રાજ્ય વહીવટ માટે રેગ્યુલેટિંગ એક્ટ થયો તથા ઇ. સ. ૧૭૭૪ થી તેને ગવર્નર જનરલના સત્તા મળી.

ગવર્નર જનરલ.

હેરિટિંગ હાકેમ આવીઓ, તેલિર કેર વર્ષ,	
જનરલ પદ પામ્યા પછી ઉપ-ચો ઉરમાં હર્ષ	૧
કાર્નવાલ તે પછી હવો, જાહનસોર સરદાર;	
વેલેરવી પછી આવીઓ, કાર્નવાલ બીજવાર.	૨
કામ ચલાવ્યું કોર્ટનું, ખાલોએ બે વર્ષ;	
મીન્ટો મેમ્બરાની પછી, જનરલ આમહરટ,	૩
વિલિયમ બેન્ટીક ઓક્લાંડ, એલનબરો હાડીંગ,	
હેલ્સીસી પછી હવો, શુરો સર કેનીંગ.	૪
એલ્જન લાન્સેસને, મેથો જનરલ સાર;	
નોર્થબ્રુક લીટન પછી, રીપન રહી વાર,	૫
રીપન હીડા રાજવી, સ્થાપકનો દેનાર;	
ડ્રીન હાદ્રમનો પછી, લે. સગલેન સરદાર.	૬
એલ્જન કર્નલ પછી, મિન્ટો હાડીંગ રાય;	
એમરફ્ટ રાહેબનો, હતો પુર્ણ પ્રતાપ.	૭

વોર્નહેસ્ટીંગ ૧૭૭૪—૧૮૮૫—૧૧

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતના મુખ્ય બનાવ કહો.

હ૦ (૧) રેગ્યુલેટિંગ એક્ટ (૨) નાણાં મેળવવાનાં અગ્રણ્ય કામ.

(૩) મરાઠી પહેલો વિગ્રહ (૪) મહેમુરનો ખીજો વિગ્રહ.

(૫) ટીપુ અને ફેકસનુ ખીજો. (૬) ફર્યાદ.

પ્ર૦ રેગ્યુલેટિંગ એક્ટ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ હિંદની રાજ્યવ્યવસ્થા માટે વિધાયતની પાર્લામેન્ટમાં એક કાયદો મંજૂર થયો તે રેગ્યુલેટિંગ એક્ટના નામથી પ્રસીદ્ધ છે તેમાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવ મંજૂર કર્યો.

(૧) કંપનીએ દર વર્ષે ચાર લાખ રૂપિયા ભરવા.

(૨) કલકત્તાના ગવર્નરને ગવર્નર જનરલને ઇલકાબ આપવો.
અને તેણે મુખર્જી તથા મદ્રાસના ગવર્નર પર અમલ ચલાવવો.

(૩) ગવર્નર જનરલને રાજ્ય કારભારમાં સલાહ આપવાને ચાર સલાહદોની ક ઉન્સીલ નીમવી.

(૪) કલકત્તામાં સદર અદાલત સ્થાપી એક મુખ્ય જડજ નીમી
તથા મદદગાર જડજો નીમવા.

(૫) જડજોની નીમણીક ઇંગ્લાંડનો રાજા કરે.

(૬) સરકારી અમલદારે કાઠ પણ માણસ પાસેથી લાંચ
અગર બક્ષીસ લેવી નહીં.

(૭) સરકારી તોફરોએ કાઠ પણ જાતનો ખીજો ધંધો કરવો
નહીં.

પ્ર૦ નાણાં મેળવવા ક્યાં ક્યાં અયોગ્ય કામ કર્યાં.

ઉ૦ કંપનીના ડિરેક્ટરોની નાણાંની ઉપર ઉપરી માગણીથી તેમજ તેની મદદગાર કાઉન્સીલરોમાંથી ફક્ત મી. જાવેદ સિવાયના બાકીના તથા (મી. ક્રાન્સીસ. જન કલેવરોંગ, કર્નલ મોન્સન) સામાયવાથી તેને અયોગ્ય કામ કરવાં પડ્યાં તેથી તેનો અમલ નિહાયો, અયોગ્ય કામો નાચે પ્રમાણે:-

- (૧) અંગાણા નવાણને ૬૦ લાખ રૂપીયાનું વર્ષાસન મળ્યું તેમાં ૪૪ લાખ રૂપીયા કરી ૧૬ લાખ બચાવ્યા.
- (૨) દીલ્હીના બાદશાહ શાદઆલમ પાસેથી કારા અને અલ્લાખાદ પાંત લઈ ૫૦ લાખ રૂપીયા માટે અયોધ્યાના નવાણને વેચી દીધા.
- (૩) અંગાણા, બદાર અને એ દીલ્હીની સનદ બદલે દર વર્ષે ૨૬ લાખ રૂપીયા બાદશાહને આપવા પડતા તે બંધ કર્યા.
- (૪) અયોધ્યાના નવાણ પાસેથી ૫૦ લાખ રૂપીયા લઈ નવાબનો પદ્મ લઈ મેહીકાળમાં નાશ કર્યો.
- (૫) મુગલોના પાળ ધૈર્યતનિહ કંપનાને ૨૨૦ લાખ રૂપીયા ખાંડની ખરવા હેરિંગ્સે સમારે આગી લે ન આપવાથી તેને ઉઠાડી મુકી વધારે ખંડણી લેવાની શરતે તેના ભત્રીજાને ગાદી આપી.
- (૬) અમર સિંહને મદદ કરવા નું લંહામાં મુકી અયોધ્યાની બેગમ પાસેથી જેટ જુલમની જોડ કરોડ રૂપીયા લીધા.

૩૦ રાહી પહેલાં વિગ્રહ વિષે શું બોલ્યો તે.

૩૦ પુત્રાની ગાદી માટે રાધોબાએ નારાયણરાવનું જીવ કાપવું પણ નાના-ફડનર્વસ વગેરે રસ્તેએ નારાયણરાવના દીકરાને મવાઈ માધવરાવ નામ જાણ કરાવી કારણે અપવા મડ્યો તેથી રાધોબાએ ગાદી મેળવવા કાપટી બેઠ આપવાની સરતે ઇ. સ. ૧૭૭૫ માં સુરત મુકામે મુંબઈ સરકાર સાથે મલાદ કરી પણ કલકત્તા સરકારે તે વાત ના પસંદ પડવાથી માધવરાવને મદદ કરવા લખ્યું અને ઇ. સ. ૧૭૭૬ માં પુરંધર મુકામે મલાદ કરી પણ માધવરાવ હેંચ ફેંચ રાખી લશ્કર મોકલાર કરે છે એવી કલકત્તા સરકારને ખબર મળતાં મુંબાઈના સરકારની સલાત કબુલ રાખી, મરેઠાએ મુંબાઈના લશ્કરને દરાવી. ૧૭૬૯ માં

વારગામ મુકામે ફાવતી શરયો કરાવી પણ કમલના સૈન્યના ઉપરી ગેદાદે આવી મરેડી સૈન્યને દરાબયું. આથી ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં સાલખામ મુકામે સલાહ કરી લડાઈ. અંત આણ્યો. આ વિગત ઇ. સ. ૧૭૭૫—૮૨ સુધી ચાલ્યો.

પ્ર૦ મેંસુરના બીજા વિગ્રહની ટુંક ઉપક્રાંત કહો.

ઉ૦ હૈદર ઉપર માલવાન પેશ્વા ચડી આવ્યો. ત્યાર શરત મુજબ મદદ કરી નહિ તથા માહીમ નજદીકનો ફટલો મુલક અંગ્રેજોએ દબાવ્યો તેથી હૈદરે લદાઈ જોડી શાઆતમાં ૧૭૮૦ માં પેનામ્બોક આગળ કર્નાલ બેટ્ટીને તથા ચીલાંબમ આગળ મર આચરકુટને ઇ. સ. ૧૭૮૧ માં હૈદરે દરાબયું પણ માહળથી મરકુટે ૧૭૮૧ પોટોનિવો પોલીનાર, આલીંગર અને ચીલાંબમ આગળ હમદરને દરાબ્યો તેવામાં ૧૭૮૨ માં ચિયતુ ની હમદરનું મન્ય થયું તેના પછી તેના પુત્ર ટીપુ ને લદાઈ ચાલુ રાખી પણ તેમાં નહીં હારવાથી ઇ. સ. ૧૭૮૪માં મેંગલાર મુકામે સલાહ કરી લડાઈનો અંત આણ્યો.

પ્ર૦ હેસ્ટિંગ્સ પર ચાલેલી ફરીયાદની ઉપક્રાંત કહો.

ઉ૦ ઘોંસીલના મેમ્બરોની શીખવણીથી નંદકુમાર નમના પાલણે હેસ્ટિંગ્સ ઉપર લાંચ લેવાનું તકોમત મુક્યું. પણ તેણે કોઈ કામમાં બોટો દસ્તવેજ જનાવેલો માલુમ પડવાથી તેને કાંની દીધી અને હેસ્ટિંગ્સના તકોમતનો મુકદ્દમો ઉડી ગયો ઇ. સ. ૧૭૮૫માં હેસ્ટિંગ્સ વિજાયત ગયો ત્યારે અયોધ્યાની બેગમ અને કશીના રાજા પાસેથી જોર બુલમથી નાણાં કઢાવ્યા બાદત કેસ ચલ્યો તેમાં તે દશ લાખ રૂપીઆ ખરચ કરી નિર્ણય ફરી છુટી ગયો પાછળથી તેને નાણાંની સારી મદદ ડીરેક્ટરોએ કરી.

પ્ર૦ ફેક્સના બીજા વિષે શું બણે છે?

ઉં હિંદની રાજ્ય વ્યવસ્થા માટે ફોક્સ નામના પ્રધાને બીજા ધડ્યું તેમાં નીચે પ્રમાણે કલમો હતી.

(૧) કંપની પાસેથી રાજ્યસત્તા લઈ ઇંગ્લેન્ડને સોંપવી

(૨) હિંદના કારભાર ચલાવવા ૧૬ રાજાસદેની ટ્રોસીલ નીમવી તેમાંના ૭ માણસ વેપાર કરે અને ૯ માણસ તેના કારભાર કરે પણ આ બીજા મજૂર થયું નહિં.

પ્ર૦ પીટના બીજા વિષે જણાવવા લાયક હકીકત કહે.

ઉં ફ્રાન્સના બીજામાં ફ્રેલોક વધારો થતાં હરી પીટનામના પ્રધાને બીજા મુક્યું ને પસાર થયું તેમાં નીચે પ્રમાણે કલમો હતી.

(૧) કલકત્તાની ટ્રોસીલમાંથી એક મેમ્બર કમી કરી મુંબઈ અને મદ્રાસના ગવર્નરને પણ એક એક ટ્રોસીલ આપવી.

(૨) હિંદના કારભાર પર દેખરેખ રાખવા માટે “ બોર્ડ ઓફ કંટ્રોલ ” નામની મંડળી સ્થાપવી. તેઓ તેઓ ડિરેક્ટરના કામ પર દેખરેખ ગણે. આ બીજા પાસ થયું.

લોર્ડ કાર્નવાલિસ ૧૭૮૬—૧૭૯૩-૭

હેસ્ટિંગ્સ સાહેબ ૧૭૮૫ માં ગિલાયત ગયા તે વખતે નવો ગવર્નર જનરલ આવતા સુધી “ પ્રેક્ટિસન સાહેબ ” ૨૦ માસ સુધી ગવર્નર જનરલનું કામ કર્યું, પણ તેમના વખતમાં કંઈ જણાવવા લાયક બનાવ બન્યો નથી. ત્યાર પછી લોર્ડ કાર્નવાલિસે તે જગ્યાનો ચાર્જ સંભળી લીધો.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતના મુખ્ય બનાવ કહે.

ઉં (૧) જમ બંધીમાં સુધારો. (૨) મહાસુરનો ત્રીજા વિગ્રહ (૩) સુધારો.

પ્ર૦ જમાખંધી (વસુધાન) માં શા શા ફેરફાર કર્યો.

ઉ૦ તેણે જમાખંધીના ત્રણ પ્રકાર દરાવ્યા.

- (૧) જમીનદારી-મોટા જમીનદારો જે પોતાના તાખાની જમીનને કુલ્લ અંકડો સરકારમાં ભરવે તે રીત બંગાળામાં ચાલે છે.
- (૨) ગમવારી-લોકોએ પોતાના ગામને કુલ અંકડો સરકારમાં ભરવો. તે રીતે વાવવ્ય પ્રાંત પંજાબ અને મધ્ય પ્રાંતમાં ચાલે છે.
- (૩) રાયતવારી-દરેક ખેડુને પોતાના તાખાની જમીનની કુલ્લે વિધોટી સરકારમાં ભરવી. આ રીત મુંબાઈ અને મદ્રાસ પ્રલાકામાં ચાલે છે.

પ્ર૦ મહેસુરના ત્રીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ લડાઈ ઇ. સ. ૧૭૬૦થી ૧૭૯૨ સુધી ચાલી. ટીપુએ અંગ્રેજોના મિત્ર ત્રણકોરના રાજા ઉપર વગર દારણે ચઢાઈ કરી તથા અંગ્રેજોએ નિજામને પોતાના મિત્રોનાં નામ લખી આપ્યાં, તેમાં ટીપુનું નામ નહિ હોવાથી લડાઈ શરૂ થઈ. શીમેગા આરીફરી આગળ ૧૭૯૧ માં તથા શ્રીરંગપટ્ટણુ આગળ ૧૭૯૨ માં ટીપુ હાર્યો અને શ્રીરંગપટ્ટણુમાં સલાહ કરી વિગ્રહને અંત આણ્યો.

પ્ર૦ કોર્નવોલિસના વખતમાં થયેલા સુધારા કહો.

ઉ૦ (૧) બંગાળાના જમીનદારોને જમીનદારીની રીત ખાંધી આપી. (૨) ઈન્સાફ માટે કલકત્તામાં હાઈકોર્ટ સ્થાપી (૩) નોકરીના પગાર વધારી લાંચ લેતા અટકાવ્યા. (૪) કલેક્ટર ને જડજેનાં કામ જુદા પાડ્યાં (૫) ગંડી સાફ કરનારનાં પગાર વધાર્યાં. (૬) દરેક વેપારીને ત્રણ હજાર ટન સુધી વેપાર કરવાની છુટ આપી. તે ઇ. સ. ૧૭૯૪ માં સ્વદેશ ગયો.

સરજોનશોર ૧૭૯૩-૧૭૯૮-૫

પ્ર૦ સરજોનશોરની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ ગવર્નર જનરલને દિલ્હિસ્તાનનું જોડણું જ્ઞાન હતું તેમણે બીજા કોઈ અંગ્રેજોને ન હતું. તેના વિગત દેશી રાજ્યોના કારભારમાં હાથ નહિ. ધાતનાં સલાહ શાન્તિથી રાજ્ય ચલાવવાનો હતો.

પ્ર૦ તેના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ (૧) નિજામ ઉપર નાનાફત્તનીશ ચઢી આવ્યો ત્યારે કરાર મુજબ અંગ્રેજોએ તેને મદદ કરી નહિ, તેથી નિજામે મિર્ઝાસાદની અંગ્રેજ છાવણી કાઢી મુકી, પોતાનું હસ્તક મેળવવા ફ્રેન્ચ-મરદારો રાખ્યા.

(૨) ૧૭૯૫ માં હર્ણાઈનો વાળ મદમદઅલી મરણ પામવાથી તેનો જાતે તેના પુત્ર ઝોમદતને આપી.

(૩) અધ્યોધ્યક્ષો નવાબ અસોફઝાદલા, ૧૭૯૭ માં મરણ પામ્યો ગાદીને માટે તકરાર ઉઠતાં અંગ્રેજોએ ખરા હકદાર સાદત-અલીને ગાદી આપી. બીજા હકદાર વજીરઅલીને કદ ક્યો. આ પ્રમાણે કારભાર કરી ઇ. સ. ૧૭૯૮ માં તે સ્વદેશ ગયો.

લોડ વેલસ્લી (પોર્ટિંગટન) ૧૭૯૮-૧૮૦૫-૭

૫૦ લોડ વેલસ્લીની રાજ્યનીતિ કેવી હતી ?

ઉ૦ જેમ અને તેમ રાજ્યોની સત્તા ઝાંખી કરી બ્રિટીશ રાજ્ય વધારવાની મહેચ્છા હતી.

૫૦ પોતાની રાજ્ય મેળવવાની ઇચ્છા કેવી રીતે પાર પાડી ?

ઉ૦ આગલા ગવર્નર જનરલના સમયમાં અંગ્રેજોની મદદ તરીકે મળવાથી નિઝામ, મરેઠા, દીપુ વગેરે ફ્રેંચ સામ્રાજ્યની પોતાની મરજી મુજબ વર્તતા હતા. તેમને પોતાના પક્ષમાં લેવા વિચાર કર્યો, અને નિઝામ સાથે સલાહ કરી દિલ્હીના અમીર અંગ્રેજ છાવણી રાખવી. પણ દીપુ તથા મરેઠા જનમમાં આવ્યા નહિ.

પ્ર૦ વેલોરલીના વખતના સુખ્ય બતાવ કહો.

ઉ૦ (૧) મહેસુરી એટલે વિઝ (૨) દીપુના રાજ્યની વહેંચણી (૩) મરાઠી બીજો વિઝ (૪) ખલસા કરેલા રાજ્ય (૫) ભરતપુરનો ઘેરો.

પ્ર૦ મહેસુરી વિઝ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ દીપુએ નિઝામના જેવી સલાહ કદવાની ના પાડી. એટલેજ નહિ પણ અંગ્રેજોને દિલ્હીમાંથી કઢવા અને મુલુખના રાજા ગુમાનશાહ તથા ફ્રેંચ અરગર તેપોલીબન એ નાના સંઘે સદેશાઓ ચલાવવા લાગ્યે તેથી લડાઈ મધ્ય માલવેલી, સહારીર અને શ્રી ગંગપટણ આગળ લડાઈઓ થઈ તેમાં દીપુ હાર્યો અને શ્રીગંગપટણ આગળ લડતાં લડતાં દીપુ રણમાં પડ્યો તેથી વિઝદનો અંત આવ્યો છ. સ. ૧૭૯૮.

પ્ર૦ દીપુના રાજ્યની વહેંચણી વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ રાજ્યની ત્રણ ભાગે વહેંચણી કરી (૧) મહેસુરની આબુ-આબુનો મુલક કૃષ્ણરાયના કુંવરને આપ્યો (૨) પૂર્વ તરફનો ભાગ પોતે લઈ મદ્રાસ પ્રદાકમાં જોડી દીધો (૩) પશ્ચિમ ભાગ પોતાના મદદગાર નિઝામ તથા મરાઠાને વહેંચી આપ્યો. દીપુના એ કુંવરને વેલોરમાં કદ કર્યા. પણ આગળ જત વેલોરના અંડમાં ભાગ લાંબો જાણવાથી કલકત્તે મોકલાવી દીધો.

પ્ર૦ મરાઠી બીજા વિગ્રહ વિષે જાણવા કાચક હકીકત કહો.

ઉ૦ નાના ફડનરીસ ૧૮૦૦ માં મરણ પામતાં મરાઠી રાજ્યમાં કુસંપ પેડો. પેશ્વા બાજુરાવ સિંધિયાના પક્ષમાં હોવાથી જસાંતરાવ દોહરે ઇ. સ. ૧૮૦૨ માં પુના ઉપર સ્થાપી કરી પેશ્વાને હરાવ્યો તેથી બાજુરાવે ઇ. સ. ૧૮૦૨ માં વસાઈ મુકામે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી આથી સિંધિયા તથા ભોંસલેએ નારાજ થઈ લડાઈ બેઠી.

પ્ર૦ આ લડાઈનું શું પરિણામ આવ્યું.

ઉ૦ વસાઈ આગળ આર્થર વેલેસ્લીએ અને દિલ્હી તથા લાસ્વારી આગળ લોર્ડ લોકે સિંધિયાને હરાવ્યો તેમજ બારગામ આગળ આર્થર વેલેસ્લીએ સિંધિયા તથા ભોંસલેને હરાવ્યા આથી સિંધિયાએ સિરજાપુર ગામ આગળ તે ભોંસલેએ દેવગામ આગળ સલાહ કરી ઇ. સ. ૧૮૦૩

પ્ર૦ દોહર સાથેની લડાઈનું શું પરિણામ આવ્યું ?

ઉ૦ જનરલ રાજાને હસ્તેરી રમ્પુતાનામાં લુટકાદ ચલાવતાં તેથી મોન્સસ ફેજર અને લોર્ડ લોકે દોગ અને ફરકાબાદ આગળ હરાવ્યો પણ તામે થયો નહિ તેથી તેને ફાવતી શરતો કબુલ કરી તેને શાન્ત પાડ્યો ઇ. સ. ૧૮૦૪.

પ્ર૦ બરતપુરના ઘેરા વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ બરતપુરના રાજાએ દોહરકરને મદદ કરી માટે લોર્ડ લોકે એ ગઢને ઘેર્યો પણ તે જીતાયો નહિ ઇ. સ. ૧૮૦૫

પ્ર૦ વેલેસ્લીએ ક્યાં ક્યાં ગળ્ય ખાલસા કર્યા.

ઉ૦ (૧) ઇ. સ. ૧૭૬૯ માં તંજાવરના રાજાને પેન્શન ખાંધી આપી તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું. (૨) ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં સુરતના

નવાખતે પેન્સન બાંધી આપી રાજ્ય ખાલસા કયું. (૩) ૧૮૦૧ માં કલુટકના નવાખતે પેન્સન બાંધી આપી તેનો સુત્રક તબ્બે કર્યો. (૪) ૧૮૦૧ ફરુકાબાદના નવાખતે પેન્સન બાંધી આપી તેનું રાજ્ય ખાલસા કયું. (૫) અયોધ્યાના નવાખ સાથે હખ-નેરના કરાર લખાવી લખ વાયવ્ય પ્રાંત મેળવ્યા (૬) ૧૮૦૧માં નિગમ પાસેથી લશ્કરી ખર્ચે બદલ બાલાઘાટ પ્રાંત મેળવ્યો. આવી રીતે પોતાના ધાન્ય પાર પાડી ૧૮૦૫ સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ કાર્નવાલિસ-ખીજવાર ૧૮૦૫

- પ્ર૦ કાર્નવાલિસને શા માટે ફરી મોકલવામાં આવ્યો ?
- ઉ૦ વેલ્લરલીના લડાયક રાજ્ય નીતીના સમયે સલાહશાંતિની જરૂર હોવાથી તથા નાણાના તંગી પડવાથી કાર્નવાલિસને મોકલવામાં આવ્યો, પણ તે વૃદ્ધ હોવાથી અત્યે તખીયત નાદુરસ્ત હોવાના કારણથી લોર્ડ લેકને મળવા જતા ગાજીપુર આગળ મરણ પામ્યો.
- ઇ. સ. ૧૮૦૫

સરજ્યાજી ખાલ્સો ૧૮૦૫-૧૮૦૭-૨

- પ્ર૦ આ ગરતર જનરલના વખતની જાણુવા લાયક હકીકત કહો.
- ઉ૦ તે કાંસીદનો વડો મેમ્બર હતો. તેની રાજ્ય નીતિ પણ સરજોવ-શોરના માફક ઢીલી હોવાથી સિંધિયા તથા હોલકર પોતાની મરજી સુગમ વર્તવા લાગ્યા તેઓ મદદ મેળવવા માટે શીખ રાજ્ય પાસે ગયા. પણ મદદ નહિ મળવાથી તેમણે ઇ. સ. ૧૮૦૫ માં સલાહ કરી. વેલ્લરના દેશી લશ્કરને હુકમ કરવામાં આવ્યો કે (અ) બધા એ એકજ જાતનો પહેરવેશ પહેરવો. (બ) સરખી જાતની ઢાઢી મુજ રાખવાં. તમામે શુન્ય કપાળ રાખવાં. આવી

તત્કાલ હુકમો થવાથી નેમરે જાણ્યું. કે આપણને પ્રિરિત બનાવી
 વિચાર લઈ જશે તેથી નેમરે જાણ્યું. તે જનરલ ગીલેસ્પીએ
 ઇ. સ. ૧૮૬૬ માં હાજર થયું. આ બંનેમાં પ્રમુખ કુંવરેની
 શાખાઓ હતી. નેમરે સરજી તેને કબજાને મોકલી દેવામાં આવ્યા,
 બાલોની રાજ્યની પસંદ નહિ પડવાથી ડિરેક્ટરે તેને મદ્રા-
 સમાં ગવર્નર નીમીનેની વચ્ચે લોડમિન્ટો રોકાવ્યા.

લોડ મિન્ટો ૧૮૦૭-૧૮૧૩-૬

અ. લોડ મિન્ટોનું હુંક વર્ણન કરા.

- ઉ. (૧) ત્રાણકેરના વિચારે લેફ્ટનન્ટ કરવાથી તે રાજ્ય જમ કર્યું
 (૨) ૧૮૦૬ માં કેચેનો મેટા અને હુર્મોન બેઠા છતી લોધા
 (૩) રૂશિયન ધાસ્તિને લીધે આ પંજાબમાં મેટાબ્લ અને અફઘાની-
 સ્તાનમાં એશી-સ્લેટને કાઢવામાં માલકમને મોકલી સલાહ કરી.
 (૪) ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં કંપનીના પટ્ટામાં ફેરફાર કરી કંપનીને
 ફક્ત ચીનમાં વેપાર કરવાની સત્તા આપી અને હિંદમાં અધ્યા અંગ્રે-
 વેરો વેપાર કરવાની છુટ આપી. તે ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં સ્થાપિત થયો.

લોડ હેસ્ટિંગ્સ (મોયરો) ઇ. સ. ૧૮૧૪-૧૮૨૩-૬.

અ. તના વખતેના જાણવા એક મુખ્ય બનાવ કહો.

- ઉ. (૧) નેપાળ સાથે પ્રિય (૨) પીંઢારી વિગ્રહ (૩) મરાઠી ત્રીજો
 વિગ્રહ [૪] સુધાર.

અ. નેપાળી પ્રિય વિષય જાણો છો ?

- ઉ. સરલ હિન્દુનો કેટલો મુલક દમાતી અંગ્રેજી મુલકમાં હુંદકાટ
 બનાવી તથા લડાઈ થઈ. અંગ્રેજ સરદાર ગીલેસ્પી, વુડ, માલી

અને આન્ટરવેની હતા. સરખાત ૧ જાણેલીને વિચાર્યું હતું કે ત્યાં પછી પાછાથી આન્ટરવેનીએ ઇ. સ. ૧૮૧૪ માં તળાવદ હાલી લઈ અંગ્રેજોની ચઢતી મરી અને મલુખ, માવાનપુર અને દલિદર રતી હાથએ સુધરવાને હમણાં તેથી તેમણે ૧૮૧૬ માં મેળાકાલી મુકારે આગલ કરી વિચરતો. અંત આણે. આ વિચાર ઇ. સ. ૧૮૧૮ ૧૮૧૬ સુધી ચાલ્યો.

પ્ર૦ પિંઠારી વિચર વિષે શું જાણે છે ?

ઉ૦ મોગલાઈ સત્તા પાછી અવાસી પેસાળે નિરવમી થયેલા લોકોની આ લુંગાં ટોળાઓ જાંનાઓની હતી. તેમને સિંધિયા, હોલકર વગેરે તરફથી જાની મહા ચમકી હતી. તેઓ લુંટફાટ કરી જમને માણું દુઃખ દેતા હતા. તેમના આગેતાનો (૧) અમીરખાન (૨) કરીમખાન (૩) નીતુ અને (૪) વલીસ મહમદ હતા. રેસિડેંસે તેમને વશ કરવા સમાજલાખ આણખતું હસાર એકઠું કરી તેમના મહેલો ભાંગ દિંડુરતાને ચારે તરફથી ઘેરી તેમના ગામ ગામવા માંડ્યાં. આથી છેવટે તેઓ શરણે થયા. તેથી અમીરખાનને ટોળાની જગીર આપી. કરીમખાન મોગલપુર ગયો. નિતુ જગલવાં પાસે ગયો. ત્યાં તેને વાઘે મારી નાખ્યો, અને વસીલ મહમદ સિંધિયાને આગ્રયે ગયો. આ કામમાં સરજોન માલકમે સારી મદદ કરી હતી. ઇ. સ. ૧૮૧૭.

પ્ર૦ મરાઠી ત્રીજા વિચર વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ આ વખતે પેશ્વા હોલકર અને ભોંસલેએ હાથ જોડી ડા. પેશ્વા વસાઈની સલાહ કર્યા પછી અંગ્રેજોએ સ્વતંત્ર થતા હોલકર સાથે મસલત ચલાવતો હતો, તેમજ ગાયકવાડ સરકારે હિસાબ કરવા સારૂ અંગ્રેજોની ખાંદેધરીથી ગંગાધર શાસ્ત્રીને પુરો મોકલવા હતા,

તેમનું બાજીરાવના પ્રધાન ત્રંબકજી કેંગલેએ પંઢરપુરમાં ખુન કરાવ્યું. આ પ અંગ્રેજોએ ત્રંબકજીને કેદ કરી બાજીરાવ સાથે ૧૮૧૭માં વસાઈ મુકામે સલાહ કરી પણ બાજીરાવે રેસીડેન્ટ જોશીસ્ટન્ટના બંબલા પર હલ્લો કર્યો. ખડકા, કારંગામ અને આરટેની લડાઈઓ થઈ તેમાં બાપુ ગોખલે નામનો વીર સરદાર મરાવાડા બાજીરાવ અંગ્રેજ સરદાર માલ્કમ સાહેબને શરણે આવ્યો તેથી તેને આઠ લાખનું વર્ષાદન બાંધી આપી કાનપુર પામે બીયુર ગામમાં રહેવાની રજા આપી તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું ૧૮૧૭. બાજીરાવ ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં મરણ પામ્યો અને પેશ્વાહનો અંત આવ્યો.

ખ બોંસલે-નાગપુરમાં પરસાજી કરીને ગાંડા હોયો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને મારી તેનો પિતરાઈ આપા સાહેબ ગાદી પર આવ્યો તેણે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી નાગપુરમાં અંગ્રેજ લશ્કર રાખ્યું, પણ પાછળથી ૧૮૧૭ માં અંગ્રેજ રેસીડેન્ટ જેન્ડીન્સન પર હલ્લો કર્યો. આથી તેને જખલપુર અને નાગપુર આગળ હરાવ્યો, આપા સાહેબ નાશી ગયો અને તેની જગ્યાએ બીજા રધુજીને ગાદીએ બેસાડ્યો. તે અપુત્ર મરણ પામતાં ૧૭૬૩ માં તેનું રાજ્ય ખાલસા કરવામાં આવ્યું.

ક હોલ્કર-૧૮૧૧ માં જસવંતરાવ હોલ્કર ગાંડા થઈ મરણ પામતાં તેના બાળપુત્રને ગાદીએ બેસાડી તેની સ્ત્રી તુળસીબાઈ કારભાર ચલાવવા લાગી તેનો વિચાર અંગ્રેજો સાથે સલાહસંપ રાખવાનો હતો. પણ સરદારોને વાત પસંદ નહિ પડવાથી તેને મરી નાખી લડાઈ જોડી. અંગ્રેજ સરકાર હીરલોપે માહીદપુર આગળ ૧૮૧૭માં હોલ્કરના લશ્કરને હરાવી મંદેસર મુકામે સલાહ કરવાની ફરજ પાડી.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં કયા કયા સુધારા થયા.

ઉ૦ (૧) કેળવણી વધી (૨) વતમાન પત્ર નીકળ્યાં, (૩) અંગ્રેજી કેળવણીની શરૂઆત થઇ.

પ્ર૦ બીજા પરચુરણ કયા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ કચ્છના રાવ બહારમલજ પાંચજી થયા. (૨) ફ્રેંચ અને ડચનાં ચાણુ પાછાં આપ્યાં. (૩) ઇ. સ. ૧૭૧૯ માં સીંગાપોર ગેટ મળ્યો પછી તે ઇ. સ. ૧૮૨૩ માં સ્વદેશ ગયો ત્યાં સારી નોકરી કરવા બહલ તેને છ લાખ રૂપીઆની કિંમતનો વજીરો ધનામ તરીકે મળ્યો.

લોર્ડ આમહુસ્ટ ૧૮૨૩-૧૮૨૮-૫

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં કયા કયા મુખ્ય બનાવ બન્યા.

ઉ૦ (૧) પહેલાં બ્રહ્મીવિગ્રહ (૨) ભરતપુરની જીત.

પ્ર૦ બ્રહ્મીવિગ્રહની જાણવા લાયક ટુંક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ રાજ્યની સ્થાપના ઇ. સ. ૧૭૫૦ માં આલોખ્યા નામના સરદારે કરી હતી. હાલના રાજના જુલમથી કે. લાક લોકો અંગ્રેજોને આશ્રયે આવી રહ્યા હતા તે પાછા આપ્યા નહિ તથા તે રાજાએ અંગ્રેજી સરહદમાં હુંટફાટ કરવા માંડી વિગ્રહ શરૂ થયો. અંગ્રેજ સરદાર સર આર્ચીબાલ્ડ કેમ્પબેલ હતો અને ફ્રેંચ સરદાર મહાબાદુલ તથા નરકાધિપતિ હતા આ સરદારો ગવર્નર જનરલને પકડી આંધ્ર લઇ જવા માટે સોનાની સાંકળો લાવ્યા હતા. ત્યાંના હવા પાણી રોગીજીત હોવાથી લગભગ વીસ હજાર માણસોનો નાશ થયો. બ્રહ્મી લોકો જાદુ વિદ્યાના બળથી હિંદી લશ્કરનો નાશ કરે છે. આવી ગેરસમજને લીધે ૪૭ મી દેશી પલટનના સિપાઇઓ તેની સાથે લલવામાં આનાકાની કરવા લાગ્યા, અને બંડ કપૂર, પણ તે સમાવ્યું અને બળવાખોરોને શિક્ષા કરી. છેવટે પેમા

પેગાંમ અને રંગુન આગળ બ્રહ્મીઓને ઇ. સ. ૧૮૨૫ માં હરાવ્યા તેથી તેમણે ૧૮૨૬ માં ચાન્દાઓ મુકામે સલાહ કરી.

પ્ર૦ ભરતપુરના ઘેરા વિષે શું બન્યું છે ?

ઉ૦ ભરતપુરનો રાજા ઇ. સ. ૧૮૨૫ માં અપુત્ર મરણ પામતાં તેનો ભાઈ બળવંતસિંહ ગાદીપર આવ્યો, પણ તેને મારનારના સગા દુર્જનશાહે ઉઠાડી મુક્યો, આથી અંગ્રેજોએ બળવંતસિંહનો પક્ષ પકડી લોર્ડ કામ્પ્સમિયરને મોકલ્યો તેણે ૧૮૨૭ માં ભરતપુરનો અજીતગઢ જીતી લઈ ૧૭૦૫ માં લોર્ડ લેકને મળેલી નામોશીટાળી, આમદરરૂ ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં સ્વદેશ ગયો તેની બગ્યાએ બેન્ટિક સાહેબ આવ્યા.

લોર્ડ વિલિયમ બેન્ટીક ૧૮૨૮-૧૮૩૫-૭

પ્ર૦ એમના સમગ્રની બાબત લાપક હકીકત કહો ?

ઉ૦ તેણે અંગ્રેજ સત્તા વધારવા પર નબર નહિ કરતાં દેશીઓનું બહુ કરવા પ્રયત્ન કર્યો. તેથી તે બધા ગવર્નર જનરલમાં ઘણો ઉત્તમ ગણાય છે. વેલોરના બંડ વખતે તે મદ્રાસમાં ગવર્નર હતા.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલે કયા કયા સુધારા કર્યા ?

ઉ૦ (૧) બ્રહ્મી વિમલમાં બંધેલો ખર્ચ પુરો કરવા માટે વસુલાત ખાતામાં સુધારો કરી સ્થળી ખર્ચમાં ઘટાડો કર્યો, તથા માળવી અરીણ ઉપર જકાત નાંખી.

(૨) સતી થવાનો દુર વિવાજ બંધ કરાવ્યો ૧૮૨૯

(૩) ડગ ફાંસીઆને નાશ કર્યો અને પકડોએલાઓને જબલપુરમાં તંબુ વણવને ઉદ્યોગે વળગાડ્યા, આ કામમાં કપ્તાન સલીમને સારી મદદ કરી.

(૪) કંપનીના પદામાં ફેરફાર કરી કંપનીને ફક્ત રાજ્ય ચલાવવાનું દરાવ્યું, અને બધા અંગ્રેજીને હિંદ તથા ચીનમાં વેપાર કરવાની છુટ આપી. ગવર્નર જનરલની ટૅંસીવમાં ત્રણે બદલે ચાર મેમ્બર કર્યા.

(૫) રાજા કે નવાબ અપરાધ કરે તો તેને પણ શિક્ષા કરવાનો કાયદો કર્યો.

(૬) જલદી ન્યાય મળે તેવો ધારો દાખલ કર્યો.

(૭) દેશી લોકને જડજની નોકરી આપવાનો કાયદો કર્યો.

(૮) કચેરીઓમાં ફારસીને બદલે અંગ્રેજી ભાષા દાખલ કરી.

(૯) દેશીઓને અંગ્રેજી તથા સંસ્કૃત કેળવણી આપવા શરૂ કરી.

(૧૦) નરમેય તથા દુધપીતિ કરવાનો રિવાજ બંધ કરાવ્યો.

(૧૧) કાયદાનું કમીશન ત્રીમી લોર્ડ મેકોલે પાસે સુધારો કરાવ્યો,

(૧૨) વાલ્મી પ્રાંતના વસુલાત ખાતામાં સુધારો કરી ગામવારી કરાવી.

(૧૩) આગળે તો શરૂ થયે અને યુરોપમાં જવાનો દુકો રરતો નીકળ્યો.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલે ક્યાં ક્યાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં.

ઉ૦ (૧) કાચારનો રાજા અપુત્ર મરણ પામતાં તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું
ઈ. સ. ૧૮૪૨.

(૨) કુર્ગનો રાજા ગાંડો થઈ રહ્યોતને દુઃખ દેતો હતો, તેથી પ્રજાની મરજીથી તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું. ૧૮૪૪. કુર્ગના રાજામાં આ કારણથી પ્રજાને હિંદુઓની કાયદો લાગુ નથી.

(૩) મૈસુરના રાજ્યમાં અંધેર ચાલતું હોવાથી તે રાજ્ય ઉપર જતી બેમાડી. એ પ્રમાણે કારભાર કરી બેન્ટિક સાહેબ ૧૮૪૫ માં વિલાયત ગયા.

સર ચાલર્સ મેટકાફે ૧૮૩૫—૧૮૩૬—૧

પ્ર. આ મવનર જનરલ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. તે વિલિયમ બેન્ટિન્કના મનને મળતા હતા. તેણે લોકો પોતાના વિચાર સ્વતંત્ર રીતે જાહેર કરી શકે માટે વર્તમાનપત્રોને સંપૂર્ણ છુટ આપી; પણ આ વિચાર વિલાવતમાં કોનઝરવેટીર પક્ષને પસંદ નહિ પડવાથી તેમને પાછા બોલાવી લોર્ડ ઓક્લેન્ડે મોકલ્યાં.

લોર્ડ ઓક્લેન્ડ ૧૮૩૬-૧૮૪૨-૬

પ્ર. લોર્ડ ઓક્લેન્ડના સમયમાં જાણવા લાયક મુખ્ય બનાવ કયા બન્યા ?

ઉ. (૧) અયોધ્યામાં બંડ (૨) સતારાના રાજ્યનો દ્રોહ (૩) અફઘાન પહેલો વિગ્રહ (૪) ચિત્તાઇ પહેલો વિગ્રહ.

પ્ર. અયોધ્યાના બંડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. અયોધ્યાના નવાબ સાદતઅલી મરણ પામતાં અંગ્રેજોએ મરન રત્ત કાઢાને ગાદી આપી પણ બેગમે દત્તકપુત્ર લઇ બંડ મચાવ્યું. ઓક્લેન્ડે તે શાંત કરી નવાબના કાકાને ગાદી આપી.

પ્ર. સતારાના રાજ્ય દ્રોહી વિષે જાણવા લાયક હુકે હકીકત કહો.

ઉ. સતારાના પ્રતાપસિંહે અંગ્રેજ સામે થવા કાવતરું રચ્યું તેથી અંગ્રેજોએ તેને હાડી મુકી તેના બાઇ બાળા સાહેબને ગાદી આપી ઇ. સ. ૧૮૩૬-૪૦.

પ્ર. અફઘાન વિગ્રહ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. કાબુલના રાજા શુમાનશાહના મરણ પછી તેનો બાઇ શાહસુજ્જ ગાદી પર આવ્યો, પણ તે દમવગરનો હોવાથી તેને હાડી મુકી દોસ્તમહમદ ગાદી ઉપર બેઠો. શાહસુજ્જ ત્યાંથી નાશી આવી પંજાબના શીખ રાજા રણજીતસિંહના આશ્રય નીચે લુધીઆનામાં રહેતો હતો. આ

સમયે રશિયન ધાસ્તીને લીધે લોર્ડ આલ્લાડે અમીર સાથે સલાહ કરવા માટે પપ્તાન ખર્નને મોકલ્યો. ઇ. સ. ૧૮૩૭ અમીરે તે એલચીને પોતાના મુલકમાં પેસવા દીધો નહિ, ને રશિયન એલચીને માન આપ્યું. આથી આલ્લાડે ખરા હક્કાર શાહસુખને ગાદી આપવાની ગોઠવણ કરી, રણજીતસિંહ સાથે સલાહ કરી તેને પણ આલ્લાડ પોતાના પક્ષમાં લીધો, અને અંગ્રેજને શીખ પલટણો લઈ શાહસુખ કાબુલ ઉપર ચઢ્યો. રાસ્ત મહમદ વગા લડે ઉત્તર તરફ નહો અને કાબુલ કંદહાર ગીઝની જીતી લઈ ૧૮૪૯ માં શાહસુખને ગાદીએ બેસાડ્યો, અને રક્ષણ માટે ફ્રેલુંક અંગ્રેજી લશ્કર રાખ્યું. દોસ્તમહમદે ઉત્તર તરફથી આવી લડાઈ ચલાવી પણ જનરલ સેલે ઇ. સ. ૧૮૪૦માં પાવાન આગળ હરાવી કેદ પડ્યો, અને કસકતા મોકલાવી દીધો.

અ. ૩૦ ફરીથી તોફાન ચઢાવું કારણ કહો.

ઉ. ૦ (૧) શાહસુખને પરદેશી રાજ્યએ ગાદી આપી તેથી તેના ઉપર પ્રજાનું હેત ન હોતું. (૨) અંગ્રેજી લશ્કરની ચાલ ખરાબ હતી (૩) દોસ્તમહમદના દીકરા અકબરખાનની ઉશ્કેરણી વગેરે કારણોથી અફઘાનોએ અકબરખાનની સરહારી નીચે બંડ કરી એલ્ફીન્સ્ટન, મેકનોટન, અને શાહસુખને મારી નાંખ્યા, અને હિંદમાં પાછા આવવા નીકળેલા અંગ્રેજી લશ્કરનો વિશ્વાસઘાતથી નાશ કર્યો.

આ માઠા સમાચાર કહેવાને ફક્ત ડોક્ટરબ્રોમહોન બચ્યો તેણે જલાલાબાદમાં જઈ રૉબર્ટ સેલને આ હકીકત કહી. આ સ્થિતિ ચાલતી હેતી તેવામાં આલ્લાડના આદ્દાની મુદત પૂરી થવાથી તે સ્વદેશ ગયો, અને તેની જગ્યાએ એલનખરો આવ્યા ઇ. સ. ૧૮૪૨.

૩૦ ચિનાસ વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ચીનમાં અશીશની બદી વધતી જતી હોવાથી અંગ્રેજ વેપારીઓને વેપારની મના કરવા રાજ્યએ ફરમાવ્યું. પણ તે ગણકાર્યું નહિ તેથી ચીનના રાજ્યએ અંગ્રેજ વેપારીઓની પેટીઓનો નાશ કર્યો. આ વતની કલકત્તાના ગવર્નર જનરલને ખબર પડતાં લૉર્ડ ગોફની સરદારી નીચે લશ્કર મોકલ્યું, તેણે ચીનાઓને દરાવ્યા અને પાંચ બંદરોમાં વેપાર કરવાની છુટ મેળવી. વિગ્રહનો અંત આવ્યો. ઇ. સ. ૧૮૪૨.

લૉર્ડ એલનબરો. ૧૮૪૨-૧૮૪૪-૨.

૩૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં મુખ્ય બનાવ કયા બન્યા ?

ઉ૦ (૧) અફઘાન વિગ્રહનું વેર વાળ્યું, (૨) સિંધ વિગ્રહ (૩) સિંધીઆ વિગ્રહ.

૩૦ અફઘાન વિગ્રહનો અંત કેવી રીતે આવ્યો ?

ઉ૦ જલલાબાદમાં ટકી રહેલા જન૦ સેલને મદદ કરવા તેમજ કંદહારમાં ટકી રહેલા જન૦ નોટને મદદ કરવા જન પોલીક તથા જન૦ ઇંગલાંડને મોકલ્યા, તેમણે અફઘાનોના સરદાર અકબરખાનને કંદહાર આગળ બારે હાર ખવરાવી કેદીઓને છોડાવી કાયુતના બખ્તરની દબ્બરો ફોકનો આગી મુકી વિજયની યાદગીરી દાખલ સોમનાથ મહાદેવના દહેરાનાં સુખડનાં કમાડ લઈ બધું લશ્કર સિંધમાં પાછું આવ્યું ૧૮૪૨. દોસ્તમદમદને છુટા કરી તેના હેશમાં મોકલી દીધો.

૩૦ સિંધ વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ અફઘાન વિગ્રહ વખતે સિંધના અમીરોએ તેમના મુલકમાં થઈને જતા અંગ્રેજ લશ્કરને અડચણ કરી.

(૨) અંગ્રેજી માત્ર પર જકાત નાખી (૩) સિંધમાં રેસીડન્ટ રાખવાની ના પાડી તેનું સમાધાન કરવા એલનખરોનાએ અમીરો સાથે કેટલાક સંદેશા ચલાવ્યા પણ તેનું ઇષ્ટ પરિણામ નહિ આવવાથી સર ચાર્લ્સ નેપિયરને હશ્કર લખને મોકલ્યો તેણે મીવાની અને હેદરાબાદ આગળ અમીરોના હશ્કરને હરાવી સિંધ પ્રાંત ખાલસા કર્યો. ઇ. સ. ૧૮૪૩.

પ્ર. સિંધિયા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. ઇ. સ. ૧૮૪૩માં જંગલ અંગ્રેજી સિંધિયા મરણ પામતાં તેની સ્ત્રી તારાબાઈ દત્તક લઈ કારભાર ચલાવવા માંડ્યો તેને અંગ્રેજોએ નમ્રેલા કારભારી સાથે ખનતું નહિ હેવારા અંગ્રેજોએ કારભારી-પણ લઈ લડાઈ જોડી સદરહુ ગોફે મહારાજપુર અને પતીઆરની લડાઈમાં સિંધિયાના હશ્કરને હરાવ્યું અને ૧૮૪૪માં ગ્વાલીયર મુકામે સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો એલનખરોના કારભારથી નારાજ થઈ ડિરેક્ટરોએ તેને પાછો ખેંચાવી લઈ તેની જગાએ લોર્ડ હાડિન્ગ સાહેબને મોકલ્યા ૧૮૪૪

લોર્ડ હાડિન્ગ સાહેબ ૧૮૪૪—૧૮૪૮-૪

પ્ર. તેમના વખતમાં જાણવા લાયક ખનાવ કયા ખનાયા ?

ઉ. તેનો એક હાથ ત્રિગિનના રણસંગ્રામમાં કપાઈ ગયેલો હતો. તે લડવૈયો અને બહાદુર હતો, તેના વખતમાં (૧) શીખ પરેલો વિગ્રહ અને કેટલાક સુધારાઓ થયા છે.

પ્ર. શીખ લોકો વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. આ ધર્મ ૧૪૬૬માં ગુરૂ નાનકે રચાવ્યો. તે ધર્મમાં હિંદુ તથા મુસલમાનો દાખલ થઈ શકતા. જ્યાં સુધી તેમના તરફ કાંઈ

અન્નશધર્મીઓનો ઉપદ્રવ નહોતો ત્યાં સુધી નેઓ ધણી શાન્તીથી રહ્યા પણ આગળ જતાં ધર્મધીપણી ઔરંગઝેમે તથા તેના વારસોએ તેમના ઉપર જીલમ ગુજરવાની તેઓ લડાયક પ્રજા બની પહેલ વહેલા ગુરૂ ગોવિંદસિંહે તેમને લશ્કરી કેળવણી આપવા માંડી ધાર્મિક જીવન કર્યો. આગળ જતાં કાબુલના બાદશાહ ઝમાનશાહે ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં ગુરૂ રણજીતસિંહને પંજાબનો સુબો નીમ્યો આ વખતે તેની ઉંમર વીશ વર્ષની હતી, તેની સાથે ૧૮૦૬ માં લોર્ડ મિન્ટો સાહેબે મેટકાફને મોકલી તેમજ ઓકલંડ સાહેબે અધ્યાન વિગ્રહ વખતે સલાહ કરી હતી તે તેણે પોતા જીવતાં સુધી પાળી. ઝમાનશાહના મરણ કેટલે અમીરોમાં માંહોમાંહે કુસંપ થતાં પોતે સ્વતંત્ર થઈ પંજાબ તાબે કરી રાજ્યપદ ધારણ કર્યું. તે ઘણા બળવાન હતો તેમજ પ્રજા, લશ્કર અને સરદારો ઉપર સારો દાબ હતો અંગ્રેજો પણ તેમના પરાક્રમથી ડર થઈ ગયા હતા, અને તેને પંજાબના સિંહની ઉપમા આપી હતી. આ વાર- નર ઇ. સ. ૧૮૩૮માં મરણ પામતાં ગાદી માટે માંહોમાંહે કુ- સંપ થયો તેથી અંગ્રેજોને વચ્ચે પડવું પડ્યું.

પ્ર. શીખ વિગ્રહ વિષે જે જાણતા હો તે કહો.

ઉ. રણજીતસિંહના મરણ પછી કરકસિંહ નિહાલસિંહ અને શેરસિંહ ગાદી ઉપર આવ્યા પણ રાજ્યની ખટપટને લીધે થોડા વખ- તમાં તેમના દગા ફટકાથી મરણ થયાં આથી હેવટે રણજીતસિંહની રાણી ચંદાકુંવરે બાળકુંવર દુલીપસિંહને ગાદીએ બેસાડી કારભાર ચલાવવા માંડ્યો અને કારભારમાં મદદ કરવા માટે (૧) લાલસિંહ (૨) જીહાંગસિંહ (૩) ગુલામસિંહ અને (૪) છત્રસિંહની ખાલસા

નામની સલા હરાવી આ ખાલસા સલાનું લક્ષરી બળ વધી પડ-
વાથી બ્રિટિશ રદમાં હુટકાટ ચલવવા માંડી, આથી અંગ્રેજોને
તેમનું બળ અટકાવવા લાગ્યું નેડવી પડી અંગ્રેજ સરદાર સ્મીથ
અને મોરે મુડલ, શીરોજપુર આગળ ૧૮૪૫ માં તથા અલીવાલ
અને સોબાઉન આગળ ૧૮૪૬ માં શીખ સરદાર શામસિંહ, તેજ-
સિંહ, લાલસિંહ અને છત્રસિંહને હરાવી ૧૮૪૬માં લાહોર મુકામે
સલાહ કરવાની ફરજ પાડી. તેમાં લડાઈના ખર્ચ બદલ એક કરોડ
રૂપિયા લેવાની તથા લાહોરમાં અંગ્રેજ રેસીડેન્ટ રાખવાની શરતો
થઈ. અને વિગ્રહનો અંત આવ્યો.

પ્ર૦ હાડિંગ સાહેબે કયા કયા સુધારા કર્યા ?

ઉ૦ (૧) હોશીઆર લડનારાઓને ચાંદ આપવાનો હરાવ કર્યો (૨)
છોટીઓને દુકપીતી કરવાનો ચાલ બંધ કર્યો (૩) ઓઢીઆનાં
થરો નરમેધ અટકાવ્યો (૪) નાક, કાન, કાંડાં, કાપવાનો કુર
રિવાજ બંધ કર્યો. (૫) રાહાદારી હાંમલ માફ કરાવી વેપારને
ઉતેજન આપ્યું, (૭) રૂઝીમાં શિક્ષણના રથાપનામાં આવી. આ
અને બીજા કેટલાક સુધારા કરી ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં સ્વદેશ મ્યા.
ત્યાં તેમને ઉમરાવ પદવી આપવામાં આવી. તેમની જગાએ ઇ. સ.
૧૮૪૮ માં ડેલહૌસી આવ્યા.

લોર્ડ ડેલહૌસી ઇ. સ. ૧૮૪૮-૫૬-૮.

પ્ર૦ તેમના વખતમાં બજાવા લાયક કયા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ (૧) બીજો શીખ વિગ્રહ (૨) બીજો બ્રહ્મ વિગ્રહ (૩) ખાલસા
કરેલાં દેશી રાજાઓ (૪) કંપનીના પટામાં ફેરફાર (૫) સુધારા

પ્ર૦ શીખ સત્થેના બીજા વિગ્રહ વિષે શું બોલો છો ?

ઉ૦ મુલતાનના સુબા લાલા મુળરાજે તોફાન મચાવી અંગ્રેજ સરદાર

મી. અગન્યુ તથા મી. એન્ડરસનને આવી નિંખાવ્યા તેથી લડાઈ થઈ. અંગ્રેજ સરદાર એડવર્ડ તથા લોર્ડ ગોફ હતા. અને શીખ સરદાર શેરસીંગ, હત્રસીંગ અને મુજરાજ હતા. કીનેરી, સફ્ફરેન અને રામનગર આગળ ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં તથા ચીલીઅનવાલા અને ગુજરાત આગળ ૧૮૪૯માં લડાઈ થઈ. ચીલીઅનવાલાની લડાઈમાં અંગ્રેજના ૩૮ અમલદાર અને ૬૦૦ સિપાઈઓ માર્યા ગયા. તેમજ ત્રણ પલટાલુના વાવટા તથા ૪ તોપો શીખ લોકોએ લઈ લીધી પણ પાછળથી ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં ગુજરાતની લડાઈમાં લોર્ડ ગોફે શીખ લશ્કરને સંપૂર્ણ હરાવ્યું, અને પંજાબ પ્રાંત ખાલસા કરી દુલિપસિંહને ૫ લાખ ૮૦ હજારનું વર્ષાસન બાંધી આપ્યું. તે ખિસ્તી થઈ વિલાયતમાં રહેતા હતા.

પ્ર૦ પંજાબ પ્રાંતની વ્યવસ્થા શી રીતે કરી ?

ઉ૦ શીખ રાજને સાલીઆણું બાંધી આપી તે પ્રાંતનો વડીવડ ચકાવવા સર જોન લોરેન્સ તથા સર રોબર્ટ નેપીઅરને મુક્યા. તેમણે ત્યાંની રહિયતપરના ભારે દર હલકા કરી તથા ફેટવાક સુધારા દાખલ કરી બાણું માનં મેળવ્યું. લોકો પાસેથી દથીઆર લઈ લીધાં, અને રેશનો સાને બંદોબસ્ત કર્યો. શીખ લોકો આ રાજ્યથી એટલા બધા સુખી થયા, કે આગળ જતાં દેશો લશ્કરના બળવા વખતે નિમજ્જલાલી બતાવી બળવો બેસાડવામાં મદદગાર થયા.

પ્ર૦ બીજા બ્રહ્મો વિગ્રહ વિષે બાણના લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ રંગુનના મુખાએ અંગ્રેજ વેપારીઓને નુકશાન કર્યું તથા અંગ્રેજ અમલદારોનું અપમાન કરવા લાગ્યો, તેથી લોર્ડ હલ્લેસીએ જનરલ ગોડવીન અને લેમ્બર્ટને ફોજ આપી મોકલ્યા. તેમણે ૧૮૫૨ માં બ્રહ્મોરાજને રંગુન અને પેગુ આગળ હરાવી પેગુ પ્રાંત ખાલસા

કર્યો. રંગુન, અકથાળ, આમહરટ્ટ વગેરે બંદરો અંગ્રેજી આશ્રય નીચે આણ્યા પછી ઘણા આખાદ થયાં છે.

પ્ર. આ ગવર્નર જનરલે કયાં કયાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં ?

ઉ. કાઠ દેશી રાજ્ય અપુત્ર મરી જાય તેને દત્તકપુત્ર લેવાનો હકક બંધ કર્યો તથા જે રાજ્યમાં અંધેર ચાલતું હોય તેવાં રાજ્ય પણ ખાલસા કરી અંગ્રેજી સત્તા વધારી, તેણે ખાલસા કરેલાં રાજ્ય નીચે મુજબ.

મુલક.	સાલ.	કારણ.
(૧) સતારા	૧૮૪૯	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૨) પંજાબ	૧૮૪૯	લડાઈમાં હરાવી ખાલસા.
(૩) રંગુન	૧૮૫૨	બ્રહ્મી બીજા વિગ્રહમાં
(૪) ઝાંસી	૧૮૫૩	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૫) નાગરપુર	૧૮૫૩	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૬) વરાહ	૧૮૫૩	નિઝામ પાસેથી લશ્કરી ખર્ચ માટે
(૭) સમલપુર	૧૮૫૩	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૮) અયોધ્યા	૧૮૫૬	રાજામાં અંધેર ચાલવાથી.
કર્ણાટક, પુના, તાન્જેર	૧૮૫૩	રાજા મરાઠા પામવાથી તેમના વાસોના પેન્સન બંધ કર્યો.

પ્ર. કંપનીના પટામાં શા શા ફેરફાર થયા ?

ઉ. (૧) કંપનીમાં ૨૪ ડિરેક્ટરોને બદલે ૧૮ રાખ્યા (૨) બંગાલામાં લેફ્ટનેન્ટ ગવર્નર નીમ્યો (૩) સીવિલસર્વિસની પરીક્ષા આપવાની હિંદીઓને છુટ મળી. (૪) કંપનીના પટાની મુદત મરજી મુજબ રાખી (૫) સદર અદાલતો અને સુતીમ ટોર્ટો જેડી દીધી.

પ્ર. આ ગવર્નર જનરલે કયા કયા સુધારા કર્યા ?

ઉ. ટપાલ ખાતામાં સુધારો કર્યો. (૨) રેલ્વે અને તાર પહેલ વહેત્રાં

દાખલ થયાં (૩) ગુનો મનાવનારને મારવાની મના કરી. (૪) ઇજ્જનેર, શીતળા અને ખેતીવાડી ખાતાં કાઢ્યાં. (૫) કેળવણી ખાતામાં સુધારો કર્યો. આ પ્રમાણે અમલ કરો છ. સ. ૧૮૫૬માં સ્વદેશ ગયો અને તેમની જગાએ લોર્ડ કેનિંગ નિમાયા.

લોર્ડ કેનિંગ ૧૮૫૬—૧૮૬૧-૫

પ્ર. તેમના વખતમાં જાણવા લાયક ક્યા ક્યા બનાવ બન્યા.

ઉ. (૧) દેશી લશ્કરીનો બળવો (૨) ધરાની વિગ્રહ (૩) ચિનાઈ બીજો વિગ્રહ (૪) હિંદી રાજ્યનો ફેરફાર.

પ્ર. બળવાનાં કારણ કહો.

ઉ. (૧) દેશી રાજાઓનો દત્તકપુત્ર લેવાનો હક બંધ થવાથી દરેક રાજાને પોતાના રાજ માટે ચિંતા થઈ. (૨) લશ્કરી સિપાઈઓને હુકમ કરવામાં આવ્યો કે સરકાર જ્યાં મોકલે ત્યાં નોકરી કરવા જવું (૩) રેલ્વે તાર વગેરે દાખલ થવાથી અજ્ઞાન લોકોમાં આં-પણને ખ્રિસ્તી બનાવી વિલાયત લઈ જવાની ઉરાડેલી ગપ (૪) રાષ્ટ્રફલમાં નાંખવાની નવી કાર્તુસો દાંતવડે ચાવી ખોલવાના તેને એક છોડે ગાયતી અને બીજો છોડે સુવરની ચરબી ચોપડેલી છે એવી અફવા ફેલાવવાથી લશ્કરી માણસોનાં મન હંચાં થયાં. (૫) દાખલાં રાખી શકે તેવા બુદ્ધિમાન અમલદારોની ખોટ આવાં કેટલાંક કારણોને લઈ બળવો થયો.

પ્ર. બળવામાં આગેવાની ક્યાં લાગ લેનાર કોણ કોણ હતા ?

ઉ. (૧) બતાખપુર, કાનપુર, મીરતનું દેશી લશ્કર, (૨) બાજરાવ પેશવાને; દત્તકપુત્ર નાના સાહેબ (૩) દિલ્હીના બાદશાહ બહાદુરશાહ તથા તેના બે પુત્રો, (૪) અયોધ્યાની બેગમ. (૫) બરેલીનો નવાબ, (૬) તાત્યાટોપી. (૭) ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ (૮) નિઃશ્વમી ચયેલું દેશી લશ્કર અને હુંટારા.

પ્ર ૦ બળવો સમાવનાર સરદારોનાં નામ કહો.

ઉ ૦ (૧) સરજોન લોરેન્સ (૨) હેવલોક (૩) હેન્ની લોરેન્સ (૪) સરહ્યુગેઝ (૫) નીલ (૬) કેમ્પબેલ (૭) જન ૦ ઓટ્ટામ (૮) નીકલ્સન (૯) હડસન વગેરે સરદારો હતા.

પ્ર ૦ બળવાની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ ૦ બરાબર, મિરત, કાનપુર વગેરે સ્થળોના સિપાઇઓને નવી કાતુંમાં આપવા માંડી તે લીધી નહિ, આથી તેમને ખરતરક કર્યા. તેથી તેમને ઠેકાણે ઠેકાણે ખખર આપી ખંડની શરૂઆત કરી અને બધા બળવાખોરો એકઠા થઈ દિલ્હી ગયા અને તે શહેર કબ્જે લઈ બાદશાહ બહાદુરશાહને ગાદીએ બેસાડી તેની આગેવાની નીચે ખંડ ચાલુ રાખ્યું, પણ અંગ્રેજ સરદાર હડસન બહાદુરથી તેની સામે થયો, એવામાં પંજાબથી શીખ લશ્કરની મદદ લઈ લોરેન્સના આવી પહોંચવાથી બળવાખોરોને નસાડી બાદશાહને કેદ કર્યો અને રંગુન મોકલાવ્યો તથા તેના બે કુંવરોને મારી નાખ્યા. કાનપુરમાં બળવાખોરોનો આગેવાન નાના સાહેબ બન્યો. અને તેણે ૪૫૦ અંગ્રેજોને અલય વરદાન આપી મારી નાખ્યા, પણ બહાદુર સરદાર હેવલોકે બળવાખોરોને વશ કર્યા નાના સાહેબ પકડાયો નહિ, પણ નાશી ગયો મધ્ય હિંદમાં બળવાખોરોનો આગેવાની ભર્યો ભાગ ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ તથા નાના સાહેબના ભત્રિજ તાત્યા ટોપીએ લીધો, ઝાંસીની રાણી લડતાં લડતાં રણમાં પડી, અને તાત્યા સાહેબ પકડાયો તેને ૧૮૫૯ માં ફાંસી દીધી. સિધિઆ, હોલ્કર, ગાયકવાડ, નિઝામ વગેરે રાજાઓએ તેમજ શીખ, ગુર્ખા વગેરે પ્રજાએ બળવો બેસાડવા સરકારને ઘણી કીમતી મદદ આપી પોતાની વફાદારી બતાવી આપી આખરે ઈ. સ. ૧૮૫૮ માં બળવો શાંત થયો.

પ્ર૦ બળવા પછી હિંદની રાજ્યનીતિમાં શો ફેરફાર કર્યો ?

ઉ૦ (૧) હિંદનો કારભાર કંપની પાસેથી લઈ પાર્લામેન્ટે મહારાણીને સોંપ્યો. (૨) હિંદુસ્તાન ખાતે સેક્રેટરી નીમી તેને મદદ કરવા ૧૫ મેમ્બરની ડૉસીલ નીમી. (૩) હિંદના ગવર્નર જનરલને વોઈસરાયનો હલ્લાખ આપ્યો. (૪) દરેક પ્રદાનમાં હાયકોર્ટો સ્થાપી. (૫) કાયદા બનાવનારી સભામાં દેશી મેમ્બરોને દાખલ કર્યાં. (૬) કંપનીના ગોરા લશ્કરને બ્રિટીશ લશ્કરમાં જોડી દીધું.

પ્ર૦ મહારાણીના ઢંઢેરા વિષે શું બળ્યો છે ?

ઉ૦ દેશી રાજ્ય રૈયતને શાન્ત કરવા માટે મહારાણીશ્રીએ નીચે પ્રમાણેનું ફરમાન બહાર પાડ્યું તેને હિંદનો મેગાચાર્ટ કહે છે. (૧) દત્તકપુત્ર લેવાની છુટ આપવામાં આવે છે. (૨) નાત જાતનો ભેદ રાખ્યા સિવાય લાયકાત મુજબ નોકરી આપવામાં આવશે. (૩) તમામ જાતોને સરખી રીતે ઇન્સાફ આપવામાં આવશે, (૪) ધર્મ અથવા નાત સંબંધમાં સરકાર હાથ ધાલશે નહિ. (૫) બળવામાં આગેવાની બર્યો સાગ લેનારને શિક્ષા કરવામાં આવશે. (૬) શરણે આવતાં બળવાખોરોને મારી આપવામાં આવશે. (૭) કંપની સરકારે દેશી રાજ્યો સાથે કરેલા ટ્રેલ કરારો અમે પાળીશું તેમજ પળાવીશું. આ ઢંઢેરા ઇ. સ. ૧૭૫૯ ના નવેમ્બર માસનો પહેલી તારીખે દરેક મોટા શહેરમાં વંચવામાં આવ્યો હતો.

પ્ર૦ બળવામાં થયેલા ખર્ચની ખોટ પુરી પાડવા માટે શા ઉપાય કર્યો.

ઉ૦ બળવામાં આશરે ૫૦ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ થયું તે ખોટ પુરી પાડવા માટે વસુલત ખાતાના ઉપરી મીં વિલ્સનને હિંદમાં મોકલ્યો તેણે (૧) ઇન્ડમ (ઉપજ) ટેક્સ તથા લાઇસન્સ (અમુક વસ્તુઓ

વેચવાનો પરવાનો)ટેક્સ નાખ્યા. (૨) નાણાને ઠેકાણે ચલણી નોટો દાખલ કરી.

પ્ર૦ ધરાની ત્રિઅડ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૮૫૬માં ધરાની શાહે અંગ્રેજોને હેરાત જીતવામાં અડચણ કરી આથી જન૦ ઐદ્રામે જમ ધરાનીઓને હરાવી નરમ પાડ્યા, તેથી શાહે ૧૮૫૭માં પેરી મુકામે સલાહ કરી.

પ્ર૦ ચિનાઇ બીજા ત્રિઅડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ કેનીન મુખ્યાએ અંગ્રેજ વેપારીઓને હરકત કરી તેમના માલને નુકસાન પહોંચાડ્યું તેથી ઇ. સ. ૧૮૫૭માં ઇંગ્લાંડથી એલ્જીને જમ ચિનાઇઓને હરાવ્યા અને હાંગકાંગ એ! જીતી લીધો, અને ચીનના અંદરેમાં વેપાર કરવાની છુટ અપાવી. આ વાઇસરાયના વખતમાં ૧૮૬૧માં ફોજદારી કાયદો મંજૂર થયો. આ જવા વાઇસરાયે જાળવાના વીરટ સમયમાં પણ વૈય રાખી બંડો-રો પ્રતિ દયા જતાથી તેથી તે દયાળુ કેનિંગ કહેવાયા તેઓ ઇ. સ. ૧૮૬૧ ની આખરે સ્વદેશ ગયા, અને તેમની જગાએ લોડ એલ્જીન સાહેબ આવ્યા,

લોર્ડ એલ્જીન ૧૮૬૨—૧૮૬૩—૧

પ્ર૦ આ વાઇસરાયના વખતના જાણવા જેવા બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) ૧૮૬૧ ના કાયદાને આધારે હિંદુસ્તાનમાં ત્રણ દેશી ગૃહસ્થ અને ત્રણ અંગ્રેજ વેપારીઓની કૌસીલ નીમી. (૨) વહાબી લોકોએ બંડ ઉઠાવ્યું, તે સમાવ્યું, (૩) અમેરીકામાંની ચાલતી લડાઇને લીધે ઇંગ્લાંડ ૩ નહિ જવાથી હિંદુસ્તાનના રૂના ભાવ વધી સકાવાળ્યા. આ વાઇસરાય ૧૮૬૩ માં સીમલા પસે ધર્મશાળા નામે ગામમાં મરી ગયા, અને તેમની જગાએ લોર્ડ લોરેન્સ આવ્યાં.

લોર્ડ લોરેન્સ ૧૮૬૩—૧૮૬૮-૫

પ્ર૦ તેમના વખતમાં બનેલા મુખ્ય બનાવ કયો.

ઉ૦ (૧) ભૂતાન વિગ્રહ (૨) ઝોહીઆ અને વાયબ્ય પ્રાંતમાં દુકાળ.
(૩) પરચુરણ બનાવ. (૪) સુધારા.

પ્ર૦ ભૂતાન વિગ્રહ વિષે શું બોલો છો?

ઉ૦ ક્યારે પરગણું કબજે લેવા માટે લોરેન્સે કેટલાક રૂપીઆ ભૂતાનના રાજાને આપવા માંડ્યા, પણ તેણે આપ્યું નહિં. તેથી લડાઈ થઈ, તેમાં અંગ્રેજોને નુકશાન વેડ્યું પડ્યું. છોટે અંગ્રેજોએ ૨૫૦૦૦ રૂપીઆ આપવા કરી તે પરગણું કબજે લીધું.

પ્ર૦ આ વાઈસરાયનના સમયમાં કયા કયા દુકાળ પડ્યો?

ઉ૦ ૬૦ સ. ૧૮૬૬ માં ઝોહીઆમાં અને ૬૦. ૧૮૬૮ માં વાયબ્ય-પ્રાંતમાં દુકાળ પડવાથી બધા માણસો મરણુ શમ્યા. સરકારે કેટલાક ખાંધકામ કાઢી લોકોને દુકાળની પીડામાંથી મુક્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો.

પ્ર૦ કયા કયા પરચુરણ બનાવ બન્યા?

ઉ૦ ૧ ગાયકવાડ તાબાના વાઘેર લોકોએ ખંડ કર્યું તે સમાવ્યું, ૨ ૧૮૬૩ માં કાબુલનો અમીર દોસ્તમહમદ મરણુ પામતાં તેના દીકરા મહોમંદે લઢયા તેમાં હેવટે શેરઅલ્લી ખાદી ઉપર આવ્યો, તેને અમીર તરીકે કબુલ રાખ્યો (૩) અમેરિકામાં ચાલતી લડાઈ અંધ થવાથી હિંદના રૂના ભાગ નરમ પડવાથી સરોરીઆને બહું નુકશાન વેડ્યું પડ્યું. [૪] આબીસીનીયાના રાજા સાથે ૧૮૬૭માં લડાઈ થતાં રાજાને હરાવી તેના કુંવરને ગાદી આપી.

પ્ર૦ આ વાઈસરાયે કયા કયા સુધારા કર્યા.

ઉ૦ (૧) લશ્કરને માટે કસરતશાળા સ્થાપી, (૨) અગોધ્યાના ખેડૂતોની

નેશનલ કોંગ્રેસની સભા ડરાવી. આવા આગ ધણુ સુધારા કરી સ્થિત સુધારી. (૩) કાલેરાની ઉત્પત્તિ શોધી મળવા ડક્ટરો નીમ્યા, આ વોઇસરોય ઇ. સ. ૧૮૬૮માં વિદાયત ગયા અને તેની જગાએ લોર્ડ મેયો આવ્યા.

લોર્ડ મેયો. ૧૮૬૮—૧૮૭૨—૩.

પ્ર૦ આ વોઇસરોયના સમયના મુખ્ય ખનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) અંબાલામાં દરબાર ભરી અમીર શેરઅલીને માન આપ્યું. તથા તેમને સલીઅનું બાંધી આપ્યું (૨) મહાનાણીના બીજા કુંવર ડયુક ઓફ ગ્લોસ્ટનબરો હિંદમાં પધારી તેમને હિંદી રાજ્ય પ્રબળે સાઈ માન આપ્યું (૩) સુધારા, (૧) મીડાના જકાતમાં સુધારો કર્યો (૨) પ્રાંતવાર ઉપજ અર્ચનો હિસાબ જુદો પાડ્યો. (૩) રેલ્વે અને નહેરોમાં સુધારા કર્યા. આ વોઇસરોય સેકમના હુલ્લમાં પકડાઈલા કેદીઓના તપાસ કરવા અંદામાનમાં ગયા. ત્યાં કોઈ કુબ્ધ આશ્વાન કેદીએ છરો મારી મારી નાખ્યા ૧૮૭૨ આ વોઇસરોય સુધારા કરી બેન્ટિક સાહબની પેઠે માન મેળવ્યું. તેમની જગાએ લોર્ડ નોર્થબ્રુક આવ્યા.

લોર્ડ નોર્થબ્રુક ઇ. સ. ૧૮૭૨-૧૮૭૬—૪

પ્ર૦ તેમના વખતના બાણવા લાયક ખનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) ઇ. સ. ૧૮૭૪માં અંબાલામાં મોટો દુકાળ પડ્યો તેના સંકટમાંથી રેલ્વેને બચાવવા માટે નહેર, સડક તળાવ વગેરે બાંધકામ ઉઘાડી ઉઘોગે વળગાડ્યા. (૨) ગાયકવાડ કેસ—મહારાજા મલ્હરાવ ગાયકવાડ ઉપર વડોદરા રેસીડન્ટ કનૅલ ફેરને ઝેર દીધાનું તહોમત આવ્યું તેની તપાસ કરવા માટે ત્રણ દેશી અને ત્રણ યુરોપીઅન અધિકારીઓનું કમીશન નીમ્યું. દેશી ગૃહસ્થો (મહારાજા જયાજીરાવ

(સિંધિયા, જેપુરના મહારાજા રામસિંગ; અને રાજા સર દિનકરરાય હતા) તે તે તહોમત ખોટું લાગ્યું, યુરોપીઓએ તે તહોમત સાબીત ગણ્યું આવો મત ફેર હોવા છતાં તેમના રાજ્યમાં ઘણું અંધેર ચાલે છે તથા રાજ્ય ચલાવવાને ન લાયક છે એમ ગણી તેમને ઇ. સ. ૧૮૭૫માં પદબ્રષ્ટ કરી મદ્રાસમાં કેદ કર્યા અને ત્યાં તેઓ ૧૮૮૨ માં મરણ પામ્યા. વડોદરાની ગાદીએ હાલના નામદાર મહારાજા સયાજીરાવને ખંડેરાવ મહારાજાનાં વિધવા રાણી પાસે દત્તક લેવડાવી ગાદી સોંપી (૩) મહારાણી શ્રી વિક્ટોરીયાના પાટવી કુંવર પ્રિન્સ જોર્જ વેલ્સ હિંદમાં પધાર્યા ઇ. સ. ૧૮૭૫. તેમને દેશી રાજા રમણત તન્કથી સાંગે સત્કાર મળ્યો. વિલાયતમાં પ્રધાનમંડળ બદલાયાથી પેતાની મુદત પુરી થતાં પહેલાં વોઇસરાય વિલાયત ગયા અને અને તેમની જગાએ લોર્ડ લીટન સાહેબ આવ્યા. ૧૮૭૬

લોર્ડ લીટન ઇ. સ. ૧૮૭૬-૧૮૮૦-૪

પ્ર. તેમના સમયમાં મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ. (૧) દિલ્હીના દરબાર. (૨) મદ્રાસ ઇલાકામાં દુકાળ (૩) અફઘાન બીજો વિગ્રહ.

પ્ર. દિલ્હી દરબાર વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટે મંજૂરી આપવાથી મહારાણીએ દિલ્હીમાં દરબાર ભર્યો ભવ્ય દરબાર ભરી “કૈમરે હિદનું પદ” ધારણ કર્યું.

પ્ર. તેમના સમયમાં પહેલા દુકાળની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. મદ્રાસ અને મુંબઈ ઇલાકામાં ભારે દુકાળ પડ્યો, તેમાં ભુખ મરતી મરતાં માણસો જ્યાં જ્યાં આવવાને ઘણી મહેનત કરી તો પણ પાણી લાખ માણસ મરણ પામ્યાં અને ૧૧ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ થયું તે

પુર પાડવાને તથા ફરીને તેવી આકૃતમાંથી બચવા માટે લાઇસન્સ ટેક્સ તથા ધંધા રોજગાર ઉપર વેરા નાખ્યો, મુંગઠ, મદ્રાસમાં મીઠાની જકાતમાં વધારો કર્યો. દારૂ, તાડી, અરીસુ, જંગલ વગેરના ધંજરા કરી ઉપજ વધારી અને ગેબ્રીટીંગ એક્ટ કરી વર્તમાનપત્ર ઉપર અંકુશ નાખ્યો. દેશીઓને હથિયાર નહિ રાખવાનો કાયદો કર્યો. વિલાયતી માલપરની જકાત કાઢી નાંખી.

૩૦ અફઘાન બીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ અંગ્રાજામાં દરબાર ભરી શેરઅલીને અમીર માનો દર વર્ષે ૧૦ લાખ રૂપીઆ આપવાનો લીટને ઠરાવ કર્યો હતો છતાં અમીર ખેવકા થઇ રશિયન એજન્સીને માન આપ્યું અને અંગ્રેજ એજન્સીને પોતાના મુલકમાં પેસવા દીધો નહિ આથી લડાઇ થઇ. ઇ. સ. ૧૮૭૮ માં અંગ્રેજ લશ્કર ખેખર ખેલન આં કુરમવાટને રસ્તે અફઘાનિસ્તાનમાં દાખલ થયું તેમણે કાબુલ, ગીજની કંઈદાર ને જલાલાબાદ જીતી લીધાં. અમીર તુર્કિસ્તાન તરફ નાઠો. અને ત્યાંજ મરણ પામ્યો. તેની જગાએ તેનો દિકરો યાકુબખાન અમીર થયો. તેણે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી પણ ઇ. સ. ૧૮૭૯ ની માફક પાછળથી યાકુબખાને અંગ્રેજ રેસીડેન્ટ સરલેઇ કાયન્ધારીને તેના રસાલા સાથે દગાથી મારી નાંખાવ્યો તેથી ફરીયા જઈ યાકુબખાનને હરાવી કેદ પડી હિંદમાં આણ્યો અને તેના દીકરા અબ્દુલ રહેમાનને ગાદી આપી. અફઘાન વિગ્રહ ચાલતો હતો તેવામાં પ્રધાનમંડળ બદલવાથી લીટન સાહેબ રાજીનામું આપી વિલાયત ગયો અને તેમની જગાએ લીયરલ પક્સના લોર્ડરીપન સાહેબ આવ્યા ઇ. સ. ૧૮૮૦.

લોડ રીપન ઇ. સ. ૧૮૮૦-૧૮૮૪-૪

પ્ર૦ રીપન સાહેબના સમયના મુખ્ય ખનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) અફઘાન વિગ્રહનો અંત (૨) સુધારા.

પ્ર૦ અફઘાન વિગ્રહનો કેવી રીતે અંત આવ્યો ?

ઉ૦ અફઘાન વિગ્રહમાં થતા હળ્લરો માણસોનો નાશ અને લખ લુટ થતો ખર્ચ જોઈ તેમજ આગરમેર પાછા આવવું એવો તેમનો વિચાર હતો. તે આવ્યા તે સમયે પાકુઅખાનના ભાઈ અયુઅખાને હેરાતમાં ખંડ કર્યું તે સમાવવા કંદહારનું લશ્કર ગયું. પણ તેને હરાવી અયુઅખાન કંદહારને ઘેરાં લાલ્યો. તેથી કાબુલથી જનરલ રાખર્ટ સેલે જઈ અફઘાનોને હરાવ્યા અને અયુઅખાનનાડયો તથા દોસ્તમદમદના વંશજ અખંદુલ રહેમાનને ગાદી આપી લશ્કર પાછું આવ્યું ઇ. સ. ૧૮૮૧.

પ્ર૦ તેમણે ક્યા ક્યા સુધારા કર્યા ?

ઉ૦ (૧) અફઘાન લડાઈમાં થએલા ૨૦ હરોડના ખર્ચમાયી ચેચા ભાગના ખર્ચ ઇંગ્લાંડ પાસેથી અપાવ્યો (૨) મીડના કરમાં વટાડો કર્યો. (૩) લોકલ સેલ્ફ ગવર્મેન્ટ એટલે મ્યુનિસિપલિટી સ્થાપવા સુધારા કરી લોકોને રાજકાજમાં ભાગ લેતા કર્યા. (૪) વર્તમાન પત્રોને છુટ્ટ આપી. (૫) ખાનગી શાળાઓને ગ્રાન્ટ આપવાનો ધારો કર્યો (૬) મ્હેસુરના મહારાજા પુખ્ત વયના થવાને લીધે તેમનું રાજ્ય તેમને પાછું સોંપ્યું. (૭) દશ દશ વર્ષે વસ્તીપત્રક કરવાનો ધારો કર્યો (૮) ગરીબ લોકનાં સુખને માટે મલુડાંનું બીજ રફ કર્યું (૯) દેશી માત્ર સરકારી ખાતામાં વાપરવાનો ઠરાવ કર્યો (૧૦) દેશી જડને યુરોપીઅન તહોમતદારનો ઇન્સાફ કરે એવો ઠરાવ કર્યો. (૧૧) નાણાં ખાતામાં સુધારો કર્યો. (૧૨)

પ્રજા તરફનું ધણું માન પામી. ઇ. સ. ૧૮૮૪માં આલ્બો વોઇસ-
શાય વિલાયત ગયો, અને તેમની જગ્યાએ લોર્ડ ડફરીન આવ્યો.

લોર્ડ ડફરીન ૧૮૮૪-૧૮૮૮-૪

પ્રા. આ વોઇસરાયની કારકીર્દીનું વર્ણન કરો.

ઉ. (૧) ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં રાજપીંડીમાં દરબાર ભરી અફઘાની-
સ્તાન અમીર અબ્દુલ રહેમાનને અંગ્રેજ પક્ષમાં રહેવાની શરતે
બાર લાખનું વર્ષાસન દરારી આપ્યું (૨) બ્રહ્મદેશના રાજા થીમે
સાથે વાકું પડવાથી ઇ. સ. ૧૮૮૫ માં લડાઈ થઈ તેમાં થીમેને
હરાવી બ્રહ્મદેશ ખાલસા કરી રાજાને રત્નાગીરીમાં કેદ કર્યો, (૩)
ખર્ચનો વધારો અને નવાબ સરહદ પર બચવા માટે બાંધકામ
કરવા માંડ્યું. તેથી ખર્ચ વધી પડ્યું. તે પુરુ પાડવા માટે મીઠાના
કરમાં વધારો કર્યો. ઇન્કમટેક્સ નાખ્યા. અને સરકારી ખાતામાં
ખર્ચ કમી થયું (૪) દેશી રાજ્યોમાં બતાવ. ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં
સિંધીઆ અને હોલ્કર સરકાર મરજી પામતાં હોલ્કરની ગાદીએ
બાળા સાહેબ અને સિંધીઆ સરકાર નાની ઉંમરના હોવાથી પાંચ
માસકત વહીવટ ચલાવવા માંડ્યો. (૫) દેશી રાજ્યોમાં અંગ્રેજ
દિવાન રાખવાની છુટ આપી (૬) ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં મહારાણી
શ્રી ઇન્દ્રાવતી ગાદીએ રાજ્ય કરતાં ૫૦ વર્ષ થયાં તેના ઉત્સાહમાં
હિંદમાં ધણે રથને જ્યુબીલી મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો, અને
લોકોએ પોતાની વફાદારી બતાવી આપી. આ વોઇસરાયની મુદત
ઇ. સ. ૧૮૮૮ માં પુરી થતાં તે વિલાયત ગયા અને તેમની
જગ્યાએ લેન્સડાઉન આવ્યો.

લોર્ડ લેન્સડાઉન. ૧૮૮૮-૧૮૯૩-૫

પ્રા. આ વોઇસરાયના વખતના જાણવા લાયક બનાવ કહો.

ઉં (૧) કારમીરના મહારાજને રાજ્ય ખટપડથી પદબ્રષ્ટ કરી રાજ્ય કારભાર ચલાવવા પંચ નીમ્યું, ઇ. સ. ૧૮૮૯ (૨) મણિપુરના રાજાએ તોફાન કરી બ્રિટિશ રેસીડન્ટને મારી નાખવામાં તેને હરાવી. રાજ્ય તેના પિતરાઈઓમાંના એક પાંચ વર્ષના બાળકને આપી રાજ્ય કારભાર પંચ મારફત ચલાવવા માંડ્યો. (૩) પરચુરણ બનાવો. સમતિવચનો કાયદો પસાર કર્યો. મુંબઈ તથા મદ્રાસ ખલાસમાં કેટલાક ભાગમાં દુકાળ પડવાથી સરકારે બાંધકામ ઉધાડી નિર્ગાધારેને બચાવ્યા. ઇંગ્લેન્ડની પાર્લિમેન્ટમાં લોકપ્રિય દાદાભાઈ નવરોજી મેમ્બર નિમાયા, ૧૮૯૪માં વોઇસરાઈ અને ગવર્નરની ધારાસભામાં કેટલાક પ્રજા તરફના મેમ્બરો નીમવાનો ઠરાવ થયો. આજ વર્ષમાં અબદુલ રહેમાનને ૧૨ લાખને બદલે ૧૮ લાખનું સાલીઆણું કરી આપ્યું, અને તે વોઇસરાઈની મુદત પૂરી થતાં ઇ. સ. ૧૮૯૩ માં વિલાયત ગયા, અને તેમની જગ્યાએ લોર્ડ એલ્જન સાહેબ આવ્યા.

લોર્ડ એલ્જન ૧૮૯૪—૧૮૯૯-૫

પ્ર૦ તેમની હાકમીના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો.

ઉં ઇ. સ. ૧૮૯૬ માં વરમાદની તાણને લીધે હિંદના ઘણા ભાગમાં દુકાળ પડ્યો તેથી સરકારે બાંધકામ ઉધાડી નિર્ગાધારનું રક્ષણ કર્યું (૨) બ્યુએનિક પક્ષેગ (ગાંડીઆ તાવ) નો રોગ શરૂ થયું મુંબઈ, થાણા, સુરત, ગરવી, કલકત્તા વગેરે સ્થળે ફેલાયો (૩) મહારાણીને ૧૮૯૭ માં રાજ્ય કરતાં ૬૦ વર્ષ થયાં તેના આનંદમાં કાયમંડ બ્યુબીલીનો મહો સવ પાળ્યો. (૪) સરહદ પરના પહાડી લોકોએ તોફાન કર્યું તેમને હરાવી તાબે કર્યા. તેમાં હિંદને ઘણું ખર્ચ વેડવું

પડ્યું. (૫) ૧૮૬૮ માં વર્તમાન પત્રો ઉપર અંકુશ મુક્યો. આ વોઇસરાય ૧૮૯૬માં સ્વદેશ ગયા, અને તેમની જગ્યાએ લોર્ડ કર્ઝન આંગ્યો.

લોર્ડ કર્ઝન ૧૮૬૯-૧૯૦૬—૭

પ્ર૦ આ વોઇસરાયના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો.

ઉ૦ (૧) સને ૧૮૯૯ એટલે સંવત ૧૯૫૬ માં હિંદના પશ્ચિમ ભાગમાં ભયંકર દુઃકાળ પડ્યો. નિરધારોના બચાવ માટે સરકારે ઠેકાણે ઠેકાણે ખાંધકામ ઉઘાડી લોકોને મદદ કરી. યુરોપથી આવતી ખાંડ ઉપર જકાત નાખી દેશી ખાંડના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપ્યું. (૩) ઇંગ્લાંડને આફ્રિકાના ટ્રાન્સવાલના સતત્ર સ્થાન સાથે લડાઈ થતાં હિંદી લશ્કર મોકલાવ્યું. (૪) ચીનમાં ખ્રિસ્તી લોકોની કતલ થવાથી યુરોપી રાજ્યોનાં લશ્કર ચીન ઉપર ગયાં તે વખતે પણ અત્રેથી દેશી લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું. (૫) સને ૧૯૦૧ માં મહારાણી શ્રી વિક્ટોરીઆનો સ્વર્ગવાસ થયો તેથી તેમના વડા પુત્ર “ શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ, ” ગદી પર આવ્યા [૬] સને ૧૯૦૧ માં થોડો વરસાદ થયો, તથા પુષ્કળ ઉંદર પડવાથી પાકને નુકશાન થયું [૭] સન ૧૯૦૨ માં શહેનશાહ ૭ માં એડવર્ડનો ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક થયો, અને સને ૧૯૦૩ ના જાનેવારીની તા.૧ લીએ હિંદમાં ભવ્ય દરબાર ભરી શહેનશાહના રાજ્યાભિષેકનું જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ થયું. (૮) ઇન્ડોક્સ ૫૦૦ રૂપીઆની આવક પર હતો તે બંધ કરી ૧૦૦૦ ના આવક પર કરાવામાં આવ્યો (૯) ટિબેટ તથા ખરાન સાથે વેપારના કરાર કર્યા. (૧૦) જાપાન અને રશિયાને લડાઈ થતાં જાપાને રશિયાને નમાવ્યું. બંગાળના ભાગલા પડ્યા, આથી બંગાળી પ્રજાના મન

દુ:ખાયા. વોમ્સરાય ઇ. સ. ૧૯૦૬ માં સ્વદેશ ગયા અને તેમની જગાએ લોર્ડ મિન્ટો આવ્યા.

લોર્ડ મિન્ટો ૧૯૦૬-૧૯૧૧-૫

પ્ર૦ લોર્ડ મિન્ટોના સમયના મુખ્ય ખતાવ કહેા.

ઉ૦ પાટવી કુંવર પ્રિન્સ ઝોફ વેલ્સ તેમનાં ધર્મપત્ની સાથે હિંદમાં પધાર્યા, તેમને દેશની પ્રજાએ માન આપી રાજ્યભક્તિ બતાવી આપી. (૨) હિંદી પ્રધાનની કૌસીલમાં આ દેશના બે મેમ્બરની નામજોડ કરી અને રાજકીય સુધારે કરવા માટે કમીશન નીમ્યું. (૩) સને ૧૯૦૬ માં લોકોને રાજકાજમાં માહીતીગાર થાય એવા શુભ હેતુથી પ્રલાકાતની અને મુખ્ય સરકારની કોંસીલમાં હિંદી પ્રજા તરફ વધારાના સલાહકારો નિમાયા તથા વોમ્સરાયની કોંસીલમાં એક દેશી મેમ્બર નીમયો. (૪) ૧૯૧૦ માં લોકપ્રિય શહેનશાહ સાતમો એડવર્ડ સ્વર્ગવાસી થવાથી તેમની જગાએ હાલના નામદાર મહારાજ શહેનશાહ ૫ માં જ્યોર્જ ગાદીએ બેઠા લોર્ડ મિન્ટો સને ૧૯૧૧ માં વિસ્રાયન ગયા. અને તેમની જગાએ લોર્ડ હાર્ડિંગ સહેજ પધાર્યા.

લોર્ડ હાર્ડિંગ ઇ. સ. ૧૯૧૧-૧૯૧૬-૫

પ્ર૦ આ વોમ્સરાયના સમયનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આપણા હાલના નામદાર શહેનશાહ ૫ માં જ્યોર્જ પોતાના ધર્મ પત્ની મહારાણી મેરી સાથે હિંદમાં પધાર્યા. અને સને ૧૯૧૧ના ડિસેમ્બરની ૧૨ મી તારીખે હિંદના પ્રાચીન પાટનગર દિલ્હીમાં બથાજ ઠાઠમાઠથી બરતખાંડના ચક્રવર્તી મહારાજ તરીકે ગાદી પર

ઈંગ્લાંડના સહેનશાહે દિંદમાં રાજ્યાભિષેક કરવો એવો આ પ્રથમનો શુભ પ્રવંગ હોવાથી હિંદી પ્રજા બહુજી ખુશ થઈ.

પ્ર० આ માંગલિક પ્રસંગે હિંદી પ્રજાને ક્યા ક્યા લાભ મળ્યા ?

હિ० (૧) ડેળવણીમાં વધારો કરવા માટે દર વરસે ૫૦ લાખ રૂપીઆ આદર્શાદી અન્ત આપવાનો ઠરાવ કર્યો (૨) કલકત્તાથી પાટનગર બદલી આપ્યા દેશને અનુકુળ પડતું દિલ્હી ને રાજવાનીનું નગર બનાવ્યું. (૩) અગાળાના ભાગના રદ કરી બંગાળી પ્રજાના મન મનાવ્યાં (૪) નવા દેશી રાજ્યો પાસે સરકારનું લેણું હતું તે માફ કરાવ્યું. (૫) સૌ રૂપીઆના કરજદારો ગરીબાઇને લીધે કેદમાં હતા તેમને છોડી મુકી દેતું સરકારે પતાવ્યું.

પ્ર० સને ૧૯૧૪ માં જાણવા લાયક શો બનાવ બન્યો.

હિ० આરટ્રીઆએ પોતાના પ્રિન્સનું ખુન થવાના કારણસર સર્વિઆ સાથે લડાઈ જાહેર કરી તેથી રૂશિઆ સર્વિઆનો પક્ષ પકડી આરટ્રીઆ સામે થયું. તેથી જર્મનીએ આરટ્રીઆનો પક્ષ પાડી એલ્જીઅગને રસ્તે ફ્રાન્સપર ચઢાઈ કરી આદી ફ્રાન્સ, ઈંગ્લાંડ, ઇટાલી, રોમાનીઆ વગેરે રાજ્યોએ રૂશિઆનો પક્ષ લઈ જર્મની સામે લડાઈ જાહેર કરી. તેમજ સામા પક્ષમાં જર્મની, આરટ્રીઆ, તુર્કિસ્તાન, બલ્ગેરીઆ વગેરે રાજ્યો હતાં. આ મહાભારત યુદ્ધની અસરથી આખી દુનીઆપર વેપાર ધંધાને બહુ નુકસાન પહોંચ્યું હતું. જર્મનીના અન્યાયી વર્તન તેમજ મધ્યમસર રાજ્યોને પણ નુકશાન કરવાનો રાજનીતી હોવાથી યુનાઇટેડસ્ટેટસ અને દક્ષિણ અમેરિકાનાં કેટલાક રાજ્યોએ પણ જર્મની સામે લડાઈ જાહેર કરી હતી. આપણા પક્ષમાં સત્ય અને ન્યાય હોવાથી પરમત્તમાએ આપણા મહારાજાને વિજય અપાવ્યો, અને આ મહાભારત યુદ્ધનો અંત

આચાર્યો. સને ૧૯૧૬માં આપણા લોકપ્રિય વૉઈસરોય હાર્ડિંગ સાહેબ તરફથી શુભ આશિષ મેળવી વિસાયત ગયા અને તેમની જગાએ લોર્ડ ચેમ્સફર્ડ સાહેબ આગ્યા તેઓ પોતાનો ઉદાર રાજનીતિ બતાવી હિંદી પ્રજાનું હિત કરવા પ્રયત્નશીલ થયા અને હિંદી પ્રજા તરફથી પૂર્ણ માન મેળવી સ્વરેશ ગયા.

ગવર્નર જનરલો.

વોરન હેસ્ટીંગ્સ	૧૭૭૪—૧૭૮૫—૧૧
મેકફર્સન	૧૭૮૫—૧૭૮૬—૧
કાર્નવાલીસ પહેલીવાર	૧૭૮૬—૧૭૯૩—૭
સરમનરો	૧૭૯૩—૧૭૯૮—૫
માર્કિર્વિસ ઓફ વેલેસ્લી	૧૭૯૮—૧૮૦૫—૭
કાર્નવાલીસ બીજીવાર	૧૮૦૫—૧૮૦૫—૦
સર જ્યાર્જ બારો	૧૮૦૫—૧૮૦૭—૨
લોર્ડ મિન્ટો	૧૮૦૭—૧૮૧૩—૬
લોર્ડ હેસ્ટિંગ્સ [મોયરો]	૧૮૧૪—૧૮૨૩—૯
લોર્ડ આમહર્સ્ટ	૧૮૨૩—૧૮૨૮—૫
લોર્ડ વિલિયમ બેન્ટક	૧૮૨૮—૧૮૩૫—૭
મેટકાફ	૧૮૩૫—૧૮૩૬—૧
ઓક્લાંડ	૧૮૩૬—૧૮૪૨—૬
એલનબરો	૧૮૪૨—૧૮૪૪—૨
હાર્ડિંગ	૧૮૪૪—૧૮૪૮—૪
ડેલહૌસી	૧૮૪૮—૧૮૫૬—૮

વોધસરાય

કોર્નિંગ	૧૮૫૬—૧૮૬૨—૬
ગેલ્લન	૧૮૬૨—૧૮૬૩—૧
લોરેન્સ	૧૮૬૩—૧૮૬૮—૫
મેથો	૧૮૬૯—૧૮૭૨—૩
નોર્થબ્રુક	૧૮૭૨—૧૮૭૬—૪
લીટન	૧૮૭૬—૧૮૮૦—૪
રીપન	૧૮૮૦—૧૮૮૪—૪
ફ્રેન	૧૮૮૪—૧૮૮૮—૪
લેન્સડાઉન	૧૮૮૮—૧૮૯૩—૫
એલ્લન	૧૮૯૪—૧૮૯૯—૫
કર્ઝન	૧૮૯૯—૧૯૦૬—૭
મીન્ટો	૧૯૦૬—૧૯૧૧—૫
હાર્ડિઝ	૧૯૧૧—૧૯૧૬—૫
એમ્સફર્ડ	૧૯૧૬—૧૯૨૧—૫
લોર્ડ રીડિંગ	૧૯૨૧—૧૯૨૫—૪
અર્લ વિન્ટર	૧૯૨૫ થી ચાલુ

જાણુવા લાયક ઉપયોગી હકીકત.

અંગ્રેજી અમલ થવા પછી થયેલાં બંડ.

- (૧) વેલોરનું બંડ—૧૮૦૬ (સર જોર્જ બારો.)
- (૨) સુડતાણીસમી દેશી પસંદગીનો બગવો ૧૮૨૫ (આમ્બરસ્ટ)
- (૩) ૧૮૫૭ નો બગવો [લોર્ડ કેનિંગ]

હિંદી પ્રજામાં બીજી પ્રજાની રહેલી આસરો.

(૧) શ્રીક અસર—(૧) દેવજામાં જોવામાં આવતું કાતરણી કામ
(૨) બૌદ્ધ પુતળાના ચહેરા શ્રીક ઘાટના છે. (૩) ખજોળ વિદ્યામાં
રમલના પાસા જોવાની રીત (૪) લશ્કરી કવાયત. (૫) દહેરાના
ધુમટ અને બંદુકની ખનાવટ.

(૨) અનાયર્ અસર—(૧) સમીપુજન, સુરકોળું અને નાળીએર હોમ-
વાની કીળા (૨) અણુધક પત્થર અને લાકડાના ફુંડાની પુજા (૩)
પાડા, બકરાં અને મનુષ્યોનાં જાળિદાન આપવાની રીત.

(૩) શક લોકની અસર—[૧] લિંગપુજા અને ન ગપુજા [૨] કાઠી,
જાટ, રજપુતો શકલોકના વંશજ હોવાનું અનુમાન કરે છે.

(૪) બૌદ્ધ ધર્મની અસર—(૧) ઓરિસાના મહા બૌદ્ધ અપસરા જેવો
છે. (૨) પાંજરાપોળો, દવાખાનાં દન આપવાની રીત તથા મુગાં
પ્રાણીઓને પાળવાની રીત (૩) માંસ દ્વારે બદ્ધે વનરપતિને અહાર
(૪) જગન્નાથમાં રથયાત્રાનો મહોત્સવ.

(૫) મુસલમાનોની અસર—(૧) સ્ત્રીઓને ઓઝડ પડે રાખવાનો
રીવાજ (૨) નાતોના પેટા વિભાગો (૩) બાળલગ્ન (૪) બનારદેવથી
કન્યા આપવા લેવાના રિવાજની ખંધી (૫) પુસ્તકોની આજીવને લીધે
વિદ્યા કળાની પડતી.

પરદેશી હુમલા.

(૧) ઇ. સ. પુ. ૧૫૦૦ સિરિઆની રાણી સેર્ગીરામિસે સ્વારી કરી
તેને યુધિષ્ઠિરના વંશજોએ હરાવી.

(૨) ઇ. સ. પુ. ૧૩૦૮ મિસરના રાજા મિસોબીસે સ્વારી કરી તેને
સહદેવના વંશજોએ હરાવી.

- (૩) ઇ. સ. પુ. ૫૧૮ ઇરાનના રાજા દરવેશગુસ્તપે સ્વારી કરી કેટલોક ભાગ પંજાબનો જીતી લીધો.
- (૪) ઇ. સ. પુ. ૩૨૭ ગ્રીસ દેશના મહાન સિંહદેરે સ્વારી કરી ક્ષેત્ર મેળવી, પરંતુ પૌરસના પાંકમથી ખુશ થઇ તત્તવાર આપી ને જીતેલો ભાગ પાડો સોંપી દીધો.
- (૫) ઇ. સ. પુ. ૩૧૨ સેલ્યુકસે શશ્મીરપર સ્વારી કરી, પણ ચંદ્રગુપ્ત હરાવ્યો,
- (૬) ઇ. સ. પુ. ૧૮૧-૧૬૧ આક્રીઆના ગ્રીક લોકની સ્વારી.
- (૭) ઇ. સ. પુ. ૧૦૦ થી ઇ. સ. ૫૦૦ શક લોકોએ સ્વારી કરી સિંધમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું.
- (૮) ઇ. સ. ૬૩૬ માં ઉસ્માને ભૂય પર સ્વારી કરી, પણ હાર્યો.
- (૯) ૬૬૨-૬૫૪ મુસલમાનોની સિંધ પર સ્વારી પણ હાર્યા.
- (૧૦) ૭૧૨ માં મહમદકાસમે સિંધ પર સ્વારી કરી હાહીરને હરાવી સિંધ પ્રાંત જીત્યો.
- (૧૧) ૭૧૭માં સખકતગીને પંજાબપર સ્વારી કરી ત્યાંના રાજાને હરાવ્યો.
- (૧૨) ૧૦૦૧ થી ૧૦૨૪ સુધીમાં મહમદ ગીઝની-હિંદ પર ૧૭ સ્વારીઓ કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય લઇ ગયો.
- (૧૩) ૧૧૭૬ થી ૧૨૦૨ સુધીમાં શાહજુદીન (મહમદ) ઘેરીએ નવ સ્વારીઓ કરી પણ રાજ્ય તાબે કર્યાં.
- (૧૪) ૧૨૧૭ માં મોગલરાજા ચંધીસખાને સ્વારી કરી.
- (૧૫) ૧૨૯૭-૧૩૦૪ મોગલોએ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના વખતમાં ૭ હુમલા કર્યાં.
- (૧૬) ૧૩૯૮ માં સમકંદના રાજા તૈમુરે સ્વારી કરી હજારો ગામ લુટ્યાં અને કતલ કરી.

- (૧૭) ૧૫૨૬ બાબરે સ્વારી કરી ઇબ્રાહીમને હરાવી રાજ્ય લઇ લીધું.
 (૧૮) ૧૭૩૮ માં ઇરાનના રાજા નાદિરશાહે મહંમદ રંગીલાપર સ્વારી કરી હરાવી ઘણું દ્રવ્ય હુટ્યું તથા નિર્દોષ રમચત્તની કતલ કરી.

(૧૯) ૧૭૪૭-૧૭૬૧ સુધીમાં અહમદનુરનીએ હિંદ પર પાંચ સ્વારી કરી
સલાહ (કેલકરાર)

- (૧) એલાશાપેલ-૧૭૪૮ અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ વચ્ચે [૧] એક બીજાને મુલક પાછો આપવો. [૨] હિંદુસ્તાનમાં બંને પ્રજાએ સંપીસંપીને રહેવું.
 (૨) મદ્રાસ-૧૭૫૪ અંગ્રેજોને ફ્રેંચ (૧) એક બીજાને મુલક પાછો આપવો (૨) દેશી રાજપોતા ઝઘડામાં પડતું નહિ. (૩) નવાબ તથા નિઝામને એક બીજાએ કમુલ રાખવા.
 (૩) કલકત્તા-૧૭૫૭ સુરાજ આદલ્લા અને કલાઇવ વચ્ચે (૧) નવાબે કલકત્તાનો કિલ્લો બાંધવાની પરવાનગી આપવી (૨) બંગાળનાં ચાણાં અંગ્રેજોને સોંપવાં (૩) અંગ્રેજ માલતું દાણુ માફ કરવું (૪) કંપનીને તુકશાનીનો ખદલો આપવો.
 (૪) પુના-૧૭૬૪ નિઝામ અને માધવરાવ પેશ્વા (૧) નિઝામે ૩૨ લાખ રૂપિયા પેશ્વાને આપવા (૨) એક બીજાને સંકટ વખતે અરસપરસ મદદ કરવી.
 (૫) મદ્રાસ-૧૭૬૯ હૈદર અને અંગ્રેજ (૧) એક બીજાને લીધેલો મુલક પાછો આપવો (૨) સંકટ વખતે સામ સામે મદદ કરવી.
 (૬) સુરત-૧૭૭૫ રાધોબાને મુંબઇ સરકાર (૧) અંગ્રેજો રાધોબાને ગાદી અપાવે (૨) ગાદી મળ્યા બદલામાં રાધોબાએ વસાઇને સાબડી બેટ અંગ્રેજોને આપવા.

- (૭) પુરંધર-૧૭૭૬ પેશ્વા અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજોએ રાધોખાનો પક્ષ છોડી દેવે. તે બદલ પેશ્વા વસાઇ અને સાબી બેટ અંગ્રેજને આપે.
- (૮) વારગામ-૧૭૭૬ પેશ્વા અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજોએ પેશ્વાનો મુલક પાછો આપવો (૨) ભરૂચ સિંધિયાને આપવું. (૩) આ શરતો પાળતા સુધી બે અંગ્રેજો પેશ્વાને કબજે સોંપવા.
- (૯) સાલાગાઈ ૧૭૮૨ મરેઠા અને અંગ્રેજ વચ્ચે (૧) પેશ્વાએ રાધો-ખાને રૂપ હજારનો પગાર આપવો (૨) અંગ્રેજને સાર્ટી અને વસાઈ આપવા (૩) અંગ્રેજને પોર્ટુગીઝ શિવાય કોઈપણ યુરોપીયન પ્રજા રાજ્યમાં રહેવા દેવી નહિ.
- ૧૦) મેંગલોર-૧૭૮૪ ટીપુ અને અંગ્રેજ વચ્ચે [૧] ટીપુએ અંગ્રેજ કદીઓને છોડી દેતા (૨) માંપીતંપીને રહેવું (૩) એક બીજાનો લીધેલો મુલક પાછો આપવો.
- ૧૧) ત્રિરંગપટ્ટણ-૧૭૯૨ ટીપુ અને અંગ્રેજ (૧) ત્રણ કરોડ રૂપીઆ તથા અડધું રાજ્ય અંગ્રેજને આપવું (૨) અંગ્રેજ કદીઓ છોડી મુકવા (૩) નાજામ તથા મરેઠાને કેટલોક મુલક આપવો સરતો પાળતા સુધી ટીપુના કુંવરને અંગ્રેજ છાવણીમાં રાખવા.
- (૧૨) હૈદરાબાદ-૧૭૯૮ નિઝામ તથા અંગ્રેજ (૧) કંટીન્ટ લશ્કર રાખવું (૨) અંગ્રેજ શિવાય બીજા યુરોપીયન પ્રજાને પોતાના રાજ્યમાં રાખવી નહિ.
- (૧૩) હૈદરાબાદ-૧૮૦૧ અંગ્રેજ અને નિઝામ (૧) કંટીન્ટ લશ્કરના ખર્ચ પેટે બાળઘાટ પ્રાંત આપવો.
- (૧૪) અયોધ્યા-૧૮૦૧ અંગ્રેજ અને નવાબ વચ્ચે [૧] નવાબે અંગ્રેજને વાયવ્ય પ્રાંત આપવો, તેને બદલે અંગ્રેજોએ નવાબનું રક્ષણ કરવું.

(૧૫) ભરતપુર-૧૮૦૫ અંગ્રેજ અને ભરતપુરના નામ વચ્ચે (૧) હો દર સાથેના સંબંધ તોડી નાખવો (૨) દીગ તથા ૨૦ લાખ રૂપિયા અંગ્રેજોને આપવા.

(૧૬) સેગાહલા-૧૮૧૬ ગુર્ખા અને અંગ્રેજ (૧) ખટ્તમંદુમાં રેસીડંટ રાખવો (૨) સીમલા અંગ્રેજોને આપવું (૩) સીટીમાં રાખવો મુલક પાછો આપવો.

(૧૭) પુના-૧૮૧૭ બાજરાવ અને અંગ્રેજ [૧] અંગ્રેજ સૈન્યના ખર્ચ ખદલ ફેટલોક મુલક પેશ્વાએ અંગ્રેજોને આપવો (૨) પરરાજ્યોના વાંધા અંગ્રેજ મારફત પતાવવા.

(૧૮) યાન્દાએ-૧૮૨૬ અંગ્રેજ અને બ્રહ્મીરાજ વચ્ચે (૧) આસામ આરાધન અને તીનાસરીમ અંગ્રેજોને આપવા [૨] બ્રહ્મરાજ્યે ખર્ચ ખદલ ૧ કરોડ રૂપિયા અંગ્રેજોને આપવા.

(૧૯) લાહોર-૧૮૪૬ અંગ્રેજ અને શીખ વચ્ચે (૧) સતલુજ અને ખિઆસ વચ્ચેના મુલક અંગ્રેજોને આપવો (૨) લડાઈના ખર્ચ ખદલ ફેટ કરોડ રૂપિયા (૩) દુલીપસિંહ મોટી ઉમરનો થતા સુધી પંચ મારફત કારબાર ચલાવવો.

(૨૦) હૈદ્રાબાદ-૧૮૫૩ નિઝામ અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજ સૈન્યના ખર્ચ ખદલ વરાડપ્રાંત અંગ્રેજોને આપવો.

(૨૧) રંગુન-૧૮૫૨ બ્રહ્મીરાજ અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજ ફેટીઓને છોડી મુકવા (૨) પેશુ પ્રાંત અંગ્રેજોને આપવો.

(૨૨) ગંદામક-૧૮૭૮ અંગ્રેજ અને યાદુગખાન (૧) કાસુલ કુશમ અને બેલનધાટ અંગ્રેજોને આપવા (૨) કાસુલમાં રેસીડંટ રાખવો. (૩) પરરાજ્યોના વાંધા અંગ્રેજ મારફત પતાવવા.

અંગ્રેજ સરકારને હિંદમાંથી મળેલો મુલક

નામ	સાલ	કોની પાસેથી	કેવી રીતે
મદ્રાસ	૧૬૩૯	ચંદ્રગીરીના રાજા પાસેથી	વેચાણુ
મુંબાઇ	૧૬૬૮	ઈંગ્લાંડના રાજા પાસેથી	વેચાણુ
બંગાલા બહાર, ઝોઢીયા	૧૭૫૬	દિલ્હીના આદ્શાદ પાસેથી	બક્ષીસ
મદ્રાસ	૧૮૬૯	ટીપુ પાસેથી	લડાઇમાં
વાયવ્ય પ્રાંત	૧૭૯૯	અયોધ્યાના નવાબ પાસેથી	લશ્કરના ખર્ચ પેટે
કર્ણાટક	૧૮૦૧	કર્ણાટકના નવાબ પાસેથી	ખાલસા
ખાલાવાટ	૧૮૦૧	નીઝામ પાસેથી	સલાહમાં
મરઘ, ખાવાગઢ	૧૮૦૩	સિંધિયા પાસેથી	લડાઇમાં
સાલોન	૧૮૧૬	વલંદા પાસેથી	સલાહમાં
અમદાવાદ, મહારાષ્ટ્ર	૧૮૧૮	પેશ્વા પાસેથી	ખાલસા
આસામ, આરાકાન, તીનાસરીમ	૧૮૨૯	બ્રહ્મીરાજા પાસેથી	લડાઇમાં
કુર્ગ	૧૮૩૪	રાજ્યના અધિરથી	ખાલસા
સિંધ	૧૮૪૩	અમીરો પાસેથી	લડાઇમાં
સતારા	૧૮૪૯	ખીનવારસી	ખાલસા
પંજાબ	૧૮૪૯	શીખ ખીજા વિગ્રહમાં	લડાઇમાં
નાગપુર, ઝાંસી	૧૮૫૩	ખીનવારસી	ખાલસા
પેશુ	૧૮૫૩	ખીજા બ્રહ્મી વિગ્રહમાં	સલાહમાં
વરાહ	૧૮૫૩	નિઝામ પાસેથી	લશ્કરી ખર્ચ પેટે
અયોધ્યા	૧૮૫૬	નવાબ પાસેથી અધિર રાજ્ય વ્યવસ્થાથી	ખાલસા

પંચમહાલ ૧૮૬૧ સિંધિયા પાસેથી ઝાંસીના બદલામાં
શુદ્ધ પ્રહલદેશ ૧૮૮૬ ત્રીજા પ્રહરી વિગ્રહમાં ખાલ મા

મુકાબલો

દુષ્ણી અને લાલી

- (૧) અંગ્રેજનું મુળ કાઢવામાં બન્ને સરખા હતા.
- (૨) દુષ્ણીએ ફ્રેંચ સત્તા વધારી, લાલીએ ખાલકુલ ખોધ.
- (૩) યુદ્ધ કૌસલ્યમાં દુષ્ણી કરતાં લાલી હોશીઆર હતો.

કલાધવ અને શિવાજી

- (૧) કલાધવે અંગ્રેજ રાજ્યનો અને શિવાજીએ મરાઠી રાજ્યનો પાયો નાખ્યો.
- (૨) બન્ને ઝાઝું ભણેલા નહોતા.
- (૩) કલાધવે અમીચંદને અને શિવાજીએ અફઝલખાનને દૂગો દીધો,
- (૪) રાજ્ય સાચવી રાખવામાં બન્ને સરખા હતા.
- (૫) બન્નેમાં લશ્કરી ગુણ સરખા હતા.

કલાધવ અને દુષ્ણે

- (૧) દેશી રાજ્યોની ખટપટ કરવામાં બન્ને સરખા હતા.
- (૨) કલાધવના જેવું દુષ્ણેમાં યુદ્ધ કૌશલ્ય ન હતું.
- (૩) કલાધવ દેશી લશ્કરનો પ્રેમ મેળવી શકે પછી દુષ્ણે મેળવી શક્યો નહિ.

કલાધવ અને હેસ્ટિંગ્સ

- [૧] કલાધવે અંગ્રેજ રાજ્યનો પાયો નાખ્યો તેના ઉપર હેસ્ટિંગ્સે
દમારત ચણી.

[૨] કલાધવ દેશી રાજ્યો સાથે મિત્રતાથી વર્ત્યો પણ હેરિંગ્સે દેશી રાજ્યો પાસેથી ધન મેળવવા જીક્ષમ કર્યો.

વેલેસ્લી અને ડેલહૌસી

- (૧) બન્નેની રાજ્યનીતિ બ્રિટિશ સત્તા વધારવાની હતી.
- (૨) વેલેસ્લી કરતાં રાજ્ય સાચવવામાં ડેલહૌસી ચઢીઆતો હતો.
- (૩) વેલેસ્લીની રાજ્યનીતિ શાંતીવાળી હતી, પણ ડેલહૌસીની તેની નહિ હોવાથી બળવો થયો.

બેન્ટીક અને રીપન

- (૧) લોકોનો પ્યાર મેળવવામાં અને રૈયતનું લઘુ કરવામાં સરખા હતા.
- (૨) કળવણીનો ફેલાવો કરવામાં બન્ને સરખા હતા.
- (૩) દેશી લોકોને મોટા હેઠા આપવામાં સરખા હતા.
- (૪) હિંદો દેવાના બોજમાંથી ઉગારવાના વિચારવાળા હતા.
- (૫) વસુલાત ખાતું સુધારવા તરફ બન્નેનું લક્ષ સરખું હતું.
- (૬) બેન્ટીક સારામાં સારો ગવર્નર બનરલ ગણાયો, તેમ રીપન સારામાં સારો વોઇસરોય કહેવાયો.

લીટન અને ડક્રીન.

- (૧) હિંદપર ખચનો બોજો નાખવામાં બન્ને સરખા હતા.
- (૨) લીટને લાઇસન્સ ટેક્સ નાખ્યો ત્યારે બીજો ઇન્કમ ટેક્સ નાખ્યો.
- (૩) લીટને કૈસર-હિંદ ઉત્સવ કર્યો, તેમ ડક્રીને જ્યુબીલી મેડેલ ઉત્સવ કર્યો,
- (૪) બન્ને કંઝરવેટીવ પક્ષના હતા.

ટુંકે જીવન ચરિત્રો.

કલાઈવ-ઇ. સ. ૧૭૨૫ માં જનમ્યો હતો. સને ૧૭૪૪ માં હિંદમાં આવી વેપારી ખાતામાં દાખલ થયો; પણ અનુકુળ નહિ પડવાથી લશ્કરી ખાતામાં દાખલ થયો. અકોટને ઘેરે ધનથી ચંદા સાહેબ વગેરેને હરાવી પ્રખ્યાત થયો. ૧૭૫૭ સીરાજુદ્દૌલાને હરાવી બંગાળમાં અંગ્રેજી સત્તા સ્થપી. ૧૭૬૫-૧૭૬૬ માં ગવર્નર થયો. ૧૭૬૭ માં વિલાયત ગયો. ત્યાં તેના દુશ્મનોએ લાંચ લીધાને આ-રોપ મુકી કામ ચલાવ્યું, તેમાં તે જીત્યો, પણ આપઘાત કરી ૧૭૭૪ મરણ પામ્યો.

દુપ્લી-ઇ. સ. ૧૭૩૧ માં હિંદમાં આવ્યો. તે હોંશીઆર હોવાથી પારંગેરીનો ગવર્નર થયો. અને નિકામ તથા કર્ણાટકના રાજાઓનો પક્ષ પકડી અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો પણ દુર્લ્લ કૌશલ્યમાં હોંશીઆર નહિ હોવાથી કલાઈવે તેની ધાતણા ઘુળ કરી, તે ૧૭૬૩ માં મરણ પામ્યો.

ચંદા સાહેબ-એ દોસ્તઅલીનો જમાઇ હતો. એને મરેઠાઓએ બંદીખાને નાખ્યો હતો. ત્યાંથી દુપ્લીએ સાત લાખ રૂપીઆ આપી છોડાવ્યો હતો. ૧૭૫૧ માં નવાબ અનવરુદ્દીનને અંધુરની લડાઈમાં મારી તેને કર્ણાટકની નવાબ બનાવ્યો; ચંદા સાહેબે અંગ્રેજોના મિત્ર મહમદઅલીને ત્રિચીના પટ્ટીમાં ઘેર્યો હતો, પણ અંગ્રેજોએ તે ઘેરે ઉઠાવી મહમદઅલીને છોડાવી કર્ણાટકનો નવાબ બનાવ્યો.

નાના ફૅનવીસ-એ માધવરાવ પેશ્વાનો કારભારી હતો, જ્યારે પુનાની ગાદી મટે રાધોબા પ્રયત્ન કરતો હતો, તે વખતે આ પ્રખ્યાત નર માધવરાવના તરફ હતો, એણે ૧૭૬૪માં કુર્દલાની લડા-

છમાં વિજામને હરાવી જેશ્વ ની ગયેલો કીર્તિ પાછી મેળવી જગાંસુવી
આ મહાન નર જીવતો હ. ત્યાં સુધી તેણે પેશ્વાબને પરતંવ્રતામાં
પડવા દીધી નહિ પણ પડનીમાંથી બચાવી તે ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં
મરણ પામ્યો, ત્યાર પછી કુષંપ દાખલ થવાથી પેશ્વાનું સત્ત નો
નાશ થયો.

નંદકુમાર-એ યાને બ્રાહ્મણ ને મોટો જાગીરદાર હતો, કોંસી-
લના મેન્નરોની શીખવણીથી વારન હેસ્ટિંગ્સ ઉત્તર લાંચ લોકોનું
તહોમત મુકી કામ ચલાવ્યું, પણ તેના ઉપર ખોટું ખત બનાવવાનું
તહોમત આવવાથી ગુનેગાર હરાવી ફાંસી દીધી.

લોર્ડ લેક-ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં હિંદમાં સેનાપતિ થયો તેણે
દિલ્હી, લાસગરી અને અસાઇ આગળ વિજય મેળવી સિધ્ધી માને
હરાવ્યો અને મરેઠાના કમળમાંથી બાદશાહ રાહઆલમને છોડાવ્યો.
ઇ. સ. ૧૮૦૫ માં ભરતપુરનો અજીતગઢ જીતવા સ્વારી કરી પણ
હારીને પાછો આવ્યો ઇ. સ. ૧૮૦૭ માં ઇંગ્લાંડ ગયો.

રૉબર્ટ સેલ-આ સ દાર અફઘાન લડાઈમાં પ્રખ્યાત થયો.
તેણે પરવાન આગળ દોસ્તમહમદને, અને જલાલબાદ આગળ
અબ્દુરખાને હરાવ્યો. તે ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં મુઝફ્ફીના લડાઈમાં
માર્થો ગયો.

લોર્ડ ગોર્ડ-એણે ત્રિંધીઆને પનીઆર આગળ તથા શીખ
લોકોને ગુજરાતની લડાઈમાં હરાવી નામના મેળવી. વળી ચીનાઓને
હરાવી ચીનના બંદરમાં અંગ્રેજોને વેપાર કરવાની છુટ અપાવી.

અંગ્રેજી રાજ્યથી થએલા ફાયદા.

(૧) લોકોના જનમાલનું સારી રીતે રક્ષણ થાય છે.

- (૨) વિદ્યા વધવાથી સ્વતંત્રતાના વિચાર પેદા થયા, અને પોતાના હક માગવા તૈયાર થયા.
- (૩) દેશ ઉપર વશો અર્થ હોવા છતાં દેશ આખાદ છે.
- (૪) રેલ્વે, તાર, ટપાલ દાખલ થવાથી વેપારને ઉત્તેજન મળ્યું.
- (૫) યાંત્રિક કળા તરફ લોકોનું વલણ થયું.
- (૬) રાજ્યની શાન્તિને કોઈ લોટા દેશ પરદેશ જમ સારી રીતે વેપાર મારગાર કરી શકે છે.

મરેઠી રાજ્યની ચઢતીનાં કારણ.

- (૧) એમનું હસ્કર ને ઘોડા કસાયલા હતા.
- (૨) ઘોડા ઉપર ઝાઝો સરસામાન નાખતા નહિ તેથી નાસવાનું મુગમ પડતું.
- (૩) હસ્કરની ગોડવણી કરવામાં ચાલાક હતા.
- (૪) પહાડી મુલક અને ઘાટોના ભોમીયા હોવાથી સંતાપ જવામાં મુગમતા પડતી.
- (૫) પ્રસંગ આવે નાશી જવામાં મુકતા નહી.
- (૬) ધર્મભિમાની તેમજ દુસ્મનને ઘાપ ખવડાવતા પાછા પડતા નહિ.
- (૭) એશઆરામી, દારૂડીઆ કે બલિયારી નહોતા.
- (૮) પોતાની રહ્યત ઉપર જુલમ કરતા નહિ.
- (૯) મુકતા બંદેબરત ઉપર તથા રહ્યતને ઇન્સાફ આપવામાં હોશીયાર હતા.

મરેઠી રાજ્યની પડતીનાં કારણો.

- (૧) શિવાજી મહારાજ પછીના રાજ વ્યસની અને આળસુ હતા.
- (૨) પોતાનો રાજકારકાર પેશ્વાને સોંપી સત્તા ધટાડી.

(૩) સરદારોમાં સંપ નહી હોવાથી માંહોમાંહો વઢયા.

(૪) મરેહી રાજ અભણ હતા.

(૫) પાછળના રાજાઓમાં દેશાભીમાન નહિ હોવાથી, તથા રાજ્ય લોભથી અંજને શરણે ગયા.

રાજકીય પરવાના (પટા)

(૧) ૧૭૭૩માં રેગ્યુલેટીંગ એક્ટ થયો, આથી કંપનીને રાજ્યસત્તા મળી

(૨) ૧૭૮૬માં ફોક્સે બીજા મુકયું તેમાં કંપની વેપાર કરે અને રાજ્યકારભાર પાર્લામેન્ટ ચક્કાવે પણ તે નામંજુર થયું,

(૩) ૧૭૮૪માં પીટનું બીજા જમ થયું; તેથી ડિરેક્ટરો ઉપર દેખરેખ રાખનાર બોર્ડ ઓફ કંટ્રોલ નામે સભા નીમાઈ.

(૪) ૧૮૩૩ના ધારાથી કંપનીનો વેપાર કરવાની પંધી કંવામાં આવી અને હિંદ તથા ચીનમાં વેપાર કરવાની બધા અંગ્રેજોને છુટ આપવામાં આવી.

(૫) ૧૮૫૮ના ધારાથી કંપનિનું રાજ્ય ઈંગ્લાંડની રાણીને હાથ આવ્યું

(૬) ૧૮૬૧ના ધારાથી મુંબાઈ તથા મદ્રાસની કૌંસીલમાં કાયદા બાંધવા માટે દેશી ગૃહસ્થો દાખલ કરવામાં આવ્યા અને સુપ્રીમકોર્ટને હામે હાઈકોર્ટ દાખલ કરી.

(૭) ૧૮૮૩માં ફલગર્ટ બીજા પાસ થયું, તેમાં દેશી જડજો ગોરાઓને ઇન્સાફ કરે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

(૮) ૧૯૦૬માં હિંદી પ્રજા રાજગૃહીવટમાં લગ લેતી થાય તે સારું ઇલાકા અને મુખ્ય સરકારી કૌંસીલમાં વધારે સલાહકારો નીમાનાનો હક્ક મલ્યો.

હિંદની રાજ્ય વ્યવસ્થાનું ટુંક વર્ણન.

૧૪૫૮માં મહારાણીશ્રી પિકટોરી માતા હસ્તક્રમ: હિંદ આવ્યું ત્યારથી આ દેશનો રાજ્ય કારોબાર ચલાવવા માટે જે પ્રતિનિધિ મોકલવા માંડ્યો તે હિંદનો વોઇસરાય કહેવાય છે. ઇંગ્લાંડમાં હિન્દના વહીવટ ઉપર દેખરેખ રાખવા એક સેક્રેટરી અને પંદર સભાસદોની એક કૌન્સિલ નીમી તેને “ઇન્ડિયા કૌન્સિલ” કહે છે, હિન્દી રાજ્ય વહીવટ ચલાવવા વોઇસરાયના હાથ નીચે એક કૌન્સિલ છે તેમાં સેનાપતિ સ.થે નવ મેમ્બર નીમાય છે, તેમાં એક દેશી મેમ્બર રોય છે, વોઇસરાયના હાથ નીચે કાયદા બાંધવારી સભામાં ઉરના નવ મેમ્બરો ઉપરાંત ૩૫ સરકાર તરફના અને ૨૫ લોકો તરફના મળી કુલ ૭૦ સભાસદો બેસે છે, દેશનો કારોબાર સરળતાથી ચલાવવા માટે દેશના વિભાગ પાડી મુંબઇ મદ્રાસ તે બંગાળમાં ગવર્નર નીમે છે, બકાર તે ઓઢીના સયુક્ત પ્રાંતો, પંજાબને બ્રહ્મદેશના ઉપરો હાકેમ તરીકે લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર નીમે છે, આસામના મધ્યપ્રાંત, સરહદ ઉપરના વાયવ્ય પ્રાંત અજમેર, કુર્ગ આંદામાન તે બલુચીસ્તાન ઉપર ચીફ કમીશ્નર નીમે છે.

ગવર્નરના હાથ નીચે વહીવટ કરનારી અને કાયદા બાંધનારી સભાઓ હોય છે, વહીવટ કરનારી કૌન્સિલમાં ગવર્નર અને ત્રણ મેમ્બરો હોય છે તેમાં એક દેશી હોય છે, કાયદા બાંધનારી સભામાં ઉપરના ત્રણ સીવાય ૨૧ પ્રજાના પ્રતીનિધી અને બાકીના સરકાર તરફથી નીમાયતા મળી કુલ ૪૮ સભાસદો હોય છે. તે બધાઓ બમ્બે વરસે બદલાય છે. લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરને પણ ઉપરના જેવી બમ્બે સભાઓ હોય છે, એ કૌન્સિલોની સલાહ પ્રમાણે દરેક પોતપોતાના મુલકનો વહીવટ કરે છે, ચીફ કમીશ્નરોએ અવી કૌન્સિલો હોતી નથી, દરેક ઇલાકામાં પ્રાંતો હોય છે, એ પ્રાંતોના બાગને જલ્લા અને

જીલ્લાના ભાગને તાલુકા કહે છે. પ્રાંતના ઉપરીને કમીશનર, જીલ્લાના ઉપરીને કલેક્ટર અને તાલુકાના ઉપરીને મામલતદાર કહે છે તે અધિકારીઓએ વસુલાતખાતા ઉપરાંત ફાજદારી ગુના સાંભળવને પણ અધિકાર હોય છે. કલેક્ટરોને મદદ કરવા માટે આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરો અને ડેપુટી કલેક્ટર હોય છે.

દેશનો અદાલત રાખવા માટે પોલીસખાતું સ્થપાયેલું છે. જીલ્લાના ઉપરીને પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ કહે છે. એના હાથ નીચે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરો અને તેના હાથ નીચે પોલીસ સબ-ઇન્સ્પેક્ટરો હોય છે તેઓ દેશમાં ચેરી ખુન, ઘાડ વગેરે ગુના અટકાવી દેશમાં સલાહશાન્તિ સાચવે છે. ગુનેગારોને પકડી ન્યાય માટે માજિસ્ટ્રેટોને સોંપે છે. ઇલાકાના પોલીસ અધિકારીને પોલીસ કમીશનર કહે છે.

દરેક ઇલાકામાં ન્યાય ખાતાનો વહીવટ ચલાવવા માટે પણ હાઇકોર્ટ સ્થાપવામાં આવી છે. હાઇકોર્ટના જડજનેમાં દેશી જડજને હોય છે. જડજનેના તાબામાં જીલ્લા જડજને અને તેમના તાબામાં સબજડજને કે મુનસફો છે, સબજડજનેના ઇસાન્સાફથી નારાજ થએલા અનુક્રમે જીલ્લા જડજને અને હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરે છે. હાઇકોર્ટ ઉપરની કે ગવર્નમેન્ટ ઉપરની અપીલ પ્રીવી કાઉન્સિલમાં કે કિંગી સેક્રેટરીને ત્યાં થાય છે.

લોર્ડ રિપનના સમયથી લોકો રાજકાળમાં ભાગ લેતા થાય એ શુભ ઉદ્દેશથી લોગલબોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલિટીના હક્ક બક્ષી લોકોને માહિતગાર કર્યા, અને હાલ ધીમે ધીમે છુટ આપી ગવર્નર અને વોમ્પરરાયની કૌન્સિલમાં પણ લોક પ્રતિનિધિ તત્વ દાખલ કર્યું છે. આથી રાજ તરફની પ્રજાની વફાદારી દઢ થઇ છે.

તાબાનાં દેશી રાજ્યો પરદેખરેખ રાખવાનો પણ બંદોબસ્ત કરેલો છે, હૈદરાબાદ, કાશ્મિર, વડોદરા, ગાલિયર ને મલિસુર વામસરા-યની સીધી દેખરેખ નીચે છે તેના ઉપરી અધિકારીને રેસિડન્ટ કહે છે. કેટલાંક રાજ્યોપર ગવર્નર દેખરેખ રાખે છે. તેમના તરફથી નીમવામાં આવેલા અધિકારીને એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર કહે છે. જલ્લાતી હદમાં આવેલાં નાનાં રાજ્યોની દેખરેખ કલેક્ટર રાખે છે, અને તે તે સંસ્થાનના પોલિટીકલ એજન્ટ કહેવાય છે.

અંગ્રેજી રાજ્ય બંધારણના અર્થ નિભાવ માટે સસ્કાર જુદી જુદી રીતે ઉપજ લે છે. એ ઉપજ જમીનવેરો, રેલ્વે, જકાત, આબકારી અપીણ, મીઠું નહેરો, સ્ટાંપ, જંગલખાતું, ટપાલ ટંકશાળ. તાર, વગેરે ખાતાં સ્થાપેલાં છે. ઉપજ કરતાં વધારે અર્થ કરવાનું હોય તો સરદાર કરજો નાણાં લે છે, અને ધીરનારાઓને બાજી આપે છે. ઉપજમાંથી જે અર્થ થાય છે તેમાં લશ્કર, રેલ્વે, પોલીસ. વલિવટ-ખાતું, ઉદ્યોગખાતું, નહેરો ટપાલ, તાર, ટંકશાળ ન્યાય વગેરે ખાતા ચાલે છે. દુઃશામની આપતિથી બચાવવા માટે દર વરસે ઉપજમાંથી દોઢ કરોડ રૂપિયા અનામત રાખવામાં આવે છે. દ્વિતીમાં અંગ્રેજી રાજ્યનું વાર્ષિક આવક લગભગ એક અબજ રૂપિયા છે. અને અર્થ પણ લગભગ તેટલુંજ છે.

લડાઇઓ.

સ્થળ	સાલ	કાની કાની વચ્ચે.	પરિણામ.
હોમોઇ	૧૭૩૪	બાહરાવ પેશ્વાએ	ત્રાંબકરાવને હરાવ્યો.
ભોપાળ	૧૭૩૬	"	નિઝામને હરાવ્યો.
અંબુર (૧)	૧૭૪૧	મરેઠાએ	કર્ણાં નવાબદોરત- અલીને માર્યો.

મદ્રાસ	૧૮૪૬	ફ્રેંચોએ	કર્ણાં નવાખને હરાવ્યો.
અંબુર (૨)		૧૭૪૦ દુષ્વીએ	નવાખ અનવરદીનને હરાવ્યો.
અર્કાટ		૧૭૫૧ કલાધવે	રાજા સાહેબને હરાવ્યો,
આન્ત			
કાવરેપાક		૧૭૫૨	” ”
બાહુર		૧૭૫૨ મેજર લોરેન્સે	ફ્રેંચોને હરાવ્યા.
પ્લાસી		૧૭૫૭ કલાધવે	નવાખ સુરાજદૌલાને હરાવ્યો.
ચીન્સુરા		૧૭૫૯ કર્નલ ફોર્ડ	વલ્લંદાને હરાવ્યા.
વાંદેવાસ		૧૭૬૦ સરકુટે	લાલી તથા બુસીને હરાવ્યો.
ઉદગીર		૧૭૬૦ સદાશીવ બાઉએ	નિઝામને હરાવ્યો.
પટણા (૧)		૧૭૬૧ મેજર કર્નલ બાદશાહ	આલમને હરાવ્યો.
ધેરીઆ		૧૭૬૩ મિસ્ટર આડમ્સે	મીર કાસમને હરાવ્યો.
પટણા (૨)		૧૭૬૪ કર્નલ મીર કાસમને	શાહ આલમને
			તથા સુબદૌલાને હરાવ્યા
બકસર (૨)		૧૭૬૪ મેજર મનરોએ	ઉપરના ત્રણને હરાવ્યા
ચંગામ	}	૧૭૬૭ કર્નલ સ્મીથે	હૈદરને હરાવ્યો.
ત્રિનોમાલી			
અંબુર			
ચેરકુલી		૧૭૭૨ માધરાવે	હૈદરને હરાવ્યા
પોલીગોર		૧૭૮૦ હૈદર	કર્નલ બેક્લીને હરાવ્યો.
ચીન્નામથેમ		૧૭૮૧ હૈદર	સર આયરકુટને હરાવ્યો.
પોર્નિવો	}		
પોલીગોર (૨)		૧૭૮૧ સર આયરકુટે	હૈદરને હરાવ્યો.
શોલીમર			

સીમોગા અરીકરા	}	૧૭૯૧ કાનવાલીસે	ટીપુને હરાવ્યે,
કુર્દલા		૧૭૯૫ મરેહાએ	નિકામને હરાવ્યો
માલવેલી મદશીર શ્રીરંગદુથુ		૧૭૯૬ અંગ્રેજોએ	ટીપુને હરાવ્યો
પુના		૧૮૦૧ જશવંતરાવ હોલકરે	પેશવાને હરાવ્યો
અસાઇ		૧૮૦૩ જન. વેલેસ્લીએ	સિંધિયા તથા ભોંસ- લેને હરાવ્યા.
દિંદી બાસવારી	}	૧૮૦૩ લોર્ડ લેકે	સિંધિયાને હરાવ્યો.
આરાગામ		૧૮૦૩ જન. વેલેસ્લીએ	સિંધિયા તથા ભોં- સલેને હરાવ્યા
દિંગ		૧૮૦૩ ફેબ્ર તથા મોન્સને હોલકરને હરાવ્યો.	
કરકાખાદ		૧૮૦૪ લોર્ડ લેકે	હોલકરને હરાવ્યો.
ભરતપુર		૧૮૦૫ લોર્ડ લેકે ઘેરા લાલ્યો	પશુ જીતાયું નહિ.
મહુન		૧૮૧૫ જન. આકટરલોનીએ	ગુર્જાને હરાવ્યા.
મકવાનપુર હરિહરપુર	}	૧૮૧૬	
અડપી કોરેગામ આરે		૧૮૧૭ અંગ્રેજોએ	આજીરાવ પેશવાને હરાવ્યો
રંગુન		૧૮૨૪ કમ્પબેએ	બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા

ગ્રામ		૧૮૨૫ કમ્પબેલે	બ્રાહ્મીઓને હરાવ્યા
પેગામ			
ભરતપુર (૨)		૧૮૨૭ લોર્ડ કામ્પરબીયરે ગઢ બળ્યો.	
પરવાન		૧૮૨૭ રોયલ્ટે સેલે	દોસ્તમહમદને હરાવ્યો.
કંદહાર		૧૮૪૨ જન. નોટે	અફઘાનોને હરાવ્યા.
મીયાની		૧૮૪૩ નેપીયરે	સિંધના અમીરને હરાવ્યો.
દેશવાદ			
મહાગજપુર		૧૮૪૩ લેર્ડ ગોફ અને	
પતીઆર		જન. એ સાહબે	સિંધીઆને હરાવ્યા.
મુઝફ્ફી		૧૮૪૫ અંગ્રેજોએ	શીખ લેફ્ટને હરાવ્યા.
શીરોજપુર			
અલીવાલ		૧૮૪૬ "	"
સોબરાહિન.			
કાઝરી			
સદુસેન		૧૮૪૮ "	"
રામનગર			
ચીલીઅનવાલા		૧૮૪૯ શીખ અને અંગ્રેજ તેમાં અંગ્રેજોને	તુકશાન થયું.
ગુજરાત		૧૮૪૯ લોર્ડ ગોફ	શેરસીંગને હરાવ્યો.
રંગુન		૧૮૫૨ જન. ગોડવીને	બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા.
પેગુ			
કંતાન		૧૮૫૭ અંગ્રેજોએ	ચીનાઓને હરાવ્યા.
બુતાન		૧૮૬૪ અંગ્રેજોએ	બુતાનના રાજાને હરાવ્યો.
મવંદ		૧૮૮૦ જન. રોયલ્ટે	અફઘાનોને હરાવ્યા.

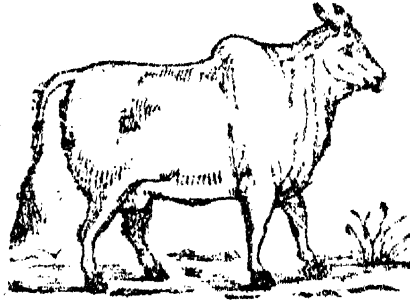
માડલેજ
મીનલાગદ
લીગદું
નેટાંગ
મણીપુર
મુંખાઇ

૧૮૮૫ અંગ્રેજીએ અમ્હીએને હરાંયા

૧૮૮૮ અંગ્રેજીએ તિમેટનારાળને હરાંયો

૧૮૯૧ જન. ગ્રેહામે મણીપુરના રાખને હરાં

૧૮૯૩ હિંદુ મુસલમાન તેમાં અંગ્રેજીએ બને
વચ્ચે હુલડ થયું. પક્ષને નરમ પાડ્યા

ભૂગોળ.

આફ્રિકા ખંડ.

પ્ર૦ આફ્રિકા ખંડની સામાન્ય હકીકત કહેો.

ઉ૦ આ ખંડની શોધભોળ ૧૯ મી સદીના મધ્યમાગમાં થયેલી છે તે પહેલાં તેની હકીકત જાણવામાં આવી ન હતી તેથી તેને અંધકારમય ખંડ કહેતા. પણ તેની અંદરના કેટલાક ભાગની શોધભોળ થઈ નથી. પણ તેમાં આવેલો મિસર દેશ પ્રાચિન-કાળમાં વિદ્યાકળા તથા હુન્નર ઉદ્યોગમાં તેમજ સુધારામાં ઘણો આગળ પડતો હતો.

પ્ર૦ ખીખ ખંડની સાથે સુકાયેલો કરો.

ઉ૦ વિસ્તારના પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી વસ્તિવાળો, અખાત વગરનો, મોટાં રણવાળો અને વેપારની બાબતમાં નદીઓમાં વહાણો ન ફરી શકે તેથી ઘણી અગવડતાવાળો ખંડ છે. ખીખ ખંડની પ્રજા સુવરેલી હાલતમાં છે ત્યારે આ ખંડની પ્રજા જંગલી અવસ્થામાં છે. પ્રજાની અજ્ઞાનતાને લીધે યુરોપવાસીઓએ જાણે માંહોમાંહે વહેંચી લીધો હોય તેમ તેમણે ઘણાંખરા જાણીતા ભાગમાં પોતાની સત્તા બેસાડી છે.

પ્ર૦ આ ખંડની સીમા કહેો.

ઉ૦ ઉત્તરે ભૂમધ્ય સમુદ્ર, પૂર્વે હિંદી મહાસાગર, રાતો સમુદ્ર અને સુવેજની નહેર, દક્ષિણે દક્ષિણ મહાસાગર તથા પશ્ચિમે આટલાંટીક મહાસાગર આવેલો છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાનો વિસ્તાર કહેો.

ઉં યુરોપ ખંડ કરતાં વિસ્તારમાં ત્રણ ગણો મોટો એટલે ક્ષેત્રફળ ૧ કરોડ ૨૦ લાખ ચો. માઈલ છે, ઉત્તર દક્ષિણ લંબાઈ ૫૦૦૦ માઈલ તેમજ પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળાઈ ૫૦૦૦ માઈલ છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાની આબોહવા કહો.

ઉં મોટાં રણ હોવાથી હવા ઘણી ગરમ અને સુકી છે. સહરાના રણમાં તથા અંદરના ભાગમાં અને ઉત્તરના ભાગમાં વરસાદ આવતો નથી. વિષુવવૃત્ત ઉપર પુષ્કળ વરસાદ પડે છે. કિનારાની આબોહવા સારી હોઈ યુરે પીઅનોને માફક આવે તેવી છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઉતાળો અને વર્ષાઋતુ છે, શિયાળાની ઋતુ નથી. કિનારે આવેલા પર્વતો હવાનો ભેજ ચુસી લે છે તેથી અંદરનાં ભાગની હવા ઘણું ભાગે સુકી હોય છે.

પ્ર૦ આ ખંડની કુદરતી રચનાનું વર્ણુ કરો.

ઉં આ ખંડ ઉચ્ચ પ્રદેશ હોઈ કિનારાની જમીન નીચી છે. મધ્યના ઉચ્ચ પરદેશની સરહદ પર પર્વતો આવેલા હોવાથી અંદરના ભાગમાં જવાની મુશ્કેલી પડે છે સિદ્રાના અખાત અને ઇજીપ્તની વચ્ચે નીચામાં નીચું મેદાન આવેલું છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા ખંડની પેદાશ કહો.

ઉં આ ખંડની ઘણીખરી જમીન ઉજ્જડ છે. રણના પ્રદેશમાં ખજુર થાય છે. ઉત્તર તરફની ફળદ્રુપ જમીનમાં—ચોખ્ખા; ઘઉં, રૂ, માજરી બુંદ, અને તમાકુનો પાક થાય છે. કાંગો નદીના પ્રદેશમાં અને ગીનીના કીનારા પરની જમીન ઉપર મોટાં જંગલો છે, તેમાં તાડ, અમનુસ, સુશડ, ગુંદર, રબર તથા ઇમારતી લાકડાં થાય છે, દક્ષિણ ભાગમાં પાંદડાં વગરના ઝાડ થાય છે. જનવરોમાં સીંહ,

રમના, જરાફ, ડાંટ ઝીયા, હિતોસેરા, ગોરિલા ચીમ્પાનઝી અને હાથી જોવામાં આવે છે. જંગલમાં મોટા સાપ નજરે પડે છે. શાહ-મૃગ, તથા જુદી જુદી જાતના પક્ષીઓ હોવાથી પીછાનો વેપાર ધમધોકાર ચાલે છે, આફ્રિકામાં એક જાતની માખી થાય છે તે ઘોડા, ડાંટ, બળદ અને કુતરાનો નાશ કરે છે. ત્યાંના ડાંટને બે ખુંધ હોય છે

ખનીજ પદાર્થોમાં—દક્ષિણ આફ્રિકામાં સોનાની અને હીરાની ખાણો છે. મીઠાની ખાણો છુટક છુટક આવેલી છે. એટલાસ પર્વતમાંથી લેટું, તાંબુ અને સીસું જડે છે. મોટી મોટી નદીઓની રેતીમાંથી સોનું મળી આવે છે.

૫૦ આફ્રિકામાં રહેતી પ્રજાનું વર્ણન કરો.

૬૦ આફ્રિકામાં લગભગ સવાપંદર કરોડ માણસની વસ્તી છે. વસ્તીનો વધારો પશ્ચિમ સુદાનમાં છે. સહરા અને પોર્ટુગીઝ આફ્રિકામાં વસ્તી ઓછી છે. ઉત્તરમાં મિસરી, મર, આરબ અને આબીસિનિ અનની વસ્તી છે, મધ્યમાં હબ્સી અને દક્ષિણમાં હોટન્ટોટો છે, આફ્રિકન પ્રજા કેળવણીમાં ઘણી પછાત, વહેમી અને જંગલી છે. પહેલાં ગુલામનો વેપાર ચાલતો, પણ હાલમાં અંધ પડ્યો છે. ફ્રાન્સ, ઇંગ્લાંડ, નેધર્લેંડ, પોર્ટુગલ, જર્મની વગેરે દેશોમાંથી લોકો ત્યાં જમ વસ્યા છે તેથી ત્યાંના લોકો ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળતા થયા છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં અને પૂર્વ આફ્રિકામાં વેપાર અર્થે હીંદુસ્તાન અને અરબસ્તાનમાંથી કેટલાક લોકો જઈ રહેલા લાગ્ય છે.

૭૦ આફ્રિકાની વેપાર સબધી જાણવા લાયક હકીકત કહો.

૮૦ લોકો અધમ અવસ્થામાં હોવાથી આ ખંડ વેપારમાં પણ પાછળ પડતો છે. વળી અખાત નહિ હોવાથી તેમજ નદીના માર્ગો પણ

સારા નથી. યુરોપિઅન પ્રજના વસવાટને લીધે કેટલેક સ્થળે રેલ્વે શરૂ થઈ છે, તે રસ્તે વેપાર ચાલે છે. વેપારની વધારે સગવડ માટે દક્ષિણથી ઉત્તર તરફ જવાય તેવી મોટી રેલ્વે બાંધવા વિચાર ચાલે છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા ખંડની મુખ્ય નિકાસ કહો.

ઉ૦ હીરા—(દ. આફ્રિકા) સોનું (નાતાલ ગોલ્ડફોર્સ) શાકભાજીનાં પીણાં દાન, રૂંદ, ગળી અને ગુંદર તથા કેટલાંક ઈમારતી લાકડાં બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાના લોકોનાં ધર્મ સંબંધી વસ્તુ ન કરો.

ઉ૦ ઉત્તર અને પૂર્વ આફ્રિકાની પ્રજા મુખ્યત્વે મુસલમાન ધર્મ થાતે છે. કેટલાક ભાગમાં યુરોપિઅનોના સહવાસથી ખ્રિસ્તી ધર્મના ફેલાવો થયો છે. અને બાકીના મુત્તિપૂજક છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાનાં મુખ્ય રાજ્ય કહો.

ઉ૦ આ ખંડમાં મોરોક્કો અને અ. આસિનિઆ નામનાં જ સ્વતંત્ર રાજ્ય છે બાકીના બધાં ખરેખરે પ્રદેશ યુરોપિઅન પ્રજના તાબામાં છે. તેમાં સર્વથા વધારે મુલક ઈંગ્લાંડની હુકમત નીચે છે. ફ્રાન્સ અને કેટલાક જર્મની બેલ્જિઅમ સ્પેન પોર્ટુગલ અને ઇટાલીને તાબે છે. મીસર ઉપર તુર્કસ્તાનના સુલતાનની નામની સત્તા હતી હાલમાં તમામ વહીવટ અંગ્રેજોના હાથમાં છે,

પ્ર૦ આફ્રિકામાં પર્વતો કયા કયા છે.

ઉ૦ ઉત્તરમાં—એટલાસ પર્વત બાર્બરી સંસ્થાનમાં આવેલો છે.

પશ્ચિમમાં—રાગ પર્વત અપરગીનીની ઉત્તરે, અને કેમેરોન કેમેરોનમાં છે. દક્ષિણ તરફ—ડેકનગર્ગ નાતાલની પૂર્વમાં.

પૂર્વમાં—કીલીમાન્જરો જર્મન પૂર્વ આફ્રીકામાં, કેનીયા ખ્રિસ્તી પૂર્વ આફ્રીકામાં આવેલો છે.

પ્ર૦ આફ્રીકા ખંડની નદીઓ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઉત્તર તરફ વહેનારી નાઇલ વીક્ટોરીઆ ન્યાંજા સરોવર આગળથી નીકળી આલ્બર્ટન્યાંજા સરોવરમાં થઈ ભુમધ્ય સમુદ્રને મળે છે. તેને આગળ જતાં બહરેલગઝલ અને ભૂરીનાઇલ નદીઓ મળે છે. નાઇલના મુખ ઉપર રોઝેટા અને ડામીએટા નામના અગત્યનાં બંદર આવેલાં છે તેના મુખ આગળનો ડેલ્ટા ઘણો ફળદ્રુપ છે. ગંગા જુમનાની માફક આ નદીમાંથી નહેરો કાઢી તેનું પાણી મીસર દેશની ખેતીવાડીના ઉપયોગમાં લે છે. કારણ કે સહરાના રણ લીધે મીસરમાં વરસાદ આવતો નથી. આથી મીસર દેશની ખેતીનો આધાર આ નદી ઉપરજ રહેલો છે. પશ્ચિમમાં વહેનારી નાઇજક સુદાન દેશમાંથી નીકળી ગીની ન અખાતને મળેછે. આ નદી બેલીયા કે ક્યારા નામથી પણ ઓળખાય છે. કંગો કે જેમ આફ્રિકામાં સાથી મોટી નદી હોય મોઘરો સરોવર આગળથી નીકળી આટલાંટીક મહાસાગરને મળે છે. સેનીગાલ અને ગાંબીઆ સેનાગાંબીઆમાં વહી આટલાંટીક મહાસાગરને મળે છે, પુર્વમાં-લીમ્પોપો દ્રાન્સવાલની ઉત્તરે પાટુગીઝ પુર્વ આફ્રીકાનાં વહી કિંડા મહાસાગરને મળે છે. ઝાંબેઝી મધ્ય આફ્રીકામાં વહી મોઝાંબીકની ખાડામાં પડે છે. આ શીવાય સીરે, વાલ, ઓરેન્જ વગેરે કેટલીક નદીઓ આવેલી છે.

પ્ર૦ આફ્રીકામાં આવેલાં સરોવર કહો.

ઉ૦ વીક્ટોરીઆન્યાંજા, આલ્બર્ટન્યાંજા, ટાંગાનીકા કોમેરન્ટી પુર્વમાં આવેલું છે. ગેગવિઓસો-રોડેસીઆમાં, ન્યાંજા મોઝાંબીકની પશ્ચિમે, ગામી દક્ષિણમાં રોડેસીઆની પુર્વ અને ચાડ સુદાનમાં આવેલું છે. જુની દુનિઆમાં આ ખંડના સરોવર ઘણું મોટાં છે.

૩૦ આફ્રીકાના રણ કહેા.

ઉં સહારાનું રણ ઉત્તરમાં આવેલું છે અને કલહરી દક્ષિણ મધ્ય આફ્રીકામાં આવેલું છે. સહારાના રણમાં જે ગુંગળારી નાખે એવો પવન વાય છે. તેને સીમુમ કહે છે.

૩૦ આફ્રીકા ખંડના મુખ્ય અખાત કહેા.

ઉં ઉત્તર કિનારે દિબ્રાનો અખાત, ટિપોલીની ઉત્તરે અને કામેક્સનો અખાત ટ્યુનિસની પુર્વે છે. પશ્ચિમ કિનારે ગિનીનો અખાત, બેનિનનો અખાત અને બિઆફ્રાનો અખાત આવેલો છે. અને પુર્વમાં ડેલગોઆ ઉપસાગર, સોફાલા ઉપસાગર અને એડનનો અખાત છે. આ શિવાય ટેમ્બલ, કાલ્સ, અંલગોઆ ઉપસાગર દક્ષિણ આફ્રીકામાં છે. મોઝામિકની ખાડી ખંડ અને માડાગાસ્કર બેટની વચ્ચે આવેલો છે.

૩૦ બાણુવા લાયક ભુશિર ગણાવેા.

ઉં બોન ભુશિર અસે સ્યુટાભુશિર ઉત્તર કિનારે વર્ડી અને કપ્પલાકો અને પાલમાસ પશ્ચિમ કિનારે, કેપ ઓફ ગુડ હોપ અને આગુલહાસ દક્ષિણ કિનારે, કોરીન્ટઅસ, ડેલગાડો અને ગ્વાડાલુપ પુર્વ કિનારે આવેલી છે. બોન છેક ઉત્તરખીંદુ, કેપવર્ડ પશ્ચિમખીંદુ આગુલહાસ છેક દક્ષિણખીંદુ અને ગ્વાડાલુપ છેક પુર્વખીંદુ છે.

૩૦ આફ્રિકામાં આવેલા દ્વિપકલ્પ કહેા.

ઉં આટલાંટીક મહાસાગરમાં અગ્ગેર્સ મીડરા, કેપવર્ડ પ્રિન્સેન બેટ અને સેંટોમસ ખાટુંગાલને તામે છે. કેનેરી અને આનાબોન, તથા ફર્નાન્ડોપો સ્પેન તામે છે, સેંટહેલીના અને એશેન્સન અગ્નેને તામે છે. મડીરા ટાપુની હવા સારી છે. કેનિરિમાં કેનેરિક નામનો જ્વાળા મુખી પર્વત આવેલો છે. સેંટહેલીનામાં નેપોલિયન બો-

નાપાર્ટને તથા બેર સરદાર કોંજીને કેદ કરવામાં આવ્યા હતા. નેપોલિયન ઇ. સ. ૧૮૨૧ માં મરણ પામ્યો હતો. તેનું મહદુ ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં પેરીમ લઇ ગયા હતા. હિંદી મહાસાગરમાં માડગાસ્કર બ્રુર્બોન (રીયુનિયન) અને કોમોરો ટાપુ ફ્રાન્સને તાબે છે. મેરિશિઅસ, સધયલ અને સોકાટ્રા અંગ્રેજોને તાબે છે. માડગાસ્કરની રાજધાની તાનાનારીબો છે. મેરિશિઅસથી ખાંડ બહાર દેશ જાય છે, અને તેને તાબે રાડીરસ નામનો બેટ છે. સોકાટ્રામાંથી એળાઓ બહાર દેશ જાય છે. સોકાટ્રો મુંબઈ સરકારની દેખરેખ નીચે છે.

૩૦ આફ્રીકાના વીજાગ કહો.

૭૦ ઉત્તર આફ્રીકા, ૨ પશ્ચીમ આફ્રીકા, ૩ પૂર્વ આફ્રીકા ૪ મધ્ય આફ્રીકા અને દક્ષિણ આફ્રીકા.

૩૦ ઉત્તર આફ્રિકાના દેશ તથા રાજકીય વીજાગો રાજધાનીનાં શહેર સાથે ગણાવો.

(૧) બાર્બરી સંસ્થાનો:—

ભાગ.	રાજધાનીનાં શહેરો				
મેરોકકો	મેરોકકો
અલ્જીરિયા	અલ્જીર્સ
ટ્યુનિસ	ટ્યુનિસ
ટ્રિપોલી	ટ્રિપોલી

(૨) ઇજીપ્ત કે મીસર ... કેરો

(૩) ઇજીપ્શીઅન સુદાન ... ખાર્ટુમ

(૪) આબીસીનીઆ ... એડીસઆબેબા

(૫) સહરા	એગાડેઝ
(૬) સુદાન	ટીબેટ

પ્ર૦ પશ્ચીમ આફ્રીકાના દેશ રાજધાની સાથે કહો.

ઉ૦ (૧) લોઝર સેનીગલ	સેન્ટલુધ
(૨) સીએરા લીઓન	આથર્સ્ટ
(૩) સીએરા લીઓન	ફ્રીટાઉન.
(૪) લીબેરિયા	મનરોવીઆ
(૫) ગોલ્ડકોસ્ટ	કેપકોસ્ટકાસલ
(૬) ગામ્બી	એબોમી
(૭) લાગોસ	લાગોસ
(૮) દક્ષિણ નાઇજીરીઆ	ઓલ્ડ કેલેબાર
(૯) ફ્રેંચ કાંગો	લાઇ બ્રિવેલે
(૧૦) ટાંગો ફ્રીસ્ટેટ	બોમા

પ્ર૦ પૂર્વ આફ્રિકામાં કયા દેશો આવેલા છે ?

ઉ૦ (૧) બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકા...	મોમ્બાસા
(૨) ઝાંઝીબાર	ઝાંઝીબાર.
(૩) જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા	દારેસલામ.
(૪) પોર્ટુગીઝ ઇસ્ટ આફ્રિકા	મોઝામ્બિક.

પ્ર૦ મધ્ય આફ્રિકાના દેશ રાજધાનીનાં શહેર સાથે કહો.

(૧) ચાડ	રાલ્ડબરી.
(૨) બ્રિટિશ મધ્ય આફ્રિકા	બ્લેનટામર

પ્ર૦ દક્ષિણ આફ્રિકામાં કયા દેશ આવેલા છે ? તેની રાજધાની સાથે કહો.

ઉ૦ [૧] કેપ કોલોની...	કેપ ટાઉન.
----------------------	-----	-----	-----	-----------

(૨) નાતાલ	પીટર મારિટ્ઝબર્ગ.
(૩) ઓરેન્જરીવર કોલોની	બ્લોમ્ફેન્ડીન.
(૪) ટ્રાન્સવાલ	પ્રિટોરિયા.
(૫) બેસુટોલેન્ડ	મેસેક.

દેશનાર હકીકત.

પ્ર. બાર્બરી સંસ્થાનની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. ચાર રાજ્યો મળીને થએલો આ દેશ આફ્રિકાની ઉત્તર તરફ આવેલો છે. પહેલાં આ દેશમાં ચાંચીઆ છોકો લૂંટફાટ કરતા પણ હાલ અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ સરકારે તેમને બંધ કર્યાં છે; કિનારા પરની ઝડપ સાધારણ છે, પણ ખીજા કિશા તરફ રણનો ગરમ પવન વાયા કરે છે.

પ્ર. બાર્બરી સંસ્થાનના ભાગ કહો.

ઉ. (૧) મોરોકકો, (૨) અલ્જીરિયા, (૩) ટ્યુનીસ અને (૫) ટ્રિપોલી

પ્ર. મુખ્ય પર્વત કયા છે?

ઉ. એટલાસ પર્વત બોન સૂશિરથી આટલાંટિક મહાસાગર સુધી ગયેલો છે.

પ્ર. લોકો વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. લોકો આરબ છે અને તેઓ મુર નામથી જાળખાય છે. તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. ત્યાં યાહુદી લોકોની પણ વસ્તી છે. તેઓ શ્રીમંત છે.

(૧) મોરોકકો.

પ્ર. મોરોકકોની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ. ઉત્તરમાં પશ્ચિમ તરફ આવેલો આ ભાગ ફળદ્રુપ છે. ત્યાંનો સુલ-

તાન “દીન ચુસ્તોને શાહજાદો” ગણાવે હતો, પણ હાલમાં આ સંસ્થાન ફ્રેંચ સરકારની દેખરેખ નીચે છે. રાજ્ય સત્તા જુલમી છે.

પ્ર૦ ત્યાંની મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ તમામ જાતનું અનાજ થાય છે. તથા મકાઈ, ખજૂર, બદામ, ઓલીવ અને શીંગરો પાક પુષ્કળ થાય છે હુનર ઉદ્યોગમાં ટોપી, શેત્રંજી તથા મેરોકો ચર્મ (ચામડાં પકાવાય છે) બને છે.

પ્ર૦ મુખ્ય અયાત કંઈ છે ?

ઉ૦ સુતરાઉ અને ગરમ કાપડ, ખાંડ અને ચા બહારથી આવે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ૦ મેરોકો-રાજધાનીનું શહેર છે ?

ફેઝ-મુસલમાનોનું પવિત્ર શહેર હોઘ ટોપી શેત્રંજી અને મેરોકો ચર્મને માટે પ્રખ્યાત છે.

ટાંજર-જુદા જુદા રાજ્યોના એલચી આ શહેરમાં રહે છે

(૨) અલ્જીરિયા.

પ્ર૦ અલ્જીરિયાની જાણવા યોગ્ય સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ મેરોકોની પૂર્વ આવેલા હોઘ પહેલો મુરિશ શાહજાદાઓને તાબે હતો, પણ હાલમાં ફ્રેંચોને તાબે છે. આ પ્રદેશ ક્ષત્રુપ છે.

પ્ર૦ આ ભાગની મુખ્ય પેદાશ કંઈ છે ?

ઉ૦ ઘઉં, ઓલીવ, તમાકુ અને દ્રાક્ષ તથા ૩ પુષ્કળ થાય છે, તેમજ એસ્પાર્ટો નામનું ઘાસ [જેના કાગળો બને છે] તે બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉં અલ્બર્ટ-રાજધાનીનું શહેર ભુમધ્ય સમુદ્ર પર આવ્યું છે. તે સુંદર હોવાથી રૂપેરી શહેર તરીકે ઓળખાય છે.

(૩) ટ્યુનીસ.

પ્રં આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉં આ ભાગ ફ્રેન્ચના આશ્રય નીચે છે.

પ્રં મુખ્ય નિકાશ કહો.

ઉં એસપાર્ટોધામ, ઝોલીવનું તેલ, દારૂ, વાદળી, દોર અને અનાજ.

પ્રં જાણવા લાયક શહેરો કહો.

ઉં ટ્યુનીસ-રાજધાનીનું શહેર ભુમધ્ય સમુદ્ર પર છે, ત્યાં રેશમી તથા ગરમ કાપડ બને છે. આ શહેરની પાસે કાર્થેજ શહેરનાં ખંડેર આવેલા છે.

(૪) ટ્રિપોલી.

પ્રં ટ્રિપોલીની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો ?

ઉં આ પ્રાંતમાં બાકી અને ફ્રાંસનો સમાવેશ થાય છે, તે તુર્કિસ્તાનના સુલતાનની સત્તા નીચે હતો, પણ ઇ. સ. ૧૯૧૨ માં ઇટાલિએ જીતી લીધો છે.

પ્રં ટ્રિપોલીની મુખ્ય નિકાશ કહો.

ઉં શાહમુગના પીંછાં, હાથીદાંત અને ચામડાં પરદેશ જાય છે.

૨. મિસર (ઇજિપ્ત).

પ્રં મિસરની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉં પ્રાચીનકાળમાં સુધારાની ટોચે પહોંચેલો અને દુનિયાના નાક સમાન ગણાતો હતો, હાલમાં પણ ત્યાંની પ્રાચીનકાળમાં બંધાવેલી

પિરામીડો હાલના મુસાફરોને ત્યાંની અસલી જહોજલાલી જણાવી છક કરી નાખે છે, ત્યાંનો હાકેમને ખેદિવ કહે છે તે આજ સુધી તુર્કીને તાબે ફક્ત નામનો હતો, પણ હાલની થમ ગએલી લઠાઈમાં ત્યાંના કારમાર અંગ્રેજ સરકારની દેખરેખ નીચે ચાલે છે.

પ્ર૦ મિસરની મુખ્ય પેદાશ કહો ?

ઉ૦ પાસે સહરાનું વિશાળ રણ આવેલું હોવાને લીધે ત્યાં ખીલકુલ વરસાદ આવતો નથી તેથી ખેતીનો તમામ આધાર નાઈલ નદીના પાણી પર આધાર રાખે છે. નદીના પુરને લીધે ત્યાંની જમીન ફળદ્રુપ બની છે તેથી ખેતીના પાકમાં મુખ્યત્વે રૂ. ઘઉં. ચોખા, જવ થાય છે, તે બહાર દેશ જાય છે.

ઉ૦ મુખ્ય આયાત કયું છે ?

ઉ૦ સુતરાઉ કાપડ, કોયલા, તમાકુ, ગળી અને ધાતુ બહારથી આવે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ૦ ફરો (કાયરો) રાજધાનીનું નાઇલ નદીને કાંઠે આવેલું આફ્રિકામાં મોટા શહેર છે, તેમજ વેપારનું મથક છે.

એલેક્ઝાન્ડ્રિયા—મહાન સિકંદરે ૪૦ સ૦ હજાર માં વસાવેલું પશ્ચિમ કિનારે મોટું બંદર અને વેપારનું ઠેકાણું છે.

સુએઝ, પોર્ટસૈયદ—સુએઝની નહેરમાં લુમધ્ય સમુદ્ર તરફનું છેલ્લું.

રોડેટાં ઝમીએટા-નાઇલ નદી પર આવેલાં અગત્યનાં બંદર છે.

૩. ઇજિપ્સિયન સુદાન.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

૬૦ આખીસીનિયાની ઉત્તરે આવેલો મુલક છે તે ધણો ખરો ઉજ્જડ છે તેના દેખરેખ ઇજ્જન અને અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં છે. હવા ગરમ અને સુકી છે. લોકો મુખ્યત્વે આરબ અને હબ્સીઓ છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો ?

૭૦ ખજુર, રૂ. ગળી, તમાકુ અને શુદ્ધર તથા હાથીદાંત બહાર બાય છે.

પ્ર૦ બાણુવા લાયક શહેર કહો.

૭૦ ખાર્દુમ રાજધાનીનું શહેર ઐતિહાસિક જગ્યા અને વેપારનું અગત્યનું સ્થળ છે, નાઇલ અને બૂરીનાઇલનાં સંગમ પર છે. ઇ. સ. ૧૮૮૫ માં અંગ્રેજ સરકાર ગોર્ડનને મારી નાંખવામાં આવ્યો હતો. પણ લોર્ડ ક્રિચનરે ઇ. સ. ૧૮૯૮ માં આ મુલક જીત્યો હતો.

સુઆકીમ—ઇજ્જિપ્શિયન સુદાનનું બંદર છે.

સેનાર—પહેલાંનું મોટું શહેર હતું.

ઝોઝારમાન—બુની રાજધાની હતી.

૪. સુદાન (હબ્સીનો દેશ)

પ્ર૦ આ દેશમાં આવેલાં મુખ્ય રાજ્ય કયાં છે ?

૭૦ બંબારા, ટિમ્બકટુ, ગોડો, ખાલ્મિ, કનેમ અને વાગાઇ ફ્રેન્ચ સરકારની દેખરેખ નીચે છે. સોકોટું બોતું અને નાઇલ નદીની પરિચમનો મુલક બ્રિટિશ સરકારની દેખરેખ નીચે છે.

પ્ર૦ બાણુવા લાયક શહેર કહો.

૭૦ ટિમ્બકટુ—મુખ્ય શહેર હોઇ વેપારનું મથક છે.

૫ આખીસીનિયા.

પ્ર૦ આ દેશની બાણુવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉં ઇજીપ્તની દક્ષિણ આવેલો સ્વતંત્ર પ્રદેશ છે. તેમાં પહાડ સરોવરો અને પુષ્કળ ઝરાળો હોવાથી તે આફ્રિકાનો સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ કહે છે. તેની આખો હવા સારી છે, લોકો જંગલી હાલતમાં છે.

પ્રં મુખ્ય પેદાશ કય છે ?

ઉં કેટલેક ઠેકાણે વર્ષમાં ત્રણ પાક થાય છે. ખેતીની પેદાશમાં રુ, શેરડી, બુદ્ધ ગળા અને કેળાં છે, મીઠું સુરોખ્યાર, ગંધક અને રૂપું મુખ્ય ખનીજો છે.

પ્રં મુખ્ય નદીઓ અને સરોવર કયાં છે ?

ઉં ભુરીનાઇલ મુખ્ય નદી અને હેગ્યયા સરોવર છે.

પ્રં મુખ્ય શહેર કયાં છે ?

ઉં ગાંડર પહેલાંની રાજધાની અને ધાર્મિક શહેર ગણાય છે.
એડીસ અબેબા—હાલની રાજધાની છે.

મગદ્દલા—મજબુત કિલ્લો છે. તેને અંગ્રેજોએ ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં જીત્યો હતો.

પશ્ચિમ આફ્રિકા.

પ્રં આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો !

ઉં આ ભાગ ગાંધિયા, ઉપલોગીની અને નીચલા ગીનીથી બનેલો છે તેની હદ શીએલેસિર સુધી છે, તેમાં અંગ્રેજ, ફ્રેંચ, પોર્ટુગીઝ, સ્પેનીશ જર્મન અને બેલ્જિઅમનાં રાજ્ય છે. કિનારા પરનાં સુરક્ષિત સ્થળો તેમના કબજામાં છે. હવા ગરમ અને સુખાકારી છે. આ ભાગમાં હબસી, ખ્રિસ્તી અને મુસલમાનોની વસ્તી છે.

પ્રં આ પ્રદેશની મુખ્ય પેદાશ કયો.

ઉં રતાળું, કેળાં મકાઇ, બાજરી જુવાર, ખીન, ગળા અને મરી છે.

તેમાંથી મુખ્યત્વે કોપરેલ, મગફળી, હાથીદાંત, રજર અને તાડનું તેલ તથા સોનાની રજ બહાર દેશ જાય છે.

૩૦ મુખ્ય આયાત કહો ?

૩૦ મુતરાઉ કાપડ, બંદુક, દારૂગોળો, દારૂ અને સાંચકામ દેશાવરથી આવે છે.

૪૦ મુખ્ય પર્વત અને નદીઓ કહો ?

૩૦ કોંગ અને કેમમેરન પર્વત તથા સેનીગાલ, ગાંબીઆ ન.મન્ડર, કાંગો અને બીજી કેટલીક નાની નદીઓ આવેલી છે.

૫૦ આ દેશના મુખ્ય લાગ તથા જાણુવા લાયક શહેર કહો.

૬૦ (૧) નાંચ્ચો સેનીગાલ સેન્ટલુધ.

(૨) ફ્રેંચની ગીની

(૩) ફ્રેંચ આખરરી કોસ્ટ...

(૪) ડાહોમી એબોમી.

(૫) ફ્રેંચ કાંગો લાઇબરિવિલે.

(૬) પોટુગીઝ મુલક તેમાં પોટુગીઝની અને કાંગો અને આંગો-લાના પોટુગીઝ ભાગો છે.

(૭) સ્વતંત્ર રાજ્ય (૧) લીયારીઆમાં મનોવીઆ શહેર છે. આ રાજ્ય પ્રજાસત્તાક છે. (૨) કાંગો સ્વતંત્ર રાજ્ય તે બેલ્જી-અમની દેખરેખ નીચે છે.

(૮) અંગ્રેજનો મુલક

(૧) બ્રિટિશ ગાંમ્બીઆ બાયરથ

(૨) સીએરાલીઓન ફ્રીટાઉન

(૩) સુવર્ણ આરો (ગોલ્ડકોસ્ટ) કેપકોસ્ટ કાસલ

તાગોસ લાગોસ.

(૫) દક્ષિણ નાઈજરીઆ

ઓલડકેલેઆર.

(૬) ઉત્તર નાઈજરીઆ

યાકુઆ.

૯) જર્મન મુલકમાં [૧] ટોંગાલેન્ડ અને [૨] કેમેરોન કોસ્ટ મુખ્ય સંસ્થાન છે [૩] ફ્રીઓ લુશિરથી એરેન્જ મુખીનો પ્રદેશ પણ જર્મનીના કબજામાં છે. તેમાં વિંધાઇક મુખ્ય શહેર છે.

(૧)સ્પેનના મુલક—(૧) ફર્નાનડોપો અને (૨) અનાબોનના ટાપુ છે. પુર્વ અને મધ્ય આફ્રિકા.

પ્ર૦ આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ પુર્વ કિનારો પણ પશ્ચિમ કિનારાની આકૃષ્ટ નીચો હોઇ જુદા જુદા રાજ્યોમાં વહેંચાયેલો છે, નીચાણવાળા પ્રદેશની હવાગરમ અને અતારોગ્ય છે, પણ ઉંચાણ પ્રદેશની હવા સારી છે, લોકો મૂર્તિપુજક છે. ગુલામોનો વેપાર બંધ થયેલો છે. આરબ અને હિંદીઓ વેપાર માટે આવી રહેલા છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ સોનું, રત્ન, હાથીદાંત અને ગુંદર

પ્ર૦ જાણુવા લાયક નદીઓ કહો.

ઉ૦ ઝાંબેઝી—મોઝાંબીકની ખાડીમાં અને સીરેન્યાસા સરોવરને મળે છે.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક મુખ્ય ભાગ અને શહેરો કહો.

ઉ૦ (૧) પોર્ટુગીઝ પૂર્વ આફ્રિકા—તેમના (અ) મોઝાંબિક અને (બ) સોક્સાલા મોટો પ્રાંત છે. તેમાં લોરસામાર્ક ડેલા-ગોઆ અખાત પર મોટું બંદર છે.

(૨) જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા—દારએલામ મુખ્ય શહેર છે. અને કિલિ માનઝારો નામનું ઉંચું શિખર આવેલું છે.

- (૩) બ્રિટિશ મધ્ય આફ્રિકા પ્રોટેક્ટોરેટની રાજધાની બ્લેનટાઇન છે. અહીંથી રૂ, બુંદ, મરચાં, તમાકુ હાથકાંત, ચા, મગરણી અને રબર બહાર દેશ જાય છે, ખનીજમાં સાતું, લોખંડ, કોબલ્ટ અને તાંબુ જથ્થાબંધ નીકળે છે.
- (૪) બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકાનું મુખ્ય શહેર મોમ્બાસા છે. આ બંદર પૂર્વ આફ્રિકામાં મોટામાં મોટું છે. ત્યાંથી યુગ્મગ સુરી વહે છે. લોહા હોશીઆર છે. શેરડી, બુંદ, અને તમાકુ મુખ્ય પેદાશ છે.
- (૫) ઝાંઝીબાર અને પેમ્બાનો ટાપુ ઝાંઝીબારના સુત્રતાનની દેખરેખ નીચે છે તેમાં ઝાંઝીબાર મુખ્ય રહેર છે. ઘણા હિંદુ વેપારીઓ વેપાર માટે આવે છે, ત્યાંથી લવિંગ, હાથીદાંત, કાપરેલ અને રબર બહાર દેશ જાય છે.
- (૬) સોમાલી લેન્ડ-બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ સરકારને તાબે છે. બ્રિટિશની રાજધાની બર્જરા અને ફ્રેંચની રાજધાની જામુડી છે.
- (૭) ઈરિટ્રિયા-ઇટાલીના તાબાનો મુલક હોઇ તેનું શહેર અસોઆ રાતા સમુદ્ર પર બંદર છે. અહીંની મુખ્ય નિકાશ મીકું છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

- પ્ર૦ દક્ષિણ આફ્રિકાની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો?
- ઉ૦ આમાંના ઘણા ખરો લાગ અંગ્રેજોના કબજે છે તે સમશીતોષણ કટીબંધમાં આવેલો હોવાથી હવા સારી અને યુરોપિયને તે રહેવા લાયક છે. લોહા કાશીર, જીલુ અને હોટેન્ટ જાતના હોઇ જંગલી છે, પણ હાલમાં ધીમે ધીમે સુધરતા જાય છે. વેપાર અર્થે ઘણા હિંદીઓ પણ અહીં આવી વસેલા છે. આ જાગમાં હીરા અને સોનાની ખાણો પ્રસિદ્ધ છે.

પ્ર. ૦ દક્ષિણ આફ્રિકાના ભાગો જાણવા લાયક હકીકત સાથે કહો.

ઉ. ૦ કેપ-કોલોનિ, નાતાલ, ટ્રાન્સવાલ, અને ઓરંજ નદીનું સંસ્થાન. રોડેશિયા, બાસુરેલાંડ અને સ્વાઝીલાંડ સંસ્થાનો છે. બેસુઆલેંડ, રક્ષણ હેઠળનો સુત્રક છે. કેપ કોલોનિ, નાતાલ, ટ્રાન્સવાલ અને ઓરંજ ક્રિસ્ટેને ઈ. સ. ૧૯૧૦ થી સંયુક્ત દક્ષિણ આફ્રિકાના નામથી જાહેર કરી કારભાર માટે નામદાર શહેનશાહ તરફથી ગવર્નર જનરલ મુકામાં આવે છે. એની રાજધાની પ્રિટોરીયા છે, પણ કાયદા બાંધનારી સભા કેપટાઉનમાં મળે છે.

(૧) કેપ કોલોનિ.

પ્ર. ૦ જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. ૦ ઈ. સ. ૧૪૮૬ માં પોર્ટુગીઝોએ શાન્તી કાઢ્યો, પણ ૧૮૧૫ સુધી વર્ગદાને કમળે હતો અને ત્યાર પછી હાંડવાંડને કમળે આવ્યો છે ત્યાંની હવા ગરમ અને સુકી છે. ગ્રે/કારનામના મેદાનમાં વરસાદને લીધે પુષ્કળ ધાસ ઉગે છે અને ઘેટાં તથા શાહમૃગ ઉદ્ભવામાં આવે છે તેથી ઉત્તર બહાર દેશ જાય છે, તે સિવાય શાહમૃગનાં પીછાં, ચામડાં તાંબાની કાચી ધાતુ, સોનું અને હીરા પણ પરદેશ મોકલવામાં આવે છે.

પ્ર. ૦ મુખ્ય પર્વત, જુશર, અને ઉપસાગર કહો.

ઉ. ૦ ન્યુવેવેલ અને ટેબલ મુખ્ય પર્વત છે. યુડહોપ અને આગ્વહુ-લાસ જુશિત તથા ટેબલ ફ્રાન્સ અને અંગોઆ ઉપસાગરો છે.

પ્ર. ૦ જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉ. ૦ કેપટાઉન-રાજધાનીનું શહેર તથા વેપાન્નું ઠેકાણું છે.

કીમ્બલી-હીરાની ખાણો માટે જાણીતું છે.

ઈસ્ટલંડન, પોર્ટઈલીઝબેથ-અંદર હોઈ ત્યાંની ઉત ચાંમડાં ને શાહમૃગનાં પીછાં બહાર જાય છે.

(૨) નાતાલ અને ઝુલુલેન્ડ.

પ્ર. નાતાલ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. પોર્ટુગીઝ વહાણવટી વાસ્કોડીઆગામાએ ઇ. સ. ૧૪૮૭ના ડિસે. ૨૫ની રૂપ મી તારીખે આ ભાગ શોધ્યો હતો અને આ દિવસ નાતાલનો હતો તેથી આ ભાગનું નામ નાતાલ રાખ્યું હતું દક્ષિણ આફ્રિકામાં અહીંની જમીન ઘણી ફળદ્રુપ તથા આબોહવા સારી હોવાથી તેને દક્ષિણ આફ્રિકાનો ખગીચો કહે છે.

પ્ર. આ પ્રદેશમાં મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ. જમીન ફળદ્રુપ હોવાથી મકાઈ, બુંદ શેરડી ચોખ્ખા, રૂ અને કેળાં વગેરે ઉત્પાદકરી સંબંધની તમામ પેદાશ પુષ્કળ થાય છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ. પિટરમારિટબર્ગ-રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર છે.
નાતાલ (ડરબાન)-મુખ્ય અંદર અને વેપારનું કેન્દ્ર છે.

(૩) ટ્રાન્સવાલ સંસ્થાન.

પ્ર. આ ભાગની સ. માન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. વાલનદીની ઉતરે આવેલું હોવાથી તેમનું ટ્રાન્સવાલ નામ પાડ્યું છે. આ ભાગમાં બોર (ડચ) લોકોની વસ્તી છે, તેમણે ૧૮૬૯ થી ૧૯૦૨ સુધી સ્વતંત્ર થવા માટે અંગ્રેજો સાથે લડાઈ ચલાવી હતી, પણ તેમાં તેઓ હાર્યા હતા પણ તેને કાલોનીયલ સંસ્થાન બનાવ્યું છે, આ લડાઈમાં બિંદી લશ્કરે ઘણી બહાદુરી બતાવી હતી.

આ સંસ્થાનમાં સોનાની પુષ્કળ ખાણો છે.

પ્ર. મુખ્ય પેદાશ વિષે શું જાણો છે ?

ઉ. જમીન તથા આબોહવા સારી હોવા છતાં લોકો ખર્નજ પદાર્થ પર વધારે ધ્યાન આપતા હોવાથી ખેતી પર લક્ષ આપતા નથી. ખતીજમાં સોનું, કાયકા, લોહું, હીરા, રૂપું અને કાચા છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેર કયો ?

ઉ. પ્રેટોરીઆ રાજધાનીનું શહેર છે.

જોહાન્સબર્ગ-હીરા તથા સોનાની ખાણો માટે પ્રસિદ્ધ છે.

ઓરંજ ક્રીસ્ટેટ.

પ્ર. જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ. ઓરંજ નદી પરથી આ સંસ્થાનનું નામ પડ્યું છે, આ પ્રદેશમાં હવા સુકી પણ સારી છે, નાતાલ અંગ્રેજીની સત્તામાં આવ્યા પછી ડચ (બોર) લોકોએ આ સ્વતંત્ર સંસ્થાન સ્થાપ્યું હતું. પણ પાછળથી અંગ્રેજોની સત્તા સામે થવાથી ઇ. સ. ૧૮૦૨માં અંગ્રેજોએ જીતી લઈ તેમને સ્થાનિક સ્વરાજ્યને હક્ક આપ્યો છે.

પ્ર. મુખ્ય પેદાશ કયું છે ?

ઉ. ધાસનો પ્રદેશ હોવાથી મેઠાં બકરાં ઉછેરવાનો તથા ઉત્તર બહાર દેશ મોકલવાનો મુખ્ય વ્યવસાય છે, આ શિવાય શાહમુઘના પીર્ષા, ચામડાં, કાયકા અને હીરા બહારદેશ જાય છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેર કયો ?

ઉ. બ્લોમફોર્ટ-રાજધાની અને વેપારનું મુખ્ય ઠેકાણું છે.

(૫) બાસુટોલેન્ડ.

પ્ર. જાણુવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ. તે ઓરેન્જની પૂર્વમાં આવેલું હોય તેમાં પુષ્કળ અનાજ થાય છે અને ઘાસવાળી જગ્યામાં દોર ઊછેરવામાં આવે છે, ઘઉં અને મકાઈ ખેતીનો મુખ્ય પાક છે.

(૬) સ્વાઝીલાંડ.

પ્ર. સ્વાઝીલાંડની જાણુવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ. બુલુવાંડની ઉત્તરે આ દ્વાનસંવાસની પૂર્વમાં આવેલું બ્રિટિશ સંસ્થાન છે.

(૭) બેશુઆનાલાંડ.

પ્ર. બેશુઆનાલાંડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. કેપકોલોનની ઉત્તરમાં બ્રિટિશોના રક્ષણ હેઠળનો મુલક છે. તેમાં મુખ્ય પેદાશ મકાઈ અને ચામડાં છે.

(૮) રોડેશીઆ.

પ્ર. રોડેશીઆની સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉ. રોડેશ નામના બ્રિટિશ રાજનીતિજ્ઞ અને વેપારી પુરુષના નામ પરથી આ પ્રાંતનું નામ રોડેશીઆ પડ્યું છે. ઉત્તર રોડેશીઆના લોપ્પા દેશો રાજ્યોના ત્યાંમાં પણ બ્રિટિશની દેખરેખ નીચે છે. દક્ષિણ રોડેશીઆ અંગ્રેજ તાબે છે.

પ્ર. મુખ્ય પેદાશ કહો ?

ઉ. ઉત્તરના ભાગમાં ખનીજમાં તાંબુ અને વનસ્પતિમાં છંડીના રત્નને સાગ પુષ્કળ થાય છે દક્ષિણમાં ખનીજમાં સોનું અને ખેતીમાં અનાજ અને તમાકુ થાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો ?

ઉ૦ સેવીસમરી રાજધાનીનું શહેર છે.

જુલવયો-શહેર અને વેપારનું ઠેકાણું છે.

અમેરિકા ખંડ.

પ્ર૦ અમેરિકા ખંડની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ખંડ કેટલોક સમય અજાણ્યો રહ્યો. તેની શોધ ઇ. સ. ૧૪૯૨ માં ક્રોલમ્બસ નામના વહાણવટીએ સ્પેનના રાજાની મદદથી કરી. તેથી તેને નવી દુનિયા કહે છે. છેક પ્રાચીન સમયમાં જુના ગ્રીક અને રોમન લોકો આ ખંડને આટલાન્ટિસ નામે ઓળખતા, આ ખંડ પશ્ચિમ ગેળાર્ધમાં આવેલો છે. આ ખંડની શોધ ક્રોલમ્બસે કરી હતી પણ અમેરિગોવેસ્પુસી નામના ખલાસીના નામ ઉપરથી આ ખંડનું નામ અમેરિકા પડ્યું છે.

પ્ર૦ ક્રોલમ્બસે આ ખંડની શોધ કેવો રીતે કરી ?

ઉ૦ યુરોપીઅન પ્રજાને હિંદનો માલ આરખ વેપારીઓ મારફત મળતો તે માલ ઘણો મેંઘો પડતો હોવાથી હિંદની સાથે આરોઆર વેપાર કરવાની ઇચ્છા થતા તેથી શોધ કરવા જુદી જુદી પ્રજાઓ તૈયાર થઈ. આ શોધમાં ભાગ લેનાર ક્રોલમ્બસ પણ હતો તેણે પોતાના વહાણ આટલાન્ટિક મહાસાગરમાં હંકાર્યા. થોડા વખત તેરી નજરે બ્રહ્માદીપ સમુદ્ર પડ્યો. તેને તેણે હિંદનો બેટ ધારી 'વેસ્ટઈન્ડીઝ' નામ આપ્યું, અને ત્યાંના રહેવાશીઓને ઇન્ડિઅન નામથી ઓળખવા લાગ્યો.

પ્ર૦ યુરેશિયા અને નવી દુનિયાનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ યુરેશિયાની લંબાઈ પૂર્વ પશ્ચિમ વધારે છે, ત્યારે નવી દુનિયાની

લંબાઈ ઉત્તર દક્ષિણ છે. નવી દુનીયામાં પર્વતોની હાર ઉત્તર દક્ષિણ મળેલી છે, ત્યારે યુરેશિયાના પર્વતોની હાર પૂર્વ પશ્ચિમ છે. અમેરિકા ખંડ સપાટ મેદાનનો પ્રદેશ છે અને યુરેશિયા ઉચ્ચ પ્રદેશનો મુલક છે. અમેરિકામાં રણ નથી. યુરેશિયામાં રણ છે. અમેરિકા ત્યારે કટિબંધમાં આવેલો છે. યુરેશિયા ઘણું ખરું ઉત્તર સમશીતોષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો છે. અમેરિકાના મેદાનમાં દરિયાઈ પાનની અસર જણાતી નથી. જુની દુનીયાની વચ્ચે કારિયત્ન સમુદ્ર અને મેક્સિકોનો અખાત છે.

પ્ર૦ અમેરિકા ખંડની સીમા કયો ?

ઉ૦ પશ્ચિમ પાસિફિક માહાસાગર અને બેરિંગની સામુદ્રીની છે બેરિંગની સામુદ્રીનીને લીધે એ એશિયા ખંડથી છુટો પડેલો છે ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર આવેલો છે. પૂર્વે આટલાંટિક અને દક્ષિણ દક્ષિણ મહાસાગર છે

પ્ર૦ આ ખંડનો વિસ્તાર કેટલો છે ?

ઉ૦ એનું ક્ષેત્રફળ ૬૯ કરોડ ચો. માઈલ એટલે યુરોપ ખંડથી ચાર ગણો અને હિંદુસ્તાનથી આડ ગણો મોટો છે. અને જુની દુનીયાથી આડધા ક્ષેત્રફળ જેટલો છે. એની વચ્ચારેમાં વચ્ચારે લંબાઈ ૯૦૦૦ માઈલ અને ઓછામાં ઓછી પહોળાઈ પનામાની સયોગીમુખ આગળ ૩૧ માઈલ છે. જેને ખોલીને હાલમાં સુવેઝીની માઈકનહેર બનાવવામાં આવી છે. આ ખંડનો ઉત્તરનો ભાગ ઉત્તર અમેરિકા અને દક્ષિણનો દક્ષિણ અમેરિકાના નામથી ઓળખાય છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાનો મુકાબલો કરો.

ઉં ખન્ને ત્રિકોણાકાર, ખન્નેનાં શેરાચિંદુ દક્ષિણ તરફ ખન્નેના ઉત્તર કિનારા તરફ દ્વિપસમુદ્ર, ખન્નેના પૂર્વ કિનારા કરતાં પશ્ચિમકિનારા મોટા ખાંચાવળો, ખન્નેના પર્વતોની દાર ઉત્તર દક્ષિણ, પશ્ચિમ કિનારા પર મોટા મોટા પહાડો પર્વ કિનારા તરફ નાના પહાડો આવેલા છે. વળી ખન્નેની નદીઓની વચ્ચેના અને દશાપસુમળની આવેલ છે. પણ ઉત્તર અમેરિકામાં જેવાં મેટાં સરેવર આવેલાં છે, તેનાં દક્ષિણ અમેરિકામાં નથી. ઉત્તર અમેરિકાનો પૂર્વ કિનારો સહેજ ખાંચા ખાંચાવળો છે, પણ દક્ષિણ અમેરિકાને પૂર્વ કિનારો તદ્દન સપાટ છે, ઉત્તર અમેરિકાની ચારનદીઓ પાસિફીક મહાસાગરમાં પડે છે; પણ દક્ષિણ અમેરિકાની એક નદી પાસિફીક મહાસાગરમાં પડતી નથી. ઉત્તર અમેરિકાનો ઘણો ભાગ શમશીનોખુ કટિબંધમાં છે. પણ દક્ષિણ અમેરિકાનો ઘણો ખંડ ભાગ ઉપ્પરકટિબંધમાં છે દક્ષિણ અમેરિકામાં જેવાં રાક્ષસી વિસ્તારનાં જંગલ છે, તેવાં ઉત્તર અમેરિકામાં નથી.

ઉત્તર અમેરિકા.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકાની સીમા કહેા.

ઉં ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર, પૂર્વે આટલાંટીક મહાસાગર અને મેક્સિકોનો અખાત, દક્ષિણે પાસિફીક મહાસાગર અને પનીમની નહે, પશ્ચિમે પાસિફીક મહાસાગર અને બહેરીંગની સામુદ્રધુની છે.

પ્ર૦ વીરતર કહેા.

ઉં આ ખંડનો આકાર ત્રિકોણ જેવો હોય શીરોચિંદુ પનામાં છે, તેનો વિસ્તાર એંશી લાખ ચો. માઇલ. એની વધારેમાં વધારે લાખ ૪૫૦૫ માઇલ છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકામાં કયા કયા પર્વતો છે.

ઉં રોકા પશ્ચિમમાં ઢેઠ ઉત્તરથી દક્ષીણ સધી પરાંચેલો છે. તેને સ-
માન્તર આવેલા ડુંગરોની હારનો ઉત્તર તરફનો ભાગ પ્રસન્ન અને
દક્ષીણનો બગ સાંચેરાનીવેડા નામે ઝોળખાય છે. એપેલેશીઅન
પર્વત દક્ષીણમાં આલ્પમીના ઉચ્ચ પ્રદેશથી શરૂ થઈ સેન્ટલારેન્સ
નદી જાયછે માઉન્ટસેન્ટ ઇલીઆમ અલસ્કામાં ઉંચું શીખર છે
ઝોર ઝોખા અને પોપોલકો ટેક મેક્સીકોમાં જવાળામુખી પર્વત છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકામાં જાણુવ લાયક નદીઓ કહો.

ઉં યુકોન કોલામ્બિયા, અને કોલોરોડો આ ત્રણ નદીઓ પાસીફિક
મહાસાગરને મળે છે. કોલોરોડો ૩૦૦ માઇલ સુધી એક માઇલ
ઉંચા એવા બે પર્વતોની વચ્ચે થઈને વહે છે નદીના આવા ર-
સ્તાને કેવળ કહે છે, માઉન્ટી અને સસકેટ એવન ઉત્તર મહાસા-
ગરને મળે છે, સેન્ટલારેન્સ, મીસીસીપી મીસુર અને રીઓગ્રાંડ
ડેલેવેર્ટ આટલાંટિક મહાસાગરને મળે છે, સેન્ટલારેન્સ નદી સુ-
પીરીઅર સરોવર પારેથી નીકળે છે, આગળ જતાં એરી અને
આન્ટારીઓ સરોવર વચ્ચે થઈને વહેતાં તે નીઆગરા નામથી ઝો-
ળખાય છે, નીઆગરા નામનો જગજહેર ધોધ આ નદીને જ
બનેલો છે.

પ્ર૦ નીઆગરા ધોધનું વર્ણન કરો ?

ઉં આ ધેધ સેન્ટલારેન્સ નદીમાંથી બનેલો છે, તેના એક ટાપુને લીધે
બે ભાગ થાય છે. ઉત્તર તરફનો ધોધ કાનડાને તાબે અને દક્ષિ-
ણ તરફનો યુન કોટેડ સ્ટેટસને તાબે છે, કાનડાનો ધોધ ૧૬૦૦ ફુટ
પહોળો અને ૧૬૦ ફુટ ઉંચો અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસનો ધેધ ૬૦૦
ફુટ પહોળો પણ ઉપરના કરતાં વધારે ઉંચો છે. આ ધોધમાંથી
દર સેકન્ડે સાત લાખ ટન પાણી પડી પીસ્તાળીશ લાખ ધોડાના

જળ જોટલી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે, આ બધી શક્તિને કામમાં લઈ જુદા જુદા યંત્ર ચલાવે છે, આ ધોધના પાણીનો અવાજ ત્રીસ ચાળીશ માઇલ સુધી સંભળાય છે, તેથી તેનું નામ નિઆગરા (પાણીની ગર્જના) પડ્યું છે.

પ્ર૦ જળવા લાયક સરોવર કયાં છે ?

૩૦ સુપીરીઅર-આખી દુનીઆમાં મીઠા પાણીનું મોટામાં મોટું સરોવર છે, અને એક છેડેથી બીજે છેડે આગબોટ વાળું મુસાફરી કરતાં વીસ કલાક લાગે છે, હ્યુરોન, એરી, ગ્રેટસ્લેવ, ગ્રેટબેર, આથાબસ્કા મશિગન અને શાલ્ટ વગેરે સરોવર આવેલાં છે, આ શિવાય બીજાં કેટલાંક નાનાં ગણુ આવેલાં છે આથી આ ખંડને સરોવરનો ખંડ કહે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકા અને પૂર્વ કિનારાનું વર્ષન કરો.

૩૦ હાડસન, બાશીન, સેન્ટલારેન્સ, ફન્ડી, મેક્સિકોના અખાત તથા કારિબિઅન સમુદ્ર આવેલા છે, હાડસનનો ઉપસાગર ઇ. સ. ૧૬૧૦ માં શોધી કાઢ્યો બાશીન ઉપસાગર ૧૬૧૫માં શોધી કાઢ્યો, તેમાં વહેણ અને શીલ નામનાં માછલાં પુષ્કળ થાય છે, ફન્ડી અખાત સાંકડો હોવાથી તેમાં ભરતીનું પાણી ઘણું ઉંચું ચઢે છે, કાષ્ઠક વખતે ભરતીનું પાણી સપાટી કરતાં ૬૦ ફુટ ઉંચું ચઢે છે, મેક્સિકોના અખાતમાંથી ગલ્ફસ્ટ્રીમ નામનો ગરમ પ્રવાહ નીકળે છે ગ્રીનલાંડ ન્યુફાઉન્ડલેન્ડ, કેપ્રિવન, પ્રીન્સ એડવર્ડ અને ઇટ્ઝના ટાપુઓ આવેલા છે, લાએડોર, નોવસ્કોશીઆ, યુકાટાન અને ફ્લોરિડા દ્વીપકલ્પો છે, કાડ, હારેન્સ, સેન્ટલ મુખ્ય જુશિરો છે. હાડસન ડેવીસ, બારો રમીય બેલીએલ વગેરે સામુદ્રધુનીઓ છે.

પ્ર૦ પશ્ચિમ કિનારાની જળવા લાયક હકાકત કહો.

ઉં આ કિનારા ઉપર કાર્નિઆનો અખાત વોનકુવર અને ક્વીન શા-
લોટ મુખ્ય દ્વીપો ચલારકા અને લોઅર કાલિ ફોર્સનું આ દ્વીપક-
લ્પો; તથા બહેરિંગની સામુદ્રધુનો અને પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની ભૂ-
શિર છે,

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકાની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉં સમશીતોષ્ણ કટીબંધમાં આવેલો હોવાથી યુરેશિઆ કરતાં
હંડો પ્રદેશ છે, એમાં પૂર્વ પશ્ચિમ પહાડ નથી, આથી ઉત્તર
મહાસાગરનો હંડો પવન-આખા પ્રદેશ પર ફરી વળે છે, પશ્ચિમ
તરફ ઉત્તર દક્ષિણ પહાડ હોવાને લીધે પાસિફિક મહાસાગરનો
ગરમ પવન આવી શકતો નથી, આથી ઉપસાગરમાંથી હંડો પ-
વન આવે છે, આથી પૂર્વ કિનારો વધારે હંડો છે પાસિફિક મ-
હાસાગરના પ્રદેશમાં અને મેક્સિકોના અખાત પર પુષ્કળ વરમાદ
આવે છે, સેન્ટ લારેન્સ અને ઈંગ્લિશચેનલ લગભગ એકજ અક્ષાં-
શપર હોવા છતાં હંડો પ્રવાહને લીધે સેન્ટ લારેન્સ અખાતનું પાણી
ફરી જાય છે. એકંદરે આ ખંડ યુરોપિયન પ્રજાને રહેવા લાયક છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકાની પ્રાણીજીવ અને ઉદભિજ પેદાશ કહો.

ઉં ઉત્તર મહાસાગર, હડસનનો અખાત અને લાબ્રાડોરના કિનારા
પર અતિશય હંડીને લીધે લીલા અને શેરાળ થાય છે, ત્યાંના
દક્ષિણના પ્રદેશમાં મોટા જંગલો હોય તેમાં પાછન એપલ ઓક
અને પોપલરનાં ઝાડ થાય છે મધ્યના મેદાનમાં પુષ્કળ ધામ ઉગે
છે, આ ધાસનાં મેદાન પ્રેરી નામથી ઓળખાય છે. ખેતીની પે-
દાશમાં-મકાઈ ઘઉં રૂ, તમાકુ, શેરડી અને બટાટા થાય છે, મેદા-
નાં નારંગી અંજીર લીંબુ, સફરજન વગેરે થાય છે. જનવરોમાં
ધોડા ટોર અને ઘેટાં આખ્ય જનવર છે. જંગલમાં રીંછ હરણ

રેનડીઅર ખીવર બાઇસન સીલ વગેરે રૂંધવાળાં જાનવરો થ
છે. નદીખામાં મોટા મોટા મગરો નજરે પડે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકામાં ક્યાં ખનીજો નીકળે છે ?

ઉ૦ મોનું રૂપું નિકલ અને સીસું પરિચયમતો ઉચ્ચ પ્રદેશમાંથી, કાલ્ક
લાખંડ અને કેરોસિન પુર્વના ઉચ્ચ પ્રદેશમાંથી તથા તાંબુ
પિરીઅરના સરોવર કિનારા ઉપરથી અને રૂ મેક્સિકોમાંથી જથ
બંધ મળી આવે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકા ખંડમાં રહેતી પ્રજાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ ખંડમાં લગભગ સાડાચાર કરોડ મજસુની વસ્તી છે, તે
પોણા ભાગ કરતાં વધારે યુરોપિઅન પ્રજા છે, તેઓ ધણે ભા
પ્રોટેસ્ટન્ટ માર્ગના હોઇ સ્પેનાશ, અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ ભાષા બો
છે. બાકની વસ્તી સીધી અને મુળ વતની રાત્રી ચામડીવાળ
ઈંડીઓની છે. ઉત્તરાનાં ટાપુ અને કિનારા ઉપર એરિઝોન
મની ઠીંગણી પ્રજા રહે છે. મેક્સિકો અને મધ્ય અમેરીકામાં રં
નીશ પ્રજા રહેતી હોવાથી તેઓ રોમન કેથોલીક ધર્મ માને

પ્ર૦ આ ખંડનો મહત્વ લાયક વ્યપાર કહો.

ઉ૦ ઉત્તર અમેરીકાનો મુખ્ય વ્યાપાર યુરોપખંડતેમા વિશેષ કરી કે
શ્વિટ્ઝ સાથે છે અહીંથી જંગલોની પેદાશ અનાજ અને કા
માત્ર બહાર દેશ જાય છે. મુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં ધણાં કારખાનાં
વાથી તઈયાર થયેલો માલ આપણા દેશમાં આવે છે. બહાર દે
થી ચા, હુંદ કલાઇ અને બીજી ધાતુ આવે છે.

પ્ર૦ આ ખંડનો વ્યાપાર ચલાવવાની સગવડો કેવી છે ?

ઉ૦ ઉત્તર અમેરીકાના જળમર્ગોએવા તો સારા છે કે રેલ્વે થયા અગ
લોકોએ જળમાર્ગે મુસાફરી કરી આ ખંડની શોધ કરી હતી. નદી

અને સરોવર ઉપર બંદરો એવાં તેા સારા છે કે આગમોટા આવી શકે છે કાનડમાં જળમાર્ગ એવા સારા છે કે જમીન ઉપર પથ મુક્યા શિવાય ઘણા ભાગમાં મુસાફરી કરી શકાય છે યુરોપથી છ દીવસમાં સ્ટીમર મારફતે અમેરીકા આવી શકાય છે, આટલાંડીમાં પાસારીક સુધી છ મોટી રેલ્વે ગયેલી છે. આપા કારણથી વેપાર ચલાવવાની ઘણી સારી સગવડ મળે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકામાં જાણુવા લાયક કયાં રાજ્ય છે ?

ભાગ

મુખ્ય શહેર

ઉ૦ (૧) બ્રિટીશ ઉત્તર અમેરીકા

ઓટાવા.

(૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ

વોશિંગટન.

(૩) મેક્સિકો

મેક્સિકો.

(૪) મધ્ય અળરીકા

ન્યુગવટેમાલા.

(૫) વેસ્ટ ઇન્ડીઝ દ્વીપો

હવાના.

બ્રિટિશ અમેરિકા.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ભાગ એક નાની સરખી દુનીયા છે. અહીં બધા પ્રકારની આબોહવા છે. દરેક જાતની વસ્તુઓ પાકે છે, તથા ઘણી જાતની ખેતીઓ નીકળે છે. અહીંના લોકો ઝપાટાખંધ સુધરતા જાય છે. તેમજ લોકડા અને કાલસાનો એટલો બધો જથ્થો છે કે તે થોડા વખતમાં ઘણી ઉન્નત દશામાં આવશે, એમ અનુમાન કરે છે. એમાં કેનેડાનું મોટું રાજ્ય અને ન્યુફાઉન્ડલેન્ડનો નાનો ટાપુ છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૩૫ લાખ ચો. મા. છે.

પ્ર૦ કાનડાના રાજ્યની સીમા કહો.

ઉં ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર, પુર્વે આટલાંડીક મહાસાગર, દક્ષિણે યુનાઇટેડ સ્ટેટસ અને પશ્ચિમે અલસિકા તથા પાસિફિક મહાસાગર છે.

પ્રં કાનડાની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉં અહીં યુરોપના જેવી દરેક જાતની આબોહવા જણાય છે. દરેક મોસમમાં અહીંની હવા યુરોપના કરતાં સૂકી છે. શીયાળાની મોસમમાં પછે ઠંડાણે બરફ પડે છે.

પ્રં બ્રિટિશ અમેરિકાની પેદાશ કહો.

ઉં ઇમાનતી લાકડું અનાજ અને કઠોળ પુષ્કળ થાય છે. આ રાજ્યના માનીટાયા પ્રાંતના ઘઉં દુનીયામાં ઉત્તમ ગણાય છે. કોડ અને સામાન નામની માછલીઓનો મોટો વેપાર ચાલે છે તેથી કેટલાક આ દેશને 'મચ્છીમારનું સ્વર્ગ' કહે છે. નરમ ફવાટીવાળાં જાનવરોનો તેમનાં ચામડાં માટે શિકાર કરે છે.

પ્રં બ્રિં અમેરિકાની ખનીજ પેદાશ કહો.

ઉં સોનું લોદું, તાંબુ, કાચલા અને નીકેલની પુષ્કળ ખાણો છે. બ્રીટીશ કોલંબીઆમાંથી પુષ્કળ સોનું નીકળે છે,

પ્રં મુખ્ય આયાત નીકાશ કહો.

ઉં ઉત્ત, ઉત્તનાં કપડાં લોદું લોદાનો સમાન સુતરાઉ કાપડ, ચા, કાશી ખાંડ વગેરે બહાર દેશથી આવે છે અને અહીંથી ઇમારતી લાકડાં દોર ઘઉં અને માછલી બહાર દેશ જાય છે.

પ્રં આ દેશની વસ્તીનું લર્ણન કરો.

ઉં આશરે ૫૦ લાખ માણસની છે, તે મુખ્યત્વે અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ પ્રજાની અનેલી થોડા વખતથી હિંદુસ્તાનમાંથી પણ કેટલાક લોકો વેપાર માટે જઈ રહ્યા છે, કિંવત્રેક પરગણામાં ફ્રેંચોની વસ્તી વધારે છે.

પ્ર૦ રાજ્યપદ્ધતિ કહો.

ઉ૦ આ રાજ્યના નાના સેક્ટરનિંગ (પોતાની મેળે રાજ્ય ચલાવમાં) સંસ્થાનોનું બનેલું છે. બધાં સંસ્થાનોના ઉપરી તરીકે ઇંગ્લાંડથી ગવર્નર જનરલ નીમવામાં આવે છે, પણ કાયદા બાંધવાની સત્તા બધા સંસ્થાનોની બનેલી પાર્લામેન્ટને સોંપવામાં આવી છે. લોકો કેળવણી પ્રતિ ખાસ લક્ષ આપી તેની પાછળ મોટી રકમ ખર્ચે છે.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક પર્વત અને નદીઓ કહો.

ઉ૦ મુખ્ય રોકી પર્વતની દાર ઉત્તર દક્ષિણ આવેલા છે. તેનાં બાઉન અને હુકમ નામનાં જાણુવા લાયક શિખર છે.
નદીઓમાં-સેંટલારેન્સ, મેકન્ઝી, ફેજર, લાલ અને મસ્કે એવન મુખ્ય છે.

પ્ર૦ આ દેશમાં સરોવરો કયાં છે.

ઉ૦ ઓન્ગે, સુપીરિયર, લુરોન એરી, આન્ટારિઓ, વિનિપેટ ગ્રેટસ્લેવ વિગેરે છે.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક શહેર અને તેમની હકીકત સાથે કહો.

ઉ૦ ઓડવા-રાજધાનીનું શહેર હોઇ ત્યાં પાર્લામેન્ટ ભરાય છે.

આ શહેર લોકોના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

ટોરો-કાનડામાં રિથવિદ્યાલયનું સ્થળ છે.

કવીબેક-રમણીય શહેર છે. તેમાં ફ્રેંચોની વસ્તી વધારે છે ઇ. સ.

: ૧૭૫૬માં જનરલ વુલ્ફના સરદારી નીચે અંગ્રેજોએ ફ્રેંચો પાસેથી કબજે લીધું હતું.

મેન્ટ્રીઅલ-કાનડામાં મોટામા મોટું શહેર છે.

વિનિપેગ-માટીટોબા પ્રાંતની રાજધાની થઈના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે

હાલી !સક-કાનડામાં નોકાસૈન્યનું ઠેકાણું છે.

સેન્ટજોન-ન્યુઝીલેન્ડની રાજધાની હોઈ મોટું બંદર છે, તે તે વહાણ બાંધવાના ઉદ્યોગ માટે જાણીતું છે.

ત્રિસ્ટોરિઆ-બ્રિટિશ કોલમ્બીઆ પ્રાંતની રાજધાની વોન કુવર બે-ટની દક્ષિણે છે.

ન્યુફાન્સાંડ.

પ્ર૦ આ બેટની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ ટાપુ પહાડી હોઈ કાનડા રાજ્યની જુદા સંસ્થાન તરીકે છે તેના ઉપરી તરીકે ગવર્નર છે તેનો દેખરેખ આ બેટ ઉપર તેમજ સામ્રાજ્યના નામના દ્વીપકલ્પ પર છે, આ બેટ કોડ નામની માછલીના વેપાર માટે ખાસ પ્રખ્યાત છે. ફ્રેંચ પ્રજાને આ ટાપુ પાસેથી માછલા પકડવાનો ખાસ હક છે. અહીંના જંગલોમાં કાચળ બનાવવાના માયાનાં લાતડાં પુષ્કળ થાય છે. લેટુઝ કાચલા તાંબુ, વગેરે બનાવે જથબાંધ મળી આવે છે. તેની રાજધાની સેન્ટજોન છે.

ગ્રીનલાંડ-[લીલો ટાપુ).

પ્ર૦ આ ટાપુ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઉત્તર મહાસાગરમાં ૬૦૦ ઉ. અક્ષાંશથી ધ્રુવ સુધી આવેલો છે. તે ડેન્માર્કને તાબે છે આ પ્રદેશમાં પુષ્કળ ઠંડી પડવાને લીધે જમીન ઉપર બરફ પડી રહે છે. તેથી ત્યાં લલ અને સેવાળ જાતની વનસ્પતિ થાય છે, હમેશાં તેની જમીન પર લીલોતરી ઉગે છે તેથી તેનું નામ (ગ્રીન=લીલો, લેન્ડ=જમીન) ગ્રીનલાંડ પાડ્યું છે.

(૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટ.

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ દેશ વ્યાપાર અને વિજ્ઞાનની નિયમિત ખીલવણીથી અગ્રણી રીતે આબાદ થઇ, દુનીઆમાં એક બળવાન રાજ્ય બન્યું છે, ખેતી, બનાવટ અને ખનીજોને લીધે આ દેશ સૌ વરસમાં નધારી શકાય તેટલી ઝડપથી સુધારાની ટોચે પહોંચી સમૃદ્ધિવાન બન્યો છે.

પ્ર૦ આ દેશની સીમા કહો.

ઉ૦ ઉત્તરે બ્રિટિશ અમેરિકા પૂર્વે આટલાંટિક મહાસાગર, દક્ષિણે મધ્ય અમેરિકા અને પશ્ચિમે પાસીફિક મહાસાગર આવેલો છે.

પ્ર૦ આ દેશની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ દેશમાં તમામ જાતની હવા નજરે પડે છે. પૂર્વ ભાગમાં સખા ઉનાળો અને શિયાળો દાખવે છે. પશ્ચિમ બાજુની હવા સૂકી અને ગરમ છે, પાસીફિકના કિનારા ઉપર તથા મેક્સિકોના અખાત આગળ પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ જવ, રાઈ, ખાંજરી મકાઈ, ઘઉં, ચોખા અને ૩ પુષ્કળ થાય છે.

પ્ર૦ ખનીજ પેદાશ કહો.

ઉ૦ કાચલા, લોહું, સોનું અને રૂપું તેમજ બીજી કટલીક ધાતુઓ જથ્થાબધ નીકળે છે. તમામ ધાતુઓ ખોદી શકી તેનો જોઈએ તેવો ઉપયોગ કરે છે,

પ્ર૦ આ દેશના હુત્તર ઉદ્યોગ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ખેતી, ઢોર ઉછેરવાનો અને ખાણ ખોદવાનો તથા લઘુકદમ બનાવવાનો ઉદ્યોગ મોટા પાયે પર ચાલે છે. વેપાર રેતીનાં ગોળાં સા-

ધન હોવાથી પરદેશ સાથેના વેપાર ઘણી ઝડપથી વધે છે. હાલમાં ચાલી ગયેલા ચંદાન વિગ્રહને લીધે યુરોપમાં ગતતી ચાલેતો તોટા આ દેશે તેમજ જાપાને પૂરો કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય પેદા કર્યું હતું. આ માંથી દર. રેશમ અને સુકો માલ બહાર દેશથી આવે છે અને તેને બદલે ચનાજ ૩, લેખંડ, પોલાદ ચીજો તાંબુ, તમાકુ તથા કેરોસીન અને કેટલોક યાંત્રિક માલ બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ વસ્તી અને રાજ્યપદ્ધતિનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઇંગ્લાંડથી યુરીટનેએ જાવી આ સંસ્થાનને ઇ. સ. ૧૬૨૦ માં વસાવ્યું હાલમાં લગભગ સવાનવકરોડ માણુમની વસ્તી છે. વસ્તીનો ગુખ્વલાગ જર્મન અને અંગ્રેજો છે. તેમજ ૮૦ લાખ સીંધીયા અને ત્રણ લાખ મુળ વતનીઓ છે. આ સંસ્થાને એ ઇ. સ. ૧૭૭૬નાં પોતાની માતૃભુમા (ઇંગ્લાંડ) થી છુટી પડી પોતાનું સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપન કર્યું. અહીંના લોકો પ્રોટેસ્ટન્ટ માર્ગના છે, તેઓ કેળવણી ઉપર ઘણું લક્ષ આપે છે. કામ કામ મોટાં મોટાં વિશ્વ વિદ્યાલય છે. શ્રીમંત વર્ગ વિદ્યાના કામમાં મોટી રકમો બક્ષીસ તરીકે આપે છે. આ રાજ્ય ૪૫ સ્વતંત્ર અને ૭ દેખરેખ રાખવાનાં રાજ્ય મળી કુલ પર સંસ્થાનનું બનેલું છે. રાજ્ય પ્રજાસત્તાક હોઇ પ્રેસીડેન્ટ કેબ્રેસની મદદથી રાજ્ય ચલાવે છે. કેબ્રેસની એ સલા છે. (૧) લોકો તરફથી ચુંટાએલા સભ્યોનો (૨) સેનેટ.

પ્ર૦ આ દેશનાં માણુવા લાયક પર્વત અખાત;શૂશિરો અને ક્ષીપાદ્યો કયા છે.

કે૦ રોકી અને એપેલેચિયન પર્વતની હારો પશ્ચિમે અને પૂર્વે છે. મેક્સિકો અને કાલિફોર્નિયાનો અખાત દક્ષિણ અને પશ્ચિમે છે.

ક્રાઉહાટેરાસ સેબલ ભૂશિરો પૂર્વમાં આવેલી છે, ફ્લારીકા અને અલ્બારકા મુખ્ય દ્વિપકલ્પો છે.

પ્ર૦ આ દેશમાં આવેલી મુખ્ય નદીઓ કઈ છે ?

ઉ૦ મિસિસિપી મિસુરી આ ખંડમાં મોટામાં મોટી નદીઓ હોય છે-
કિસ્કોના આખાતમાં પડે છે.

હડસન, સરસ્વેના. અને પેટોમાક આટલાંટિક મહાસાગરને મળે છે.

મેકેમેન્ટો અને કાલમિયઆ પાસિફિક મહાસાગરને મળે છે.

રીઓગ્રા લોરોડો-શલીફીનીઆ આખાતમાં પડે છે.

પ્ર૦ આ દેશના જાણીતા હાયક શહેરો પ્રખ્યાતી સાથે કંડા.

ઉ૦ ન્યુયોર્ક-આખા અમેરિકામાં મોટામાં મોટું શહેર છે. દુનિયામાં ફક્ત લંડન એના કરતાં વધારે મોટું છે ત્યાં એટલી જમીન હમા-
રતો જાંવિયાની જમીનની તાણ છે કે વીસ વીસ અને પચીસ
પચીસ માળનાં જાંવિયામાં આવ્યાં છે.

લુકલીન-મુખ્ય બંદર છે આ શહેર અને ન્યુયોર્કની વચ્ચે દુનિ-
આમાં મોટામાં મોટો જુલનો પુલ છે, તે ૬૦૦ ફુટ લાંબો અને
૮૫ ફુટ પહોળો છે, એટલો તો લાંબો છે કે મોટાં મોટાં વહાણો
આગળોટ નીચે થઈ સહીસલામત જાય છે.

ચિદાગો-મીચીગન સરોવર પર અનાજ અને માંસના વેપારને
માટે આખા દુનોઆમાં મશહૂર છે; દુનિયાનું મોટામાં મોટું દુર-
બીન આ શહેરની વેવશાળામાં છે. સને ૧૮૬૩ માં અમેરિકા
શાંખ્યાને ૪૦૦ વર્ષ થયાં તો યાદગીરીનાં જંગી પ્રદર્શન ભર-
વામાં આવ્યું હતું.

વેશીગ્ટન-પેટોમાક નદી ઉપર યુનાઇટેડ સ્ટેટસની રાજધાનીનું શહેર છે, આ દેશની પાર્લામેન્ટ આ શહેરમાં મળે છે.

પ્રીક્લેન્ડેશીઆ-ગાસતેલ, ગરમ કપડાંને ટાયલાના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

સાનફ્રાન્સીસ્કો-પાસિફિક મહાસાગર પર મોટું શહેર છે ઇ. સ. ૧૮૧૯ ના ધનતીકંપથી આ શહેરનો ઘણો ભાગ નાશ પામ્યો હતો.

સેન્ટલુઇસ-આરો, લોટું અને સાંયકામના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

બોસ્ટન-વ્યાપાર અને કેળવણીનું મોટું સ્થળ છે.

બાલ્ટીમોર-૩, તમાકુ અને કેરોરીનના વેપાર માટે જાણીતું છે.

પીટર્સબર્ગ-લોહાના કામ માટે પ્રખ્યાત છે.

ન્યુગેવીઅન્સ-૩ અને ખાંડના વેપારનું મથક છે.

મેક્સિકો.

પ્ર૦ મેક્સિકોની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ પહેલાં આ દેશ રૂપેનને તામે હતો, પશ્ચિમ ભાગમાં તે રસ્તાં ત્રણ પ્રજાસત્તાક બન્યો છે આ મુલક પલાટી અને જ્વાળામુખીના પ્રદેશ છે, અહીં તમામ જાતની હવા હોમ ફ્રેટ ઉનાળો અને ચોમાસુ એવી બે રીતુઓ છે, એનો વિસ્તાર સત્તાવીસ લાખ ચોરસ કિલોમીટર ચોરસ માપલ છે.

પ્ર૦ સીમા કહો ?

ઉ૦ ઉત્તરે યુનાઇટેડ સ્ટેટસ પૂર્વે મેક્સિકોનો અખાત, દક્ષિણે મધ્ય અમેરિકા અને પશ્ચિમે પાસિફિક મહાસાગર છે.

પ્ર૦ આ દેશની મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉં જંગલની પેદાસમાં ઇમારતી લાકડું થય છે. ખેતીની પેદાશમાં રૂ, ખુંદ તમાકુ, ખાંડ, મહિં બાજરી, મકાઈ છે. ખનીજ-રૂપા અને સોનાની ખાણો પુષ્કળ છે.

પ્રં આ દેશના હુન્નર ઉદ્યોગનું વર્ણન કરો.

ઉં આ દેશમાં મુખ્ય ઉદ્યોગ ખાનુ બોદવાનો તથા ખેતીનો છે. વેપાર માટે રેલ્વેનું જોડાતું સાધન નથી. રૂપું શણ ખુદ અને ચામડાં બહાર દેશ જાય છે. અને સુતરાઉ કાપડ તથા સાંચા કામ બહારથી આવે છે.

પ્રં બજારવા લાયક પર્વત કહો.

ઉં મુખ્ય પર્વત રોકી હોઇ ઓરીઝોબા અને પોપોકેટીપાટલ જ્વાળામુખી પર્વત છે.

પ્રં રાજ્યસત્તાક વિષે શું જાણો છો ?

ઉં આ દેશમાં સ્પેનીશ લોકોની વસ્તી હોઇ રોમન કેથોલિક પંથ માને છે. પહેલાં સ્પેનને તાબે હતું, પણ લાલમાં પ્રજાસત્તાક હોઇ ૨૭ નાનાં રાજ્ય અને ત્રણ તાબાનાં રાજ્યનું બનેલું છે,

પ્રં બજારવા લાયક શહેરોનું તેની પ્રજામાં સાથે વર્ણન કરો.

ઉં મેક્સિકો-રાજધાનીનું નગર સુદર અને શ્રીમંત છે.

ગુઆટેમલા-સુતરાઉ તથા ગરમ કાપડની બનાવટ માટે જાણીતું છે.

પ્યુબ્લગલા-હુન્નર ઉદ્યોગનું મોટું દેકાણું છે.

વેરાક્રુઝ-મોટું બંદર મેક્સિકોના અખાત પર આવેલું છે. આ બંદરેથી રૂપું બહાર દેશ જાય છે.

મધ્ય અમેરિકા.

પ્રં આ વિભાગની બજારવા લાયક મુખ્ય લક્ષીકત કહો.

૭૦ મેકિસિકો અને પનામાની નહેર વચ્ચે આવેલો આ વિભાગ રપેનિ-
યાર્ડોએ વસાવેલાં નાનાં વાનાં સિતા પ્રજાસત્તાક રાજ્યોથી બનેલો
છે. તેમાં પુષ્કળ જંગલામૃગી પર્વતો આવેલા છે. તેઓ વારંવાર
ફાટવાથી આ દેશને ઘણું તુલાન થાય છે.

૩૦ આ દેશની પેદાશ તથા હુન્નર ઉદ્યોગ કહો.

આ પ્રેશ ઘણો ફળદ્રુપ છે. મુખ્ય પેદાશ-ભુંદ, કોકો, ખાંડ, ગળી
તમાકુ અને કેળાં છે, જંગલોમાં અખનુસ અને મુગંધી ઝાડ થાય
છે. ખાણમાંથી રૂપુ તથા સોનું નીકળે છે. ગળી, કેળાં, ભુંદ અને
અખનુન બહાર જાય છે.

૩૦ આ વિભાગમાં આવેલાં સંસ્થાનો, તેની રાજધાની તથા પ્રખ્યાત
સાથે કહો.

૭૦ (૧) ગ્વાટેમાલામાં ન્યુ ગ્વાટેમાલા રાજ્ય અમેરિકામાં મોટું
શહેર છે.

(૨) હોન્ડુરીસમાં ટેગુસિગાલ્પા રાજધાનીનું શહેર છે.

(૩) બ્રિટિશ હોન્ડુરાસમાં બેલીઝ રાજધાનીનું શહેર છે.

(૪) ગેરિસ્ટારિકમાં સનજોસ રાજધાનીનું ભુંદના વેપાર માટે
પ્રખ્યાત છે.

(૫) સાલ્વાડોરમાં સાલ્વાડોર રાજધાની છે. આ રાજ્યમાં
પુષ્કળ ધરતીકૃષિ થાય છે.

(૬) નિકરાગુઆમાં માનાગુઆ રાજધાનીનું શહેર છે.

(૭) પનામામાં પનામા રાજધાનીનું શહેર છે. આ સયોગી
ભૂમિને ખોદને નહેર બનાવાનું કામ પ્રથમ ઇ. સ. ૧૮૮૧ માં
શરુ કર્યું હતું, પણ પૈસાની તાણુને લીધે અંધ રહેલું ઇ. સ.

૧૯૦૪ થી શરૂ કરી ઇ. સ. ૧૯૧૫માં પુર્ણ થયું. આ નહેરુ ૪૬ માઈલ લાંબી અને ૧૫૦ ફુટ પહોળી છે. આ નહેરુ ખેતરોમાં સુવેત્રની નહેરુ કરતાં બહાદુર ઇન્જનેર લેસેપે આગેવાની પડતો ભાગ લીધો છે.

વેસ્ટ ઇન્ડિઝ ટાપુઓ.

પ્ર૦ આ ટાપુઓની સામાન્ય લક્ષીકત કહો.

ઉ૦ આ દ્વીપો ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાની વચ્ચે ઉષ્ણ કટિબંધમાં આવેલા છે. આ બધા ટાપુઓની હવા ઘણી સારી છે. જમીન ફળદ્રુપ હોઈ તેમાં-શેઝી, તમાકુ, બુંદ, રૂ અને, કાકાડિ થાય.

પ્ર૦ આ ટાપુઓના જાણવા લાયક વિભાગો તેમની રાજ્યસત્તા સાથે કહો.

ઉ૦ મોટા આટલિસ, ક્યુબા હાવની, પોર્ટોરિકા અને જમેકાથી બનેલા છે. ક્યુબા અને પોર્ટોરિકા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને તાબે હોઈ તેનું મુખ્ય શહેર હવાના છે. ત્યાંની સીગ્રેટ વખણાય છે. હાવની ખે પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું બનેલું છે તેમાં એક સીધીઓનું જમેકા બ્રિટિશ સંસ્થાન હોઈ રમ નામના દારૂને માટે પ્રખ્યાત છે. તેની રાજધાની કિંગ્સટાઉન છે. આ શિવાય બીજા જો-શિયાગો અને હેમીલ્ટન શહેર છે. હેમીલ્ટન અરાફુકની પેતાશ માટે પ્રખ્યાત છે. (૨) નાના આટલિસ--વિંડવર્ડ અને લિવર્ડ ટાપુઓનો બનેલો સમૂહ છે. લીવર્ડ ટાપુઓમાં ડોમિનીકા, આંગિલુઆ રેન્ટ-કિટપ, મોટાસિરાત અને વર્જીન આ પાંચ ટાપુઓ મળી એક બ્રિટિશ સંસ્થાન બને છે, વિંડવર્ડ ટાપુઓમાં બાર્બેડોઝ, સેન્ટલુશીઆ સેન્ટવિસેન્ટ અનેડા અને ટોબાગો મુખ્ય ટાપુઓ છે. આ બધામાં બોર્નેડોઝ અને સેન્ટવિન્સેન્ટ, સેન્ટલુશીઆ, અનેડા

આ બે બ્રિટિશ સંસ્થાનો છે. ટોએગો અને ટિનિડાડ તાજાં બ્રિટિશ સંસ્થાન છે. ગ્રેડા રાજધાનીનો ટાપુ છે. ટિનિડાડમાં ૧૧૦ એકરનું ડામર (ખીચ)નું સરોવર આવેલું છે.

(૩) બહામા-બ્રિટિશ સંસ્થાન હોય તેની રાજધાની નાસો છે, તેમાં હેન્પ વાદળા અને મીઠાની મુખ્ય પેદાશ છે.

(૪) બર્મુડા-પરવાળાનો બનેલો સમુદ્ર બ્રિટિશોને તાબે છે તેની હવા સારી છે અને નૌકાસૈન્યનું સ્થળ છે.

વેસ્ટ ઇન્ડીઝ ટાપુઓમાં વાડેલુપ અને માર્ટિનિક ફ્રાન્સને તાબે તથા સેંટામસ અને સાંટાક્રુઝ ટેનમાઈને તાબે છે.

દક્ષિણ અમેરિકા.

પ્ર૦ આ વિભાગની બાજુવા લાચક સામાન્ય લક્ષીકત કરો.

ઉ૦ કુદરતી અનુકુળતામાં ઉત્તર અમેરિકા કરતાં ઉલટી સ્થિતિવાળો છે. એટલે ઉત્તર અમેરિકામાં મોટાં ફળદ્રુપ મેદાનો ઓળંગી શકાય તેવા પહાડો પૃથ્વી બાંધી શકાય તેવી નદીઓ, કાંપને ખેતર ખનાવી શકાય તેવા જંગલો અને પુષ્કળ કોયલા અને લોખંડ છે, પણ દક્ષિણ અમેરિકામાં તો પહાડો એવા હિંચા છે કે ઓળંગી જઈ શકાય નહિ. જંગલો એવાં રાક્ષસી વિસ્તારનાં અને ઘાડ છે કે કાંપને ખેતર ખનાવી શકાય નહિ કોયલા અને લોખંડ એટલા બધા થોડા છે કે મોટાં કારખાનાં ચલાવી શકાય નહિ વળી રેલ ધરતીકંપ અને જલાળામુખીનું ફાટવું એ ખનાવો એવ સાધારણ છે કે દેશની સમૃદ્ધિ જલદી વધે નહિ.

પ્ર૦ આ ખંડમાં આવેલા મુખ્ય પર્વત રહેા.

ઉં આંડિઝ પનામની નરેરથી શરૂ થઈ છેઃ હોર્નબુશિર સુધી ગયો છે. આ ખંડની અંદર બીજી એક જંગલ દ્વારા આવેલી નથી પણ આ ખંડમાં લગભગ ૧૩૦ જંગલો પર્વતો આવેલા છે એનાં ઉંચાં શિખરો એકાનકાયુઆ, ચીલીમી, સેરાટા, અને ઇલિમાની, બોલો-નિઆમાં કોટોપાક્સિસ અને ચિંમોગેઝો ઇક્વેડોરમાં આવેલા છે.

પ્રં આ ખંડના મેદાનો વિશે જાણવા લાયક હકીકત શી છે ?

ઉં આંડિઝ પર્વત અને પૂર્વે ખિનારાની વચ્ચેના મેદાનમાં ત્રણ વિભાગ થઈ શકે છે. (૧) ઉત્તરમાં એરિરોકો નદીનો પ્રદેશ હિંચા ખાસના મુલક છે તેને લાનોસ કહે છે (૨) આમઝોન નદીનો પ્રદેશ બ્રાડા જંગલથી ભરપૂર છે તેને સેલ્વાસ કહે છે. (૩) લામ્બાર્ટા નદીનો ટુંકા ખાસના મેદાનના પ્રદેશ છે તેને પામ્પાસ કહે છે.

પ્રં આમાઝોન નદીવાળા જંગલનું વર્ણન કરો.

ઉં ૫૨૦૦ માઇલ લંબાઈ અને ૮૦૦ માઇલ પહોળાખવાળું રાક્ષસી વિસ્તારનું જંગલ છે એમાં પુષ્કળ વેલાઓ છે તે વેલાઓ એકઝાડો બીજા ઝાડ સાથે એવી રીતે ગુંથી દે છે કે ઉપરના પક્ષી અને વાંદરાઓને જમીન જોવાની કે જમીનને અડકવાની તક મળતી નથી.

પ્રં આ ખંડમાં કયું રણ આવેલું છે.

ઉં ઉત્તર ચિલિ અને પેરુના કિનાર પર અત્યંત રણ આવેલું છે. તેમાં બીજાકુલ વરસાદ આવતો નથી.

પ્રં આ ખંડમાં જાણવા લાયક સરોવર અને નદીઓ કહો.

ઉં સરોવરો ટિટિકાકા બોલોવિઆના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં મીદા પાણીનું સરોવર છે. આલાગ ન ટિટિકાકાની પાડોશમાં ખારા પાણીનું સરોવર છે. નદીઓ-આમાઝોન-દક્ષિણ અમેરીકામાં મોટામાં મોટી અને

દુનિયામાં પહોળામાં પહોળી નદી છે. એને વિષુવવૃત્તની ઉત્તર નેમજ દક્ષિણ તરફથી નદીમાં મળતી હોવાને લીધે તેમાં હમેશાં રેત ચઢે છે. એમાં પાણીનું એટલું બધું જોર છે કે એમાં મુખથી ૨૦૦ માઇલ સુધી દરીઆના પાણીમાં એનો પ્રવાહ મ લગ પડી આવે છે. તે નદીમાં ૫૦૦ માઇલ સુધી લાટીનું પાણી આવે શકે છે. એનું મુખ ૨૦૦ માઇલ પહોળું છે. અને ઘણી નદીઓ મળે છે. રિઓનીગ્રો અને મહીરા આમાઝોનને મળતારો મુખ્ય નદીઓ છે. પારાના અને પારાગ્વે મળી લાપ્લાટા નદી બને છે તે અમેરિકાક મદ્રાગરને મળે છે આ સિવાય રોકાટિન્સ, સાન્ક્રાન્સિસ્કો, સેરિનોકો વગેરે નદીઓ છે.

પ્ર૦ આ ખંડના કિનારાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આફ્રિકા-બ્રાહ કરતાં બીજા ખંડના કિનારા કરતાં આ ખંડનો કિનારો ઓછા ખાંચાવાળો છે. આ કિનારા પર ડરાયન, વેનેઝુઇલા, બ્રાઝિલ જવાયાકિવલ અખાત આવેલા છે. આમાઝનના અને લાપ્લાટા નદીના મુખ અખાત નેમ છે. ફ્રાન્સાંટ ટેરાટેસકુએગો બ્રુઆન, ફરનન્ડીઝ અને ગેલાપેગોસ મુખ્ય દ્વીપો છે. ગેલિનોસ ઉત્તરે, સેંદરોક પૂર્વમાં, કેપહોર્ન દક્ષિણમાં અને પાનના પશ્ચિમમાં આવેલી જૂસિરો છે.

પ્ર૦ આ ખંડની આબોધવા વિષે શું જાણો છો.

ઉ૦ આ ખંડ દક્ષિણ કટિબંધમાં આવેલો હોવા છતાં જંગલો ને પહાડને લીધે બહુ ગરમી પડતી નથી. અહીંની દવાગરમ અને ઠંડકવાળી છે. ઉત્તર કિનારે, અગ્નિપ્રુમાં જોવાળી ગરમ દવા છે આમાઝોન નદીના પ્રદેશમાં પુષ્કળ વરસાદ પડે છે. એવા ઉચ પ્રદેશની દવા કુદાતી રીતે ઠંડી છે.

પ્ર૦ આ ખંડની પેઠાશ કહો.

ઉ૦ શેરડી, ખુંદ, ડાકો, તમાકુ ગરમ મસાલો, રૂ, બટાટા, મકાન, ચોખા અને બહુ વગેરે અનાજ થાય છે. ઝાંડિયાં રખર અને જરનાશક કિવનાઈન (મિંકાના) નાં ઝાડ પુષ્કળથાય છે દુનીઆમાં મોટામાં મોટું કમળનું પુલ વિક્ટોરિઆ રેલ્વે નામનું છે તે આ ખંડમાં થાય છે. જંગલોને લીધે વહાણ અનાવવાના હિમારતી કામનાં લોકડાં જથાખંધ મળી આવે છે. ટાપીર, લામાઃ આલપાકા, પ્યુમા જે-ગુઆર. લાંબી પુંછડીવાળા વાંદરા મુખ્ય જાનવર છે. મગર મોટા સાપો, અને રંગમેરંગી પક્ષીઓ અહીં ઘણાં થાય છે.

પ્ર૦ આ ખંડની મુખ્ય ખનીજ પેઠાશ કયી છે.

ઉ૦ સોનું રૂપુ તાંબુ અને હલાકા તથા લીંગ, માણેક વગેરે ખવાડીશ મળી આવે છે. અઝોલની ખાણો લીર ની ખાણો માટે દુનિઆમાં પ્રસિદ્ધ છે.

પ્ર૦ આ ખંડની વસ્તીની જાણવા કાયક દહીકત કહો.

ઉ૦ ક્ષેત્રફલના પ્રમાણનાં વસ્તી ઘણી ઓછી એટલે લગભગ સુગંધ હલાકા જેટલી પોણાચાર કરોડ આણુમની છે. લેટિમાં ખિતી મિશ્રવન લીધી, અને અસલ વતનીયા છે. આ ખંડને સંસ્થાનો સ્પેન અને પોર્ટુગલે વસાવેલા હોવાથી ત્યાંના લોકો મુખ્ય ભાગે રોમનકેથેલિક છે.

પ્ર૦ આ ખંડની રાજ્ય સરતોનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઇ. સ.ની સોળમી સદીમાં આઝીઝ પોર્ટુગીઝોએ અને પાંડો રોનના લોકોએ વસાવ્યાં, તેઓ એગ્સીસમી સદીમાં રસતોન ચલા અને પ્રજાસત્તાક રાજ્ય રચાવ્યાં. આઝીઝ સને ૧૮૮૯ માં રસતોન થઇ પ્રજાસત્તાક બન્યું.

પ્ર૦ આ ખંડના દેશ તથા રાજ્યની સાથે કહો.

દેશાનું નામ.				રાજધાનીનું શહેર.
(૧) કોસ્મિયા	બોગોટા.
(૨) વેનેઝુએલા	કારાકાસ
(૩) ગિયાના	
૧ બ્રિટિશ ગિયાના	બ્યોર્જ ટાઉન.
૨ ફ્રેન્ચ ગિયાના	કાયેન.
૩ હંચ ગિયાના	પારામારિબે.
(૪) આઝોલ	રિઓડેઝીનેરો.
(૫) મકવેડોર	કલીટો.
(૬) પેરૂ	લીમા.
(૭) બોલોવિઆ	લોપાઝ.
(૮) ચીલી	સાંટીઆગો.
(૯) પારગ્વે	આશેન્સન.
(૧૦) યુરાગ્વે	માડીપીટીઓ.
(૧૧) આરજેન્ટીના	બુએનોસયોરમ.

(૧) કોલંબીયા.

અ. આ દેશની જાણવા લાવક હકીકતનું વર્ણન કરો.

હિ. આ દેશની પરિવેષે પનામાની નહેર હોઇ દક્ષિણ અમેરીકાની ઉત્તરે આવેલું પ્રગ્નમતાક રાજ્ય છે. અમેરીકાની શોધ કરનાર કોલમ્બસના નામ પરથી આ દેશનું કેલમ્બીયા નામ પડ્યું છે. મુખ્ય પેદાશમાં બુંદ કીમતી ધાતુઓ અને રબર છે. આ રાજ્યમાં લગભગ એવાયાર લાખ માણસની વસ્તી છે.

પ્ર. જાણવા લાયક મુખ્ય શહેરો પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ. બેંગાલ રાજધાનીનું નગર છે, અને કાર્ટેજના મુખ્ય બંદર છે.

(૨) વેનેઝુએલા

પ્ર. આ દેશની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ. આ દેશ કોલમ્બીઆની પૂર્વ કારીબીઅન સમુદ્ર અને બ્રાઝીલની વચ્ચે આવેલો છે, તેની રાજ્યસત્તા પ્રજાસત્તાક છે. એમાં કાસી કવીઓરની કુદરતી નહેર છે. હુંદ, કોકો, રૂ, તમાકુ, અને શેરડીની મુખ્ય પેદાશ છે. સોનું અને તાંબુ, મુખ્ય ખનીજ છે જંગલમાં રબર અને વેનિલા પુષ્કળ થાય છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેર પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ. કારાકાસ રાજધાનીનું શહેર છે તે ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં ધર્તી-કંપને લીધે નાશ પામ્યું હતું. મારા કાઇબો મુખ્ય બંદર છે.

(૩) ગિયાના.

પ્ર. આ દેશની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. આ દેશ બ્રાઝીલની ઉત્તરે અને આટલાંટિક મહાસાગરની પૂર્વમાં આવેલો છે. તે અંગ્રેજ ફ્રેંચ અને વલંદાને તાબે છે. આ દેશમાં વરસાદ પુષ્કળ આવે છે. ફ્રેંચ ગિયાનામાં ફ્રાન્સથી દેશ નીકલ કરેલા કેદીઓને મોકલવામાં આવે છે. અહીંની મુખ્ય પેદાશ ખાંડ, રમ નામનો દારૂ અને ગરમ મસાલો છે. સોનાની ખાણો પણ છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેરો કહો.

ઉ. જ્યોર્જ ટાઉન — બ્રિટિશ ગિયાનાની રાજધાની અને ફ્રેંચ ગિયાનાની અને પારામારીઓ — ફ્રેંચ ગિયાનાની રાજધાની છે.

(૪) બ્રાઝીલ.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ દક્ષિણ અમેરિકામાં મોટામાં મોટો દેશ હોય ઇ. સ. ૧૭૮૧ માં પોર્ટુગાલથી સ્વતંત્ર થઇ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય થયું છે. આ પ્રદેશની બહોળા સાગ ઘાટાં જંગલોથી ઢાંકાયેલો છે. ત્યાં જાત જાતના રંગ ભેરંગાં પુષ્કળ પક્ષીઓ થાય છે. કુદરતની અતિશય ઉદારતા અડચણ રૂપ થઇ પડી છે. ખુંદ, રૂં, તમાકુ, ખુંદર છાંડિયા રખર થાય છે. આમાઝોન નદીના જંગલવાળા પ્રદેશમાં રંગનાં લાકડાં સાગ વગેરે ઉષ્ણ કટીવંદની વનસ્પતિ થાય છે. હીરા, સોનું, ગ્રોખંડ, તાંબુ અને પારાની ખાણો પુષ્કળ છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરનું તેની પ્રખ્યાતિ સાથે વર્ણન કરો.

ઉ૦ રીઓડીઝાનેરા—રાજધાની અને મુખ્ય ખંદર છે. ત્યાંથી ખુંદ બહાર દેશ જાય છે. પારા મુખ્ય ખંદર હોય છાંડિયા રખરની નિકાશ માટે જાણીતું છે. બ્રાહીઆ ખંદર છે.

(૫) ઇકવેડોર

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ દેશ વિષુવવૃત્ત ઉપર આવેલા હોવાથી તેનું નામ ઇકવેડોર પડ્યું છે. આ દેશમાં કુદરતી રીતે જોડેલી ગરમી પડતાં જોષએ તેટલી આબોહવામાં ફેરફાર કરનાર કેટલાક કારણોને લઇ પડતાં નથી. આમાં મુખ્ય વસ્તી છાંડિયાનોની છે. ચીમ્બરોઝો અને કોટો-પાસની જંગલોમાં પર્વતો છે, પાન્યાન્યા નામનો સૌથી ભયંકર જંગલોમાં આ દેશમાં આવેલો છે. આ બધા આન્ડઝ પર્વતનાં

શિખરો છે. આ દેશ ખેતીનો પ્રદેશ છે. ડોકો રખર યુદ્ધ અને સિકોનાની મુખ્ય પેદાશ છે. સોનું, પારા, સીસું, તાંબુ અને લોખંડ પહાડોમાં મળી આવે છે.

પ્ર० ગ્વણુવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ० કિવટા રાજધાનીનું શહેર હોઇ વિષુવવૃત્તપર આવેલું છે એના ગ્વાયુબાલુ પુષ્કળ જવાળામુખી પર્વતો છે. ગ્વાયાકિવલ- સુંદર ખંદર ઇ. વારંવાર ધત્તી કંપ થતા હોવાથી લોકો વાંસનાં ઘર બાંધીને રહે છે.

(૬) પેરૂ

પ્ર० આ દેશની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ० આ દેશ દક્ષિણની દક્ષિણે અને બ્રિટિશની પશ્ચિમે ઇન્ડિયનોની ઘણી વસ્તીવાળું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. સોનું, રૂપુ, કેવેસીન, પારા તાંબુ અને લોખંડ જથ્થાબંધ નીકળે છે, સિકોના. સાસાપરીલા, ઇન્ડિયન રબ્બર, યુદ્ધ અને ડોકો મુખ્ય પેદાશ છે. યુઅનો નામે દારૂઆઇ પદ્ધતિની હજાર ખાતર તરીકે વાપરવામાં આવે છે. પહેલા અહીંની રૂપાની ખાણો ઘણી પ્રસિદ્ધ હતી.

પ્ર० આ દેશમાં ગ્વણુવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ० ઇલાલીમાં—રાજધાનીનું જુનમાં જુનું સ્પેનિશ શહેર છે. પીઝારો નામના સ્પેનિઅર્ડે આ શહેર ઇ. સ. ૧૫૩૫ માં વસાવ્યું હતું. કુચકો જુના ઇન્ડિયના રાજ્યની રાજધાની હતું. અહીં સુના દેવાનું રમણીય ખંડેર છે.

(૭) બોલિવીઆ.

પ્ર० આ દેશની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ० બોલિવાર નામના આદમીની મદદથી આ રાજ્ય પ્રજાસત્તાક થયું

હતું તેથી આ દેશનું નામ બેલોવિઆ પડ્યું છે. આ રાજ્ય પેરની અઝિઝાણમાં આવેલું હોઈ તેમાં ૨૩ લાખ માણસની વસ્તી છે. ચોખા, જવ, ઝોટ, મકાઈ, રૂ, કોકો, ઇંડિયા રબર, ગળી અને બટાટા ખેતીની પેદાશ છે. કલાઈ, તાંબુ, રૂપ, સીસું, મીઠું અને ગંધક મુખ્ય ખનીજો છે.

પ્ર૦ આ દેશના જાણુવા લાયક શહેર કહો,

ઉ૦ લાપાઝ રાજધાનીનું શહેર વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે પેટ્રોસી રૂપાની ખાણો માટે પ્રખ્યાત છે.

(૮) ચીલી.

પ્ર૦ આ દેશની જાણુવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ દેશ આન્ડીઝ પર્વત અને પાસિફિક સદાસ ગરતી વચ્ચે કે હર્ન લુશિર સુધી ગયેો છે તેમાં લગભગ તેત્રીસ લાખ માણસની વસ્તી છે. ઉત્તર તરફ જવડેજ વરસાદ આવે છે. લોખ ઘણા ઉદ્યોગી છે. એક્રોકાગુઆ જવાળામુખી પવત છે. ઘઉં, યાજરી રૂ, અને શેરડી ખેતીની પેદાશ છે. તાંબુ અને રૂપાની ખાણો પ્રસિદ્ધ છે, તેમજ સુરેખાર પણ જથ્થાબદ્ધ જડે છે.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક શહેરોનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ સાન્ટિઆગો.—મુખ્ય શહેર આન્ડીઝ પર્વતની તળેટીમાં આવેલું છે.
વાલ્પારેસો—મુખ્ય બંદર હોઈ પૈ, તાંબુ ને ચમડાં પરદેશ મોકલે છે.

(૯) પારાગ્વે.

પ્ર૦ આ દેશની જાણુવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉં આ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ખંડના મુખ્ય ભાગે આવેલું છે તેમાં લગભગ દશ લાખ માણસની વસ્તી છે. આ દેશમાં નારંગી, ચામડાં, તમાકુ, સાગનાં લાકડાં અને પરાગ્ગે નામની ચા બહાર જાય છે.

પ્રં જાણુવા લાયક શહેર કયા છે ?

ઉં આસેન્સન-રાજધાનીનું શહેર છે.

૧૦ યુરાગ્ગે

પ્રં આ રાજ્યની સામાન્ય હકીકતનું હું વર્ણન કરો.

ઉં પૂર્વ કિનારે આવેલું આ નાનકડું ૧૨ લાખ માણસની વસ્તીવાળું ત્રિકોણાકારક પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. મુખ્ય ધર્મે દેવ અને ધેટા ઉછેરવાનો છે, અહીંથી ચામડાં, ઉન, શીંગડાં અને ચરખી બહાર દેશ જાય છે. અનાજ થઉં ને મગાધ પાકે છે.

પ્રં આ દેશનાં જાણુવા લાયક શહેર કહો.

ઉં માન્ટ્રીવિડીઓ-રાજધાનીને બહાર છે.

૧૧ આરજેટીના

પ્રં આ દેશની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણુ છો ?

ઉં એન્ડ્રીઝ પર્વતના પૂર્વ તરફના ઢોળાવ તરફ ખંડના દક્ષિણે નાનકડાં રાજ્યોનું આ એક રાજ્ય બનેલું છે. પાટોગોનિઆના મુલક ઉજડ છે. આખી દુનિઆમાં ઉંચામાં ઉંચા લોકો પાટોગોનિઆના છે. આ દેશની દક્ષિણે આવેલો ટેરાડેલુઓએ એટ અડધો આ દેશને અને અડધો ચીલીના રાજ્યને તાણે છે. આ એટમાં લોકો હોડીમાં ધર બાંધી રહે છે અતિશય ઠંડી પડવાથી લોકો થોડો દેવતા નીચે

બળતો રહેવા દે છે, તેથી તેનું નામ (ટેરા-જ્ઞીન, પ્રુએગો દેવતા)
ટેરાંડેલપ્રુએગો પડ્યું છે. આ રાજ્યની મુખ્ય પેદાસ ઉન, ચામડાં
અળસી, મકાઈ તમાકુ અને ખંડ છે.

પ્ર૦ આ દેશનાં જાણવા લાયક શહેર કયો ?

ઉ૦ બુએનોસયેરસ (સારી હવાનું રથળ) દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં મોટામાં
મોટું શહેર છે. રોસારીઓ—મુખ્ય બંદર છે.

ફાકલાંડ ટાપુઓ.

પ્ર૦ આ ટાપુની સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ માર્ગેલનની સામુદ્રધુની પુર્વે ૩૦૦ માઇલ દુર આવેલા આ ટાપુ
બ્રિટિશને તાબે છે. તે બે ટાપુનો બનેલો છે, તેની મુખ્ય નિકાશ
ઉન છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કયો.

ઉ૦ સ્ટેન્લી અગાધનું શહેર હોઈ મુખ્ય બંદર છે.

ઓશિઆનીઆ.

પ્ર૦ આ ટાપુઓ દુનિઆના કયા વિભાગમાં આવે છે ?

ઉ૦ પૃથ્વી ઉપર મોટામાં મોટો પાસિફિક મહાસાગર છે. તેની અંદર
આવેલ તમામ ટાપુ ઓશિઆનીઆના નામથી ઓળખાય છે, જ્યારે
માર્ગેલન નામના વહાણવટીએ આ મહાસાગરમાં મુસાફરી કરી
ત્યારે આ ટાપુના હવા શાન્ત હતી તે ઉપરથી તેણે આ મહાસાગરને
પાસિફિક (શાન્ત) મહાસાગર નામ આપ્યું. આફ્રેલી ટાપુ આગળ
આ મહાસાગરની વધારેમાં વધારે ઉંડાઈ (૨૮૦૦૦ ફુટ) એટલે
હિમાલયના એવેરેસ્ટ ગિરિ નેટલી છે આ ટાપુનું ક્ષેત્રફળ લગ-
ભગ ૪૦ લાખ ચો. માઇલ હોઈ વરતી લગભગ સવા સાત કરોડ
માણસની છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના કયા અને કેટલાક વિભાગ પાડ્યા છે તે કહો.

ઉ૦ (૧) મલયેશિયા (૨) આસ્ટ્રેલેશિયા. (૩) પેલીનીશિયા (૪) મેલેનીશિયા અને (૫) માઇક્રોનીશિયા.

(૧) મલયેશિયા.

પ્ર૦ આ ટાપુ તી જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ટાપુની સમુદ્ર એશિયા ખંડના અગ્નિ ખુણામાં આવેલો છે, તે પાંચ ટાપુઓના સમુદ્ધતો બનેલો છે, મલય લોકોનો તેમાં વસ્તી વધારે હોવાથી તેનું નામ મલયેશિયા પડ્યું છે,

પ્ર૦ તેમાં આવેલા પાંચ ટાપુઓના સમુદ્ધ તેમની જાણવા લાયક હકીકત સાથે કહો.

૧ સંડાટાપુઓ—તેમાં સુમાત્રા, જાવા, બાયા. આ ટાપુઓ જાણવા લાયક છે, આ ટાપુઓમાં ટિમોર શિવાય બાકીના બધાં ડચ લોકોને તાબે છે.

સુમાત્રા કાળાં મળી તમાકુ, બુંદ કપૂર, લોખાન વગેરે માટે પ્રખ્યાત છે, પશ્ચિમ કિનારા પર પહાંગ વલંદાનું સ્થાન છે બાંકા ટાપુ કલાઈની ખાણો માટે પ્રખ્યાત છે.

જાવા—તેમાં લગભગ ૪૦ લાખ મુખી પર્વત છે તેની જમીન ફળદ્રુપ હોવાથી તેમાં બુંદ, ડાંગર ખાંડ મરી અને સિંકાના પુષ્કળ થાય છે, ઇ. ઇ. ૧૮૮૩માં કોટાઇ નામનો જ્વળામુખી ફાટવાથી આખો ટાપુ નાશ પામ્યો હતો એનું મુખ્ય શહેર બટેવિયા છે તેમાં ડચ ગવર્નર જનરલ રહે છે.

૨ બાલીટાપુ ત્યાંના લોકો હજી હિંદુધર્મ પાળે છે, તે જાવાની પૂર્વમાં આવેલો છે, જાવાની પૂર્વમાં આવેલો લેમ્બાક સંખાવા

આમ્મે રેનિમ્પર સેન્ટલપુડ અને ફ્લોરસ ડય લોકાને તામે છે અને ટિમેર પોર્ટુગીઝને તામે છે.

૩ બોર્નિઓ—અહીંના જંગલોમાં ઉરાંગઉટાંગ નામના વાંદરા થાય છે, સારાવાક, હાથુઅન અંગ્રેજના અને છુનેઇ ત્યાંના દેશી રાજાને તામે હોઇ બાકીના ડય લોકાને તામે છે, આ ટાપુમાંથી કાલકા, સોતું અને હીરા નાકળે છે. મુખ્ય નિકાસ સેંગા છે.

૪ શીલીપાદન—યુનાટેડ સ્ટેટસને તામે હોઇ નાના નાના ૧૦૦૦ ટાપુનો સમુદ છે, તે બધામાં લુઝોન ટાપુ મુખ્ય છે અમેરિકનો કાઉન ડોલોનીની માફક રાજસત્તા ચલાવે છે, મેનીલા રાજધાનીનું શહેર હોઇ ચીસ્ટને માટે પ્રખ્યાત છે.

૫ સેલીઅસ ચાર સરખા દ્વીપકલ્પોનો અનેલો ટાપુ હોઇ ડય લોકાને તામે છે તેની મુખ્ય નીકાશ ભુદ, કાચબાનીઢાલ અને જાયફળ છે.

૬ મોલુકકા અથવા મસાલાના ટાપુઓ પણ ડય લોકાને તામે છે તેમાં આંબોઇના સીતમ, અને અંદા ટાપુ મુખ્ય છે.

આ બધા ટાપુઓમાં પુષ્કળ ગરમ મસાલો, લવિંગ જાયફળ અને જોલચી થાય છે. આ ટાપુની રાજધાની આંબોઇના છે.

(૨) આસ્ટ્રેલેશિઆ.

પ્ર૦ આસ્ટ્રેલીશિઆ કયા કયા દ્વિપસમુદ મળાને રચે છે ?

ઉ૦ આસ્ટ્રેલીઆ ખંડ અને તેની આસપાસના તથા ન્ઝીલૅન્ડ પણ આસ્ટ્રેલેશિઆનો બનેલો છે.

આસ્ટ્રેલિઆ,

પ્ર૦ આસ્ટ્રેલિઆનો સામાન્ય હકીકત કહો.

૭૦ આ ટાપુ દુનિઆમાં મોટો હોવાથી કાઠ કાઠ વાર તેને ખડ કહે છે. તેની શોધ ઇ. સ. ૧૫૦૩ માં ફ્રેંચ ખલાસીએ કરી હતી પણ ત્યાર પછી લગભગ સો વરસે ફ્રાંસીઝ ડિક્કિવરોએ જોયો અને આ ટાપુનું નામ ટેરા આસ્ટોલસ (દક્ષિણની જમિ) પાડ્યું હતું. કેપ્ટન કુકના સારા રિપોર્ટ પરથી બ્રિટિશ સરકારે ત્યાં સંસ્થાન સ્થાપવાનો ઇરાદા કર્યો. ત્યાં ઇ. સ. ૧૭૮૮ ના જાનેવારીની તા. ૨૬ મીએ પહેલ વહેલું સીડનીમાં સંસ્થાન સ્થાપી ત્યાં બ્રિટિશ વાવટો રોપ્યો અથી ત્યાંના લોકો આજે પણ તે દિવસનો જાહેર તહેવાર તરીકે પાળે છે. ઇ. સ. ૧૮૫૫ માં પહેલ વહેલી સીડની ખાલુ હાથ લાગી ત્યારથી તેની વરતી વૃદ્ધ પામતી જાય છે.

૮૦ આ ટાપુની કુદરતી રિચિત્રતાનું વર્ણન ૬૧.

૭૦ હિંદુસ્તાનથી દોઢો મોટો હોવા છતાં ફક્ત એક જ મોટી નદી છે. આંબળવાલાં પ્રાણીઓ ઘણાં મુક છે. આપણે અહીં જાડનાં પાદડાં ખરી પડે છે ત્યાર ત્યાં જાડનાં છાલ ખરી પડે છે. ચોપગાં જનાવરો એ પગે દોડે છે. પક્ષીઓ મધુર અવાજ કાઢતાં નથી, પુલમાં ખુશબોદાર સુગંધ નથી યુરોપિઅનો ત્યાં જઘ વસવા ત્યારે અનાજ ખાલકુલ ચતું નાહ ગ્રામ્ય જનાવરો પણ નહોતાં આવી માલ લાક જના લાવવામાં તથા ખેતી કરવામાં અને દુધ મેળવવામાં ઘણી અડચણ પડતી.

૮૦ આ ટાપુની કુદરતી રચના કહો.

૭૦ આ ટાપુના આકાર નાકો હોઈ મધ્ય ભાગ ઉગ્ગડો રણુવળો પ્રદેશ છે. તે આફ્રિકાને લગી રીતે મળતો આવે છે, તેની લરામુટી અને ગરમ છે. વરતી લગભગ સાડા ત્રણ ડરોડ માણસની છે. પહાડો અને દરિયા વચ્ચેનો પ્રદેશ નીચો છે. પશ્ચિમ કિનારા

કરતાં પૂર્વનો કિનારો વધારે ફળદ્રુપ છે. મધ્યનો પ્રદેશ રણનો છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા અને આસ્ટ્રેલિયાનો મુખખતો કરો.

ઉ૦ બંનેમાં દ્વિપકલ્પો નથી. બંનેમાં અખાતો નથી. બંનેની રચના સાદી છે. બંનેના પૂર્વ કિનારા પર મોટા પહાડો છે. અને મધ્ય ભાગમાં રણ આવેલાં છે. બંનેની અંદર પુષ્કળ જમીન આવેલી છે જેથી નહેરો વાંટ પાણી લાવવાની જરૂર છે.

પ્ર૦ આ ટાપુમાં જાણુવા લાયક પહાડ, નદી અને સરોવર કયાં છે ?

ઉ૦ યોર્ક લુશિરથી બાસની સામુદ્રધુના સુધી આવેલા પર્વતનું ઉંચું શિખર કોશીઉસ્કા છે. જવાળામુખી પર્વત નથી. નદીઓમાં મુરે અને ડાન્નિંગ છે. મુરે વિક્ટોરીયા સરસ્થાનમાંથી નીકળી સેંટવિન્સેન્ટના અખાતને મળે છે તે મોટામાં મોટી છે. ટેવેન્સ અને એમેડિઅસ નામનાં ખારા પાણીનાં સરોવર છે.

પ્ર૦ આ ટાપુને જાણુવા લાયક કિનારો કહો.

ઉ૦ ઉત્તરે કાર્પેન્ટારિયા, દક્ષિણે ગ્રેટબીરદ્રાવિયન ખાણ્ટ. રોન્સર, અને સેંટવિન્સેન્ટ અખાત આવેલા છે.

યોર્ક, હેવે અને હ્યુવિન લુશિરો આવેલી છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના આબોહવા તથા પેદાશ કહો.

ઉ૦ દક્ષિણ ગોળાકાંમાં હોવાથી આપણા કરતાં ત્યાંની રૂતુ ઉલટી છે એ એટલે આપણે નહીં ઉનાળો હોય ત્યારે ત્યાં શીયાળો અને આપણે શીયાળો હોય ત્યારે ત્યાં ઉનાળો હોય છે. મધ્યના રણમાં ઘણો સખત અને ગરમ પવન વાય છે. ઘણોખરે વરસાદ પૂર્વ કિનારાપર પડે છે. આસ્ટેલીઆના વનસ્પતી ખાંજ ખાંડો કરતાં જુની પડે છે. અહીંના ઝાડનાં પાંદડાં ઉભા લટકતાં હોય છે. બાવળ અને યુકે

લીપ્ડસનાં ઝાડ પુષ્કળ થાય છે. આ ઝાડ લગભગ ૩૦૦ ફુટ ઉંચા અને ૨૦ ફુટ વ્યાસની જતાઈનાં થાય છે. તેનું લાકડું, ગુંદર અને તેલ ઘણા ઉપયોગી પદાર્થ છે, ખેતીની પેદાશમાં ઘઉં, ઓટ, શણ, તમાકુ જે ખ શેરડી અને રૂ, મુખ્યત્વે થાય છે, જનાવરોમાં આંચળતાળાં, જનાવરોને પેટે કાચળી હોય છે તેમાં પોતાનાં ખર્યાં રાખે છે. તેમાં કાંગારૂ મુખ્ય છે. આ સીવાય લા-ગરબડ, એમુકેસેવરી લારીંગજેસ (હસતું પક્ષી) કાળા હંસ અને શાદમૃગની જતનાં પક્ષી છે, સરલાની છત પુષ્કળ છે આખી દુનયાના ઘેરામાં એ થો લાગ અહીં થાય છે ખતીજમાં સોનાનો જથ્થો પુષ્કળ નિકળે છે. તે સીવાય તાંબુ, કલાઈ, રૂપું અને કાચલા પણ્ય મળી આવે છે.

૩૦ લોકો તથા હુન્નર ઉદ્યોગ વીધે શું જાણો સે ?

ઉ૦ અહીના લોકોનો મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી, ઘેરા ઉછેરવાં અને સોનાનો ખાણું ખોદવાનો ઉદ્યોગ છે. અહીંથી સેનું, ઉત, માખણ, ચામડા ચરખા, ઘોડા ખાંડ બહાર દેશ જાય છે, અને કાપડ. ધાતુઓ, સાંચાકામ અને આ બહાર દેશ આવે છે. વેપારને અનુકૂળતા માટે જળમાર્ગો જોઈએ તેવા નથી.

૩૦ તેના મુખ્ય વિલાસો રાજધાની સાથે કયા.

નામ.	રાજ્યધાનીનું શહેર.
ઉ૦ (૧) કરીન્સલાંડ	થ્રિસ્મેન
(૨) ન્યુ સાઉથવેલ્થ	સિડની.
(૩) વિક્ટોરિઆ	મેલ્બોર્ન કનવારા
(૪) સાઉથ આસ્ટ્રેલીઆ	આડેલેડ

(૫) વેસ્ટ આસ્ટ્રેલિયા

પથી.

(૬) તારમાનીઆ

હોબાર્ટ ટાઉન

૫૦ ઉપરના છ સંસ્થાનની સામાન્ય લક્ષણો કહેા.

ઉ૦ ક્ષીન્નલાંડના પુર્વ ભાગમાં ગ્રેટ કોવર રીફ (પરવળાંનાં મોટા ખડકો) આવેલા છે, આ ખ કલગલગ ૧૦૦ માઈલ પહોળા હોઈ વહાણો આવવામાં મુશ્કેલી કરી આપે છે. ન્યુસ ક્વેલ્સ જુનામાં જુનું સંસ્થાન છે. તેની રાજધાનીમાં ટંકશાળ ન્યુનિવર્સિટી અને વેધશાળા છે. કિટોરીઆમાંથી પુષ્કળ સોનું નીકળે છે. તેની રાજધાની આખા આસ્ટ્રેલિયાની રાજધાની છે, ત્યાંથી રાજધાનીનું સ્થળ ફેતવરા લઈ જવા વિચાર ચલાવે છે. સાઉથ આસ્ટ્રેલિયાનો ઘણો ભાગ રણરણો હોઈ તેમાં તાંબુ પુષ્કળ નીકળે છે, તારમાનીઆ તારમાન નામના એક વલંદાએ જ. સ. ૧૬૪૨ માં શોધી કાઢ્યો હતો તે ઉપરથી તેનું નામ તારમાનીઆ પડ્યું છે. આ ટાપુમાં પુષ્કળ મેંવો થાય છે તેની હવા યુરોપીઓને માફક આવે એવી છે.

૨ ન્યુઝીલેન્ડ.

૫૦ ન્યુઝીલેન્ડની જાણના જેવા સામાન્ય લક્ષણો કહેા.

ઉ૦ આ ટાપુ અગ્નિને તામે છે, તેને વર્ષ ૮. સ. ૧૬૪૨માં તારમાને શોધી કાઢ્યો હતો એમાં ઘણા જંગલોમાંથી પર્વતો આવેલા છે, એ એ મોટા ટાપુનો બનેલો છે અને તેની વચ્ચે કુક નામની સામુદ્રધુની આવેલી છે ત્યાંના મૂળ વતની “ માયોરી ” નામની જાળખાય છે. બીજા ઠાણે મોસ, સોનું અને ચુદર બહાર દેશ જાય છે અને કાપડ ખાંડ અને સાંચાશમ બહાર દેશથી આવે છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ વેલીંગ્ટન—રાજધાનીનું શહેર ટાપુને મધ્ય ભાગે આવેલું છે.
આંકલાંડ—મોટામાં મોટું શહેર છે.

(૩) મેક્કેનેશિઆ

પ્ર૦ મેક્કેશિઆમાં આવેલા ટાપુની હકીકત સાથે કહો.

ઉ૦ મેક્કેશિઆનો અર્થ “ કાળા કોકોનો ટાપુ ” થાય છે તેમાં

(૧) ન્યેગીનિનો મેયો ટાપુ છે. તેનો પરિવ્રમનો ભાવ વર્તમાને ઉત્તરનો જર્સનિન અને દક્ષિણનો ભાગ ઇંગ્લાંડને તાબે છે. ઇસીઆ સ્પર્શ અને સંગેના ગ્રાડ પુષ્કળ થાય છે. સોતું મોતી, કાચરાં સુખડ બહાર દેશ જાય છે.

(૨) રીચે અંગ્રેજોનું સંસ્થાન છે ત્યાંથી ખાંડ અને ટોપરા બહાર દેશ જાય છે.

(૩) પ્રીસ્માર્ટ આઈર્લેન્ડ પેક્કેગોમાં શોલોમ ટાપુ અને સાટાકુઝ અંગ્રેજોને તાબે છે, ન્યુક્લીડોનિઆ ફ્રાન્સને તાબે છે.

૪ માઇક્રોનિશિઆ

પ્ર૦ આ સમુદ્રની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ નાના નાના જણા ટાપુઓનો અનેલો સમૂદ છે. બાલાપ્રોન, હોરોલેન દિવાલ બીજા ટાપુઓ પળવળાંના અનેલા છે. ગિલ્મર્ટ ઇંગ્લાંડને અને સુઆમ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને તાબે છે, બાકીના બધા બર્મીનીને તાબે છે.

૫ પોલીનેશિઆ.

પ્ર૦ આ સમુદ્રની જાણ ૧ લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉં ઓસ્ટ્રેલિયા અને અમેરિકા વચ્ચે આવેલા પુષ્કળ ટાપુઓમાં આ સમુદ્ર થયો છે અહીંની ઝડપ મુંદર અને હવા ખુશનીમાં છે લોકો મલાય જાતના કદાવર અને બજરા છે. નાળાએર આ હુ કંદ કળા વગેરે બહાર જાય છે.

પ્ર૦ તેમાં આવેલા ટાપુની હકીકત કહો.

(૧) સાન્ડવિચ ટાપુઓમાં હવાઇ ટાપુ મોટો છે, સુખ્ય શહેર હો- નોલુલુ છે.

(૨) ટામા (ક્રાન્લી) ટાપુ ઇન્ડોનેશિયા તામે છે, આ શિવાય કુમ, (હવીંટાપુ) એલીસ, દિનિસ, ટોકોલો, અને મેનીલીટી અંગ્રે- જોને તામે છે.

(૩) સામો (વલાણુવટીના ટાપુ) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને જર્મનીને તામે છે.

(૪) અસલ સોસાયટી, લોઆડિપેલેગો અને માટવીસાલ ક્રાન્સને તામે છે.

(૬) એન્ટાર્કટિકા (દક્ષિણ ધ્રુવનો પ્રદેશ.

પ્ર૦ આ સમુદ્રની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉં દક્ષિણ ધ્રુવ તરફ કેટલોક નવે પ્રદેશ શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે તે “ એન્ટાર્કટિકા ” નામથી જાણખાય છે તેમાં એરીખસ નામનો મોટો જવાળામુખી પર્વત આવેલા છે. એના બહકા ૨૦૦૦ ફુટ ઉચા જાય છે શિયાળામાં જ્યારે ઘણા દિવસ સૂધી સૂરિ ઉગતો નથી, ત્યારે તેનો પ્રકાશ અજવાળું આપે છે. એકામલક દક્ષિણ શેટલાંડ, દક્ષિણ જ્યોર્જિયા વગેરે એટ આવેલા છે, ત્યાંની જમીન

પર સદાશાળી બરફ રહે છે. અને ઠંડી હવાને લીધે જમીન ઊંચડ
રોઈ મનુષ્યની બીલકુલ વસ્તી નથી

જાણવા લાયક પરચુરણ બાબતો.

ખંડો—મધ્યી મોટા ખંડ એશિયા અને નાનામાં નાનો યુરોપ અને
વસ્તીમાં મોટામાં મોટા એશિયા અને એછી વસ્તીવાળો દક્ષિણ
અમેરિકા છે. સત્તજડ વસ્તીવાળો અને સુધારામાં શ્રેષ્ઠ યુરોપ અને
રાજ્ય-વિસ્તારમાં અનુક્રમ અંગ્રેજ, રશિયા અને ચીનનું છે, વસ્તીમાં
અનુક્રમે ચીન, અંગ્રેજ અને રશિયા છે.

રાજ્યપદ્ધતિ—ધણે ભાગે એશિયામાં રાજસત્તાક, યુરોપમાં રાજ પ્રજા-
સત્તાક અને અમેરિકામાં પ્રજાસત્તાક છે. આફ્રિકામાં પરદેશી તા-
બાના ખંડ છે.

શહેરો—સૌથી મોટું લંડન સૌમાં વધારે શોખીન પારિસ ઉંચા મકા-
નવાળું ન્યુયોર્ક છે.

દ્વીપો—સૌથી ઉંચો મોટો હાલમાં અનુક્રમે આફ્રિકા, આસ્ટ્રેલીયાને
ગ્રેનલાંડ છે.

પર્વતો—સૌથી ઉંચો હિમાલય અને લાંબો આંડિઝ છે.

નદીઓ—લાંબામાં લાંબી મિસિસિપી મિસુરી અને પરાગામાં પરાગા
આમાઝોન છે.

સરોવરો—મીઠા પાણીનું મોટામાં મોટું સુપીરીયર અને ખારા પાણીનું
મોટું કાસ્પિયન છે. ખારામાં ખારું મત (ડેડ સી) સરોવર છે.

દુનીયામાં મનુષ્ય કૃત અજાયબીઓ ચીનમાંના કાટ ટેમ્સટ-
નલ મોરકોનો ઘંટ આશ્રાને તાજમહલ, બુદ્ધીનતા કુવતોપુલ.

મોટાં રાજ્યના મુલકો.

૧ ઇંગ્લાંડના મુલકો.

૧ યુરોપમાં—ગ્રેટબ્રિટન આયર્લેન્ડ, જર્મની, માલ્ટા, ગ્રીસ, ઇટાલી
૨ એશિયામાં—હિંદુસ્તાન, સિંધ, બેંગલ, બેરમ, આફગાનિસ્તાન,
સ્ટેટસેલમેન્ટ, મલાયાલમસ્થાન, બ્રહ્મચર, લાલચર હોંગકોંગ,
બોર્નિયો વેલાયુટ.

૩ આફ્રિકામાં—સીએરાલીઓન, નાઇજરીયા, કોંગોનીના અખાતને
કિનારે, આસેન્સ, સેંટહેલેના, દક્ષિણ આફ્રિકાનો ઘસો ભાગ, બિ-
રો પૂર્વ આફ્રિકા, યુગાન્ડા મેરીશિયસ સેક્ટર, સેયલ.

૪ અમેરિકામાં બ્રિટિશ હિસ્ટ્રી અમેરિકા હોન્ડુરા, બ્રિટિશ ગિયા-
ના, વેસ્ટઇન્ડિઝ ટાપુ કાકલાંડ વગેરે.

૫ એશિયાનિયામાં—આસ્ટ્રેલિયા; તાસમાનિયા ન્યુઝીલેન્ડ શ્રીલંકા
અને ન્યુગીનીના કેટલાક ભાગ.

૨ એશિયાના મુલકો.

યુરોપ અને એશિયાનો ઉત્તર તરફના એક જથ્થે લગભગ એશિ-
યાના ત્રીજા અને યુરોપનો અડધો ભાગ રોકેલો છે.

૩ જર્મનીના મુલકો.

૧ યુરોપમાં—જર્મની.

૨ એશિયામાં—ચીનમાં કાઓચિ.

૩ આફ્રિકામાં—ટાંગલાંડ, કામેરુન, કેમેરુન, નેમેરુલાંડ જર્મન
પૂર્વ આફ્રિકા.

૪ એશિયાનીયામાં—ન્યુગીની થોડો ભાગ બિસ્માર્ક આરિપેલોગો,
કેરોલાઇન, મારશલ, સેલોલન વગેરે કેટલાક નાના ટાપુઓ છે.

૪ ફ્રાન્સના તાબાના મુલકો.

૧ યુરોપમાં—ફ્રાન્સ આલ્પાઇન દ્વીપો સહિત.

- ૨ એશિયામાં— હિંદમાં—(ચીનીયેરી, યુનાન, 'કારીકલ, માહી, ચંદ્ર-
નગર), હિંદીચીનમાં (લાંકીન, ફેંચ ટાચીન, ચીન).
- ૩ આફ્રિકામાં—સેનિગલ, નાઇજર, કેંગો, માડાગાસ્કાર, બુર્ખી.
- ૪ અમેરિકામાં—ગિયાનોના કેલોક ભાગ વેસ્ટ ઇન્ડિઝના કેટલાક ટાપુ.
- ૫ એશિયાનિયામાં—ન્યુ કેલેડોનિયા.

દુનીયાની પેદાશ.

- ચોખા—ખર્સી, હિંદુસ્તાન, કેચીનચીન, સિઆમ, ચીના જાપાન,
યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.
- ખાંડ—આઝીઝ, જાવા, હિંદ, વેસ્ટ ઇન્ડિઝદ્વીપો અસરત્તાન, મધ્ય અમેરીકા.
- ચા—ચીન, હિંદુસ્તાન, સીલોન, જાપાન.
- ખાંડ—(શેરડીની) વેસ્ટઈન્ડિઝ ટાપુ યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, જાવા, મોરોશી-
અસ માડાગાસ્કાર (ખીટરૂની) ક્રાન્સ એસ્ટ્રિયા, જર્મની.
- કોકા—ઇકવેડોર, ટ્રીનીડાડ, વેનેઝુએલા, આઝીઝ અને આફ્રીકામાં કેટ-
લેક કેકાણે થાય છે.
- શણ—અંગાળા, શીલીપાઇન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, રશિયા, પોલાંડ.
- રૂ—યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, મિસર, હિંદુસ્તાન, દક્ષિણ અમેરિકાના ઘણા
ખરા દેશો, મેક્સિકો, તુર્કસ્તાન.
- રેશમ—ચીન, ઇરાન, જાપાન, સ્પેન, ગ્રીસ, હિંદુસ્તાન.
- તમાકુ—યુનાઇટેડસ્ટેટસ, હિંદુસ્તાન, શીલીપાઇનદ્વીપો, વેસ્ટ ઇન્ડિઝ,
ટાપુ, જાપાન, તુર્કસ્તાન, જર્મની, કોરીઆ.

અશીષુ—હિંદુસ્તાન, ઇરાન, તુર્કસ્તાન, ચીન.

બ્રાહ્મ—આસ્ટ્રેલિયા, ફ્રાન્સ, ઇટાલી, સ્પેન, જર્મની પોર્ટુગલ.

બલ્કન—યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, કેનેડા, રશિયા, હિંદુસ્તાન, હંગરી, ઇરાન,
ઓસ્ટ્રેલીયા, બ્રાઝીલ, ચીન, ચીલી.

હિન—આસ્ટ્રેલિયા, ન્યુઝીલેન્ડ, આરજેન્ટીના, દક્ષિણ આફ્રિકા,
જર્મની, ઈંગ્લાંડ.

દુનીયાના ખનીજ પદાર્થ.

કોયલા—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, જર્મની, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, ચીલી
આસ્ટ્રેલીયા, હિંદુસ્તાન.

લોહું—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, સ્વીડન, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ.

કલાઈ—મલાયા દ્વીપકલ્પ, ઈંગ્લાંડ, જર્મની, આસ્ટ્રેલીયા.

સીસુ—સ્પેન, સ્કોટલેન્ડ, જર્મની, આસ્ટ્રેલીયા.

જસત—જર્મની, બેલ્જિયમ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, ચીન, ગ્રેટબ્રિટન.

તાંબુ—યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, સ્પેન, ચીલી, જર્મની, રશિયા, આસ્ટ્રેલીયા,
કેમ્બિયા, ચીન, જાપાન.

સોનું—યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, આસ્ટ્રેલીયા, રશિયા, દેવ આફ્રિકા, દેવ
અમેરિકા, કાનડા, મલેસિયા.

રુપુ—યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, મેક્સિકો, બોલિવિયા, ચીલી, પેરુ, આસ્ટ્રે-
લીયા, જર્મની.

હીરા—કેપટાલેની, ફ્રાન્સવાલ, બ્રાઝીલ, ગ્રાવલેન્ડ.

મીઠું—ઈંગ્લાંડ, આસ્ટ્રિયા, જર્મની, હંગરી, હિંદુસ્તાન.

કેરોસીન—જર્મની, કાનડા, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, જાપાન, રશિયા.

દુનિયાની મુખ્ય ખનાવટ.

- ૩—ગ્રેટ બ્રિટન; હિંદુસ્તાન, જાપાન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.
 ઉત્તર—ખાયલોડ; સ્કોટલેન્ડ, ફ્રાન્સ જર્મની, કાશ્મીર.
 શાશ્વ—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, જર્મની.
 રેશમ—ફ્રાન્સ, જર્મની, સ્વીટઝરલેન્ડ, જાપાન, હિંદ.
 જુટ—સ્કોટલેન્ડ. હિંદુસ્તાન.
 લેખાંડ—ગ્રેટબ્રિટન, બેલ્જિયમ, જર્મની, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.
 ચામડાં—મેરોકો, ઇંગ્લેન્ડ, રશિયા, જર્મની, જાપાન.

પ્રાકૃતિક ભૂગોળ ને ભુતળ.

- પ્ર૦ રાજકીય ભુગોળ પ્રાકૃતિક ભુગોળ, અને વ્યવહારિક ભુગોળ એ શબ્દો સમજાવે.
- ઉ૦ ૧ જન સમાજના સુખ, સુધરા અને રાજ્ય પ્રકરણને અનુસરીને દેશનું વર્ણન કરેતું હોય તે ભાગને રાજકીય ભુગોળ કહે છે.
- ૨ જમીન પાણી હવા, વનસ્પતિ, પ્રાણી વગેરેની સ્થિતિ અને તેમાં થતા ફેરફારનું વર્ણન કર્યું હોય તે પ્રાકૃતિક કે કુદરતી રચના સંબંધી ભુગોળ કહેવાય.
- ૩ ભુગોળમાં પ્રાકૃતિક ભાગમાં પૃથ્વીના ગોળાનો આકાર તેનું માપ ગતિઓ; અક્ષાંસ; રેખાંશ દરિયાંનો વેગ; આકાશી પદાર્થો સાથેનો સંબંધ અંતર વગેરે બાબતોનો અર્થાત્ ભુગોળના માણત ભાગોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

૪ એક દેશમાં પાકતી વરતુઓ સંબંધી તથા એક બીજા દેશ સાથે આયાત નિકાશ થતી ચીજો સંબંધી વર્ણનને વ્યાવહારિક ભુગોળ કહે છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીનો સુર્ય સાથે શો સંબંધ છે.

ઉ૦ પૃથ્વી સુર્યથી ૯ કરોડ ૫૦ લાખ મૈલન દુર દોઢ તેની આસપાસ એક વર્ષમાં ફરી રહે છે. પૃથ્વી જેવા અનેક ગોળાઓને (બુધ શુક્ર મંગળ બ્રહ્મરૂપિ શનિ બુરેનય નેપચ્યુન વગેરે) ગુરુવાકર્ષણ બળ વડે પોતાની તરફ આકર્ષી નિયમિત રીતે ભ્રમણ કરાવે છે ?

પ્ર૦ પૃથ્વીનો ઉત્પત્તિ વિષે વિદ્વાનો શો મત ધરાવે છે ?

ઉ૦ એમ મનાય છે કે બ્રહ્માંડમાં પ્રથમ એક વાયુ હતો તેની રજક-
ણો અતીશય ગતિમાન હતી તેમાં ધનીકરણ થતાં તેના સમુદો
(નેબ્યુલા) બંધાય એ નેબ્યુલામાંથી સુર્ય ઉત્પન્ન થયો ધનીકરણ
થવાથી તેની રજકણોમાં ગરમીનો સંચય થતો જઈ સુર્ય એ
ધગધગતા વાયુનો સમુદ થયો, અને તેમાં મૂળતું જિમ્મ કાયમ
રહ્યું પણ જેમ ઝડપથી દોડતી ગાડીના પૈડાને ચોટેલો કાદવ દુર
ફેંકાઈ જાય છે તેમ ઝડપથી ગતી કરતાં સુર્યમાંની મધ્યેત્યારી
(મધ્યમાંથી દુર ફેંકવાતું બળ) બળને લીધે તેમાંનું ઝટકું દ્રવ્ય
છુટું પડતું ગયું અને તે દ્રવ્યના પૃથ્વી વગેરે ગ્રહોનું સ્થાપના આ-
સપાસ અને વળી પોતાની ધરી ઉપર ભ્રમણ ચાલું રહ્યું એ ગ્રહો-
માં પણ નાના પાયા ઉપર મૂળની ક્રિયા ચાલુ રહેવાથી તેમાંથી
ઉપગ્રહો-ચંદ્રો બન્યા, ગ્રહો જેમ જેમ ઠંડા પડતા ગયા તેમ તેમ
પોપડો બંધાઈ વનસ્પતી પ્રાણી વગેરે ની શાન્તિ થઈ આ પ્રમાણે
આપણી પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઈ છે.

૩૦ પૃથ્વી ગોળ છે તેની સાબીતી આપો.

ઉ૦ (૧) જો પૃથ્વી સપાટ હોત તો ઘણે દુર સુધી નજર પહોંચી શકત પણુ પૃથ્વી ઉપર ઘણી ઉંચામાં ઉંચી જગાઓ પણ દુરથી નજરે પડતી નથી, પૃથ્વીની સપાટીનો વાંક નડવાથીજ હીમાત્રયનું ઉચામાં ઉંચુ શીખર પણ અપે જોઈ શકતા નથી.

(૨) આપણે સીધા ઉત્તર તરફ ચાલીએ તો ધ્રુવનો તારો ઉંચે આવતો જાય છે, અને દક્ષિણ તરફ મોં રાખી ચાલ્યા જાય એ જીએ ત્યારે તેજ તારો પાછળ નીચે પીચે જતો જાય છે, તેથી જણાય છે કે પૃથ્વી ઉત્તર દક્ષિણ ગોળ છે.

(૩) પૃથ્વી સપાટ હોય તો સુર્ય બધા લોકોને સાથે ઉગતો, માથું આવતો અને આચમતો દેખાત; પણ તેમ ન થતાં પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં રહેતા લોકોને તે વખતમાં ફેર પડે છે, તે ઉપર પૃથ્વી પૂર્વ પશ્ચિમ ગોળ હોવાનું સાબીત થાય છે.

(૪) મેગેલન, ડેક કુક, વગેરે વહાણવટીઓ દિશા બદલા વિના પૂર્વ પશ્ચિમે મુમાફરી કરતાં પોતે જે સ્થળેથી નીકળ્યા હતા ત્યાંજ પાછા આવી શક્યા છે, તે ઉપરથી પણ પૃથ્વી પૂર્વ પશ્ચિમ ગોળ સાબીત થાય છે.

(૫) આપણે દરિયા કિનારે ઉભા હોઈએ અને એક વહાણ દુરથી આવતું હોય તો પ્રથમ તેનો ટોચનો ભાગ સદા વગેરે દેખાય છે, પછી જેમ જેમ પાસે આવતું જાય છે તેમ તેમ મધ્યનો ભાગ અને છેલ્લો તેનો નીચેનો ભાગ દેખાય છે; તે ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.

- (૬) એથી ઉલટું કોઇ પર્વત પાસે આપણે જતા હોઇએ ત્યારે પ્રથમ તેના ટોચ દેખાવી શરૂ થાય છે, પછી તેના મધ્યનો ભાગ દેખાય છે, અને છેલ્લે તેને નીચેના ભાગપણ જોઇ શકાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.
- (૭) ચંદ્રગ્રહણ વખતે પૃથ્વીની છાયા ચંદ્ર ઉપર ગોળ અથવા ગોળાનો અમુક ભાગ પડે છે તે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.
- (૮) ત્રણ સરખી ઉંચાઇના ચાંલલા લઇ તેને સમુદ્રની સપાટી ઉપર એક સીધી લીટીમાં થોડે થોડે અંતરે રાખવામાં આવે અને પછી તે ચાલલામાંના એકની ટોચ આગળ આંખ રાખી છેલ્લાની તરફ દ્રષ્ટિ દરીએ તો વચ્ચેના ચાંલલો રહેજ ઉંચે જણાશે, તે ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વીની સપાટી ગોળ છે.
- (૯) જ્યાં અરાનું દુરથીન વડે અવલોકન કરતાં ગોળ હોવાનું સાબીત થયું છે તો પૃથ્વી પણ એક ગ્રહ હોવાથી ગોળ હોવી જોઈએ, એમ સાબીત થાય છે.

અ. પૃથ્વીનું માપ કાઢવાની રીત સમજાવો.

ઉ. કોઇ પણ નાના કે મોટા વર્તુળના પરિઘના સરખો ૩૬૦ ભાગ પાડવામાં આવે છે તે દરેકને અંશ કહે છે. જેમ વર્તુળ મેટું તેમ તેના એક અંશનું અંત મોટું હોય એ સ્પષ્ટ છે, પૃથ્વીના ગોળા વણો મોટો હોવાથી તેના એક અંશનું માપ વધુ માફલ થાય છે. હવે જો આપણે પૃથ્વીના એક અંશનું માપ જાણીએ તો તેને ૩૬૦ વડે ગુણવાયા સામા પરિઘનું માપ નીકળે.

ધારો કે અમદાવાદમાં દુરબીનથી જોઈ નકરી ક્યું કે ધુનો તારો ક્ષિતિજથી ૨૨૧ અંશ ઉંચે છે. પછી સીધી ઉત્તરમાં ૭૦ માઇલ જઈને વળી તેજ તારાની ક્ષિતિજથી ઉચાઈ માપીતો ૨૩૧૧ અંશ થઈ આ ઉપરથી સમજાય છે કે પૃથ્વી ઉપર આવશે ૭૦ માઇલ જઈએ તો એક માઇલ થાય આ પ્રમાણે વિદ્વાનોએ પૃથ્વીના એક અંશનું માપ ૬૯-૯ માઇલ નકરી ક્યું છે.

પૃથ્વીના વ્યાસની લંબાઈ ૭૯૨૬-૬ માઇલ છે.

પ્ર૦ પૃથ્વી સર્વત્ર સમાન ગોળ છે કે કંઈ ભિન્નતા છે ?

ઉ૦ સામાન્ય રીતે પૃથ્વી ગોળ છે એમ કહેવાય છે. પણ સંપૂર્ણ ગોળ નથી ઉત્તર અને દક્ષિણ ધ્રુવની તરફ તે સહેજ ચપટી છે. તેથી બંને ધ્રુવની વચ્ચેનો, તેના વચ્ચે વિષુવવૃત્ત આગળના વ્યાસ કરતા ૨૭ માઇલ ઓછો છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીની ગતિના સમજૂતી આપો.

ઉ૦ પૃથ્વીનો આવડો મોટો ગોળો આકાશમાં અવર રહી ભયરકાની માફક પોતાની ધ્રુવ ઉપર ૨૪ કલાકમાં પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ ફરે છે. આ જમણું લીધે આકાશી પદાર્થો (સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરે) એક બાજુ સાથે સરખું અંતર રાખી ૨૪ કલાકમાં પુર્વથી પશ્ચિમ ભરી ફરતા દેખાય છે. આ દેખાવ માત્ર પૃથ્વીની અવળી તરફના જ શુભાંગ થાય છે. આગાડીમાં મુસાફરી કરતાં એ અવળી ગતિનો આપણને ખ્યાલ આવે છે.

પ્ર૦ રાત્રિ દિવસ થવાનું કારણ સમજાવો.

ઉ૦ પૃથ્વી પાતાની ધ્રુવ ઉપર ૨૪ કલાકમાં પશ્ચિમથી પૂર્વમાં એક જ ભ્રમણ કરે છે તેથી રાત્રિ દિવસ થાય છે પૃથ્વીના એ દૈનિક જમણું લીધે સૂર્ય ઉત્તરો મધ્ય આવતો અને આપમતો જણાય

છે પૃથ્વીની જે ભાગ સૂર્ય તરફ હોય તે તરફ દિવસ અને જે ભાગ
એથી વિરુદ્ધ તરફ હોય તે તરફ રાત્રિ હોય છે.

પ્ર. ઉત્તર અને દક્ષિણનું એટલે શું ?

ઉ. જે કદિ ત રેખા ઉપર પૃથ્વી ફરે છે તેને પૃથ્વીના અક્ષાંશ, કે
ધરી કહે છે. ધરીના ઉત્તર તરફના છેડાના સીધી લીટી મા આ-
કાશમાં એક સ્થિત તારા છે એ તારાને ઉત્તરનુંવ કહે છે અને
તેજ કાણુથી પૃથ્વીનાએ ફેડાને પણ ઉત્તરનુંવ કહે છે, તેજ
પ્રમાણે પૃથ્વીના દક્ષિણ છેડાને દક્ષિણનુંવ કહે છે, પરંતુ એણી
તરફ આકાશમાં કાંઈ તારો નથી. આ ધ્રુવોથી થોડે કે ઘણે અં-
તરે બીજા તારાઓ છે, તે નાના કે મે ટા કુંડાળામાં રોજ પુર્વથી
પશ્ચિમ તરફ ફરતા જણાય છે.

પ્ર. પૃથ્વીની સપાટી ઉપર કોઇપણ જગાનું સ્થાન નક્કી કરવું હોય તો
કઈ કઈ વસ્તુઓ જાણવી જોઈએ.

ઉ. તે જગાના અક્ષાંશ અને રેખાંશ એ બે બાબતો જાણવી જોઈએ.

પ્ર. વિષુવવૃત્ત એટલે શું ?

ઉ. બંને ધ્રુવો સરખે અંતરે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર પૂર્વ પશ્ચિમ
જે દરિયા મહદ્વર્તુળ દોરવામાં આવ્યું છે તેને વિષુવવૃત્ત કહે છે.

પ્ર. અક્ષાંશવૃત્તો કેાને કહે છે ?

ઉ. વિષુવવૃત્તને સમાંતર પૂર્વ પશ્ચિમ જે વર્તુળો દોરવામાં આવ્યા છે
તેને અક્ષાંશવૃત્તો કહેવામાં આવે છે. આમના વિષુવવૃત્તની ઉત્તર
તરફના ઉત્તર અક્ષાંશવૃત્તો અને દક્ષિણ તરફના અક્ષાંશવૃત્તો કહેવાય છે.

પ્ર. અક્ષાંશ કેાને કહેવાય ?

કિં વિપુલવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણમાં કોઇપણ જગાનું અંતર તે તે જગાના અક્ષાંશ કહેવાય. વિપુલવૃત્તથી ધ્રુવ સુધીના ૯૦૦ હેય છે. માટે કોઇ પણ જગાના અક્ષાંશ વધારેમાં વધારે ૯૦ થાય અક્ષાંશ ગણવાની શરૂઆત વિપુલવૃત્તથી ધ્રુવ તરફ થાય છે, વિપુલવૃત્ત ઉપર અને ધ્રુવ ઉપર ૯૦ અક્ષાંશનો અંકડો આવે છે.

પ્રં રેખાંશવૃત્તો કાને કહેવાય ?

કિં વિપુલવૃત્તને કાટખુણે છેદે અને બંને ધ્રુવમાં થઇ પાર ખાય એવા જે મહત્ત્વ વર્તુળ દોરવામાં આવે તેને રેખાંશવૃત્ત અથવા યામ્યોત્તર-વૃત્તો કહે છે. (યામ્યોત્તર એટલે ઉત્તર-દક્ષિણ જનારાં.)

પ્રં રેખાંશ કાને કહે છે ?

કિં કોઇ પણ મુદ્દર કરેલા અિંદ્રથી પુર્વ કે પશ્ચિમ તરફનું અંતર તે જગાએ રેખાંશ કહેવાય એ નક્કી કરેલા અિંદ્રથી પુર્વના તે પુર્વ રેખાંશ અને પશ્ચિમનાં તે પશ્ચિમ રેખાંશ કહેવાય છે રેખાંશ વધારેમાં વધારે ૧૦૮ હોય છે,

પ્રં રેખાંશ ગણવાનો આરંભ કયાંથી કરવામાં આવે છે.

કિં લંડન પાસેના ગ્રીનિચ શહેરમાં આનંદી પદાર્થોનું નિરીક્ષણ કરવાની એક મોટી વેધશાળા છે માટે હાલમાં રેખાંશ ગણવાનો આરંભ ત્યાંથી થાય છે. જુદી જુદી પ્રજાઓ રેખાંશ જુદે જુદે સ્થળે ગણવા શરૂ કરે છે કે જે કોઈપરિસ આગળ થઇને જનારા વૃત્તને પરેલું, રેખાંશ ગણે છે. જેનાં આપણા દેશમાં ઉજ્જવન આગળ થઇને જનારા વૃત્તને પરેલું રેખાંશ ગણવામાં આવતું.

પ્રં જદા જદા દેશમાં સુર્યનો અસ્ત વહેશે મોડો થાય છે, તેની સમજૂતી આપો.

ઉં પૃથ્વીના ૨૪ કલાકમાં પૂર્વ પશ્ચિમના જમણથી રાત્રિ દિવસ થાય છે, માટે આપણાથી જે સ્થળ ૬૦ રે. ૧૨ પૂર્વમાં હોય ત્યાં સુર્ય માથે હોય ત્યારે આપણને ઉગતા દેખાય છે એજ પ્રમાણે આપણે માથે સુર્ય આવે છે ત્યારે આપણથી ૬૦ પશ્ચિમ રેખાંશ વાળા દેશના લોકોને ઉગતા માલમ પડે છે. મામ ૨૪ કલાકમાં ૩૬૦ રેખાંશ એટલે દર કલાકે ૨૫૦ અંશ સુર્ય આગળ વધતો દેખાય છે.

પ્ર. એક સ્થળ આપણાથી ૭૫ રેખાંશ પશ્ચિમ છે ત્યાં સુર્ય કયારે ઉગશે.
ઉ. પશ્ચિમમાં આવેલા સ્થળોમાં આપણા પછી સુર્ય ઉગે અને દર પંદર અંશે એક કલાક મોડો ઉગે, માટે $૭૫ \div ૧૫ = ૫$ કલાક મોડો ઉગશે.

પ્ર. આપણે અહીં સાંજના ચાર વાગ્યા છે ત્યારે એક સ્થળમાં સૂર્ય દિવસ થયો ત્યારે એ સ્થળ કયાં રશે ?

ઉ. આપણા પછી સૂર્યોદય થાય છે, માટે પશ્ચિમમાં હોવાનું વળી આપણાથી દશ કલાક મોડો સૂર્યોદય થાય છે માટે તે સ્થળ આપણાથી $૧૫ \times ૧૦ = ૧૫૦$ પશ્ચિમ રેખાંશ ઉપર હોવાનું.

પ્ર. એક વહાણવટીને સુર્ય માથે આવે તો વખતે તેને ગ્રીનીચના ટાઈમ ણા ઘડીયાળમાં જોયું તો સાંજના ચાર વાગ્યા હતા ત્યારે એ કયે સ્થળે આવેલો હોવો જોઈએ ?

ઉ. $૪ + ૧૫ = ૧૯$ રેખાંશ જે લો પશ્ચિમમાં.

પ્ર. " એક સ્થળેથી ૨૪ મી જોગણે તાર ગ્રામે તે જીને સ્થળે ૨૩ મી જોગણે પહોંચ્યો, એ કેમ ? તેનો ખુલાસો આપો.

ઉ. તારીખ રાતના ૧૨ વાગ્યા પછી બદલ લેવાનો રિવાજ છે જે સ્થળે રાતના ૧૨ વાગે તે સ્થળે બદલાય, પરંતુ રાતના બાર ઘંટ

સર્વત્ર સાથે વાગતા નથી માટે તારીખ પણ સાથે બદલાતી નથી માટે પશ્ચિમ તરફના દેશમાં તારીખ પાછળથી બદલાય છે. એટલે તાર મુઠવાનું સ્થળ પૂર્વમાં અને જ્યારે તાર મોઢલવો છે તે સ્થળ પશ્ચિમમાં હોય તો પશ્ચિમમાં કહેલી ટકીકત બની શકે.

પ્ર૦ મુંબાઈમાં અને પેકીન વચ્ચે ટાઇમમાં ૩૬ કલાકનો અંતર પડે છે ત્યારે પેકીન મુંબાઈથી કેટલું પૂર્વમાં ?

ઉ૦ ૩૧૫૫ પર ૬ રેખાંશ જેટલું પૂર્વમાં.

પ્ર૦ કટિબંધ એવે શું ?

ઉ૦ પૃથ્વીની સપાટી ઉપરુતામાનને અનુસરીને જે પાંચ ભાગ પાડેલા તેને કટિબંધ કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ કટિબંધોની સમજૂતી આપો.

ઉ૦ વિષુવવૃત અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં સૂર્યના કિરણો લંબરૂપે પડે છે તેથી એ પ્રદેશમાં તાપ રાખત પડે છે, અને જેમ જેમ ઉત્તર અથવા દક્ષિણમાં જઈએ તેમ તેમ ગરમી કમી થતી જાય છે અને હવામાંનું સમઘાત હોય છે, એટલે બહુ ગરમી નથી પડતી તેમ બહુ ઠંડી પણ નથી પડતી. એ પ્રદેશ વટાવને અગળ જઈએ તો ઠંડા ધ્રુવોની આસપાસના પ્રદેશોમાં ઠંડી પણ પડે છે.

સૂર્ય વિષુવવૃતથી ઉત્તરમાં કે દક્ષિણમાં ૨૩ ૬ અંશ કરતાં વધુ રેડુર જતો નથી અર્થાત વિષુવવૃતની આસપાસના ૪૭૦ ના પટામાંજ કિરણો લંબ રૂપે પડી શકે છે, એ બહુ ગરમી વાળો પ્રદેશ ઉપરુ કહીંબ કહેવાય છે.

બંને ધ્રુવોની આસપાસના ૨૩ ૬ના પ્રદેશો અતિશય ઠંડીવાળા હોવાથી તેમને શી કટિબંધ કહેવામાં આવે છે. એ પ્રદેશમાં સમુદ્રો સદાકાળ જમી ગએલાંજ રહે છે. પ્રાણી વનસ્પતિ ટકી શકતું નથી.

ઉત્તર ધ્રુવની આસપાસનો ઉત્તર શીતકટીબંધ અને દક્ષિણ ધ્રુવની આસપાસનો દક્ષિણ શીતકટીબંધ કહેવાય છે. ઉપરકટિબંધ અને શીતકટીબંધ વચ્ચેના પટાઓમાં ટાંટ તડકા સમઘાત હોય છે. માટે તેમને સમશીતોષ્ણ કટિબંધ કહેવામાં આવે છે. ઉત્તરને ઉત્તર-સમશીતોષ્ણ કટીબંધ અને દક્ષિણનાને દક્ષિણ સમશીતોષ્ણ કટિબંધ કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ દરેક કટિબંધમાં પૃથ્વીનો કેટલો જ ભાગ રોકાય છે ?

ઉ૦ ઉપર કટિબંધ ૭૦ દરેક સમશીતોષ્ણ કટિબંધમાં ૪૭૦ અને દરેક શીતકટિબંધમાં ૨૬ પૃથ્વી ઉપર વિષુવવૃત્ત આગળના વર્તુળ મોટા અને ધ્રુવ આગળના સંકડા હોય છે તેથી ક્ષેત્રફળ અંશના પ્રમાણમાં હોતું નથી.

પ્ર૦ અક્ષાંશવૃત્તો અને રેખાંશ વૃત્તોનો ભેદ સમજાવો ?

ઉ૦ અક્ષાંશવૃત્તો પુર્વ પશ્ચિમ એક બીજાને સમાંતર હોય છે અને રેખાંશવૃત્તો અને વિષુવવૃત્તને કટખૂણે છેદી અને ધ્રુવના બાદને એક બીજાને છેદીને આધાર જાય છે અર્થાત રેખાંશ વૃત્તોનો જેમ જેમ ઉત્તર કે દક્ષિણમાં જાય છે તેમ તેમ તેમની વચ્ચેનું અંતર કમી થાય ધ્રુવના અંતર શુન્ય થઈ જાય છે આથી વિષુવવૃત્ત ઉપરના રેખાંશનું જે માપ હોય તેના કરતા ઉત્તર કે દક્ષિણ તરફના રેખાંશનું અંતર કમી થાય છે; પરંતુ અક્ષાંશવૃત્તો માંતર હોવાથી તેના અંશનું માપ સર્વત્ર સમાન હોય છે.

પ્ર૦ વિષુવવૃત્ત અને બીજાં અક્ષાંશવૃત્તો વચ્ચે શા ભેદ છે ?

ઉ૦ વિષુવવૃત્ત એ મોટામાં મોટું અક્ષાંશવૃત્ત છે. અક્ષાંશવૃત્તોનાના નાના થઈ ધ્રુવ આગળ પિંદરૂપ બને છે.

પ્ર૦ ક્રાંતિવૃત્ત એટલે શું ?

ઉં દેખાઇતા જે માર્ગમાં સૂર્ય ગતિ કરતો માલમ પડે છે તેને ક-
ન્તિવૃત્ત કહે છે. ક્રાન્તિવૃત્ત, અને વિષુવૃત્ત સાથે મળી જતા
નથી. પણ પૃથ્વીની ધરી ૨૩½ અંત નીમેલી રહે છે તેથી વિષુવૃત્ત
અને ક્રાન્તિવૃત્ત ૨૩½ અંશને ખુણે છેલ્લય છે.

પ્રં મેષ અને તુલા ભુંદુઓ તે કયા ?

ઉં ક્રાન્તિવૃત્તના પ્રદેશમાં આકાશમાં તારાના પુખ્તળ જુમખા આવેલાં
છે એ પદાર્થે રાશીકચક્રને પટો કહે છે ક્રાન્તિવૃત્તના ૧૨ ભાગ
પડેલા છે તે દરેકને રાશિ કહે છે. છ રાશિઓ વિષુવૃત્તની ઉ-
ત્તર અને છ દક્ષિણમાં આવે છે જે મિંદુઓમાં ક્રાન્તિવૃત્ત અને
વિષુવૃત્ત એક બીજાને છેદે છે. તેમને વિષુવમિંદુઓ કે મેષ અને
તુલાભુંદુઓ કહે છે.

પ્રં રાશિઓ કઇ કઇ છે.

ઉં મેષ, વૃષ, મિથુન, કર્ક, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર
કુલ અને મીન.

પ્રં ઋતુમેદ અવાનાં કાણે કરે ?

ઉં (૧) પૃથ્વીની વાર્ષિક ગતિ, (૨) પૃથ્વીનો અક્ષ તેની ઠક્ષા સથે
૨૩½ અંશનો ખુણો કરે છે અને (૩) પૃથ્વીની ધરી એકજ
દિશામાં સમન્ત રહે છે, એ ત્રણ કારણોથી ઋતુઓમાં ફેર પડે છે.

પ્રં એ કારણોથી ઋતુમેદ કેવી રીત થાય છે તે સમજાવો.

ઉં વાર્ષિક ગતિને લીધે ૩૬૫½ દિવસમાં પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસ ફરી
રહે છે અને એમ ફરતાં પૃથ્વીની ધરી એકજ દિશા તરફ એટલે
ધ્રુવ તરફ નીમેલી રહે છે, તેથી એવું થાય છે વર્ષના છ મસ
ઉત્તર ગે.વાર્ધવાળા પ્રદેશમાં અને છ માસ દક્ષિણ ગે.વાર્ધવાળા
પ્રદેશમાં સૂર્યના ત્રિણો વધારે પડે છે.

આ કારણથી પૃથ્વીના જુદા જુદા ભાગો ઉપર ઋતુઓમાં અને વિવિધ વખાણમાં તફાવત પડે છે.

પ્ર. રાત્રિદિવસ સમાન ક્યે દિ સે હોય છે ?

ઉ. મેષ અને તુલા નિંદુઓ અગળ વિસ્તૃત અને ક્રાન્તિવૃત્ત છે. એટલે એ બિંદુમાં સૂર્ય હોય ત્યારે વિસ્તૃત ઉપર શુદ્ધ પુર્વમાં ઉગી શુદ્ધ પશ્ચિમમાં આથમે છે અને વૈશાખી પૃથ્વી ઉપર ૧૨ કલાકનો દિવસ અને ૧૨ કલાકની રાત્રિ હોય છે અર્થાત સર્વત્ર રાત્રિ દિ સ સ ૧૨ હોય છે.

એવા વિસા વર્ષોનાં બેવાર આવે છે-૨૧ મી માર્ચ અને ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર.

પ્ર. સૂર્ય વર્ષના કયા ભાગમાં ઉત્તર ગોળાર્ધમાં રહે છે અને કયા ભાગમાં દક્ષિણમાં રહે છે ?

ઉ. મેની કયા સુધીની રશિઓ ઉત્તરની છે અને તેમાં સૂર્ય ૭ માસ એટલે તા. ૨૧ મી માર્ચની તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર સુધી રહે છે તે વખતે ઉત્તરગોળાર્ધમાં સૂર્યનાં દિવસો ઉભાં પડે છે તેથી ત્યાં ઉનાળો રહે છે અને એથા ઉત્કૃષ્ટ એ સમયમાં દક્ષિણગોળાર્ધમાં કિન્નો ત્રાસા પડે છે, તેથી એ ભાગમાં શિયાળો હોય છે, અને તુલાથી મે સુધીની રશિઓ દક્ષિણની છે અને તેમાં સૂર્ય ૨૩ મી સપ્ટેમ્બરથી ૨૧ મી માર્ચ સુધી રહે છે, એ સમયમાં દક્ષિણગોળાર્ધમાં ઉનાળો હોય છે.

પ્ર. કર્કપ્રત એટલે શું ?

ઉ. સૂર્ય ઉત્તરમાં અને દક્ષિણમાં વધારેમાં વધારે ૨૩½ અક્ષાંશ સુધી જાય છે. એ સ્થળ આગળ થઇને જનારા અક્ષાંશવૃત્તોને અનુક્રમે

કર્ક અને મકરવૃત કહેવામાં આવે છે. એ વૃતોની ઉત્તર કે દક્ષિણમાં સુર્યનાં કિરણ કદાચ લંબરૂપે પડતાંજ નથી.

પ્ર૦ રાત્રિદિવસની લંબાઈની ચોક્કસ તારીખો ગણાવો ?

ઉ૦ (૧) છેક દક્ષિણમાં ગએલા સુર્યનું ઉત્તર તરફનું અયન (જવું શરૂ થાય છે. તે સમય તે મકરચિંદુમાં હોય છે. માટે તેને મકરના સુર્ય કહે છે, ૨૨ મી ડીસેમ્બરે સુર્ય વધારેમાં વધારે દક્ષિણ અર્થાત મકરચિંદુમાં હોય છે તેથી તે દિવસે દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં મોટામાં મોટો દિવસ અને ટુંકામાં ટુંકી રાત હોય છે, અને એથી ઉલટું ઉત્તર ગોળાર્ધમાં શિયાળો હોઈ લંબામાં લાંબી રાત અને ટુંકામાં ટુંકા દિવસ હોય છે (૨) પછી ત્રણ માસે સુર્ય મેષરાશિમાં (વિષુવચિંદુમાં) આવે છે એટલે તા. ૨૧ મી મચે પૃથ્વી ઉપર સર્વત્ર ૧૨ કલાકનો દિવસ અને ૧૨ કલાકની રાત્રિ હોય છે. (૩) વિષુવચિંદુમાંથી ઉત્તર ગોળાર્ધમાં સુર્યનો પ્રવેશ થઈ ત્રણ માસે કર્કચિંદુમાં આવે છે. તેથી તા. ૨૨ મી જુને સુર્ય વધારામાં વધારે ઉત્તરમાં આવેલો હોઈ ઉત્તર ગોળાર્ધમાં લંબામાં લાંબો દિવસ અને ટુંકામાં ટુંકી રાત હોય છે. દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં સખત શિયાળો હોઈ ઉપરનાથી ત ન ઉલટું હોય છે. (૪) ત્યારપછી સુર્યનું દક્ષિણાયન શરૂ થાય છે, અને ત્રણ માસે પાશ્વ મીનરાશિમાં (વિષુવચિંદુએ) આવે છે એટલે વળી આખી પૃથ્વી ઉપર રાત્રો દિવસ સમાન થાય છે, તે દિવસ તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બરનો હોય છે.

પ્ર૦ સુર્યગ્રહણની માહિતી આપે ?

ઉ૦ સુર્ય અને પૃથ્વીની વચ્ચે ચંદ્રનો અપારદર્શક ગોળો આવતાથી પૃથ્વી ઉપરનો સુર્યનો પ્રકાશ આવતો અટકે, તેથી સુર્ય ગ્રહણ થાય છે. સુર્યની આસપાસ પૃથ્વી અને પૃથ્વીની આસપાસ ચંદ્ર ફરે છે.

ચંદ્ર ઘણો પાસે છે. અને સુર્ય દુર છે તેથી શ્રમણ માર્ગમાં સુર્ય અને પૃથ્વી વચ્ચે આવે અથવા ચંદ્ર એક પાસે રહી જઈ વચ્ચે પૃથ્વી આવે પરંતુ સુર્ય નો વચ્ચે ખીલી શકે નહીં એ સ્પષ્ટ છે. સુર્ય, ચંદ્ર અને પૃથ્વીના એક લીટીમાં આવવાથી ગ્રહણ થાય છે, કહ્યા પ્રમાણે વચ્ચે ચંદ્ર આવવાથી સુર્ય પ્રકાશ રોકાય અથવા ખીલી રીતે કહીએ તો ચંદ્રના અપાર દર્શક ગોળાનો પડછાયો પૃથ્વી ઉપર ફરે છે. તેથી સુર્ય ગ્રહણ થાય એટલે એની વચ્ચેનાં પૃથ્વી આવવાથી પૃથ્વીની છાયા ચંદ્ર ઉપર પડવાથી ચંદ્ર ઘેરાય છે. તેથી ઢેખાતો નથી એથી ચંદ્ર ગ્રહણ થાય છે.

પ્ર. સુર્ય અને ચંદ્ર ગ્રહણ કયે દીવસે થાય છે.

ઉ. સુર્ય ગ્રહણ અમસે અને ચંદ્રગ્રહણ પુામને દીવસે થાય છે. કારણકે એ દીવસો જ ત્રણે એક સીધી લીટીમાં આવી શકે છે.

પ્ર. દરેક પુર્ણિમાએ ચંદ્રગ્રહણ અને દરેક અનાસે સુર્ય ગ્રહણ કેમ થતાં નથી?

ઉ. ચંદ્ર પૃથ્વી કક્ષા, (દરવાના માર્ગ) માથે પાંચ અંશનો ખુણો કરી પેતાના માર્ગમાં ફરે છે તેથી દરેક અનાસે અથવા દરેક પુર્ણિમે ત્રણે એક સીધી લીટીમાં ન આવતા ચંદ્ર લગર ઉંચે નીચે રહી જાય તેથી ગ્રહણ થતાં નથી.

પ્ર. ખગ્રામ અને ખંડિત ગ્રહણ એટલે શું?

ઉ. ત્રણે ખગ્રામ ની લીટી ન આવે તારે ચંદ્રકે અમો સુર્ય ઘેરાય અથવા પૃથ્વીની છાયામાં આવે ચંદ્ર ઘેરાય જય તારે ખગ્રામ ગ્રહ થાય છે. અને એમ ન થતાં અમુક ભાગ જ ઘેરાય જય તારે ખંડિત ગ્રહણ થાય છે.

પ્ર૦ અગ્રાસ અને કંકણાકૃતિ ગ્રહણ ત્રિષે અમળુતી આપો ?

ઉ૦ ચંદ્ર નાનો અને પૃથ્વા પાસ છે, તેથી પૃથ્વીની છાયામાં સંપૂર્ણ ઘેરાય છે તેથી તેનું ખગ્રાસ ગ્રહણ થાય છે, અને સૂર્ય દુર હોવાથી નાના ચંદ્રવડે બધા સૂર્ય ન ઘેરતાં વચ્ચેના ભાગ ઘેરાઈ સૂર્યનો આ-
ભુગાળનું ભાગ પ્રકાશિત રહે છે અને સૂર્યને કંકણાકૃતિ ગ્રહણ કહે છે. ચંદ્રનું કંકણા ગ્રહણ થઈ શકેજ નહિ સીધા લીટામાં ખરાબર ન આવવાયા કદાચ ખડિત બને ખરૂં પણ ખગ્રાસ તો નહિજ.

પ્ર૦ સૂર્યનું ખગ્રાસગ્રહણ થાય ખરૂં ?

ઉ૦ સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીનો ફરવાનો માર્ગ સંપૂર્ણ ગોળ નથી પણ લંબગોળ છે આથી કાંઈ વખત સૂર્ય પૃથ્વીની નજીક આવી જાય છે અને એજ પ્રમાણે લંબગોળ મતિ માર્ગના ચંદ્ર દુર દુર જાય છે. એવા સંજોગમાંય ગ્રહણ થાય છે. ત્યારે તપશ્ચંદ્ર ઘેરાય છે અને તેનું ખગ્રાસગ્રહણ થાય છે.

પ્ર૦ કાન્તિ અને ચંદ્રના કક્ષાની સપાટી એક જ હોય તો શું પરિણામ આવત ?

ઉ૦ દર પુનમે ચંદ્રગ્રહણ અને દર અમાસે સૂર્યગ્રહણ ખગ્રાસ થાત.

પ્ર૦ રાહુ અને કેતુ એ શું ?

ઉ૦ કાન્તિવૃત્ત અને ચંદ્રની કક્ષા એ બિંદુઓમાં છેદાય છે તેમના એકને રાહુ અને બીજાને કેતુ બિંદુ કહે છે આ બિંદુમાં અથવા બિંદુ પાસે જ્યારે ચંદ્ર હેય છે ત્યારેજ ગ્રહણ થાય છે તેવું કંઈ દર પુનમે કે દર અમાસે થતું નથી.

પ્ર૦ જવાળામુખી એટલે શું ? અને તેનાં કારણો સમજાવો.

ઉં પૃથ્વીના પેટામાં પુષ્કળ ગરમી સમાયતી છે ખાણો અથવા કુવા ખાદતાં એમ અનુભવ થયો છે કે દર પચાસ ફુટે એક અંશ ગરમી વધે છે. આ પ્રમાણે ત્રણ કે ચાર માઇલ ઉડાણમાં એટલી બધી ગરમી રહેલી છે કે ત્યાં દ્રવ્યો ઉપરનું દબાણ એટલું થઇ જતાં સર્વ પ્રવાહી રૂપનાં આવી જાય છે. આ કારણથી પૃથ્વીના પેટામાંથી ખડકનો ઓગળેલા રસ, પાથર, રાખોડી વગેરે કાઢી પવતના મુખમાંથી બહાર ફેંકાય છે, એવા પર્વતને જ્વાળામુખી પર્વત કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ એવા પહાડો દરીયાની પાસે ઘણું કરીને વધારે જોવામાં આવે છે તેનું કારણ શું?

ઉં દાર્યાનું પાણી અંદર ઉતરી ગરમ ખંડકમાં જઇ વરાગરૂપ ધારણ કરે છે, અને વરાળને રહવા માટે ઘણું જ જગા (પાણી કરતા ૧૭૬ ગણ) જોઈએ છાએ તેથી એકદમ પર્વતના શિખરને ફેડી નાંખે છે. ઉંચે ચઢી જાય છે. આ પ્રમાણે દરીયાનું પાણી પેટા ધગધગતા રસને વહેતા માર્ગ આપે છે. એ માર્ગ રસ નીકળે છે અને વરાળ ઉંચે ચઢી જઇ વાદળો બંધાઇ થોડાજ વખતમાં વરસાદ વરસે છે.

પ્ર૦ એ રસ માત્ર પર્વતના મુખમાંથી જ નીકળે છે અને બીજે નથી નીકળતા તેનું કારણ શું?

ઉં પર્વતના અંદરના ભાગમાં ઘણું ઉંડે પેલાણુ હોય છે અથવા તેનું દ્રવ્ય હલકું થઇ ગયેલું હોય છે તથા નીચણુના ભાગમાં રહેલું દ્રવ્ય દબાણ કમી થવાથી એકદમ પ્રતલરૂપમાં આવી જઇ બહાર આવે છે. પવતા સ્ત્રાવની બાજુમાં પણ એવીજ ગરમી હોય છે પણ તેના ઉતરના સજડ દબાણને લીધે અંદરનું દ્રવ્ય પ્રવાહી રૂપમાં

અવતું નથી; અને જ્યાં અવકાશ રહે છે ત્યાં જમીનને ઉંચી નીચી કરી નખે છે. આથી જમીનનો અમુક ભાગ ઉંચો આવી જઈ રણ બની જાય છે.

પ્ર. ધરતીકંપ એટલે શું ?

ઉ. જમીનના પેટમાં રહેલી ગરમીથી અદ્યત્ના ખડકો અતિશય તણી જાય અને તે બહાર નીકળવા પામે નહિત્યાર પૃથ્વીના પડને ધ્રુજવી નાખે છે તેને ધરતીકંપ કહે છે.

પ્ર. જ્વાળામુખીથી થતા લાભાલાભ સમજાવો.

ઉ. જ્વાળામુખીથી ગામનાં મોં નાશ પામે છે. તેના ધગધગતા રસમાં પ્રાણી, વનસ્પતિ જે કંઈ આવે છે તેનો સમુજા ન થઈ જાય છે તો પણ એ મનુષ્ય જાતને અનેક રીતે લાભકારી છે. પેનાની ગરમીને બહાર નીકળી જવાનો અવકાશ મળવાથી નાશકારક ધરતીકંપ થતા અટકે છે. જમીનના પેટમાં રહેલી અનેક પરતુ માણસના જાણવામાં આવે છે.

પ્ર. જ્વાળામુખી પરતોની લીટીએ કંઈ; અને મુખ્ય મુખ્ય જ્વાળામુખી પરતો ગણુ વો.

ઉ. ભૂ ભા. ૨ જે પૃ. ૨૧૦ માં નોટ જુઓ ?

પ્ર. પૃથ્વીની સપાટીના ફેરફાર કરનારાં કારણ કયાં છે ?

ઉ. જ્વાળામુખી પરત ધરતીકંપ અને ધામે ધામે જમીનનું નીચે જવું અથવા ઉંચે આવવું. આ ઉપરાંત વાતાવરણની પાણુની અને મગ્ની ઠંડીની અસરથી સપાટીનાં ફેરફાર થાય છે.

પ્ર. વાતાવરણ શા અવર કંઈ છે ?

ઉ. વાતાવરણમાંથી એ કિસજન ખડકના પરમાર્થની જોડે મળી રમાયન ક્રિયાથી જુદા પદાર્થ બને છે, અને તે ખડકાતુડી જાય છે, વળી

વાતાવરણની ગરમી કે શરદીને લીધે ખડકોનો સપાટી પુલે છે અને સંકોચાય છે, અને તેના બળથી ચીન પડી પથરાઓ છુટી પડી જાય છે. પવન પણ રેતી વગેરે અથડાતી ખડકોનાં સપાટી ધસવામાં મદદ કરે છે.

પ્ર૦ પાણી શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ ખરસાદના પાણીથી ખડકની સપાટી ધસાય છે. માટી રેતી વગેરે ધસડાઇ જાય છે વળી, પર્વતોનાં પોલાણમાં ભરાઇ રહેલું વરમાલું પાણી અતિશય ઠંડી વખતે પુલે છે, ત્યારે તે પર્વતના શિખરોને ચીરી નાખે છે ?

પ્ર૦ ગરમી ઠંડી શી રીતે સપાટીમાં ફેરફાર કરે છે ?

ઉ૦ ગરમીથી ખડકો પુલે છે. અને ઠંડીથી સંકોચાય છે, આમ વારં-વાર થવાથી તેનું કેટલુંક દ્રવ્ય ધીમે ધીમે છુટું પડી જાય છે.

પ્ર૦ સમુદ્રનું પાણી ખાર શા માટે હોય છે ?

ઉ૦ નદીઓ જમીન ઉપરને બધો ક્ષાર ખેંચી લાને છે, અને તે બધો દરિઆમાં ભેગો થાય છે; પછી બાબ્બીભવનથી દનીઆનું પાણી વરાળ રૂપે ઉડી જાય છે, ત્યારે ક્ષાર નચે પડ્યો રહે છે. એમ દિન પ્રતિદિન ક્ષાર વૃદ્ધિ પામતો જાય છે.

પ્ર૦ દરિઆ ખારા હોવાથી શા લાભ છે ?

ઉ૦ દરિઆમાં અસંખ્ય જીવજંતુ અને નાનાં મોટાં જળચર પ્રાણીઓ મરણ પામે છે, તથા નદીઓ દ્વારા અનેક વનસ્પતિ તથા બીજું દ્રવ્ય ધસડાઇ આવી ભેગું થાય છે; અને એ બધાનું કોહોવાણુ થવાથી ન સહન થઇ શકે તેવી દુર્ગંધ પેદા થઇ મનુષ્ય જાતિનો અને અન્ય પ્રાણીનો વિનાશ કરે પરંતુ ક્ષારને લીધે થોડક વખતમાં

તે માટી માથે મળી જાય છે. અને દરિયાનું જળ સ્વચ્છ રહેશે. વળી મનુષ્યને અતિ ઉપયોગી મીઠું દરીઓ પૂરું પાડે છે. તેનું સાપેક્ષ ઘટત્વ વધવાથી વહાણોને તરવામાં સુગમતા થાય છે.

પ્ર૦ બાલીક સમુદ્ર અને ભૂમધ્ય સમુદ્રનો સુક પલો કરો.

ઉ૦ બાલીક સમુદ્ર સીતકટિબંધમાં આવેલો હોવાથી તેના જળનું આ-
ગ્નિભવન ઓછું થાય છે અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર શ્વેતકટિબં-
ધમાં આવેલો હોવાથી તેમાં આગ્નિભવન વધારે ઝડપથી થાય છે તેથી ત્યાં ભૂમધ્ય કરતાં બાલીકમાં નદીઓ દ્વારા પુષ્કળ પાણી આવે છે અને ભૂમધ્યમાંથી જેટલું જળ અદિષ્ઠ રૂપે જાય છે તેના કરતાં નદીનું પાણી ઓછું આવે છે આથી ભૂમધ્ય પાણી મહાસાગરના પાણીના વધારે ખાઈ અને બાલીકનું મહાસાગરના જળથી ઓછું ખાઈ છે. અને સમુદ્ર જમીનથી ઘેરાયેલા હોય મહાસાગર સાથે ઓછા સંબંધ રાખે છે.

પ્ર૦ મહાસાગરના પાણીમાં કેટલો ક્ષાર હોય છે ?

ઉ૦ સરેરાસ ૩૫ ટકા પણી કાળે કઠીને એ પ્રમાણ વધવાનો સંભવ છે મૃતસંગ્રહરતું પાણી જેટલું બધું ક્ષારવાળું છે કે તેમાં મ.છવાં છવાં શક્તાં નથી. અને તેથી તેનું સાપેક્ષઘટત્વ જેટલું બધું છે કે મા-
લુસ અદર પુખ્તો નથી, સાગરોમાં આવું પ્રમાણ નથી હોતું કેમ-
કે બધો જળસમુદાય અરસપરસ સંબંધ રાખે છે. છતાં જમીનથી છુટો પડેલો દરીઓ (સહેજ વળગેલો) મહાસાગર ન સામાન્ય ખારાશવાળા પાણીથી ઓછો વત્તો ખારો હોય છે. રાતો સમુદ્ર વધારે ક્ષારવાળો, ભૂમધ્ય વધારે ક્ષારવાળો અને બાલીક ઓછા ખારવાળો છે.

પ્ર૦ દરીઆની ઉગાઇ કેટલી ?

ઉં સામાન્ય રીતે ૩૬ મહત્ત્વ, પરંતુ કોઈ પણ દરીયા ૪ થી પણ માત્ર સધી હોય છે, અને કેટલાંક હોય છે (ઈલાંની આસપાસના દરીયામાં હોંડાઈ લગભગ ૬૦૦ ફુટ કરતાં વધુ ઓછી છે.)

પ્ર० સમુદ્રમાં વિષુદ્ધતા પ્રદેશથી ઉત્તર તરફ અને દક્ષિણ તરફ જે જળપ્રવાહો વહી છે અને જ્યાં જાય છે ત્યાં ગરમી ફેલાવે એવા પ્રવાહો મુખ્ય કયા કયા છે ?

ઉં ગલ્ફસ્ટ્રીમ અને ક્યુરેન્સીવો : ગલ્ફસ્ટ્રીમ ઈંગ્લાંડ અને સીધો જાપાનને આસપાસ કરીને ગરમી પુરું પાડે છે.

પ્ર० ગલ્ફસ્ટ્રીમ વિષે શું જાણો છો ?

ઉં આ મોટો જળ પ્રવાહ આટલાંટીક મહાસાગરમાં વિષુદ્ધ ઉત્તરથી ઉત્પન્ન થઈ ઉત્તર તરફ વહી ક્વિબેકના અગત્યનાગ ત્યાં પર-હાઈ યુરોપના પશ્ચિમ અને વાયવ્ય દેશો—ઈંગ્લેંડ, ડેન્માર્ક, નોર્વે વગેરે દેશ તરફ વહી છે. અને તે દેશોને ગરમી પુરું પાડે છે. તથા આગળ જતાં ઈંડિયા તરફ જાય છે.

પ્ર० ક્યુરેન્સીવો વિષે શું જાણો છો ?

ઉં પાસીફિક મહાસાગરમાં દક્ષિણ તરફથી એક પ્રવાહ ઉત્પન્ન થઈ દક્ષિણ અમેરિકાના પશ્ચિમ કિનારા તરફ આવે છે. ત્યાંથી પશ્ચિમમાં મરડાઈ આસ્ટ્રેલિયા સુધી પહોંચે છે તેના એક ફોટો (ત્રિપા-ઇન અને જાપાન તરફ જાય છે. આ પ્રવાહનું નામ ક્યુરેન્સીવો (કાળો પ્રવાહ) છે તે પોતાનું ગરમ અને કાળું પાણી અશ્વિયાને પૂર્વ કિનારે ઉત્તર તરફ લઈ જાય છે.

પ્ર० ભરતી ઓટ એટલે શું ?

ઉં મદ સાગરમાં પાણીની સપાટી, લગભગ ૨૫ કલાક એ વખત ચઢે છે. અને ઉતરે છે, ચઢે તને જરૂરી અને ઉતરે છે તેને ઓટ કહે છે.

પ્ર. ભરતી ઓટ થવાનું કારણ શું?

ઉં પાણીની રજકણો વચ્ચે આર્ષણ સ્થળ હોય છે તેથી બહારનું આર્ષણ તેના સપાટીને ઉંચે ચઢાવે છે. સુર્ય અને ચંદ્ર એ બંનેના આકર્ષણને લીધે પૃથ્વી પાણીની સપાટી ઉપર ભરતી-ઓટની અસર થાય છે. સૂર્ય મોટા પણ દુર છે અને ચંદ્ર નો પાણુ નજીક છે, તેથી પૃથ્વી ઉપરના જળસમુદાય પર ચંદ્રના આકર્ષણની અસર શિથિલ થાય છે (સૂર્ય, આકર્ષણ બળ ચંદ્રના આકર્ષણના મત્ર છે.) તેથી ભરતીના મુખ્ય આચાર ચંદ્ર ઉપર છે. જે ડેકાણે ચંદ્ર માથા ઉપર હોય છે તે ડેકાણેના દરીયા. પાણી બસકામ આવીને ભરતી થાય છે, પૃથ્વીના ઓળા ઉપર તેની વિરુદ્ધ બાજુની દરીયાના પાણી ઉપર પૃથ્વીના ઓળા પણ લાગ કરતાં થોડામા થોડું આર્ષણ થવાથી તે જે બાજુનું પાણી તે તન્ન ભેગું થઈને જે બાજુ સામું બાજુએ પણ ભરતી થાય છે આ વખતે બાકના ભાગમાં પાણી કમી થઈ જાય છે એટ થાય છે.

પ્ર. ચંદ્ર સાથે આવી ગયા પછી ભરતી થાય છે તેનું કારણ શું ?

ઉં પાણીને પૃથ્વીની સાથેજ અવગતિ મળેલી હોય છે. વળી કિનારા પણ ભરતીની ગતિને હલકત કરે છે! તેથી ચંદ્ર મથે આવે તેજ વખતે ભરતી ન થતા મોટા થાય છે.

પ્ર. મોટી ભરતી કયારે થાય છે ?

ઉં દર અમાસે મોટી ભરતી થાય છે. કેમકે સૂર્ય ચંદ્ર બંને પૃથ્વીની એક તરફ હોય સામટું આકર્ષણ કરે છે, પુ મે સામસામા હોય એનાથી સહેજ એ છું આકર્ષણ કરે છે તેથી અમાસ કરતાં કંઈક નાની ઓછી ભરતી થાય છે.

પ્રં સાતમે, આઠમે કેવી ભરતી થાય છે ?

ઉં તે દિનસે સૂર્ય અને ચંદ્ર એક બીજાને કાટખુણે આકર્ષણ કરે છે. તેથી અસર નાશ પામી નાની ભરતી થાય છે.

પ્રં ભરતી બળે ઘડી મોડા કેમ થાય છે ?

ઉં ચંદ્ર દરરોજ બળે ઘડી મોડા હોય છે તે માટે.

પ્રં હવામાં કયા કયા તત્ત્વો છે ?

ઉં ઓક્સિજન, નાઇટ્રોજન, પાણીની વરાળ, કાર્બોનિક એસિડગ્લાસ, કોક્સન, અને અન્ય નિવાસુ કેલુ પ્રમાણ.

પ્રં વાતાવળ કોને કહેવાય ?

ઉં પૃથ્વીના આશુબજીના નના ઘેરને વાતાવળ કહે છે.

પ્રં હવાનું દળાણ શા પ્રમાણમાં થાય છે ?

ઉં હવામાં વમન છે, અને પૃથ્વીની સપાટીથી ૧૦૦-૧૫૦ માઇલ સુધા તેના આવરણ રહેલું છે એ બધાના સમગ્ર અસરથી દળાણ થાય છે એનું દળાણ દરેક દિવસે ૧૫ પૌન્ડનું વાતાવળમાં આવ્યું છે. એ હિસાબ આપણા ગ્રહ પર વાજુના બારે દળાણ થાય છે. પૃથ્વી પાણીમાં ડુબકી નારના જેમ પાણીનો બાર આપણને લાગતો નથી તેમ ચારે તરફના વાયુના દળાણથી તેની અસર જણાતી નથી.

પ્રં વાયુઓ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ સમજાવો ?

ઉં વિપુલ ઉપરના પ્રદેશનું વાતાવરણ તમે છે તે હલકું છતાં તેનાથી ચંદે છે તેની ખલી પડેલી જગા પુરવા માટે ઉત્તર દક્ષિણ તરફના દંડા પ્રદેશોની હવા વેસખંધ ધસાઈ આવે છે, આથી પવન ઉપન્ન થાય છે.

પ્ર૦ વિમિતના કે સતતવહી પવન એટલે શું ?

ઉં વિપુલ ઉપરના પ્રદેશ ઉપરનું વાતાવરણ તમે વચે ચંદે છે, તેની ખલી જગા પુરવા માટે ઉત્તર અને દક્ષિણના વિપ્રદેશોથી પવનો ધસાઈ આવે છે હવે આ પૃથ્વિ સ્થિર હોત તો તે પવનોના દિશા ઉત્તર-ગોળાર્ધમાં શુદ્ધ દક્ષિણ તરફ અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં શુદ્ધ ઉત્તર તરફ હોત, પરંતુ પૃથ્વી સ્થિતિથી પૂર્વેશિ તરફ વળી ઝડપથી ગતિ કરે છે, આથી પવનની દિશા મરડાય છે. અને એ ગતિ માની મધ્ય દિશા ગ્રહણ કરી ઉત્તરના પવન ઇશાની અને છે, અને દક્ષિણ પ્રદેશના અગ્નેય અને છે, આ પવનો નિયામત રીતે વાય છે, તથા વ્યાપારી વહાણોને અનુકૂળ થઈ પડે છે. તેથી તેને નિયમિત, વ્યાપારવહી કે સતતવહી કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ મોન્સુન પવન તે શ્યા ?

ઉં મોન્સુન પવનો હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ આવે છે. જ્યારે આપણા દેશમાં ઉત્તરો દિશા ત્યારે અરબસ્તાન, હિંદુસ્તાન વગેરે પ્રદેશનું વાતાવરણ અગ્નિશય તપી પાતળું અને હલકું બની ઉચે ચંદે છે, તેની જગા પુરવા માટે ઉત્તર તરફના પવનો હિમાચલને વધે ઝગટા ખંધ આવી શકતા નથી, પણ હિંદી મહાસાગર ઉપરના એ વાળા પવનો ધસાઈ આવે છે. તે સમયે નિશ્ચિત પવનોની દિશા બદલાય છે, આ પવનો અમુક ઉત્તરના મોન્સુન પછીજ વાય છે, માટે તેને મોન્સુન કે મોન્સુન પવન કહે છે મોન્સુન પવનો જ્યાં જ્યાં ઉંચા પર્વતોને ઠાલ્યુણે વાય છે, ત્યાં ત્યાં ડુધળા વરસાદ વરસે છે, એ પવનોથી સાલ્વિના પ્રદેશમાં ગિલગીરીમાં,

આસામમાં અને હિમાલયના પ્રદેશમાં પુષ્કળ વગ્માદ વ મે છે, ચેરાપુછીએમાં દુનીયામાં વનરે ૧ ધારે વસે છે, ૫૪૦ ઇંચ આ મો મી પવનો આસ્ટ્રેલીયા વગેરે ઘણા પ્રદેશોમાં નાના પાણી ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે.

પવનની દિશા ઉપર અભેદવાનો આધાર રહે છે. હાખલા નીકે આફ્રિકાના સહાના રણનો પ્રદેશ ની ન્યાનું વાતાવરણ અતિ સૂક્ષ્મ થઈ ઉંચે ચઢે છે. પવનો પશ્ચિમ તરફ મ ડા (પૃથ્વીની ગતિની વિરુદ્ધ તરફ મ ડાખને) વિજા આલ દીઁ માસાગ ઉપર થઈને પુષ્કળ ભેજથી લયપચ્ચ નીને અમેરિકાના પ્રદેશ ૧ પહોંચે છે; ત્યાં પર્વતોની લાંબા દારો અને જંગલો નેને હંડ પડી વરસાદ રૂપે નીચા લાવે છે, આથી એ દેશમાં મટી મીસીસીપી નદી ઉત્પન્ન થઈ છે. તથા નિયાનુ મોટું જંગલ ઉત્પન્ન થવા પામ્યું છે.

પ્ર० હિમાલય પર્વતથી હિંદને શા લાભ થાય છે ?

ઉ० પરદેશી પ્રજાઓ હિંદનું રક્ષણ થાય છે. માત્ર ઉત્તરના સેકેને આવવાના ખેતર ખોતન, કુદમ વગેરે થેડાજ થટે છે. વળાઉત્તરના ઠંડા પવનો દેશ ઉપર આતી શક્તિ તથા તેમજ મોસમી પવનો ઉપર તરફ જતા રહેવા પામતા ની અને હિંદમાં પુષ્કળ વરસાદ વરસાવે છે તથા સિંધુ ગંગા, જમના, અક્ષપુત્રા વગેરે મોટી મોટી નદીના હિમાલય વડે ઉત્પન્ન થવા પામી છે કે ઉત્તર હિંદના ઘણા પ્રદેશને ફળદ્રુપ કરે છે, અત્ય પ્રગરે છટો વિ પુરી પાડે છે.

પ્ર० સાષ્ટકલોન કે વટોરીઓ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉ० જો કોઈ જમાનું વા વરણ એકાએક અતીચય તપી જાય છે ત્યારે તેની અલી જગા પુરવા માટે ચારે ખાતુએય એકદમ પવનો જો

સમયે કુંકણ વચ્ચે રત્નમાખરે ધુળ કપરો ઉડાવે છે તથા ધર,
ઝડવગ પાડી તમ છે આત વંટોળી મો કહે છે, એ અનિય-
મિત પવન કહે છે.

પ્ર૦ વંટોળી આથી શા લાભ છે.

ઉ૦ ધુળ કપરો વાત વચ્ચેમાં ઉંચે ચઢે છે, અને એના પાર્શ્વ દ્ર-
વ્યથ વાદળ અંતર્યામ મહા મળે છે.

પ્ર૦ હવે આ કહાતા લોકો અને ખડચ ભૂમિમાં વસતા લોકો વચ્ચેનો
ભેદ તરજાવો.

ઉ૦ દિ આ કહે વસતા લોકોને હંમેશ દરી ના મથે ગડમથલ દરવ ની
હો છે તેઓ નાર્દન, રઘો, હીમવાળા હોય છે, ખડચ
ભૂમિમાં વસતા લોકો શા નાગસુ ઓળી હીમવાળા હેમ કં-
ઈ ખીદમ છે. સમુદ્ર કિનારાને લેવા ના ધણો મુખ્યત્વે વેપાર
નૈજગરનો હોય છે તથી પ્રજા મિશ્ર હોય છે. અને ખડચ ભુ-
મિના લોકો પ્રજા ભાગે ખેડુત વર્ગના હોય છે અને પ્રજા ધણી
મિશ્ર હોતી નથી.

પ્ર૦ શહેરમાં વસતા લોકો અને ગામડામાં વસતા લોકોનો મુકામલો કયો.

ઉ૦ શહેરના લોકો ઉઘોળી, સા નિક અને દિંતવાળા હોય છે. તેઓ
પ્રજાવશીનો, વેપાર નૈજગા માં, કળા કોલેજમાં આગળ પડતા
હોય છે જ્યારે ગામડાના લોકો શાન અને દરેક ખાખ માં પછાત
હોય છે; શહેરમાં વેપાર નૈજગાર માટે નિત નિત ના લોકો
ભેગા થયેલા હોવાથી પ્રજા મહુ મિશ્ર થાય છે જ્યારે ગામડા-
નો મુખ્ય ધણો ખેતી હોવાથી રાની ના ખડચીયત પ્રમાણે કારી-
ગર વર્ગ થેડો આગળ પડતા વર્ગ (બ્રાહ્મણ, વાળીયા જેવા) અને
બાકીનો ખેડુત વર્ગ હેમ છે. ગામડાની વસ્તી શાંતીને ચાદનારી
હોય છે, જ્યારે શહેરની પ્રજા પ્રજાને ચાદનારી હોય છે, ગામ-
ડામાં રહેવારી પ્રજાને ખુદી હાતો લાભ મળવાથી શરીરને તંદ-
રસ્તી હોય છે, જ્યારે શહેરની પ્રજાને એ લાભ મરતો નથી, ગા-

મડાની પ્રજા કુદરતના સૌંદર્યથી શાંત અને આનંદી હોય છે. શહે-
રની પ્રજામાં જીવનમાં ધમાલવાળા હોય, ગામડાની પ્રજા નીખાત્રસ
અને પ્રેમાળ હોય છે જ્યારે શહેરની પ્રજા સામી રીતે જીવ બેઠ-
વાળી અને સ્વાર્થી હોય છે.

પ્ર૦ દરીઆ કાંઠાની અનેક ખંડસ્થભૂમિના વાતાવરણોનો મુકાબલો કરે?

ઉ૦ દરીઆ કાંઠે આવેલા શહેરોમાં શિયાળામાં બહુ ઠંડી લાગે નથી
તેમ જિલ્લામાં બહુ તાપ લાગતો નથી અર્થાત્ શિયાળામાં અને
જિનાળામાં વાતાવરણના અને ઉષ્ણતામાનના અને વચ્ચે બહુ મોટો
ભેદ હોતો નથી.

પાણી કરતાં જમીન ઝડપથી તપી જાય છે અને સૂર્ય પછી
બંને ઠંડા પડવા મડે છે, ત્યારે અહીં ઉલટું જોવા મળે છે. અર્થાત્
જમીન વહેલ ટાઢી પડે છે, આ નિયમને લીધે ઉનાળામાં દરીઆની
પવન લહેરીઓ જમીન ઉપર આવવાથી ઉષ્ણતામાનમાં ઘટાડો
થાય છે. અને શિયાળામાં દરીઆના પવનો સાથે ગરમી લઇને
આવે તથી બહુ ટંક વાતી નથી.

પ્ર૦ અભોદવા મધ્યકેશ આવતો ઉપર આધાર રાખે છે.

ઉ૦ (૧) તે જગાના આકાશ, (૨) સુર્યની સપાટીથી તેની ઉંચાઈ (૩)
સુર્યથી અંતર (૪) આલતા પવનો (૫) સુર્યના પ્રવાહો.

પ્ર૦ કોઈ જગાના આકાશ વાતાવરણ ઉપર શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ પૃથ્વી ઉપર સૂર્યના ત્રિશો ઉભા પડે છે તે ઘણી ગરમી થોડી
જગામાં પથિય તેથી તેના આસપાસના મુલકમાં વાર્ષિક સરાસરી
ગરમી ઘણી રહે છે, જેમ જેમ ઉત્તર કે દક્ષિણ તરફ જાય તેમ
તેમ ગરમીનું પ્રમાણ ઓછી થઈ ઠંડી વધતી જાય છે, હેંક ઉત્તરે
ધ્રુવ સુધી ઘટીને ઠંડર (અંકની ૬૬) સુધી જાય છે આ આકાશથી
થતા હવાના ઉષ્ણતામાનને અસર કરનારાં બે જાં ઘણા કારણો છે.

પ્ર૦ સમુદ્રથી સપાટીની ઉંચાઈ વાતાવરણને શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ સપાટી પાસેની હવા ઘટ અને ભીની હોય છે. ગરમી વધારે સંધરે છે. પરાવર્તનની (પૃથ્વી પહેલી ગરમી ઝાંછી ફેલવેથી) પછી હવાના તીચલા અને શીથ ગરમી મળે છે. જેમ ઉંચે જઈએ તેમ હવા સુષ્ક અને વરુણ હોઈને ગરમી ઝાંછી ધાય સંધરે છે, તેમ પરાવર્તન નથી આવતી ગરમી ઝાંછી મળે છે, આ વારણી સપાટી પાસેની હવા અને જમ અને જેમ ઉંચે જઈએ તેમ હવાનું ઉષ્ણતામન ઝાંછું થતું જાય છે.

પ્ર૦ સમુદ્રથી કાંઈ સ્થળનું અંતર હવામાન ઉપર શી અસર કરે છે.

ઉ૦ સૂર્યની ગરમીને જમીન કરતાં ખણી મોટું તરે છે, તેમજ સૂર્યોસ્ત જમીન વહેલી ઠંડા પડે છે. અને જળના ગરમો રહી છે તેથી

— સમુદ્ર કાંઈના પ્રદેશમાં ઉનાળામાં તાપ નથી પડતો અને શિયાળામાં ખડું ઠંડી નથી પડતી, સ્થળ સમુદ્રથી જેમ દુર તેમ શિયાળા ઉનાળાના હવામાનના મોટા ફરક પડે છે.

પ્ર૦ વ્યક્તિ પવનો હવામાન ઉપર શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ પવનો ઠંડા પ્રદેશ ઉપરથી આવતા હોય તો હવામાન તે અક્ષાંશ ખાખ પ્રદેશના હવામાન કરતાં ઠંડું રહે છે, રૂશિઆના પ્રદેશમાં ઉત્તર ટ્રુમના પ્રદેશના ઠંડી હવા પથરાવાથી હવામાન ઠંડું રહે છે. આવું રહેને પથારીની દાર આવેલી હોય તો હવા રોકાય છે, હિમાલયને લંબે ઉત્તરના વાયુના હિંદમાં આવી શકતા નથી.

પ્ર૦ સમુદ્રના પ્રવાહો આખોહવા ઉપર શી અસર કરે છે.

ઉ૦ વિષુવૃત ઉપરથી આવતો ગરમ જળપ્રવાહ જે દેશો આગળ વહે છે, તે દેશની હવામાં ગરમી પ્રસરે છે. અક્ષરદ્રુમથી યુરોપના પશ્ચિમ દેશોનું અને કુરોસેસથી જાપાનની આબુખાબુનું વાતાવરણ ગરમ થાય છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીની સપાટી કરતાં પર્વતની સૂર્યની પાસે છેલ્લાં ત્યાં ઠંડી કેમ થાય છે.

ઉં વાતાવરણ પૃથ્વીની સપાટીથી જેમ ઉચે જેમ નીચે તેમ પાતળું હોય છે અને ઘટ વાતાવરણ ને લી ગમી સંધી રાખે તેવા પાતળું વાતાવરણ અંધગતું થી તેથી પર્વત ઉતરતું ગત વણ પડકાર છે સૂર્યનાં કિરણો મધ્યર નામના અતિ સૂક્ષ્મ વાયુકણ પદાર્થ દ્વારા પૃથ્વી ઉપર પડે છે અને પૃથ્વીને ગરમ કરે છે, પછી પૃથ્વીના સંબંધમાં ગરેલું વાતાવરણ ગરમ થાય છે અને ગરમ થયેલું વાતાવરણ નીચે ચઢે છે; અર્થાત્ સૂર્યની ગરમીથી હવા બનાવર ગરમ થતી નથી પણ પૃથ્વીના સંબંધ જિ ગરમ થાય છે.

પ્રં પૃથ્વી ઉપર કય કય જાતના લોહ વસે છે ?

ઉં (૧) મળા અથવા નિગ્રો જાતિ (૨) પીળા કે મોગલ જાતિ અને (૩) ગોરી કે ઇન્ડિયન જાતિ.

પ્રં એ દરેકનું લક્ષણ આપો અને ક્યાં ક્યાં પડે છે તે ગણવો.

ઉં (૧) નીગ્રો જાતના લોકોનું મુખ્ય લક્ષણ તેમની ચામડીનો વર્ણ કાળો હોય છે. તે અકકલવાળા પાણી પાનડી હોય છે, પાશ્વમ આફ્રિકામાં વસતા નિગ્રો અને તરિજ આફ્રિકામાં રહેનારા બંદુ (હોન્ટાટ મકર અને જુનુ વગેરે) આ જાતના છે પુર તરફ ન્યુગીનીયા (પાપુઅને) અને સોલોમન - ગ્રેલી-ડાઆ, ફિજી, ટારગીયા, અમેરીકા વીગેમાં નીગ્રોની ઘણી જાતો પડે છે, અંગ્રામાન અને મધ્ય આફ્રિકાના જંગલોમાં નીગ્રોની ઝેક હીંગણી જાત છે.

(૨) પીળા કે મોગલ જાતના ચમડી પીંચટી અને નાક સાંકડું જેમ મુખ્ય લક્ષણ છે તેના અકકલવાળા પાણી સરત અને હાંમેશાં વિચાર હોય તેવા ઉદાસ ચહેરાવાળા દેખાય છે આ જાત પૃથ્વી ઉપર ઘણી ફેલાય છે. ઉત્તર એશિયામાં મધ્ય

ઝોનિઆમાં, સૈબીરીયામાં તથા ચીનના પશ્ચિમ ભાગમાં રહેનાર મોંઘ, તા'રીઓ આ જાતના છે, તીંટ, ચીન જાપાન અને હિંદીયનમાં વસતા લોકો આ જાતની એક શબ્દ છે સૈબીરિયા તુર્કિસ્તાન, લાપલેન્ડ કિન્લેન્ડમ રહેનાર તેમજ ઉત્તર અમેરિકન અરિમો પણ આ જાતના છે. મલદ્વીપો અહિંદેશ, અને કિચિમમાં રહેનાર લોખ તેમજ માડાગાસ્કરના વાની । પણ આ જાતની શબ્દ છે.

(૩) ગોરી અથવા કોકેશિયન જાત । લોકોની ચામડી ગોરી હોય છે. પૃથ્વી ઉપર જગ્યામાં ઘણી સુકરેલી તેમજ અકક-લવાળી જાત છે, આ જાતના ચાર ભાગ પાડી શકાય:—

(૧) આર્ય (૨) સેમિટિક (૩) હેમિટિક અને (૪) કોકેશિયન.

અ આર્ય-રિક્તતાનો દર ના રહેવાસીઓ આર્ય છે આખા યુરોપના વતનીઆ પણ આર્ય છે (પણ હંગેરીના મઝીઆર તુર્ક પોકો તેમજ શીલેન્ડ અને લાપલેન્ડના મોંગલ જે પીળા ચામડાવાળા છે)

જે બધું જાત આ બો સેમિટિક છે.

ક આર્યરી સંસ્થાન વગેરે ઉત્તર આફ્રિકામાં તેમજ મધ્યપ્રસિદ્ધિમાંથી વગેરેમાં રહેનાર લોકો હેમિટિક છે.

હ કોકેસમાં રહેનાર ખાસ કોકેશિયન કહેવાય છે.

પ્ર૦ દુનીઆની વતીમાં હાંક જાત કેટ કેટલી છે.

ઉ૦ આખી પૃથ્વીની વસ્તી દોઢ અમળ છે. તેમાં ૪૫ ટકા કોકેશિયન જાત ૪૦ ટકા મોંગોલિયન અને બાકાની બાજુ જાત છે.

પ્ર૦ ચીનો હબસી અમેરિકનો, મન્ડીઅન અને યાહુદી એ શી રીતે ઓળખાય.

ઉ૦ (૧) ચીનો મોંગોલ જાતનો, હોવાથી તેની ચામડી પીળી અને નાક ચપટું હોય છે, આખો લાંબો અણીદાર હોય છે.

- (૨) હાથસી જો નીચો જાતિની પેદા જાતિ છે, પણ તેની ચામ-વર્ણ કળો હોય છે. હોઠ જાડા અને વાળ ગુચળાવાળા હોય છે.
- (૩) ઇંડીઅન એ પણ નીચો જાતિની પેદાજાતિ છે. પણ તેની ચામડીનો વર્ણ રાતો હોય છે.
- (૪) ચાહુદી એ માંગોત્ર જાતિમાં સમાય છે. તેમની ચામડીનો વર્ણ પળયટો હોય છે. અને ચહેરાનો બાજો દેખાવ કાકે-શિઅન જેવો હોય છે.

પ્રશ્નોત્તર રૂપે. નાગરિકના ધર્મ.

ઉપોદ્ધાત.

પ્ર૦ નાગરિક એટલે શું ?

ઉ૦ એક ગામ કે નગરની વસતીના સઘળા લોકો નાગરિક કહેવાય. અને બીજા અથવા કહીએ તે એક દેશમાં અથવા એક રાજ્યની સત્તા નીચે રહેનારા સઘળા લોકો નાગરિકજ કહેવાય.

પ્ર૦ નાગરિકના ધર્મ એટલે શું ?

ઉ૦ મનુષ્ય તરફે પોતાની જાત પ્રત્યે, પડુંગ પ્રત્યે, ગામ પ્રત્યે દેશ પ્રત્યે અને તેથી આગળ વધતાં સત્તા જનસમાજ પ્રત્યે જે જે ફરજો બજાવવાની છે તે ફરજો નાગરિકના ધર્મ કહેવાય છે.

પ્ર૦ ખરો નાગરિક કોણ ?

ઉ૦ ખરો નાગરિક એ છે જે દેશના મલ્યાલને જરૂર પડે ત્યાં પોતાના હરેક સ્વાર્થનો ભોગ આપવા સદા તત્પર રહેતો હોય છે.

પ્ર૦ વ્યક્તિ અને સમાજ એકલે શું ?

ઉ૦ માણસો એક બીજા સથે ભેગા મળીને રહે છે તે સમાજ કહેવાય અને સમાજનો દરેક માણસ એ એક વ્યક્તિ કહેવાય છે.

પ્ર૦ વ્યક્તિ અને સમઠિ (સમાજ) એ બંનેનો અસ્પર્શ શો સંબંધ છે.

ઉ૦ મનુષ્ય જાતિનો વિકાસ સમાજનાંજ સંભવિત છે. કાષ્ટપણ મનુષ્ય સમાજથી છુટો પડી ને કંઈ પોતાની ઉન્નતિ સાધી શકશે નહિ આમ મનુષ્ય જાતના વિકાસને અર્થે સમાજ આવશ્યક છે આથી સમાજની ઉન્નતિને અર્થે જામ જિક લાભના હરેક કર્તવ્ય કરવાની હરેક વ્યક્તિને માથે ફરજ છે.

પ્ર૦ મનુષ્યજાતિના વિકાસ માટે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર આવશ્યક છે કે સમાજ વ્યવસ્થા આવશ્યક છે ?

ઉ૦ સમાજવ્યવસ્થાને હાનિ ન થાય એવું વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર આવશ્યક છે.

પ્ર૦ તેનું કારણ શું ? ઉત્તરણ આપી સમજાવો.

ઉ૦ વ્યક્તિના ભોગે સમાજનું હિત સાધતાં મનુષ્યનો વિકાસ કેવળ યંત્રવત એક દેશી થઈ જાય છે. પરિણામ એ આવે છે કે એ રીતે સમાજ ધણીક હિતકર બાબતોમાં પછાત રહી ભવિષ્યને માટે કંઈ શુભ પરિણામ રૂપી વારસો મુકવા હનભાગ્ય નીવડે છે. દાખલા તરીકે પ્રાચીન રૂપા માં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર સમાજ વ્યવસ્થાને હાનિ-કાંક માનવામાં આવતું, અને તેથી વ્યક્તિના ભોગે સમાજની વ્યવસ્થા સાધવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવતો અને સમાજના રક્ષણને માટે શારીરિક અને સૈનિક ઉત્સાહની જરૂર મानी તેની વૃદ્ધિ માત્ર કરવામાં આવતી, પરિણામ એ આવ્યું કે એ રાજ્યના અંત પછી ભવિષ્યને માટે તેને કંઈ સુંદર સાહિત્ય, કળા કે શોધ બોળ મુકી નહિ ઉલટું એથેન્સમાં કાષ્ટપણ નાગરિકને હરેક પ્રવૃત્તિ

કરવાની છુટ હોવાથી તેમના શરીર મન, હૃદય મારી ગતે વિકાસ પામી શક્યું. અને પોતાની સમજનું રણ દગ્ગા ઉપગત કાગા, સાહિત્ય વિગેરે જીવિષ્યને માટે તેમનાથી મુદી શકાઈ અને તેમના જીવન સંકષ્ટ અને સુખમય બન્યા.

પ્રકરણ ૧ લું.

- પ્ર. માણસનાં જિંદગીમાં કુટુંબની ફરજત ઘણી અગમતો ભાગ ભાગવે છે તેનું કારણ શું ?
- ઉ. કુટુંબમાંજ માણસનું જીવન સારૂ થાય છે, કુટુંબમાંજ તેમની શાંતિઓ ખલે છે. અને મોટપણે જીવ માં કેમ પાવું તે કુટુંબમાં શીખાય છે. માટે કુટુંબના ફરજો ઘણી અગત્યની છે.
- પ્ર. બાળકોનાં કુટુંબની ફરજો કઈ કઈ ?
- ઉ. એ જાતની ફરજો ચાર ભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે, (૧) પોતાના જાત ત ફરજ; (૨) માબાપ ત ફરજી (૩) પોતાનાં ભાડુઓ ત ફરજી, અને (૪) કુટુંબના સંબંધો તથા મ મનો ત ફરજી ફરજો.
- પ્ર. એ ફરજો સાતમાં સારી રીતે બજાવવામાં કઈ વસ્તુ કરવી છે.
- ઉ. પોતાની ફરજ યથાર્થ. તે બજાવવામાં માબાપની શીખામણુ જ ફરજી છે ના. એ દરેકમાં પોતાની ઉમંગ એ મુખ્ય વાત છે. કમકે ઉમંગ થી દ ક કામ સારૂ થાય છે અને કામ કરનાને જાનદ થાય છે ઉમંગથી કામ રહેલુ થાય છે. અને બાળ કામ કરવાની આવડત વધે છે.
- પ્ર. પોતાના જાત ત ફરજી ફરજો બજાવવામાં કઈ કઈ જાગતો ઉપર ધ્યાન રાખવું ?
- ઉ. પોતાના શરીરનાં આરોગ્ય જાળવવું; અને તેમ થવા માટે અહાર વિહારનાં નિયમિત રહેવું તથા માફકસર કસરત આપવી એ ખાસ જરૂરનું છે. શરીરની સ્વચ્છતા રાખવી તથા વાણી અને મન યતિ રાખવાં.

પ્ર૦ ધર્મશાસ્ત્રોમાં પંચયતન પુજા કઈ ઈ ગણાવે છે.

ઉ૦ માતા, પિતા, આચાર્ય, (ગુરુ) - વિધિ અને ઇશ્વર શા એ પાંચની પુજાને પંચાયતન કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ એમની પુજા કેવી રીતે થાય ?

ઉ૦ તેમના પ્રત્યેની આપણી ફરજો સંતુલ્ય અદા કરવી એ એમની પુજા કહેવાય.

પ્ર૦ મા આપ તરફની ફરજ શી રીતે બજાવી શકાય ?

ઉ૦ તેમની કમજાને આધાર થવું તથા તેમને શકે તેટલી હરેક રીતે સહાય આપવી.

પ્ર૦ બાઈબાઈનું પ્રત્યેની ફરજ કેવી રીતે અદા થાય ?

ઉ૦ નનાં બાઈબેનને હરેક ઝંતે મદદગાર થવું, તેમને ફરવા લાઇ જવાં, તેમના વપરાશો ગેર નહિ થે સંજાળવાં, તેમને અજ્યાસ કરવાનાં મહાગાર થવું. તેમને જુદી જુદા આબવાસની માહિતી આપવી, તેમનાં કંડે માતિયા અને માયાળુપણે વર્તવું—આમ કરવાવા તેમની પ્રત્યેની ફરજ અદા થાય છે.

પ્ર૦ કુટુંબના સંબંધી તથા મહેમાનો પ્રત્યેની ફરજ કેમ અદા થઈ શકે ?

ઉ૦ તેઓ પોતાને ત્યાં આવે ત્યારે તેમની સાથે વિવેકથી બોલવું આહવાન તથા તેમના કામ જાનના જનત હરેક મગવડ કરી આપવા, પોતા ગમે તે કમમાં હોય તો પણ બાળકોએ આવનારનો સત્કાર કરવું સુકવું નહિ.

પ્ર૦ માણસનું માલમાં મોટું દુષણ શું ? ઉ૦ ઉંચી રીતભાત.

પ્રકરણ ૨ જી.

શાળા.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થીએ શાળામાં એક બીજા સાથે કેવી રીતે વર્તવું ?

ઉ૦ સ્વજાં બાળકો ઉપર પોતાના લાભ બાહુ જંવો ભાવ રાખવો.

પ્ર૦ ગુરુ ભક્તિ એ મોટામાં મોટો ધર્મ છે તેનું મારણ શું?

ઉ૦ શિક્ષક આપણા આત્માનું કલ્યાણ કરનાર છે, આપણા આત્મામાં પ્રભુએ ઘણી શક્તિઓ મૂકેલી છે તે શક્તિઓને ખીલવનાર શિક્ષક છે મોટપણે માણસ અનેક મહાન કાર્યો કરવા સક્તિમાન થાય છે તે ગુરુએ આપેલ વિદ્યાના બળેજ આ પ્રમાણે નિયામાં આપણુ વધારેમાં વધારે હિત કરનાર હોય તો તે શિક્ષકને છે માટે તેના તરફ પૂજ્યભાવ સદા રાખવો, તેમને માન આપવું, તેમની આજ્ઞા પાળવી અને બની શકે તેટલી તેમની સેવા કરવા એ ગુરુ-વિદ્યાર્થીનું કર્તવ્ય છે.

પ્ર૦ શાળામાં બાળકોના કયા કયા સદ્ગુણો ખીલે છે અને કેવી રીતે?

ઉ૦ શાળામાં વિદ્યાર્થીઓ એ વ્યવર્તન રાખે તો ઘણા ઉપયોગી ગુણો ખીલવા શકે છે. પ્રમાણીપણું ઉઘો ચોક્કસામ, સહ્યતા, સહન શીલતા એ ગુણો ખીલવાની ધન્યજ તક શાળામાં મળે છે. ઘણા બાળકોની સાથે સમાનનીયી રહેવાનું હોવ તો તેમ સહનશીલતામાંથી ચિડીયાપણું, અધીનાઈ, તોછડઈ વગેરે વિચિત્રતાઓ જન્મી રહે છે, તે પેતા-મનપર પ્રભુ રાખતાં શીખે છે તથા ક્યે વખતે ઈશ્વર બોલવું અને શું બોલવું તે સમજી જાય છે.

જુદી જુદી સ્થિતિના વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહેવાથી સમાનવાદ અને દીલ્લાળ આવે છે તેમજ દ્રઢ શાંતિ સ્વમાન, ખત આગ્રહ વગેરે ઘણા સદ્ગુણો શાળામાં ખીલવા પામે છે.

પ્ર૦ અભ્યાસ કરતાના કંઈ તાખનો વિદ્યાર્થીઓએ દેવાનમાં રાખવી.

ઉ૦ દરરોજ નિશ્ચિત રીતે શાળામાં આવવું, દરરોજ નિર્ધારિત રીતે અપેક્ષા પાઠ થે થી વાંચી જવા, અને નિશાળેથી આવીને શિક્ષકે શીખવેલું માફ કરી જવું. જે શંકા પડે તે બોલે દીવસે શિક્ષકને શાળામાં પુછી જોવી. નિર્ધારિત અને વખતમાર અભ્યાસ કરવો એટલુંજ નહિ પણ જે કંઈ શીખવું તે પરિપક્વ શીખવું.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થીઓએ કેવી રીતે વિવેક દર્શાવવો ?

ઉ૦ વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના શિક્ષકો સાથે બીજા વિદ્યાર્થીઓ સાથે, શાળામાં આવનાર બીજા સદસ્યો સાથે માન પ્રેમ અને નર માશયી વર્તવું. કોઈપણ પ્રસંગમાં અકડાઈ કે ઉદ્વેગ બતાવવી નહિ. રસ્તામાં અને નિશાળમાં સબળે સુલકાદથી વર્તવું. રસ્તામાં શિક્ષકો કે કોઈ સબળો મળે તો યોગ્ય માન આપવું.

પ્ર૦ સર્વથી અગત્યનો સદગુણ કયો ?

ઉ૦ સત્ય-સાચુ બોલવાની ટેવ પાડવી એ સર્વ સદગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે ખાસ અગત્યનું છે. વિદ્યાર્થીઓ પોતાના હરેક વ્યવહારમાં સાચું બોલવું, તાકાલિત લાભ મેળવવા ખાતર જુદું બોલી શિક્ષકને છેતરવાનો દુષ્ટ પ્રયત્ન કદી કરવો નહિ. “સત્યનોજ અંતે જય થાય છે.” એ વાત હંમેશાં યાદ રાખી નીડરતથી પોતાનાથી અબજુતાં થએલી ભુલ કે ગુનો કબુલ કરી દેવો જોઈએ. એમ કરવાથી સર્વ કોઈ રાજી થાય છે. અને ભુલ માટે ક્ષમા આપે છે. પોતાને ન આવડતી બાબત બીજાનામાં જોઈને નકલ કરીને પોતાને આવડે છે. એમ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ અનેક રીતે નુકશાનકારી નીવડે છે.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થીઓને પોતાના કાર્યમાં સફળ થવા માટે અગત્યના સદગુણો કયા છે ?

ઉ૦ સ્વાશ્રય, ખંત, નીડરતા, સ્વમાન, સ્પર્ધા અને અખંડ ઉદ્યોગ એ ગુણો હરેક કાર્યની ફતેહ મેળવવા માટે જરૂરી છે.

પ્ર૦ શાળાની વસ્તુઓની બાળકોએ કેવી રીતે સંભાળ રાખવી.

ઉ૦ નિશાળની સર્વ વસ્તુઓ બહુ સાવચેતીથી વાપરવી, તથા તોડવી કે તેને નુકશાન પહોંચાડવું નહિ. શાળાના નકશા, પુસ્તકો કે ચિત્રો એવી રીતે વાપરવા કે તે ઘસાય કે અસ્પર્શ થાય નહિ.

પ્રકરણ ૩ જી.

સમાજ.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થી નાગરિક અવસ્થામાં આવે છે. અર્થાત સમાજમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યારે પોતાના કાર્યમાં કાતી સહાય લે છે.

ઉ૦ પોતાની સમજ શક્તિ.

પ્ર૦ સમાજમાં પ્રવેશ કરતાં કદ કદ ફરજો માથે આવે છે.

ઉ૦ વૃદ્ધ માળ પત્ની સેવા, પોતાના બાળકોની સંભાળ નિર્વાહનાં કાર્યો પાડોશીઓ પ્રત્યેની ફરજો, જાતિસબંધની ફરજો, નગર અને ગામના સામાન્ય હિતનાં કાર્યો, દેશમાં સમાન્યતાનાં કાર્યો, જનદંયા અગર પ્રાણુ રક્ષણના કાર્યો વગેરે ફરજો આવે છે.

પ્ર૦ આ કાર્યો વગેરે ફરજો આવે છે.

ઉ૦ કર્તવ્ય પરાયણ અને સુશિક્ષિત માણસ વગર બતાવ્યો પોતાની મેળે શાંતી લે છે. અને પોતાની શક્તિ અને અવકાશના પમાણમાં તે બળવે છે.

પ્ર૦ સમાજમાં રહેવાંથી મનુષ્યને શા લાભ થાય છે.

ઉ૦ તેની અવમ લાગણીઓ દબાઈ જાય છે; ઉંચી લાગણીઓ વિકાસ પામતી જાય છે. સમાજમાં રહેવાથી રુચ્છંદતા નાશ પામી સામાજિક નિયમનતાબંધનમાં રહેવાય છે. પોતાના વિકારો ઉપર અંકુશ રાખવો પડે છે, અને હંમેશ નિર્દોષ ઉદ્યોગમાં મગ્ન રહેવું પડે છે આથી માણસો વચ્ચે સંસર્ગ વધે છે. રોડ બંધાય છે, અને એક બીજાનાં કામ જોવા બાળકોની હુદ્દિ વધતી જાય છે સમાજમાં રહેવાથી આપણું મનુષ્યત્વ કમવાય છે અને ખીંચે છે.

પ્ર૦ નાગરિક તરીકે આપણી કદ ફરજ છે ?

- ઉં (૧) આપણું દરેક કાર્ય સમાજના હિતની દૃષ્ટિથી થવું જોઈએ.
 (૨) આપણે નિરંતર સતત ઉભોગી થવું જોઈએ.
 (૩) આપણે લીધેલું કામ સાગમાં સારી રીતે કરવું જોઈએ.
 (૪) જો હિતનાં કાર્યોમાં આપણથી બનતો દરેક ફાળો આપવો જોઈએ. એ ફાળો તન મન કે ધન ગમે તે સાધનથી આપી શકાય.
 (૫) સાર્વજનિક કાર્યોમાં ધ્યાન આપવાની દરેક નાગરિકની ફરજ છે.
 (જાહેર પુસ્તકાલયો, ધર્મશાળાઓ, નિશાળો, દવાખાનાં વગેરે)
 (૬) દરેક માણસે થોડાક વખત સાર્વજનિક કામને માટે કાઢવો જોઈએ.
 (૭) નાગરિકોએ પોતાના કામથી સમાજ ઉપર શી અસર થશે તેનો હંમેશા વિચાર કરવો જોઈએ.
 (૮) કોઈ પણ પ્રકારે સ્વાર્થ સાધવાના હેતુથી સમાજને હાનિ કરવી ન જોઈએ.

પ્રકરણ ૪ થું.

રાજ્ય.

પ્રાં રાજ્ય એટલે શું ?

ઉં સમાજ સેવા જાળવનારી સ્થાપનામાં આવેલી સત્તા તે રાજા.

પ્રાં રાજ્યને માથે હાથમાં કંઈ કંઈ ફરજો આવી પડેલી છે ?

ઉં અગાઉના સમયમાં તો સમાજનું હુકમનોથી રક્ષણ કરવાનું, સમાજ વ્યવસ્થાનો ભંગ કરનારને અંકુશમાં રાખવાનું કે જરૂર પડે તો સમાજથી દૂર કરવાનું અને સમાજના નાગરિકોના અસહસના કરાર પાળવાનું કામ રાજ્યનું હતું. હાલમાં તેનો કતર્ય પ્રદેશ વિશાળ થતો જાય છે, હાલમાં તો સમાજહિતના કોઈ પણ કામમાં

પહેલ કરવાનું અર્થાત પ્રજાને ઉત્તેજવાનું અને સમાજહિતની તમામ યોજનાનું રક્ષણ કરવાનું રાજ્યનું કતવ્ય મનાય છે. પ્રજાના જનમાલનું રક્ષણ કરવાની ભાવના પણ ઉચ્ચ થઈ ગઈ છે, પ્રજાના જીવન સત્વને હાનિ પહોંચે એવી ક્ષાધ પણ પ્રવૃત્તિ ઉપર રાજ્ય તરફથી અટકાવ મુકવામાં આવે છે, અને વ્યાપાર હિતોગ વગેરે પ્રવૃત્તિઓના યોજાણે લોકાના જીવનસત્વને હાનિ ન પહોંચે એવી રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે. પ્રજાનું આરોગ્ય વધારવા, રોગવણી આપવા, ધંધા રોજગરની ખીલવટ કરવા તથા સમાજક સુધારણામાં પ્રજાને આગળ પડતી કરવા રાજ્ય તરફથી પ્રવૃત્તિ થાય છે અને સુવરેલા રાજ્યને માથે એ ફરજે હોવી જ જોઈએ.

પ્ર૦ રાજ્ય વ્યવસ્થાનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ રાજ્ય વ્યવસ્થાના બે વિભાગ છે, (૧) એક મુખ્ય વ્યવસ્થા અને (૨) બીજી સ્થાનિક વ્યવસ્થા.

મુખ્ય વ્યવસ્થામાં કાયદા રચવાનું અને કાયદા અમલમાં આણવાનું એવા બે વિભાગ છે. રાજા પોત ના પ્રધાનો અને અમલદારો મારફત આ કામ કરે છે. પરંતુ સારા રાજ્યમાં કાયદા રચવાના કાર્યમાં પ્રજાના આગેવાનની સલાહ લે છે. કાયદા પ્રજાને ક્ષાધ રીતે અડચણ-કર્તા ન થાય તેને માટે જુદા જુદા ધંધામાં પડેલા અનુભવી નાગરિકોને સલાહ બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. તેથી સારા વ્યવસ્થાવાળા રાજ્યોમાં એક કાયદા બંધનાઈ મંડળ હોય છે. તેમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને સ્થાન આપવામાં આવે છે ?

મુખ્ય સત્તાનું કાયદા અમલમાં આણવાનું કામ રાજ્યના અમલદારો તરફ ચાલે છે. ધારા મંડળે ધરેલા નિયમો પ્રમાણે તે અમલ

ચકાવે છે. તે રાજ્ય વ્યવસ્થા ચકાવવા માટે કર ઉકારાવે છે, અને જુદાં જુદાં કાર્યોમાં ખર્ચે છે, રાજ્ય કાર્યના વિભાગ પાત્રી મુક્તડી ન્યાય, કેળવણી, પેલીય, જમાખંધી, વિદ્યાપી, ફોજ, વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખેતીવાડી, મુખ્ય શાંતિ, સ્થાનિક સરકાર, રેલ્વે, પોસ્ટ જાહેર આધિકાર, વૈદકીય એવાં ખાતાં પાડે છે.

રાજ્યનો ખીજો ભાગ જે સ્થાનિક વહીવટ તે મુખ્ય સત્તાની દેખરેખ નીચે સ્થાનિક માણસો મારફત ચકાવવામાં આવે છે જુદાં જુદાં ખાતાના નિપુણ અમલદારો તે કામો ઉપર દેખરેખ રાખે છે. પરંતુ કાર્યની ચેજના જે તે સ્થળના નાગરીકોને સોંપવામાં આવેલી હોય છે. કેમકે એ લોકો સ્થાનિક જરૂરીયાતોને સારી રીતે સમજી શકે છે, નગર કે ક્ષેત્રમાં વસી પ્રજાને કેળવણી આપવાનું, અરોગ્ય જાળવવાનું વગેરે કામો એવી સ્થાનિક સંસ્થાઓ બજાવે છે, મ્યુનિસિપાલિટી અને લોકલબોર્ડ એ પ્રકારની સંસ્થાઓ છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

વડોદરા રાજ્ય

પ્ર. બ્રિટીશ રાજ્ય વહીવટ કરતાં વડોદરા રાજ્યમાં સુધારો કેટલો આગળ વધ્યો છે ?

ઉ. જુના વખતમાં ચાલતી આવેલી ગ્રામ્ય પંચાયતો હાખત કરી પ્રજાને રાજકાજમાં રસ લેતી અને થોડે ખર્ચે નાના ગુન્દાના ફેંસલા લેતી

કરી છે. રૂબરૂ મહત્ત અને ફરજિયાત કરીને તેની અતિશય વૃદ્ધિ કરી છે.

પ્ર૦ રાજ્ય વહીવટમાં મુખ્ય ખાતાં કયાં ?

ઉ૦ મુલકીયાતું અને ન્યાયખાતું.

પ્ર૦ મુલકીયાતામાં કયું ખાતો સમાય છે ?

ઉ૦ ખેતીવાડી, જંગલ, આરોગ્યરક્ષણ, વસુલતા, વ્યપાર ઉદ્યોગ સ્થાનિક સ્થગત્ય વગેરે ખાતાનો સમાવેશ થાય છે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ રાજ્ય કરતાં આ રાજ્યમાં વિશેષ ખાતું કયું છે.

ઉ૦ લાયથેરી ખાતું ખાસ જુદું પાડવામાં આવ્યું છે, તેની ખીલવટ માટે ઘણો પ્રયત્ન થાય છે.

પ્ર૦ મુલકી ખાતાના અમલદારો ગણાવો.

ઉ૦ રાજ્ય ૧ ચાર પ્રાંતમાંના દરેકમાં જે મુલકી અમલદાર છે તે સુખા કહેવાય છે સુખાના હાથ નીચે નાયબસુખા અને તેના હાથ નીચે તાલુકાનો વહીવટદાર હોય છે. ચારે પ્રાંતના મુખ્ય અધીકારી સર સુખા કહેવાય છે. આ મુલકી અધીકારીઓને ન્યાય આપવાનું કામ હોતું નથી તેમને સંધારણ દેખરેખ અને જમીન હિપત્ર માટેનું કામ કરવાનું હોય છે.

પ્ર૦ ન્યાય ખાતાના અમલદારો ગણાવો.

ઉ૦ આખા રાજ્ય માટે વરોદરામાં વરીન્ટ ન્યાયાધીશી છે તેમાં એક વરિન્ટ ન્યાયાધીશ અને બે મદદગાર ન્યાય આપવાનું કામ કરે છે. દરેક પ્રાંતમાં એક પ્રાંત ન્યાયાધીશી અને તાલુકામાં મહાલ ન્યાયાધીશી હોય છે. ન્યાયખાતામાં કોર્ટના ચુકાદા ઉપર અપીલ ઉપલી કોર્ટમાં થાય છે. કેડ વરીન્ટ કોર્ટના ચુકાદાથી નારાજ થઈ અપીલ કરવી હોય તો ન્યાયસભા પાસે વિવાદ લઈ જવામાં આવે.

અભિપ્રાય શ્રીમત હજુરને વિદિત કરે છે ત્યાંથી હજુર હુકમ મળે છે ?

પ્ર૦ આ ઉપરાંત બીજાં ક્યાં ખાતાં છે.

ઉ૦ કેળવણી, જલદર ખાંધકામ, પોલીસ, સેનેટરી, વૈદ્યકીય વગેરે ખાતાં છે. તેના ઉપર તાલુકાના કે પ્રાંતના અમલદારોની દેખરેખ હોય છે.

પ્રકરણ ૬ કું.

બ્રિટીશ રાજ્ય.

પ્ર૦ બ્રિટીશ હિંદનું રાજ્ય અધારણ સમજાવો.

- ઉ૦ ઇંગ્લાંડના મહારાજા તરફથી હિંદુસ્તાનના રાજ્ય વહીવટ માટે જે સુબો નીમવામાં આવે છે તેને વોઇસરોય અને ગવર્નર જનરલ કહેવામાં આવે છે. તેને રાજકાજમાં મદદ કરવા માટે એક કારભારી મંડળ છે. એ મંડળમાં (એકઝીક્યુટીવ કૌન્સિલમાં) હિંદના લશ્કરી ખાતાના વડા શિવાય ૮ સભાસભા છે, તેમાં એક દેશી મુહરય છે. રાજ્યનાં જુદાં જુદાં ખાતા ઉપરના દેખરેખ રાખવાનું કામ એ કારભારીઓનું છે. કારભારી મંડળના સભાસભાના હાથ નીચે એક એક મંત્રી હોય છે. તે પોતપોતાના ખાતા માટે જવાબદાર ગણાય છે. આ ઉપરાંત એક બીજું મંડળ હોય છે. તે કાયદા ખાંધવાનું કામ કરે છે, એમાં (એ સભાને લેજિસ્લેટીવ કૌન્સિલ કહે છે.) વોઇસરોયના કારભારી મંડળના સભાસભા ઉપરાંત બીજા ૬૦ સભાસભા હોય છે. એ ૬૦ પૈકી ૩૫ સરકારના નીમેલા અને ૨૫ લોકોના ચુંટી કાઢેલા પ્રતિનિધિઓ હોય છે. એ (૧૦+૬૦)=૭૦ સભાસભાના મંડળને વડી ધારાસભા કહે છે. તેને રાજ્ય વહીવટને

લગતા સચળા કાયદા બાંધવાનું કામ હોય છે, વોઇસરોયના કારભારી મંડળને વડી સરકાર કહેવામાં આવે છે.

વોઇસરોયના હાથ નીચે મુંબાઈ, મદ્રાસ અને બંગાળા એ ત્રણ હલાકામાં એક એક ગવર્નર નીમવામાં આવે છે. તે દરેકને પણ ગવર્નર જનરલની માફક એક એક કારભારી મંડળ અને એક એક કાયદા બાંધનાર મંડળ હોય છે. ગવર્નરના કારભારી મંડળમાં ગવર્નર સવાય ત્રણ સભાસદો હોય છે. તેમાં પણ એક દેશી અહમ્મદી નીમવામાં આવે છે. હલાકાના કારોબાર માટે ઠરાવેલા જુદા જુદા ખાતાઓ પૈકી એક અથવા અધિક ખાતા દરેકની દેખરેખ નીચે મુકેલાં હોય છે. એ ઉપરાંત આ કાયદા બાંધનાર મંડળ હોય છે, તેમાં ઉપરના કારભારી મંડળના સભાસદો ઉપરાંત બીજા કેટલાક સંકારના નીમેલા અને કેટલાક પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ બેસે છે. બ્રહ્મદેશ, બિહાર અને ઓરિસા, આગ્રા, અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો અને પંજાબ એ પ્રાંતો લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની દેખરેખ નીચે છે. લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરને કારભારી મંડળ હોતાં નથી પણ માત્ર કાયદા બાંધનારાં મંડળો હોય છે. તેથી પ્રાંતોના સચળો વહીવટ તેને પોતાનેજ કરવાનો હોય છે, લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની નીમણીક વોઇસરોય કરે છે.

બ્રિટીશ બલુચિસ્તાન, અજમેર તે મેરવાડા, આસામ, મધ્યપ્રાંત અને વરાહ કુર્ગ, ચાન્દામાન અને નીકોબાર એ પ્રાંતોમાં અઢક ચીફ કમિશનર મુકેલો છે તેની નિમણૂંક પણ વોઇસરોય પોતે કરે છે. ચીફ કમિશનરને એક પણ મંડળ હોતું નથી.

પ્ર. ૧૫૫ કયા અધિકારીઓની નીમણૂંક ઇંગ્લાંડના મહારાજા પોતે કરે છે ?

ઉં વોઇસરોય, ગવર્નરો તથા વોઇસરોય અને ગવર્નરોના કારભારી મંડળના સભા-દો; મુંબઈ, પંજાબ, કલકત્તાની હાઇકોર્ટના જડજે, લરકરી ખાતાનો વડો એટલાની નિમણુંક મહારાજા પે તે કરે છે.

પ્ર૦ જલ્લાનો મુલકી વહીવટ સમજાવો ?

ઉં પ્રાંત કે ઇલાકાઓના જલ્લામાં વિભાગ કરેલા હોય છે, એ જલ્લાઓ ઉપર એકેક કલેક્ટર હોય છે તે જલ્લાનું મહેસુલ વસુલ કરવાનું અને ખીજા દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે છે, તેના હાથ નીચે અસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર, હજુર ડેપુટી કલેક્ટર, રિસ્ટ્રિક્ટ ડેપુટી કલેક્ટરો હોય છે તે કામકાજમાં મદદ કરે છે. જલ્લાના સમુહને વિભાગ કહે છે. વિભાગનો ઉપરી કમિશનર છે. જલ્લાનો ઉપરી કલેક્ટર હોઇને ગવર્નરના હાથ નીચેનો અમલદાર છે. જલ્લાના ભાગને તાલુકા કહે છે. તેનો ઉપરી અમલદાર મામલતદાર છે. તે તાલુકા રૈવન્યુ વસુલ કરી જલ્લામાં મોકલે છે.

દરેક તાલુકામાં ૭૫ થી ૧૦૦ સુધી ગામો હોય છે. અને દરેક ગામ કે ગામડામાં એક એક પોલીસ પટેલ અને તલાટી હોય છે.

પ્ર૦ ગવર્નર લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર અને ચિફ કમિશનર એમ જુદા જુદા અધિકારીઓ નીમવામાં આવે છે તેનો હેતુ શો ?

ઉં જે મુલક રિફિનિટ હોઇ જેમાં શાંતિ પ્રસરેલી હોય છે. એવા મુલકમાં ગવર્નર નીમવામાં આવે છે. જે પ્રાંતમાં ગવર્નર નીમાય છે ત્યાંનો અમલ ખુબ મુશ્કેલી રીતે અને નિયમિત ચાલે છે, તથા પ્રજાને ફેટલાક હકેકો હોય છે. જે મુલક લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની દેખરેખ નીચે હોય છે, તે ઇલાકાઓ કરતાં પછાત છે; વળી જે પ્રાંતનો બ્રિટીશ અમલ તાજેજ થએલો હોય, દેશમાં અશાંતિ હોય, લોકો તોફાની ને બળબાબોર હોય તેવા પ્રાંતમાં ચિફ કમિશનર નીમવામાં આવે છે.

જે જીલ્લામાં ઠરાવેલા કાયદા માનુન પ્રમાણે વલિવટ કરવામાં આવે છે તે જીલ્લો રેગ્યુલેશન ડિ ડ્રીન્ટ અને જે જીલ્લામાં ઠરાવેલા કાયદાને છેડ ન વળગી રહેતાં જરૂર પડે ત્યારે ત્યાંના ચીફ કમીશનરને પોતાની વિવેક કુદ્ધિ પ્રમાણે વર્તવાની ખાસ વિશેષ છુટ હોય છે તેવા જીલ્લાને નોન રેગ્યુલેશન ડિરિક્ટક્ટ કહે છે. આપણો પંચમહાલ જીલ્લો થોડા વખત પહેલાં નોન રેગ્યુલેશન હતો, અને સિંધ પ્રાંત અઘાપિ નોન રેગ્યુલેશન પ્રાંત છે, જે જે પ્રાંતો ઉપર ચીફ રજિસ્ટ્રાર છે તે બધા નોનરેગ્યુલેશન છે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ હિંદના ન્યાયખાતા સંબંધી ટુંક માહિતી આપો ?

ઉ૦ દેશમાં ખતતા ગુન્હાઓ પકડી પાડવા માટે પોલીસખાતું રાખેલું છે એ ખાતાના અમલદારો ગુન્હેગારોને પકડી ન્યાયખાતાના અમલદારો પાસે શિક્ષા કરાવે છે. દરેક તાલુકામાં પોલીસને ઉપરી પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટર છે અને જીલ્લામાં તેનો ઉપરી પેલિસ ઇન્સ્પેક્ટર છે ઇન્સાઇની પોલીસને ઉપરી પોલીસ કમીશનર કહેવાય છે.

તાલુકાના મામલતદારને તાલુકાનું મહેસૂલ વસુલ કરવા ઉપરાંત મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે ગુન્હેગારોને શિક્ષા કરવાની પણ સત્તા છે.

મેજિસ્ટ્રેટમાં યોગ્યતા પ્રમાણે ફર્ટકલાસ, સેકન્ડકલાસ અને થર્ડકલાસ મેજિસ્ટ્રેટ એવા ભેદ હોય છે. મામલતદારનો મુખ્ય કારકુન (અવલકારકુન) થર્ડકલાસ મેજિસ્ટ્રેટનો પવર ભોગવે છે. વળી સત્રજી હાલકટરો, આસિસ્ટન્ટ લેજિસ્ટરો વગેરેને પણ ફર્ટકલાસ મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે 'ગુન્હા સાંભળવાની સત્તા છે.'

ચોરી, લુંટ, મારામરી જેવા દોષદારી કેસ (ગુન્હાઓ) નો ચુકાદો મેજિસ્ટ્રેટ આપી શકે છે. પોતાની સત્તા બદલના ગુન્હાઓ માટે જિલ્લાના સેશન કોર્ટમાં રજુ કરે છે. વળી તાલુકા વાર એક એક દીવાની કોર્ટ હોય છે, તે કોર્ટ મામતા લેશના દાવા સાંભળી ચુકાદા આપે છે. તેની ઉપરના કોર્ટ પણ સેશન કોર્ટ છે. અર્થાત સેશન કોર્ટના જડજ પાસે જે ખતતા કેસ-દોષદારી

જડજ પાસે જતના ડેસ-દ્રાજદારી અને દીવાની આવે છે, સેધા જડજના ચુકાદાથી નારાજ થઈ ચાલીલ કરવી હોય તો ઇન્કામની હાઇકોર્ટમાં થઈ શકે છે, અને એ કોર્ટ ઉપરની અખીલ ઇંગ્લાંડમાં પ્રીવી કૌન્સિલમાં થાય છે, અને કૌન્સિલનો ન્યાય એ છે તેનો ચુકાદો છે.

પ્ર. વોઇસરોયનો ઇંગ્લાંડની સરકાર સાથે શો સંબંધ છે ?

ઉ. ઇંગ્લાંડના મહારાજા વોઇસરોય મારફતે હિંદનો રાજવહીવટ ચલાવે છે એ ખર તથાપિ તેમના વહિવટ ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે ઇંગ્લાંડમાં ૧૦ થી ઓછા નહિ અને ૧૫ થી વધારે નહિ એટલા મેમ્બરોની એક ઇન્ડીઆ કૌન્સિલ છે તેમાંના ધણા ખરા હિંદના રાજ્યવહીવટથી અને દેશથી સારી રીતે માહિતગાર હોય છે તેમની નીમણુક સેક્રટરી ઓફ સ્ટેટ કરે કરે છે, કૌન્સિલને એ સેક્રટરી સુચ ૧ અને સલાહ આપે છે, અને સર્વ વહીવટ એ કૌન્સિલ કરે છે. આ પ્રમાણે સેક્રટરી ઓફ સ્ટેટ મારફતે હિંદનો વહીવટ ચલાવે છે એ સેક્રટરી બ્રિટીશ મહારાજાના પ્રધાન મંડળ પૈકીનો એક હોવાથી એને હિંદી પ્રધાન પણ કહી શકાય છે.

એ હિંદી પ્રધાન હિંદના સારા વહીવટ માટે ઇંગ્લાંડના પાર્લામેન્ટને જવાબદાર છે.

પ્ર. પાર્લામેન્ટ શું છે અને તેનું અંધારણ અને કર્તવ્ય મમળવો.

ઉ. ઇંગ્લાંડના મહારાજાને રાજકાળમાં મદદ કરવા માટે ઉમરાવોની અને લોકોના પ્રતિનિધીઓની મંડળે આમની એવી એવી જે જે સલાહો છે તેને પાર્લામેન્ટ કહે છે.

ઉમરાવોની સલામાં રાજકુટુંબના માણસો, ધર્મધ્યક્ષો અને વારસાઈ હક ભોગવતા અમીનોએસી શક છે. તેમજ સલામાં એસનારા ઉમરાવો પોતાના બાકી રહેલા ઉમરાવોમાંથી જેને પસંદ કરીને મોકલે

અથવા રાજ્યએ તેને હક આપ્યો હોય એવા સર્વ ઉપગ્રામો બેસી શકે છે આ સલા બદલાતી નથી. પણ જો તે નવો હક મળે તે માત્ર જિંદગી સુધીજ બેસી શકે છે. એ હક તેને વારસાધ મળતો નથી.

આમની સમામાં લોકાના પ્રતિનિધિઓ બેસે છે, એ સમાના હાથમાં બજેટ મંજુર કરવાની કુલ સત્તા છે તે રી વધારે અગત્યની એજ સલા છે એ પાંચ કે સાત વર્ષે બદલાય છે.

ઇંગ્લાંડમાં લાંબા વખતથી લીબરલ અને કોન્સર્વેટિવ એવા પક્ષ બંધાઈ ગયેલા હોય છે, તેથી આમની સભામાં જે પક્ષના વધારે સલાસદો ચુંટાયા હોય છે, તે પક્ષપાંથી પ્રધાન મંડળ ચુંટાય છે, એ પ્રધાન મંડળમાં હિંદી પ્રધાન બેસે છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

પ્ર૦ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય એટલે શું ?

ઉ૦ પોતાના સ્થાનને વહીવટ પ્રજા પોતાની મેળેજ પોતાના પ્રતિનિધિ દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે કરી શકે એવી યોજના તે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

પ્ર૦ “સ્થાનિક સ્વરાજ્ય” ની ભાવના પ્રાચીન કે અર્વાચીન ?

અ૦ ઘણા જુના વખતથી હિંદુસ્તાનનાં ગામડાં પોતાના ગામનો સ્થાનિક વહીવટ સ્વતંત્ર રીતે કરતાં આવ્યું છે. બ્રિટિશ રાજ્ય આવરથા સંપૂર્ણપણે હિંદમાં હાખત થઈ ત્યાં સુધી દરેક ગામમાં પંચાયત હતી,

પ્ર૦ પંચાયતનો વહીવટ કેવી રીતે ચાલતો ?

ઉ૦ પોતાના ગામનો દીવાની ફાજદારી તથા સંસારીક વહીવટ એ ગ્રામ્ય પંચાયતો મારફતે થતો. ગામના રક્ષણનું કામ પણ પંચાયત તરફથી કરવામાં આવતું ગામનું મહેસુલ પણ કેટલેક સ્થળે એક આંકડે સરકારમાં ભરવામાં આવતું.

પ્ર૦ પંચાયતોથી સરકારને શા લાભ ?

ઉ૦ પ્રજા રાજકાળમાં લાગ લેતી અને વ્યાવહારિક કાર્યમાં કુશળ થતી તેથી લોકોને ન્યાય મેળવવા માટે ગામ બદલ સરકારી ન મલકતી હાર કે ન્યાયાધીશ પાસે જવું પડતું નહિ. પરંતું તે કામ ગામના કુટુંબોમાંથી આગેવાન માણસોની મદદથી પટેલ રોને કરતો. કુટુંબમાં ગામના હિતમાં તમામ કામ પટેલ અને આગેવાન પૂરો પાડી આગેવાની નીચે બેસી કેસો ગામ લોકો પાતે કરતાં એટલે કે હિંદુમાં ગામ તે વખતે જુદાં જુદાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો જેવાં હતાં એમ કહીએ તો ચાલે, અને તેમાં રાજ્ય વહીવટની તમામ પ્રકારની વ્યવસ્થા હતી.

પ્ર૦ આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા દૂર કરવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ બ્રિટિશ રાજ્યના આરંભ કાળમાં એટલે અરાદમા સૌના સમયગાં વ્યવસ્થા બહુ શિથિલ થઈ હતી તેથી બ્રિટિશ રાજવહીવટમાં જમીન મહેસુલ ગામ લોકો પાસેથી એક આંકડે વસુલ ન કરતાં જુદા જુદા ખેડુતો પાસેથી વસુલ કરવાની યોજના દાખલ થઈ. તથા લોકોને ન્યાય આપવાને તાલુકા અગર પ્રાંતમાં અદાલતો સ્થાપવામાં આવી ત્યારથી ગામ પંચાયતો તુટી, ગામના પટેલ તથા આગેવાનોના જે અધિકારો હતા, તે રાજ્યના અમલદારો તથા ન્યાયાધીશોએ લીધા તેથી પંચાયતોનું અધિકાર નાશ પામ્યું.

પ્ર૦ ગામ પંચાયતો નાશ પામવાથી શાં શાં નુકશાન થયાં ?

ઉ૦ ગામના સામાન્ય હિતનાં કાર્યો કરવાની જે કુશળતા જુના લોકોમાં હતી તે ધીમે ધીમે નાશ પામતી ગઈ અને આજે હિંદુસ્તાનનાં ગામડાના લોકો નેસ્તેજ થઈ સામાન્ય કાર્યો તરફ બેદરકાર, સુસ્ત અને સ્વાર્થપરાયણ થઈ ગયા છે.

૧૦ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની પુનઃજન્મતિ કોણે કરી અને કઈ યોગનાથી થઈ ?

૦ ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં નામદાર વોયસરોય લોડે રિપને સ્થાનિક

સ્વરાજ્યનો કાયદો રચો તેથી કર્યાઓ તથા શહેરોમાં મ્યુનિ-
સિપલે વહીવટ શાહેના હાથમાં મુકવામાં આવ્યો અને ગામડાનો
સ્થાનિક વહીવટ કરવા માટે તાલુકા બોર્ડો અને ડિસ્ટ્રિક્ટ બોર્ડો
સ્થાપવામાં આવ્યાં.

પ્ર. વડોદરા રાજ્યમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યની કેવી યોજના ઘડાઈ ?

ઉ. ૧૮૯૭માં જ્યારે જમીન મહેસુલની નવીન વ્યવસ્થા દાખલ કરી
ત્યારે ગ્રામ નોકરોની જુની વ્યવસ્થાનો નાશ નહિ કરતાં તેને વ-
ધારે સંગીન પાયા ઉપર મુકવામાં આવી હતી અને તેમના ઉપર
દેખરેખ નાખવા માટે તથા બીજાં સાર્વજનિક કામો માટે પંચાયતો
સ્થાપવામાં આવી હતી ? આથી આ રાજ્યમાં પંચાયતો જીવ
વગરનાં નામતું બોણું ચાલતું રહ્યું હતું આ જીવ વગરના બોણા-
માં ફરીથી જીવન લાવવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવે
મ. સ. ૧૯૦૪માં સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો કાયદો મંજૂર કર્યો જેથી
મ્યુનિસિપાલીટીવાળા કર્યા તથા શહેરોને પણ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય
મળ્યું છે.

પ્ર. વડોદરા રાજ્યમાં મ્યુનિસિપાલીટીઓ કયાં કયાં છે ?

ઉ. વડોદરા, નવસારી, પાણ, અમલી, વિસનગર, સિદ્ધપુર, પેટલાદ,
જલ્દેવી, ખિલિમોરા, ઉમોઇ એ પ્રમાણે દસ મ્યુનિ. છે.

પ્ર. વિશિષ્ટ પંચાયતો અથવા જેને અગાઉ જ વર્ગની મ્યુનિ. કહેવામાં
આવતી એવી કેટલી છે ?

ઉ. સત્તાવીસ.

પ્ર. મ્યુનિસિપાલીટીના બંધારણ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. ૧૯૦૬ના ફેબ્રુઆરી માસથી નવીન મ્યુનિસિપાલીટીનો કાયદો અ-
મલમાં આવ્યો અને તેની રૂએ દસ મ્યુનિસિપાલીટીઓને સ્વરાજ્ય
બક્ષવામાં આવ્યું. આવી મ્યુનિ. મોટાં બોજામાં એ.છા. અર્ધાં

અભાસદોને ચુંટણીની નીમવાનું અને ખાસીનાને સરકાર તરફથી નીમવાનું હતું.

આમાથી વડોદરા મ્યુનિસિપાલિટીમાં ત્યાંના સુધરાઇ કામદારનું અધ્યક્ષ છે. નવસારી, પાટણ અને અમરેલી મ્યુનિસિપાલિટીમાં અધ્યક્ષ પ્રાન્તના મુખાને હરાવતોમાં આવતા છે.

પ્ર. વિશિષ્ટ પંચાયતોનું બંધારણ કહો.

ઉ. એવી પંચાયતો ૨૭ છે, તેમાં ચુંટણીનું તત્વ દાખલ કરવામાં આવ્યું છે પરંતુ તેમના અધ્યક્ષ તરીકે મહાલના વહીવટદાર અગર મહાલધારીને હાથવામાં આવ્યા છે,

પ્ર. એ સ્થાનિક શરોઆર કરનારા મંડળોની—મ્યુનિસિપાલિટી અને ગામ પંચાયતોની—ફરજે રકમ કેટલી છે ?

ઉ. પોતપોતાની હકુમતનાં મંજૂરોમાં રસ્તા બંધવા તથા સમારવાનું, લોકોને માટે પીવાના પાણીની જોગવાઈ કરવાનું, ધર્મશાળાઓ, બજારો વગેરે સાર્વજનિક ઉપયોગનાં મકાનો બંધવા તથા દુરસ્ત કરવાનું, મહોલ્લાઓમાં દીવાબત્તીની જોગવાઈ કરવાનું, નકામું પાણી રસ્તાઓમાં ભરાઈ ન રહે અગર જમીનમાં પડી ભેજ ન કરે તે માટે તેના નિકાલ કરવાનું. ગામડામાંથી કચરો કઢાવી સાદુસુધી રખાવવાનું વિગેરે પ્રકારનું છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

નાગરિકોને કાર્ય કરવાનાં વિશેષ ક્ષેત્ર.

પ્ર. મ્યુનિસિપાલિટી કે ગામ પંચાયતો ઉપરાંત સામાજિક કાર્યમાં ભાગ લેવા માટે નાગરિકોને કયાં ક્ષેત્ર છે ?

ઉ. ખેતીવાડી, કેળવણી, અને વ્યાપાર ઉદ્યોગને લગતી સંસ્થાઓમાં ઉ-

દટ લયો લાગ લેવાથી પ્રજાનો માનસીક નૈતિક અને આર્થિક સ્થિતિ સુધરી શકે છે.

પ્ર૦ કેળવણીના પ્રસાર માટે નાગરિકો શું શું કરી શકે ?

ઉ૦ પ્રથમિક કેળવણીની શાળાઓના મુલાકાત લઈ તેમાં કામ કરે. રાજ્યોનો મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાનું તેમજ જોઈતાં સાધનો પુરાં પડવાની વ્યવસ્થા કરવાનું જ્ઞાન લોકોને કેળવણીના જરૂરિયાત સમજાવવાનું એમ ઘણા કામો નાગરિકો કરી શકે તેવાં છે.

પ્ર૦ વ્યાપાર ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપનારી સંસ્થાઓ કયું છે ?

ઉ૦ આપણા વડોદરા રાજ્યમાં ખેતીવાડીની પાંચ સરસી પેઢીઓ છે, અને આંટ વધારનરી સહાયકારી મંડળીઓ દોઢસો છે, આ મંડળીઓથી ખેડુતાને થોડે વાજે નાણાં મળી શકે છે.

કેરણ ૯ મું

ઉપસંહાર

પ્ર૦ નાગરિક તરીકેનાં મુખ્ય કર્તવ્ય ગણાવો ?

ઉ૦ પોતાના સ્વાર્થ માટે સમાજને કદાપિ હાનિ કરવી નહિ. પોતાના આજ્ઞાને કેળવીને સમાજનાં કાર્યો કરવા માટે લાયક કરવા હંમેશાં કોઈ પણ સર્વજનિક કામમાં લાગ લેવા, હંમેશા સર્વજનિક મીલકત ઉપર દેખરેખ રાખવી. સમાજનાં કાર્યો માટે કોઈ મંડળમાં દાખલ થવાના પ્રસંગ આવે ત્યારે તે મંડળીના નિયમોસંપૂર્ણપણે પાળવા, રાજ્યજકિત એ નગરિકનું મોટું કર્તવ્ય છે, એ નિરંતર યાદ રાખવું, રાજ્યના સવળા કર વગર આનાકાનીએ અને રાજ્ય ખુશીથી આપવા, કેઈપણ મંડળમાં પોતાનો મત અપવાના પ્રસંગ આવે ત્યાં નિઃક્ષય ત પણે, અને નિહર પણે આપવો. હેઠ્ઠી અગત્યની આવડત એ છે કે પોતાની જીંદગી હંમેશાં કોઈ પણ સકાર્યમાં જોડાયેલી રાખવી. આજસુધીને સમાજને યોગદાન ન થતું.

સમાપ્ત.

જાહેર ખખર

અમારે ત્યાંથી શાળામાં આ-તાં ગુજરાતી અંગ્રેજી બે પાઠશાળામાં પુસ્તકો તથા સ્ટેશનરી સામાન, તેમજ મેજબેન કાચરીઓ પાંચાંગ વગેરે નામ દે વળી મેકમીલન વાંચનમાળા તથા ત્રિવેદી વાંચનમાળા પ્રમાણે ધોરણ પ્રશ્નોત્તર, સૃષ્ટિજ્ઞાન તથા ધોરણવાર પ્રશ્નોત્તર કલિદાસ વગેરે નામોના પુસ્તકો અમારા તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં છે.

અમારા તરફથી પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો

૧ મેકમીલન વાંચનમાળા પ્રમાણે ધોરણવાર નોંધ.

ધોરણ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬

કિંમત રૂ. ૦/૬ ૦/ ૦/ ૦/ ૦/ ૦/ ૦/

૨ ત્રિવેદી વાંચનમાળા પ્રમાણે ધોરણવાર એકીકરણ (નોંધ)

ધોરણ ૧—૨—૩—૪—૫—૬

કિંમત રૂ. ૦/૬ ૦/ ૦/ ૦/ ૦/ ૦/

૩ ધોરણવાર પ્રશ્નોત્તર સૃષ્ટિજ્ઞાન (મેકમીલન વાંચનમાળા પ્રમાણે)

ધોરણ ૧—૨—૩—૪—૫—૬—૭

કિંમત રૂ. ૦/૬ ૦/૬ ૦/૬ ૦/૬ ૦/ ૦/ ૦/

૪ ત્રિવેદી વાંચનમાળા પ્રમાણે સૃષ્ટિજ્ઞાન

ધોરણ ૨—૩—૪—૫—૬

કિંમત રૂ. ૦/૬ ૦/૬ ૦/ ૦/ ૦/

૫ ધોરણવાર પ્રશ્નોત્તર કલિદાસ દ્વિતી પ્રબોધ હા. ૧-૨ ના ગુણો

ધોરણ ૪—૫—૬ (અર્થ (તરજુમા સાથે) ૦/૬ ૦/

કિંમત રૂ. ૦/૬ ૦/૬ ૦/

સદરૂ પુસ્તકો જથ્થાબંધ મળવાનારને સાઈ કમીશન આપવા

આવશે. માલ રોકાઈથી અગર વી. પી. ટી. મોડેલમાં આવશે.

પત્ર વ્યવહાર નીચેના શિરનામો કરવો:—

મુ. પેટલાદ } મણિલાલ મુગજીભાઈ ઉપાધ્યાય
વાયા આણંદ } બુક્સેલર એન્ડ પબ્લીશર

સદરૂ પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં:—

હરિલાલ રજીસ્ટ્રારલાલ શુક્લ, બુક્સેલર-મહેસાણા.

લીખાભાઈ ગોરધનદાસની કંપની, બુક્સેલર-મહેસાણા.

